BIBL. NAZ.
151
K
41
NAPOLI

DISSERTATIO HISTORICO-JURIDICA,

DE

JURIBUS TYPOGRAPHORUM ET BIBLIOPOLARUM IN REGNO BELGICO.

DISSERTATIO HISTORICO-JURIDICA,

DE

JURIBUS TYPOGRAPHORUM ET BIBLIOPOLARUM IN REGNO BELGICO,

QUAM,

ANNUENTE SUMMO NUMINE,

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI,

MEINARDI SIMONIS DU PUI,

A. L. M. MED. ET PHIL. DOCT., MEDICINAE PROF. ORDIN. ET AUGUSTISSIMI UNIVERSI BELGII REGIS ARCHIATRI,

NEC NON

NOBILISSIMAE FACULTATIS JURIDICAE DECRETO,

PRO GRADU DOCTORATUS,

SUMMISQUE IN JURE ROMANO ET HODIERNO HONORIBUS AC PRIVILEGIIS,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,

ERUDITORUM EXAMINI SUBMITTIT

JOHANNES TIBERIUS BODEL NYENHUIS,

AMSTELODAMENSIS.

Die XXVI *Augusti* MDCCCXIX. *Horâ* XI.

LUGDUNI BATAVORUM,

APUD S. ET J. LUCHTMANS,

ACADEMIAE TYPOGRAPHOS.

MDCCCXIX.

CONSANGUINEIS,

FAUTORIBUS

ATQUE

AMICIS

S.

Quid gemis, adducto premeris dum charta lacerto?
Augefcit pretium fcilicet inde tui.
Optima tu presfae mihi fis virtutis imago,
Sumit ab aerumnis ut decus illa fuis.

P. VAN BRAAM, *Typographi Dordraceni Carmina. Dordraci.* 1809. pag. 88.

Printing dispels the gloom of mental night —
Hail! pleafing fountain of all cheering light!
How like the radiant orb which gives the day,
And o'er the earth fends forth th' enlight'ning ray!

IS. THOMAS, in ipfo titulo Operis infra, *pag.* 406, in *notâ* citandi.

Nobilitant artes mutas aes, marmora, faxum:
Prelum aeri, faxo, marmoribusque praeit.

PRAEMONENDA.

Nimiarum ambagum inimicus, missis iis omnibus, quae praefationibus solent inferi de lege Academicâ, cui satisfaciendum; de propinquorum monitis, qui ab hac almâ Musarum sede juvenem avocant, etc.; statim ad scopum propero, quo hanc Dissertationis materiem elegerim, mihique elaborandam sumserim. Sciant igitur, si qui, aliquo desiderio moti, hanc disquisitionem oculis perlustrare et pervolvere velint, familiam, e qua oriundus sum, magnas hac in re partes habere. E gente enim LUCHTMANSIÂ *ortus, eique cognatione junctus, in eo sum, ut Bibliopolium ejus nominis, quod per* 136 *continuos annos in hac almâ Musarum sede exstitit, adeam, in eâque officinâ tuendâ administrandâque, vitae quod mihi supererit tempus teram degamque. Hocce munus, pro viribus a me implendum intuens, et simul quinquennii, per*

quod literarum et juris studiis operam dedi, integrum lapsum respiciens, utrumque tempus, et praeteritum, et futurum aliquatenus in scriptione meâ coniungere constitui; quumque insuper, ea, quae patriae meae historiam spectant, semper mihi arriserint, materiem non prorsus ab eâ alienam arripere mihi visus sum, scribendo, suadentibus impellentibusque Viris Clarissimis, praeceptoribus aestumatissimis, Dissertationem historico-juridicam, de Juribus Typographorum et Bibliopolarum in Regno Belgico; *qua de re, quantum sciam, nemo deditâ operâ scripsit, cujusque investigatio quum futurum meum vitae degendae genus spectet, etsi forte multis arida videatur, mihi eo fuit jucundior, quo majores molestias et difficultates in persolvendâ insigni librorum copiâ superasse mihi visus sim: hoc etiam igitur in causis fuit, ob quas non tam cito, quam caeteroquin voluissem, eruditorum examini hanc qualemcumque disquisitionem submittam, quam ita disposui, ut* 3 Capitibus *totam rem absolvam, loquendo*

Cap. I. De Juribus Typographorum et Bibliopolarum in Regno Belgico, quod ad librorum proprietatem;

Cap.

Cap. II. De eorumdem juribus, quod ad librorum editionem;

Cap. III. De eorum juribus in Collegiis suis, *Gilden* dictis;

Cui Capiti III *generaliora quaedam* de Gildis patriis in universum *praemittere non abs re visum est.*

Uti autem in tractandâ integrâ materie mihi veniam pro laude *peto, ita in primis in iis, quae Belgium Meridionale spectant, quia pauciores nobis ex hac regione fontes historici adsunt, quos tamen indefesso studio investigare et adire suadebat Dissertationis argumentum.*

Lubens quaedam de laudibus mercaturae, in primis quòd ad rem librariam in Belgio, de insignioribus Typographis et Bibliopolis patriae nostrae, de praestantiâ et necessitate libertatis preli, deve aliâ, quae huc spectaret, materie, nonnulla addidissem, ad quae investiganda animi indole magnopere feror incitorque, nisi probè conscius essem, me terminos, qui dissertationibus poni solent, jam nimis longe esse transgressum. Hanc autem disquisitionem acuto quidem, verum et aequo judicum oculo committens, si quae habeant Viri expertissimi, quae vel emendare vel addere velint,

 mi-

mihi ſuppeditent enixe rogo, in iisque transmittendis (ſi forte otium iis adſit, indolesque ferat) magnum mihi praeſtabunt beneficium, meque ſibi ſemper devinctisſimum reperient. Haec de ſcriptione.

Antequam tamen ad ipſum penſum transeam, facere non posſum, quin Vobis, Viri Clarisſimi, praeceptores aeſtumatisſimi, Juris in hac Academiâ Antecesſores, SMALLENBURGI, HAGEMANNE, KEMPERE, TYDEMANNE, *gratias agam integerrimas et maximas pro egregiâ et multiplici inſtitutione, ſaluberrimisque praeceptis, quibus uti mihi contingere licuit. Vivite diu incolumes, felices, beneficia permulta ad ſummum usque ſenium in ſtudioſam juventutem collocantes.*

Utinam et, Vos compellando, Vobis jungere posſem Virum, quem fatum nobis, eheu! erepſit, utinamque gratias non minus ex pectore hauſtas, ſinceras, et intimas pro optimis praeceptis referre posſem patruo magno meo, DIONYSIO GOTHOFREDO VAN DER KEESSEL, *quem venerandum ſenem, medio meorum juridicorum ſtudiorum curſu, triennio abhinc, amiſi et doleo, amiſerunt et dolent adhucdum Academia Lugduno-Batava, Belgiumque*

que eruditum, quibus per dimidium Saeculum summo honori fuit.

Nec minus Vobis gratias ago habeoque quam maximas, qui reliqui in hac almâ Musarum sede Praeceptores mihi exstitistis in variis doctrinarum generibus, ad quae me rapuit et lubido et doctrinarum momentum; Vobis, Viri Clarissimi, Doctissimi, TE WATERE, REAMA, WYTTENBACHI, SIEGENBEEKI, WYNPERSSI, BAKI, REUVENSI, KAMPENI, *quorum tradita praecepta etsi non proxime ad Juris studium facientia, tamen cum eo non parum cohaerent, quum omnibus artibus doctrinisque ad humanitatem pertinentibus insit quoddam commune vinculum. Vestrum, tum praelectionibus interesse, tum complurium familiari et utili consuetudine ita frui mihi licuit, ut earum recordatio memoriâ meâ numquam elabetur. Servet Vos omnes Deus Omnipotens diu salvos et incolumes in florem prosperitatemque et hujus Academiae et orbis eruditi.*

Doleo autem quam maxime me Vestrum seriei annumerare non posse BRUGMANSIUM, *Virum Summum, cujus lectiones de* Historiâ Naturali *per triennium continuum adieram, quemque dira*

fato nuper amisimus, imo, qui ex nostrorum omnium quasi amplexu et admiratione subitâ morte raptus est, ex cujus ore omnes pendebamus, cum ipsi praeceptores, tum eruditi alii, tum studiosa juventus. Sed aliter voluit Ille, cujus consilia saepe nobis occulta sunt: lugemus fulcrorum hujus Academiae unum. Sit ipsi terra levis.

Interim gratus animus Vos oblivione praeterire vetat, V. V. Cl. Cl., non in uno doctrinae genere praeclari, TYDEMANNI, *Pater et Fili, quorum ille fere a teneris inde studia mea informare, uterque autem non solum intimâ et domesticâ familiaritate me excipere et quasi cumulare non recusavit, verum et insigni benivolentiâ, studiorum meorum cursum ita direxit, ut si quid profecerim, quod scio quam sit exiguum, Vobis permultum debeam. Utriusque monitis in primis eo deductus sum, ut hanc mihi materiem scribendam sumserim; uterque benigne permultos fontes mihi commodavit. Quasnam Vobis pro auxilio praeceptisque referam gratias, dubius haereo. Vivite felices; conservet Vos D. O. M. per longum annorum seriem in hujus Academiae decus et culmen; Tibique, cujus Juris praelectionibus imprimis interesse*

esse mihi licuit, Eruditissime Fili, Promotor aestumatissime, qui iter in Germaniam triennio abhinc suscepturus, me non indignum judicasti, qui comes Tibi forem, Tibi sit senectus tam viridis, validaque, quam qua adhucdum fruitur, diuque fruatur optamus, Pater, venerandus senex.

Atque Te, Celeberrime BILDERDYK, *inter praeceptores meos adspiciens, nescio quo pacto, commoveor; nescio, utrum magis singularis Tua comitas et benivolentia in excipiendo, an vasta et inmensa eruditionis copia laudibus extollenda celebrandaque sit. O felix tempus, quo ante biennium Leydam migrares! Semper cum aliarum doctrinarum praecepta, tum in primis Historiae patriae nostrae a primis ejus inde incunabulis institutionem, in quibus audiendis ex ore Tuo pendebam, grato animo ad ultimum vitae spiritum in memoriam revocabo, et inter felicissima, quae mihi unquam contingere licuerint, semper recensebo. Utinam ultima vitae pars, postquam praeteriti anni Tibi tantopere turbarum, molestiarum, morborum pleni exstiterunt, hic tranquilla et jucunda Tibi diffluat, atque et patriae et literis et cuicunque doctrinae generi diu adhuc serveris sospes et incolumis.*

De-

Denique et Tibi gratias agere inter officia duco gratissima, Doctissime BOSSI, *Gymnasii Leydensis Rector. Fuisti, cui in primis ea debeo, si quae fuerint, quibus munitus hanc almam Musarum sedem adii. Tu mihi ardorem literarumque amorem infudisti, Tuorum et saluberrimorum, et amicissime traditorum praeceptorum in omne tempus recordabor. Vale interim vigeque, Vir Doctissime, Tuisque auspiciis diu floreat Gymnasium Leydense.*

Vos tandem, quibuscum amicitiae vinculis, sive in sodalitiis amicissimis, sive alio modo junctus fui, quibus jam valedicendum, quum plurimi Vestrum alio avocabuntur, Vos, quoquo vos vertatis, numquam obliviscer: ne et ego vestrâ memoriâ elaber, unice peto. Sint Vobis fausta fata.

DIS-

DISSERTATIO HISTORICO-JURIDICA,

DE

JURIBUS TYPOGRAPHORUM ET BIBLIOPOLARUM IN REGNO BELGICO.

CAPUT I.

DE JURIBUS TYPOGRAPHORUM ET BIBLIOPOLARUM QUOAD LIBRORUM PROPRIETATEM.

In ipſo Diſſertationis initio ſtatim in mentem venit optimum illud CICERONIS praeceptum (1): „Omnis, quae a ratione ſuſcipitur de aliqua re inſtitutio, debet a definitione proficiſci, ut intelligatur quid ſit id, de quo diſpùtetur." Quod ne a nobis negligetur et vilipendatur, obſervandum eſt, primarium objectum, circa quod verſantur jura quaevis, quorum recenſionem nobis propoſuimus, es-

(1) *De Off.* L 2.

esse *Libros*. Etsi nunc omnes sciamus, quid *liber* sit, quum tamen forte primo obtutu id statim a quovis definiri nequeat, ob eam ipsam rationem, quod definitionem rei tam vulgaris saepe non curemus, atque simul definitiones, i. e. distinctas simul et brevissimas notionum explicationes dare rebus facillimis accenseri nequit: ecce adjiciamus definitionem Kantianam (2). „Liber est scriptura (ni-
„ hil refert, utrum calamo, an typis, multis, an
„ paucis paginis, sit exarata) sermonis vicem sus-
„ tinens, quem aliquis notis et signis verba et co-
„ gitationes significantibus, quae oculis perspici
„ possunt, ad populum habet. — Is autem, qui
„ ad hunc populum verba facit, auctor (*Schrijver*)
„ vocatur."

Jam vero inquiramus in naturam *Juris*, huicce auctori vel aliis competentis, *quod librorum proprietatem* (*eigendomsregt*) *spectat*.

§. I.

De Jure proprietatis librorum.

Uti cuivis homini in materiem, quam ex suis rebus componit, jus indubitabile competere nemo negabit, ita et scripta, quae ex industriâ et ingenio oriuntur, ingenii fructus, quos *auctor* ipse pro-

(2) IMM. KANTII *Elem. Metaphys. Juris doctrinae*, Part. I. sect. 3. *vers. Lat.* KÖNIGII, pag. 126 sq.

producit, alit, fovet, ſancto jure ſolus posſidet: id ab omni tempore a majoribus noſtris concesſum et agnitum est. Saltem quod ad Belgium Foederatum id oſtendere conabimur. Jura enim proprietatis, quae in Belgio olim Catholico obtinuerunt, aeque late recenſere non posſumus, quia nobis pauca ea de innotuerunt. Quae autem habeamus, breviter ſuo loco referemus. Utroque enim Belgio nunc in unum Regnum conjuncto, mihi nullo modo incongruum viſum est, quid per univerſum Regnum juris fuerit, et adhuc ſit de jure proprietatis librorum deque eorum editione inveſtigare, atque pro viribus hoc et ſequenti Capite exponere.

A Belgio igitur Foederato incipiamus. Notiones tamen quasdam generales praemittamus.

Quamprimum auctor opus ſuum edi deſiderat, Bibliopolam adiens, rogat, utrum velit librum MStum typis mandare et edere; variis modis id fieri potest. — Si Bibliopola annuens, auctori pecuniam pro editione ſtatutam ſolvit, ſive *honorarium*, quod vocant, ei praeſtat, proprie loquendo locum habet contractus, qui dici posſit Emptio Venditio; ſi gratis opus ab auctore nummos non curante, accipit, obtinet mera promisſio. MStum autem ſic in dominium Bibliopolae pervenit, qui igitur jure in re illud posſidens, nunc accepisſe dicitur *Jus Copiae* (*Kopijregt*), id est, primâ vocis ſignificatione, jus MStum typorum ope deſcribendi (*Kopiëren door den druk*). Liber autem MStus a Biblio-

polâ, si ipse etiam Typographus sit (3), hujus autem jussu et impensis, alieno prelo, si Typographiam ipse non exerceat, typis mandatur, et nunc a domino, id est Bibliopolâ, vocatur *Copia* (*Kopij*), cujus proprietatem venditor modo Bibliopolae cedit; qui jam (ut ad Kantiana (4) redeamus), nomine alterius (auctoris) per scriptum palam loquitur, et *redemptor* dici potest. Sic si auctor omne jus cedit. — Quodsi autem jus in opus typis mandatum, jus copiae servare velit, majus forte lucrum sibi inde partum iri perspiciens, nihil eorum, quae diximus, obtinet. Suis impensis auctor opus typis mandari et edi curat, ita ut Typographus et Bibliopola non nisi auctoris jussa exsequantur, mandatariorum ad instar. Auctor exemplaria ipsi Bibliopolae vendit, ut hic suâ vice ea quaquaversum spargat. Nunc et sibi, et aliquatenus posteris servat auctor jus Copiae. — Utriusque edendi modi tamen prior antiquitus magis obtinuisse videtur.

Quae jam sequuntur, non semper in variis, quas patria subiit mutationibus, eadem fuere. Sive enim constitutiones avitas Belgicas, sive recentiores post re-

(3) Antiquitus semper, nec sine ullâ exceptione, quantum sciam, omnes Typographi erant Bibliopolae, licet recentioribus temporibus hac in re quaedam obtinuerit differentia: dum sub Gallis eramus, ad calcem tituli quovis in opere adjungenda erant vocabula: *Imprimeurs-Libraires*, vel *Imprimeurs*.

(4) *l. l.* pag. 127.

rerum conversionem ad finem praecedentis saeculi, sive eas, quas Imperator Gallicus nobis obtrudit, quum immenso Imperio arctissime nos conjungeret, sive eas, quae in recens liberatâ patriâ vigent, accuratissime intueamur, differentia satis magna se nobis offert.

Olim enim Bibliopola, casu 1°., vel ipse auctor casu altero, proprietate, de qua diximus, freti, *Privilegium* (*Octrooy*) operis editi, inde a Saeculo XVI exeunte (privilegia enim ante hoc tempus data non vidimus) ab Ordinibus Provinciae suae petebant. Hinc Ordines Hollandiae et Westfrisiae die 28 Junii 1715 (5) proprietatem litterariam, hoc pacto acquisitam agnoverunt fundamentum privilegiorum, quae concedebant; ita tamen ut privilegia etsi concessa, forent nulla ex decreto Ordinum, si deinceps comperiretur, proprietatem non exstare. *Privilegia* autem, de quibus hic sermo est, non erant quasi *privae leges*, jura quaedam priva, specialiter concessa, (*voorregten*), qualia v. c. urbibus, vel regionibus a summo Imperante numerosa dantur: sed *cautiones* (*waarborgen*), quibus operis *proprietario*, (sit venia verbo), i. e. vel auctori, vel Bibliopolae, si hicce proprietatis jus emptione acquisiverat, cavebatur de aliis Bibliopolis, eundem librum edere volentibus, id est, de *contrafactoribus*, qui satis barbare dicuntur, (*na-druk-*

(5) Cf. CAU en SCHELTUS, *Groot Placaat-Boek*, V. 609. WILTENS, *Kerkelijk Placaat-Boek*, III. 282.

drukkers), de quibus, ut et de privilegiis plura deinceps dicemus §. 2.

Si autem vel auctor, vel ille Bibliopola, qui proprietarius salutabatur, jure proprietatis non gauderet, si Ordines fefellisset, jus fictum prae se ferundo, corruebat per se privilegium, quod, uti monebam, nullum erat beneficium, verum cautio a parte Ordinum, se et auctoris jus vindicaturos, et *contrafacta* (*nadrukken*) poenis statutis plexuros. Ordinum reliquarum regionum de eadem re sententia mihi ex documentis non innotuit; videntur tamen cum Hollandis consensisse.

Ita specialibus concessionibus, nemine quaestiones obmovente, manserunt et jus copiae, et privilegiorum dationes per duo integra Saecula. De ipso librorum Commercio ante mensem Decembrem A. 1796. (de quo mox videbimus) nulla lex in patriâ nostrâ lata fuit. Collapsâ autem sub finem Saeculi praecedentis gubernationis formâ in Belgio, et juribus omnium civium adaequatis, quum omnes Libertatem, Aequalitatem, Fraternitatem praedicarent, etiam nemini amplius privata jura competere poterant. Nunc abolebatur mos privilegia concedendi, de qua abrogatione probandâ complura exhibentur in prooemio amplo decreti Regiminis Provincialis (*Provintiaal Bestuur*) Hollandiae, quod pro solâ Provinciâ Hollandiâ tulerunt die 8 Decembris 1796 (6), et in quo totidem verbis dicitur

(6) Cf. *Verzameling van Publicatien van het Provintiaal Bestuur*

tur (7): *Dat van nu voortaan geene Privilegien of Octroyen tot het drukken en uitgeven van eenige Boeken of stukken zullen worden verleend, als strijdende tegen de thans aangenomene grondbeginselen, volgens welke ieder Ingezeten eene aanspraak heeft op de beveiliging van zijnen regtmatigen eigendom* (8). Jus copiae tamen interea incolume servabatur unicuique Bibliopolae (nam hoc loco auctoris mentio non fit); additur enim: *dat diensvolgens, wanneer eenig Boekverkooper in deze Provincie een origineel werk uitgeeft, waarvan hij het zoogenaamde regt van Copie bekomen heeft — hij daardoor het regt verkrijgt, voor zich, zijne erven, en regtverkrijgenden, om dat werk uittegeven op al zulke wijze, als hij zal goedvinden;* ALS ZIJNDE HET GEMELDE REGT EEN EIGENDOM, WAAROP NIEMAND BUITEN ZIJNE TOESTEMMING AANSPRAAK HEEFT, EN WAARIN NIEMAND HEM MAG BENADEELEN (9).

Eodem statu remansit res usque ad annum 1803, ante quod tempus, quantum sciam, in nullâ aliâ Provinciâ, praeterquam in Hollandiâ, mutatio exsti-

staat en Provintiaal Committé van Holland en de Nationale Vergadering, representeerende het Volk van Nederland, V. Dl. No. 202.

(7) Semel monuisse sufficerit, me legum verba sermone vernaculo referre maluisse, quum hic de ipsorum verborum privâ significatione agatur, quae in Latinum sermonem versa, semper aliquid ἐνεργείας suae amittunt.

(8) *Art.* 1.

(9) *Art.* 2.

ftitit. Eo tamen anno, die 3 Junii Concilium legibus ferundis vacans decrevit, fummi Magistratus Reipublicae Batavae (*het Staatsbewind der Bataaffche Republiek*) promulgarunt legem, omnibus regionibus Reipublicae communem, quaeque multis in rebus, praefertim et *art.* 1. plane cum fuperiori lege convenit, dum porro additur: *dat diensvolgens, wanneer iemand in de Bataaffche Republiek een oorspronkelijk werk uitgeeft, waarvan hij het gewoonlijk alzoo genoemd Regt van Copij* OF BEZIT, OMDAT HIJ ZELF DAARVAN DE OPSTELLER IS, OF OM NIET, OF VOOR GELD, OF OP EENE ANDERE, MITS WETTIGE WIJZE, BEKOMEN HEEFT, (en uterque casus, quem hujus §. initio attigimus) *hij daardoor, zoo voor zich zelven, als zijne Erven het regt heeft of verkrijgt, om dat werk uittegeven — op al zulke wijze, als hij zal goedvinden,* ALS ZIJNDE HET GEMELDE REGT VAN UITGAVE EEN EIGENDOM, WAAROP NIEMAND BUITEN DESZELFS TOESTEMMING WETTIGE AANSPRAAK HEEFT, EN IN DE UITOEFENING VAN WELK REGT NIEMAND HEM MAG BENADEELEN (10).

Qui deinde rerum fummâ penes nos potiti funt, et Reipublicae Ordines post novam regiminis formam A°. 1805 introductam, et Gallicus Rex Ludovicus, hanc rem filentio praeteriere; vix autem ac ne

(10) *Art.* 2.

ne vix quidem Francorum Imperator Napoleo, anno 1810 Regnum Hollandiae, Belgium olim Foederatum, fragmentum limosum, quod fensim fensimque continenti adhaesit (ut administri et adulatores ejus ferebant), nunc alluvionis jure ripae inhaerens, immenso suo junxerat imperio: vix illud acciderat, quin leges Galliae non solum amplecti deberemus, verum et lex a Napoleonte, die 5 Februarii ejusdem anni 1810 lata decreto diei 9 Aprilis sequentis anni 1811 vim et efficaciam acquisivit in regionibus olim Hollandicis. Quae autem hoc decreto 5 Februarii continentur quod ad praesentem de jure proprietatis disquisitionem, haec sunt: Decreti *Tit°.* VI. *de la Proprieté, et de sa Garantie* insunt articuli, sic se habentes: *Le droit de proprieté est garanti à l'auteur et à sa veuve pendant leur vie — et à leurs enfans pendant vingt ans* (11). *Les auteurs, soit nationaux, soit étrangers, de tout ouvrage imprimé ou gravé, peuvent ceder leur droit à un imprimeur ou libraire, ou a toute personne, qui est alors substitude en leur lieu et place pour eux et leurs ayant-cause, comme il est dit à l'article précédent* (12).

Quae

(11) *Art.* 39.

(12) *Art.* 40. Invenitur haec lex in libro, qui dicitur: *Collection des Lois et Décrêts Imperiaux relatifs à l'Imprimerie et à la Librairie suivie des instructions administratives, qui s'y rapportent, à Amst. et à la Haye, chez les frères van Cleef,* 1811. Franc. et Holl. pag. 1—21.

Quae in fundamento et fequelis horum articulorum nos offendant, ftatim indicabimus.

Tota haecce cautio (*garantie*), nobis novi quid conftituens, procul dubio a Gallico Imperatore fumta erat ex lege, quam die 19 Julii 1793 tulerant, qui tunc temporis Reipublicae Gallicae, fere anarchiâ laboranti, pracërant, vel fe ipfi praefecerant, conftituentes (13): *Les auteurs d'écrits en tout genre — jouiront durant leur vie entiere, du droit exclufif de vendre, faire vendre, diftribuer leurs ouvrages dans le territoire de la République, et d'en céder la propriété en tout ou en partie* (14). *Leurs héritiers ou cesfionnaires jouiront du même droit, durant l'espace de dix ans après la mort des auteurs* (15). Quae hanc legem quod ad *jus copiae* antecederent placita, nec in repertorio legum Gallicarum *notâ* 12 citato adfunt, nec caeteroquin ulla indagare potui. Videtur juris copiae notio non ita diftincte cognita fuisse: Bibliopolae olim apud Gallos, privilegio muniti, libros edebant, iique a contrafactoribus cavebatur, at deditâ operâ nulla fuit prodita lex, qua jus copiae ipfis verbis auctori aut Bibliopolae asfignabatur (16). Videntur igitur principia legis A^{i}. 1793 originem petere ex eo, quod au-

(13) *Ibid.* pag. 38, 40.

(14) *Art.* 1.

(15) *Art.* 2.

(16) Sic patet ex iis, quae habet MERLIN in *Répert. univerfel et raifonné de Jurifpr.* in v. contrefaçon.

auctores in Galliâ tunc forte magis quam antea in scribendo lucrum etiam spectantes, cum olim vel nullum vel parvum honorarium accepisſent, nunc plerumque summo jure laboris et studii in opere scribendo adhibiti peterent praemium aliquanto majus, quam ante medium Saec. XVIII. in usu fuerat. (Idem jam paullo ante in Germania frequenter obtinere coepit). Verum merito quis observet: quare hac de re lex lata est, quum ea omnia intra limites privati contractus includi possint? Forte praevidebantur rigae inter Bibliopolas et auctores, quorum hi prae se ferrent, quod scribebant, in suo esse dominio: illi, quae edebant, antea saepisſime minimâ pecuniâ, imo nonnumquam gratis accepisse. Fieri facile potuit, Bibliopolis majori lucro antea assuetis, hoc primâ fronte non placuisse, atque jam legem A°. 1793 exiisse, conscriptam ab auctoribus, vel ab iis, qui auctoribus faverent. — Accedit insuper ad intellectum hujus legis, apud Gallos saepe in usu fuisse casum alterum, a nobis *hujus* §ᶦ. initio traditum, ut ipsi auctores suis impensis librum a Typographo exarari curarent, exemplaria sua Bibliopolae vendentes, ut hic ea ubivis spargeret, ipse auctor jus in opus suum, Jus copiae reservaret: quo spectat Gallorum mos, auctores saepe suis in aedibus operis sui exemplaria venumdare, dum in titulo praeter Bibliopolam unum vel plures, ubi opus prostat, legatur etiam *chez l'Auteur:* nonnumquam solus auctor etiam venditor est. Si autem ponamus, casum illum, auctorem servare Jus copiae,

piae, jam saepius ante magnam rerum conversionem in Galliâ A°. 1792 obortam, locum habuisse, *sequentem* legi A¹. 1793 originem tribuere possumus, ut quum in ea regione statuta quaevis avita particularia permutari deberent novis Codicibus, etiam jura auctorum antea scripto non tradita, lege constitui deberent. Videant aequi judices, quaenam legis origo praeferenda sit; forte utraque concurrit.

Post 17 annos, aliâ licet regiminis formâ in Galliâ obtinente, exiit A°. 1810 nova lex, cujus tamen *artt.* 39 et 40 *articulis* 1 et 2 prioris legis respondebant, et quasi superstructa erant. Mutaverat tamen quaedam legislator. Post ipsum auctorem mortuum, A°. 1793 in censum venerant *haeredes* aut *cessionarii*, A°. 1810 *vidua*, et *liberi*. Ab alterâ parte jus restrictum est, quandoquidem *haeredes* latius patent, quam *uxor* et *liberi*; sed ab alterâ parte extensum, quum tempus, per quod post auctoris obitum jus copiae inhaerere pergit, antea 10 annorum fuerit, deinceps duplicatum sit. Quod nunc ad ipsam hujus juris naturam attinet: omnia primae editionis exemplaria aut statim, aut tractu temporis vendita sunt Bibliopolae, aut si non vendantur, servat ea auctor aut ejus uxor liberique, ita ut temporis spatium juri copiae *artt*. 39 positum, tantummodo pertineat ad illum casum, quo, venditâ primâ editione, nec elapso tempore, altera editio conficienda est; pro hac autem ipsi adhuc viventi, aut si obierit, ejus viduae aut liberis a Bibliopola pecunia quaedam solvenda erit, de qua inter eos convenire

debet, nisi auctor et Bibliopola tempore editionis primae, casum iteratae editionis (*herdruk*) praevidentes, pecuniam eo casu solvendam definiverint et stipulaverint. Post tempus autem 20 annorum a patris obitu non transire ad civitatem jus in librum ipsum, sive in exemplaria superstitia (quod jus non nisi indirecte *jus copiae* dici potest, *het regt van kopiëren door den druk*), sed unice jus in casu iteratae editionis, patet ex decreto, quod ipse Napoleo die 29 Aprilis 1811 edidit, cujus *art.* 1. sic audit: *Il est établi dans toute l'étendue de notre Empire, un droit d'un centime par feuille d'impression, sur tous les ouvrages connus en imprimerie sous le nom de labeurs*, (boekwerken) — *si ces ouvrages n'appartiennent à aucun auteur vivant ou à ses héritiers.* Fiunt igitur editionis alterae jam conficiendae exemplaria *domaine public*, quod dicitur, atque onus in hocce *art.* operi impositum, Bibliopolam in casu iteratae editionis gravare quisque videt. Deinceps huc redeundum erit. — Interim offendunt in utraque lege Gallicâ alia quaedam, quum ex *art.* 2. legis A¹. 1793 et *art.* 40. legis A¹. 1810 pateat, auctorem jus proprietatis, sive copiae vendere posse non solum Typographo et Bibliopolae, quod ex rei naturâ sequitur; non solum viduae et liberis, qui ex mariti et patris bonis post ejus mortem alendi sunt; sed *cuivis alii.* Id enim ex legum verbis, Art. 2. *héritiers*, *ou cessionaires* (*regtverkrijgenden*), et Art. 40. *les auteurs peuvent céder leur droit — à toute personne*, prono alveo

ſequi debet; non nobis offendunt T. nec B. nec vidua, nec liberi, ſed ipſi hi extranei, a quibus igitur eo caſu Bibliopola, ſolutâ pecuniâ pro lubitu ab extraneis ſtatuendâ petere debent veniam novae editionis parandae. Hi extranei, aut cognati agnative remotiores, aut nullo ſanguinis vinculo auctori juncti, plerumque multo minus etiam Bibliopolis ullo nexu junguntur. Dum tamen ab alterâ parte alii justitiam hujus late patentis auctorum potestatis defendant, arguentes, 1°. auctorem jus in dominio habere: de iis autem, quae in dominio habeamus, pro lubitu disponere nos poſſe; (at reſpondemus, ſi igitur auctor ſtricto jure extraneis jus vendere poſſit, benevolentiam tamen ſuadere, eum id non facere, niſi in favorem Typographi vel B.). 2°. hunc caſum proponunt: ſunt duo auctores, Cajus et Maevius; Cajus obiens, jus ſuum, quum uxor non adſit, ad filium Sempronium transmittit, qui tamen intra annum moritur; Maevius moriens filium Titium haeredem relinquit, qui per integros 20 annos, quos lex concedit, jure copiae in caſu iteratae editionis fruitur; quare, inquiunt, Titio nunc magis licet jure frui, quam cognatis, agnatisve Sempronii, qui forte opibus indigeant? (at reſpondemus, primo, hoc eſſe caſum ſingularem, atque inſuper, ſemper ad deſcendentes devolvi debere bona patris, ſi autem reliqui cognati agnative quidquam accipiant, id quidem ex juris principiis deberi, verumtamen nonniſi aliquid caſu accedens ad ea, quae ipſi jam poſſidebant, ſpectandum

dum esse). Verum jam nimis diu huic loco inhaesimus; ad alia hujus legis transeamus. — Potuit haec lex in *Galliâ* bona esse, ubi, ut verbo monebam, auctores complures suis impensis opus edunt, et hujus editionis exemplaria, vel omnia, vel eorum partem Bibliopolis vendunt, aut ipsi, licet carentes eâ late spargendi occasione, qua Bibliopolae sibi prospiciunt, tamen, quum lingua Gallica nunc in ingenti orbis terrarum parte legatur, aliquatenus spargunt et vendunt: (quamquam persuasum nobis fit, auctoribus in universum huic mercaturae generi nec opportunum tempus, nec propensionem fore.) Haec quod ad ipsorum Gallorum de hac legislatione sententiam et opinionem satis disputata sunto. — Contra vero, *Belgis*, in primis Septemtrionalibus, Belgis olim Foederatis lex A°. 1810 parum grata fuit. Derelinquebat enim et silentio praeteribat lex casum primum edendi libros, quem initio *hujus* §. proposueramus, quique penes nos maxime in usu erat, longe magis, quam de quibus loquuntur *artt.* 39 et 40. Auctorum potestas in lege latius extenditur; saltem si eandem extensionem jam antea tacite habuisset, de quo vehementer dubitamus, nunc verbis expressis describitur. Praeteribat pro casibus peculiaribus casum *penes nos* generaliorem, quo auctor MStum suum pro pecuniâ majori vel minori, quae tamen meritis operis et labori auctoris aequiparata esset, quaeque *honorarii* titulo veniebat, Bibliopolae traderet, rite perfectâ Emptione Venditione; in omni enim E. V.

id

id agitur, ut res, five merx pro certo pretio folvatur, *l.* 1. §. 1. *l.* 2. §. 1. *ff. de contrah. Empt.* quum autem E. V. perfecta fit, fimulac de re tradendâ et pretio pure convenerit. *pr. Inst. de E V.* multo magis cenferi potest perfecta, resque una cum omnibus juribus annexis in emptoris dominium tranfit, fimulac pretium folutum fit. Hocce in cafu, omnium apud nos vulgatisfimo, ut fupra monebamus, Emptione Venditione omnibus fuis juribus, ut ex contractus naturâ probavimus, renunciabat auctor, Ita ut occafione iteratae editionis forte obtinentis, Bibliopolae hoc lucrum inhaereret. Tranfiit hunc cafum, aeque ac fi numquam exftitisfet uterque legislator Gallicus (A°. 1793 et 1810), licet inter legis fcopos primarios hic fit, generaliora conftituenda esfe, quae exceptiones patiuntur et admittunt nonnullas, et licet nobis perfuafum fit, non omnem auctorem impenfa ad omnium librorum fuorum editionem parandam foluta, fibi imputari velle, verum faepius contentus fit, ubi jus copiae vendiderit Bibliopolae. Et revera hic omisfus cafus ipfi auctori lucrum majus afferebat, quam uterque cafus, quem habent *artt.* 39 et 40, in quantum *art.* 40 post aliquod tempus auctor jus copiae reliquorum exemplarium et jus iteratae editionis usque ad 20 post mortem annos Bibliopolae cedit et vendit. Lucrum, inquam, auctori ex praetermisfo cafu profluens, majus videtur; nunc enim ftatim habet pecuniae quantitatem haud parvam, qua quovis modo fibi et fuis fapienter uti potest. — Si autem

autem auctor fervet jus copiae, (cafum enim nobis ponamus) exemplaria complura Bibliopolae vendit, ut hic ea fpargat, quovis modo posfit: quod ut faciat, quaevis ei tentanda funt media, propter parvam terrae extenfionem, ubi linguam nostram callent homines, quae media quin auctori rata cesfisfent, vehementer dubito: auctor mercator fieri nequit. Jam exemplaria non vendita fervat interim auctor fibi et posteris. At vero ea est nostrorum temporum conditio, ut foras prodeunte ingenti librorum copiâ, alter alterum detrudat, et temporis quodam fpatio praeterlapfo, plurimi libri non amplius legantur nec vendantur; post paucos igitur annos lucrum magis magisque minuitur. Sic imprimis obtinet quod ad opera fyftematica, et doctrinarum theorias, quarum alias alias excipientes videmus. Etfi modo generaliter loqueremur, tamen exceptiones a libris post paucos annos non amplius lectis funt notisfimae; opera hic illic apud nos exeunt, quibus auctores immortalem fibi gloriam decusque comparant. Ne hi auctores dictis nostris offendantur, vehementer petimus. At vero, velis non obtendenda est veritas; nonne haec temporum injuriis illaefa opera exiguam partem librorum quotidie foras prodeuntium efficiunt? Reliqua opera primo post editionem quinquennio maxime venduntur, quo praeterlapfo homines magnam librorum molem aut obliviscuntur, aut exemplaria a Bibliopolis nova emere recufant, et alio modo libris potiuntur. Si auctor nunc post tempus quoddam, dum putavit fe-

sat lucri percepisse, jus copiae integrum, cum exemplaria superstitia, tum jus in casu iteratae editionis Bibliopolae ex *art.* 40 vendat, tunc sponte ex iis, quae supra attulimus, patet, non tantum exemplarium numerum venditum iri, quantus jam venditus est, atque auctorem plerumque ex hac venditione non illud sortiri lucrum, quod sibi antea proposuerat. — Quod si ad iteratam editionem transeamus, de qua manifesto *art*[us]. 39 agit, inde pecunia quaedam auctoribus aut eorum haeredibus, qui jus copiae servarunt, a Bibliopolarum parte redundat; primo obtutu id auctoribus satis proficuum. At quam exiguus est numerus librorum, qui penes nos iterum typis mandantur; fatebunt ipsi auctores, iteratas editiones nunc rariores esse. Et quam parum illae obtinebant, dum sub Gallis essemus, quo tempore ob complures causas nummos sibi servare eosque rebus magis ad τὰ πρῶτα vitae necessariis expendere multi studerent. Ne quis mihi objiciat (ut auctoribus per illos 20 annos jus copiae vindicet) casum iteratae editionis, prioribus obtinere post primam editionem annis. Ipsi afferam statim iteratas editiones auctorum Latinorum et Graecorum, et in genere libros complures linguâ Latinâ a viris eruditissimis conscriptos, et 50,100, imo 200 annis post eorum mortem, eodem, non raro majori ardore quaesitos, quam dum in vivis essent ipsi scriptores, aut si de auctoribus *classicis* (qui dicuntur, et maxime hic in censum veniunt) res sit, acrius petitos, quam dum viverent Veterum editores et commentatores, e quibus hodier-

dierni, dum vel sub Gallis essemus, id probo conspicientes, plerumque non curarent jus copiae, quippe quod ex lege Gallicâ, 20 annis post ipsorum mortem elapsis ad civitatem pertineret, sive fieret *domaine public*, dum ex lege 29 Aprilis 1811 opera recudi non possent, nisi vectigali soluto. — Sic probavimus, ni fallor, auctoribus magis prodesse, si statim MStum Bibliopolae vendat, et omnia cedat. Ab alterâ autem parte Bibliopola jura sibi *solus* habere amat, quum jurium communio saepe mater sit discordiarum. Quidquid alii aliam sententiam sequantur, nobis pro Bibliopolis pronuntiandum. — In utraque lege Gallicâ aliud severum quid observamus, ubi jus copiae casu editionis iteratae obtinens evanescit, 10 annis (ex lege A^i. 1793) vel 20 (ex lege A^i. 1810) a morte auctoris. Jam severum videtur 1°. si auctor jus in librum ad mortem usque servaverit, annis nonnullis post patris obitum liberos, post mariti obitum uxorem, privari juribus in ea, quae pater aut maritus auctor scripsit, juribus nempe iteratae editionis; sunt libri ingenii fructus, quos nemo, ne legislator quidem, auctoris haeredibus adimere posse videtur. 2°. Si Bibliopola, honorario pro MSto praestito, jus omne in opus acquisiverit, aut si postea, tempore quodam praeterlapso, emerit jus copiae ab auctore, ita ut nunc ad ipsum et posteros *artt*. 39 et 40 referri debeant, nobis videtur incongruum, imo severum, si 20 annis post patris aut mariti obitum, obtineat casus iteratae editionis, liberos aut uxorem eo jure privari,

ri, quod pater aut maritus rite perfectâ E. V. acquisierant. — Haud parum injustae hujus agendi methodi nulla vestigia in jure avito patrio deprehendimus. Auctor in casu valde raro, quo MStum non venderet, servabat jus copiae sibi et posteris in perpetuum: idque jus perpetuum Bibliopolae competebat, si id ab auctore emisset. — Neque ad jus copiae more Gallico coarctandum facit quidquam (quod prae se ferunt nonnulli), auctores et Bibliopolas, tempore statuto elapso, jam satis lucri percepisse, adeoque facile jure privari posse; ob lucrum justo perceptum nemo a juribus suis potest destitui. Interim scopum Napoleontis, *art*. 39 jura coarctantis bene callemus, postquam vidimus decretum 29 Aprilis 1811, quo, post elapsum tempus, iterata editio vectigali gravatur a Bibliopola solvendo cuidam fisco, unde sustentaretur, quae dicebatur *la Direction générale de l'Imprimerie et de la Librairie*. Quidquid sit, accensenda videtur haec ultima agendi ratio reliquis Napoleontis actis callidis et injustis. — Sed jam satis de legibus Gallicis vidimus.

Etsi autem lex 5 Febr. 1810 nobis hoc respectu non placeret, fato cedendum erat; simulac vero patria nostra (heu quantum et quamdiu juribus suis privata!) anno 1813 ad finem vergente, virorum, summâ laude in aeternum dignissimorum, virtute in libertatem vindicata esset, fieri non poterat, quin in universum multa, quae Galli instituerant, quippe et severe saepius constituta, et, licet Gallis forte bo-

bona, nostris tamen moribus obversa, aboleri deberent. Inter illa, quae primam Principis Auriaci carissimi, patriae redditi curam excitabant, erat speciatim res Prelii et Librariae. In decreto ea de re à Principe lato, die 24 Januarii 1814 (17), inveniuntur nonnulla, quae elucidata ex lege 3 Junii 1803 (18) sic se habent: *De Fransche Wetten en Reglementen, betrekkelijk de Boekdrukkerij en den Boekhandel, daaronder begrepen die, welke de Nieuwspapieren betreffen (19), zijn van dato dezes, geheel en al afgeschaft* (20). Jam Gallico jure abrogato, de recentiori et patrio videamus. Pergit legislator. *Elk die een oorspronkelijk werk — uitgeeft, waarvan hij het regt van kopij als opsteller, of anderzins*, (emendo ab ipso auctore, uti quisque ea, quae [illegible] in

(17) Cf. *Staatsblad voor het jaar 1814. No. 17.*

(18) Hanc potissimum se sequutum esse testatur legislator in decreti prooemio hisce verbis: *In aanmerking nemende, dat vóór de inlijving dezer landen in Frankrijk, wetten in werking waren, waarvan het doeleinde was, aan elken Schrijver en Drukker zijn wettig regt van eigendom te verzekeren, en dat de herstelling dezer wetten (bijzonderlijk vervat in de Publicatie van den 3den Junij 1803), in den geest der tegenwoordige orde van zaken, allezins noodzakelijk moet geacht worden.*

(19) Primo obtutu quis mirari possit novellas et diaria a librorum mercatura sejungi, saltem separatim nominari; causa in eo videtur sita, quod in Gallia sub Napoleonte legibus specialibus (diversis ab iis, quibus de re Prelii et Librariae agebatur) cautum esset de novellis et diariis. Atque hisce diebus, quibus de tribus legibus Prelii libertatem spectantibus in Galliâ, serio deliberat Delegatorum Regni Camera, quae dicitur (*Chambre des Députés*), etiam de utraque re singulis legibus agitur.

(20) *Art. 1.*

in dominio habet, quisque auctor igitur scripta suis impensis editioni parata, vendere potest,) *wettig bezit, verkrijgt hierdoor, voor zich zelve en zijne erven, het uitsluitend regt, om hetzelve werk uittegeven, mits in alles voldoende aan de bepalingen, in de navolgende artikelen vermeld* (de contrafactionibus, *nadrukken*) (21). Quodsi hoc pacto legem explices, omnia rite procedunt. Nulla interim termini juri proprietatis positi, in praecedenti legislatione reperiundi, mentio fit.

Sic bene de re nostrâ hacce cautum erat lege, Belgis gratâ et acceptâ; quum tamen in re Typographicâ et Librariâ definitio *juris copiae* res sit magni momenti, illudque jus lege anni 1814 non satis definitum videretur, Rex noster A°. 1816 propositionem novae legis *over de Regten, die in de Nederlanden ten opzigte van het drukken en uitgeven van letter- en kunst-werken, kunnen worden uitgeoefend*, uti inscribebatur, perillustri Viro, G. F. ROELLIO, suo quod ad res internas tunc temporis administro, faciendam injunxit. Hic eximiae probitatis et insignium meritorum vir, usus virorum re Typographicâ simul et Librariâ peritorum ope, propositionem legis (*Concept-wet*) componi curavit de hoc jure copiae, cui schemati, quod speciali favore videre mihi licuit, complura non contemnenda inesse mihi videbantur. Schema multo minus instituta Galli-

(21) *Art.* 6.

lica, quam priora Belgica fecutum videtur, ita ut juris coarctati ad 20 annos ne verbum quidem reperiatur: quo et accedat haec obfervatio, leges circa noftram materiem patrias, annorum 1796, 1803 et hoc fchema anni 1817, ita quod ad *jus copiae* difpofitas fuisfe, ut posterior priori, quafi fundamento infiftat atque fuperftructa fit, ejusque defectibus profpiciat, incommodis remedium praebeat, dum longe magis Belgicis moribus adaptatae fuisse videantur, quam lex Gallica, quaeque hanc in tradendo jure copiae fecuta est ipfa lex 25 Januarii 1817, de qua mox pluribus. — Hoc fchema a ROELLIO Regi Auguftisfimo oblatum, ab eo autem ad Confilium Status remisfum, ibi aliquatenus mutatum et contractum est: hoc pacto ad Ordinum Generalium Cameram, quae dicitur, alteram, pervenit menfe Januario anni 1817 fub finem fesfionum, quas tunc temporis Bruxellis habebat hoc illuftre Corpus, atque fine ullâ deliberatione die 3 Januarii ab omnibus probata (22), et a Rege, die 25 ejusdem menfis lex fancita et promulgata est toti Regno Belgico (23). Mutationes autem, quae quoad jus copiae locum habuerunt, hujus tenoris funt: Art. 1. *Het regt van Kopij, of van kopiëren door den druk, is voor oorfpronkelijke letter- en kunstwerken, het uitfluitend regt van die genen, welke daarvan autheurs zijn, en hunne regtverkrijgende, om hun-*

(22) Cf. *Staatsk. die 6 Januarii.*
(23) Cf. *Staatsblad voor het jaar* 1817. No. 5.

hunne oorspronkelijke letter- en kunstwerken — door den druk gemeen te maken, te verkoopen en te doen verkoopen. — Nunc subjungitur articulus, qualem in anterioribus legislationibus non invenimus, de jure copiae *versionum* agens, quem tamen rejicimus in locum, ubi de versionibus plura dicenda erunt, sub finem §i. *sequentis.* — Jam *artt^{is}.* 1 et 2. subjungitur *art^{us}.* 3. *Het in de voorgaande artt. omschreven Kopijregt zal niet langer voortduren, dan 20 jaren na den dood van den autheur of vertaler.* Manifestum est, horum annorum additamentum originem repetere ex legibus Gallicis ambabus, supra propositis, ex quibus haec verba in recentissimam legem translata sunt; quaenam autem post 20 annos obtinere debeant, non nisi analogiâ investigandum videtur, quia lex eâ de re nihil constituit. In Gallia, elapsis 20 annis post mortem auctoris, jus copiae et lucrum, inde profluens, ut vidimus, ad civitatem pertinere jussit Napoleo, die 29 Aprilis A^{i}. 1811. Hoc jus fiebat igitur res nullius, quam Bibliopola quisque (soluto vectigali Collegio, quod praeërat rei Preli et Librariae) occupare poterat, si iteratam editionem parare vellet. Sic sub Gallis. Lege nostrâ novissimâ nil hac de re statuitur. Unice adest limitatum tempus, aeque ac lege Gallicâ 5 Februarii. Licet autem nobis non latum sit decretum simile decreto 29 Aprilis, atque careamus Collegio, cui titulus amplissimus: *la Direction générale de l'Imprimerie et de la Librairie* (quod collegium quam parum amoris sibi lapsu triennii ab A°. 1811 —

A^{os}.

A[um]. 1813 conciliaverit, omnes Belgae norunt), tamen ex analogiâ ſtatuendum videtur, legislatorem ex Gallicâ lege tempus 20 annorum ſumſiſſe, ut ſignificaret, ſe velle jus copiae ad civitatem rediturum, et fore *domaine public*, rem nullius. Interim deſiderari videtur ea lux, quam in legibus juste poſcimus. Quod reliquum est, *artt.* 1 et 3 ex ſententiâ nonnullorum virorum rei Typographicae et Librariae minime rudium ita ſe habent, ut non unâ obſcuritate laborare videantur (24), quum autem hi *artt.* ex *artt.* 39 et 40 legis Gallicae ſumpti et ſchemati ROËLLII ſubſtituti ſint, jam ſupra ad leges Gallicas diximus ea, quae contra hoc jus afferri poſſe videbantur. Porro mirum videtur, quare legislator, Gallicam licet legem ſibi proponens, tamen *art*[um]. 40, quo diſtincte legitur: *les auteurs — peuvent céder leur droit*

(24) Quae tanta est, ut de *art.* 3. legis gravis inter eruditos orta ſit quaeſtio, de qua quinque cauſſarum patroni peritisſimi Amſtelodamenſes, J. VAN DER LINDEN, M. C. VAN HALL, N. SINDERAM, S. AE. VERBURG et F. A. VAN HALL, opinionem ſuam ſpeciali ſcriptiunculâ anno 1817 publice propoſuerunt. Ita autem ſe habebat quaeſtio: utrum *art.* 3. etiam ad ea ſe referat opera litteraria, quorum jus copiae ante latam hanc legem ortum, vel acquiſitum est? et utrum igitur *proprietarii* hujus juris copiae hac ipſâ lege jus ſuum amiserint, ſive postea amisſuri ſint, ſi auctores operum litterariorum, ad quae lex reſpicit, jam ante 20 annos obierint, vel in posterum ſint obituri? Reſponderunt cauſſarum patroni, hanc legem hisce juribus detrahere non poſſe, legem enim nullam habere vim retrogradam. *argum. l.* 7. *C. de Legg.* et *art.* 2 *Cod. Nap.*

droit à un imprimeur ou libraire, où à toute personne, qui est alors substituée en leur lieu et place, quare hunc *articulum* non expresserit, sed in lege novissimâ dixerit, jus copiae inesse auctoribus, *en hunne regtverkrijgende*, ita ut nesciamus, utrum hac voce significentur vidua, liberi, Typographus, Bibliopola et quicunque alius, an singuli eorum. Posterius ex eo foret accipiendum, quod in lege Gallicâ A°. 1793, *art.* 2. vocentur *leurs heritiers ou cessionnaires* (*regtverkrijgenden*), ubi distingui videntur cessionarii (sit venia verbo) ab haeredibus. Interim si et cessionariis inesse censeri debeant haeredes, rursus minus clara legis verba videntur, quippe quae minus accurate distinguunt, quam *artt.* 39 et 40 legis Gallicae, unde tamen derivata videtur legis novissimae notio princeps. Sed quare tam acriter Gallica principia adoptamus, jura autem et principia nostra avita nec recuperamus, nec tuemur? — Quidquid juris his articulis insit, fatendum est, ipsos auctores per biennium integrum post latam legem elapsum saepius, vendito statim Bibliopolis jure copiae, hoc jure abdicare maluisse, quam illud servare.

§. 2.

De Juribus adversus Contrafactores.

Utinam haecce jura secundum varios propositos casus vel *auctori*, vel *Bibliopolis* vindicata nemo tentaret laederetve! At vero, quantum abest! De Bibli-

bliopolarum juribus agentes, ea etiam, quae materiem de *Contrafactis* (*Nadrukken*) fpectant, proprie in quantum Bibliopola laeditur, adjungere debemus: adquifito enim licet jure copiae, nihilominus tamen Bibliopola nondum a jurium violatione immunis est, qua affici potest a parte contrafactorum; qui, nifi opprimerentur, jus copiae impune infringere posfent.

Quid fit *Contrafactio* (ut hac barbarâ voce utar), dicit auctor celeberrimus MERLIN (25). „C'est „ en termes de librairie, le genre de délit, dont fe „ rendent coupables ceux qui font imprimer un livre „ au préjudice de l'auteur, ou du libraire, auquel „ cet auteur a cédé fon droit de proprieté et fon „ privilège."

Quomodo Contrafactor (26) a genuino editore differat fignificat KANTIUS (27). „ Qui nomi„ ne alterius (auctoris) per fcriptum palam loqui„ tur, est *redemptor* (Germ. *verleger*, Bibliopo„ la). Hic fi cum bonâ veniâ illius id facit, *justus* „ est, fin minus, *injustus* redemptor, id est, libri „ ab alio typis expresfi fraudulentus repetitor;" quem nos *contrafactorem* dicimus. Et paullulum in-

(25) In *Répert. cit. in v.* contrefaçon.

(26 Gallice *Contrefacteur*, Anglice *Counterfeiter*. Perfpicuum est hanc vocem primâ fignificatione maxime cohaerere cum Belgico obfoletiori vocabulo *conterfeiten*, id est *pingere*, et *conterfeiter*, *pictor*, qui ut injustus redemptor primum editorem, fic ipfe picturae ope naturam imitatur.

(27) *l. l.* pag. 127.

infra idem KANTIUS pluribus disquirit, repetitionem editionis alicujus libri ab alio typis expressi, praeter jus institutam, jure prohibitam esse. Proponit tamen (ut nobis videtur) non nisi casum alterum, initio §[1]. *praeced.* a nobis traditum, nempe, auctorem servasse jus copiae et Bibliopolà fere mandatarii loco uti. Jam sic loquitur. „ Verba palam „ facit — redemptor — nomine auctoris, cujus „ rei " i. e. libri „ jus habet non nisi ex illius „ mandato. — Jam vero repetitor editionum impro- „ bus" i. e. contrafaetor, „ merce literarià suâ con- „ tra auctoris voluntatem et in ejus fraudem compa- „ ratâ, nomine quidem ejus loquitur, sed nulla ab „ eo mandata habens (gerit se mandatarium absque „ mandato); sequitur inde, ut adversus redempto- „ rem ab auctore constitutum (ideoque justum so- „ lum) furtum commodi, quod ille ex usu sui juris „ capere potuisset et vellet (furtum usus) commit- „ tat; repetitio ergo librorum typis expressorum „ absque mandato auctoris de jure est prohibita." Addamus et ejusdem sequentia ibidem loci.

„ Justi species, quam habet illa, statim in oculos „ incurrens injusta actio repetendi libros typis ex- „ pressos absque auctoris mandato, in eo est posi- „ ta, quod liber ex alterâ parte *res corporea* est „ *ab auctore profecta* (opus mechanicum), quae „ exprimi imitatione potest (ab eo, qui justâ ratio- „ ne exemplum possidet, ideoque *jure reali* ejus rei „ gaudet); ex alterâ parte autem est liber *oratio* tan- „ tum *ad populum habita*, quam iste sine mandato

„ au-

„ auctoris palam iterare non debet (praeſtatio ope„ rae), *jus perſonale;* jamque error in confunden„ do utroque verſatur (28)."

Sic et BÜCHERUS (29), ubi indicat, quo pacto in *modo edendi* librum peccari et delinqui posſit: „ Nec inultum eorum facinus relinquendum esſet, „ qui libros *etiam privilegio destitutos* (igitur la„ tius etiam, quam nos, progreditur, ut mox appa„ rebit), invitis auctore et Bibliopolâ, cui jus im„ primendi dominus dedit, recudunt, quod a furti „ ſpecie haud abest. Intercedit inter auctorem et Bi„ bliopolam contractus de libro imprimendo, et per „ hunc illi tantum, non aliis, jus imprimendi da„ tur; neque enim per publicam libri editionem id „ agi existimandum est, ut promiscua editio aliis „ praedae cedat, ſed ut lectio ejus ſingulis pateat." Sic jam ineunte Saec. praecedenti Germanus.

„ Le crime de contrefaçon," inquit celeb. MERLIN (30), „ est même plus qualifié que ne le „ ſeroit celui d'un homme qui, ſ'étant introduit „ chez ſon voiſin, en auroit enlevé les meilleurs ef„ fets. Dans le dernier cas on peut inculper de né„ gligence, celui qui laisſe entrer un voleur dans ſa „ maiſon; dans le premier le vol est d'un choſe con„ fiée à la foi publique."

In-

(28) Cf. KANTIUS, *l. l.* p. 127, sq.

(29) Cf. J. A. BÜCHERI Disſert. *circa Libros improbatae lectionis*, occaſione *legis* 4. §. 1. *ff. fam. herc.* defenſa praeſide J. H. BÖHMERO, Halae 1726. p. 75.

(30) *Répert. l. l.* §. 1.

Inhaeremus hisce aliorum dictis, quibus sequentia adjungimus. Eo minoribus sumptibus contrafactor editoris genuini lucrum subvertere potest, quum libri auctori nullam pro jure copiae obtinendo praestiterit pecuniam, librumque viliori pretio, quam genuinus redemptor, vendat; quo furto (nam hoc titulo haec agendi ratio nuncupanda est) quantum damni literis et mercaturae, ipsisque maxime integris probisque Bibliopolis afferatur, nemo est, qui nesciat (31). Huc accedit, majorem librorum contrafactorum partem, et quoad externum habitum et quoad vitia typographica mendis plurimis abundare.

Ut autem saepe recens inventae arti quaenam competant jura ab initio non omnes aeque callent, ac perspiciunt, ita et hic obtinuit. Postquam enim Typographia (ne de tempore quaeramus, quo in patriâ nostrâ inveniretur) in Germaniâ magis elaborata, anno 1472 (32) in patrium solum rediret, (licet COSTERI posteri interim Harlemi non interruptâ serie libros ediderant), ne tunc quidem, Saeculi XV. fine, nec dimidio Saeculo XVI. ulla invenimus querimonia adversus contrafactores vulgata et prodita, verosimiliter eam ob causam, quod primus editor nesciret, sibi, exceptis aliis, editionis jus inhaerere. Quis-

(31) Hinc et Anglis sat ingeniose dicuntur *Pirates-editions.*

(32) Quo, exceptis libris Costerianis, primi in Belgio typis exarati prodierunt libri. Cf. J. VISSER, *Naamlijst van Boeken, in de XVII Nederl. Provincien gedurende de XV Eeuw gedrukt*, 1767.

Quisque, ubi librum invenisset, quem prelo iterari congruum duceret, lucri spe allectus, illum rursus edidit; saepius Saec. XV. editiones in monasteriis prodiere, de quibus conferatur infra C. III §. 2. *initio.* Sic et in Germaniâ Saec. XVI. permultae exiere LUTHERI scriptorum editiones. Deinceps tamen, magis invalescente librorum typis datorum numero simul et lucro inde orto, fieri non poterat, quin primi editores perspicientes, quanta hoc pacto amitterent, acriter de juribus suis secum deliberantes, privum jus sibi inhaerere certiores facti, illud omni se tuituros operâ secum statuerent. Quam primum, quid juris esset hac in re, investigare coepissent ii, quorum hic intererat, in media inquisiverunt, quibus malo mederi posset.

In Belgio ad summos magistratus confugiendum putarunt, ut librorum proprietatem sibi vindicatam haberent. Ut igitur contrafactorum conatus, quos nimium quantum toleraverant Bibliopolae, bono eventu constringerentur, ab Ordinibus Provinciarum Belgii Foerati constitutum est, ut singuli, in primis Hollandiae Ordines, Bibliopolis singulis suâ in regione obviis, id rogantibus, *Privilegium* (*Octrooy*) libri cujusdam (33) gra-

(33) Non omnium librorum Privilegium petebant. Plerumque liber erat ille, cujus contrafactionem, ob varias causas maxime timebant, quippe operis magni in civitate momenti; Bibliopolae saepe Privilegium petebant *Corporum* (*Corps*, *Collections*, *Oeuvres*), quae vel plurium auctorum opera continebant, vel tanti erant pretii, ut eorum Contrafactio longe magis noceret, quam si contrafacerent opusculum parvum non late patentis usus.

gratis concederent (34) pro vario temporis ſpatio 5, 10, 15, 20, rarius tamen plurium annorum; quo Privilegio (cujus ſupra jam paucis mentionem fecimus,) Ordines ſignificabant, ſi intra definitum tempus ullus alius Bibliopola idem opus eâdem in Provinciâ edere auderet, fore ut ille poenam ſatis acrem non effugeret, ſi ipſe genuinus Bibliopola rem patefaceret, vel alio modo delictum ad Ordinum notitiam perveniret. Poena autem non ubivis plane erat eadem; Licet enim ſemper obtineret confiscatio omnium exemplarium, quae penes contrafactorem invenirentur, in lucrum prioris genuini editoris, privilegio muniti, mulcta tamen pecuniaria, quam inſuper contrafactor ſubinde luëbat, non ſemper erat eadem, plerumque arbitraria, e judicis de-

(34) Non ſolum ab ordinibus ſingularum Provinciarum, verum et nonnumquam inſuper ab Ordinibus Generalibus, ejusdem libri privilegium impetrabatur. — Speciali caſu impetrabatur et a Principibus exteris; ſic JOS. JUSTI SCALIGERI *Cyclometrica Elementa*, fol. Lugduni-Batavorum editurus FRANCISCUS RAPHELENGIUS, anno 1594, ab HENRICO IV, Galliae Rege petiit et impetravit privilegium in 10 annos, idque non ſolum propter hunc librum, (quem ne in Galliâ contrafacerent Bibliopolae, merito timendum, quia et hicce SCALIGER, et ejus pater eruditisſimus, uterque Galliâ oriundi erant) verum etiam eodem privilegio vetuit HENRICUS *ne quis, quoscunque libros umquam ante editos* FR. RAPHELENGIUS *primus typis vulgaverit, eosdem citra ipſius voluntatem, intra proximum a primâ cujusque libri editione decennium, totos vel ex parte, in ullis Regni Francici ditionibus imitari, excudere alibive excuſos in iisdem venales exponere audeat*, ſtatutis mulctis et contrafactorum librorum confiſcationibus.

decifione, ex operis magnitudine, vel ex damno allato pendens; nonnumquam et plane aberat. Haec confifcatio exemplarium et mulcta pecuniaria poena optime delicto adaptata nobis videtur. Uti enim is, qui, quod meum est, aufert, fibi vindicat, tribuit, ad damnum refarciendum et id, quod interest, praeftandum tenetur: ita et contrafactor, qui genuino libri editori nocet, qui aliena aufert, qui fibi tribuit, quod alteri tribuendum, eodem modo mulctandus est (35). Contrafactor enim opus reftituendo Bibliopolae, qui genuinam editionem exire jusferat, eique praeftando lucrum jam perceptum, damnum veri editoris commode refarcit.

Jam vero Privilegia haecce (*Octrooijen*), Bibliopolis (36) concesfa, folummodo tendere ad id, ut iis caveatur profpiciaturque a contrafactionibus (id, quod fupra jam pluribus probavimus), patet etiam ex edicto ab Ordinibus Hollandiae et Westfrifiae, die 28 Junii 1715 vulgato, in quo mentio injicitur *van de poenaliteiten tegen hen, die eenig boek, waarop Octrooi is geobtineerd, — nadrukken, of elders nagedrukt, invoeren*, etc. (37). Totidem verbis autem idem patet ex edicto eorundem Ordinum, die 30 Julii 1762 evulgato, quo ve-[illegible] tant

(35) Cf. J. A. BUCHERUS, in *Diff. laud.* p. 75.

(36) Interim in cafu apud majores nostros rarisfimo, ubi ipfe auctor fuis impenfis ope Bibliopolae librum ederet, *auctori* cautum vidimus de privilegio, quo caeteroquin Bibliopola munitur.

(37) *Gr. Plc. B. l. l.* V. 603. WILT. *l. l.* III. 251.

tant venditionem operis ROSSAVII, cui titulus: *Emile, ou de l'Education*, et quod edebat Bibliopola Amstelodamensis J. NEAULME; dicunt Ordines: *niettegenstaande voornoemd Octrooy alleen tendeert tot verhoeding van schade voor den voornoemden* J. NEAULME, etc. (38).

Privilegium, quod Bibliopola petiverat, numquam denegabant Ordines, nequaquam libri indolem curantes; ut ex eo patet, quod in libello (*rekwest*), quo Bibliopola privilegium operis peteret, unice operis titulus traderetur, numquam autem ipse MStus Ordinibus inspiciendus et censendus daretur. Et quod magis est, legamus eam clausulam, qua insigniebatur privilegium unumquodque Ordinum: *in dien verstande, dat wij de supplianten met dezen onzen Octroye alleen willende gratificeeren tot verhoedinge van hunne schade door het nadrukken van het voorschreven boek*, (unde iterum patet, privilegia unice tendere ad id, ut de contrafactionibus caveatur) DAARDOOR IN GEENIGEN DEELE VERSTAAN DEN INHOUDEN VAN DIEN TE AUTHORISEEREN, OF TE ADVOUEREN, *en veel min hetzelve onder onze protectie en bescherming eenig meerder credit, aanzien of reputatie te geven, nemaar de supplianten in cas, daar inne iets onbehoorlijks zoude influeren, alle hetzelve tot hun-*

(38) *Gr. Plc. B.* IX. 194. partim et apud WILT. V. 445. et nos infra, *Cap.* II. ad annum 1762. — Patet idem ex privilegio RAPHELENGII, *nota* 34.

hunnen laste zullen gehouden wezen te verantwoorden. Si judicium de libro tulisſent, cenſuram Hiſpanicam, nobis vehementer in odio, et de qua *Cap.* II. pluribus, aperte revocasſent. Quodſi vero ſemel concesſum esſet privilegium, per ſe patet, regulariter revocari non potuisſe, niſi ſpeciali caſu, ſi v. c. de libro, cujus privilegium Bibliopolae donatum erat, ob noxam quamdam juste quererentur alii; cujus rei exemplum est in BRANDTII *Historia Reformationis*, de qua exſtat Reſolutio, quam vocant, edita die 17 Julii anni 1677 ab Ordinibus Hollandiae et Westfriſiae hujus tenoris: *Gelezen de remonſtrantie van Gedeputeerden des Noord-Holl. Synode, houdende klagten over de Historie der Reformatie door* G. BRANDT, — *uitgekomen met Octrooy van hun Ed. Gr. Mog., met verzoek dat hun Ed. Gr. M. dit wilden verbieden, en het verleend Octrooy intrekken, — verklaren H. Ed. Gr. M. bij dezen door het verleenen van voorſchreven Octrooy in geenen deele te hebben willen approbeeren, 't geen voorn.* BRANDT *in voorſchr. werk zou mogen hebben geſchreven: en nademaal voorſchr. Synode na examinatie vermeent, daarin aanſtootelijke zaken zijn, is goedgevonden, voorſchr. Octrooy en den effecte van dien intetrekken* (39). Similiter Ordines Hollandiae, die 28 Maji 1669 revocarunt privilegium, quod concesſerant die 10 Decembris 1668 libro, cui titulus: *Aanwijzing der heilzame Politicke gronden,*

(39) WILTENS *l. l.* T. III. p. 261, sq.

den, en maximen van de Republiek van Holland en Westfriesland. Patuerat enim, illum injurias tum in V. D. Ministros, tum in Socios Reipublicae continere (40). Aliud exemplum est in ROSSAVII libro modo citato, cujus privilegium Bibliopolae NEAULME die 10 Martii anni 1762 in tempus 15 annorum concesserant Ordines Hollandiae et Westfrisiae, placito autem diei 30 Julii ejusdem anni statim suppresserunt, turpi et perniciosâ libri indole cognitâ et perspectâ (41).

Erant et in Belgio Foederato privilegia specialia, v. c. *Academiae Typographi*, qui ea omnia, quae ad Academiam pertinebant, poterat solus typis mandare. Sic Lugduni-Batavorum ad hoc munus adimplendum Saec. XVIII. vocati sunt complures ex familiâ LUCHTMANSIÂ personae (42). Typogra-

(40) *Gr. Plc. B.* III. 522. WILT. I. 441.

(41) Placitum invenitur in *Gr. Plc. B.* et WILT. *l. l. notâ 38 citt.* Cf. de totâ re *Onmidd. Vervolg op Wagenaar*, T. XXIII. pag. 217, sq.

Ab alterâ parte exstant exempla, libros primum prohibitos, post tempus quoddam hoc onere liberati, eorumque Emptionem Venditionem rursus concedi, uti obtigit, die 28 Junii 1619 SIBRANDI LUBBERTI Libro, cui titulus *Responsio ad pietatem H. GROTII*, quem die 17 Oct. 1614 Ordines Hollandiae declaraverant *famosus libel, den regten ruste en welstand van den Lande van Holl. en Westvriesl. schadelijk*; nunc autem dicunt Ordines: *dat ze hetzelve boek — na visitatie en deliberatie van de voorsz. betichting ontheffen.* Cf. WILT. *l. l.* III. 254.

(42) Die 8 Augusti anni 1730 SAMUEL L., JORDANI filius, cui die 31 Oct. 1741 adjunctus est filius natu maximus, item SAMUEL dictus, qui ad mortem usque (1780), eo functus est.

SA-

graphus Academiae Lugduno-Batavae olim ab Ordinibus eligebatur, quia Academia illa fuberat Ordinum Provincialium curae et dicebatur *'s Lands Univerfiteit*. Academiam autem Rheno-Trajectinam curabant Magiftratus Urbani, qui igitur Academiae Typographum ibidem conftituebant. Inftructio, quam vocant (*Inftructie*), tali Typographo die 16 Martii 1685 data a Magiftratibus Trajectinis invenitur apud VAN DE WATER (43).

Si quis vero miretur, noftris etiam temporibus privilegia existere, licet *art*. 1. legis anni 1796 abrogata fint (ut mox videbimus), is fciat oportet, duorum generum nunc fuperesfe privilegia, Typographi Academiae, et Typographi promulgationum Urbanarum (*Stadsdrukker*). Antea erant etiam Typp. Provinciarum fingularum (*Provinciedrukkers*). — Typographum Academiae fic in Belgico Regno univerfo fuum fibi habent omnes Academiae. Typographus autem promulgationum Urbanarum invenitur in decreto Ordinum Zelandiae diei 16 Februarii 1680, quo vetant: *natedrukken — de refolutien — van Heeren Staten van Zeeland, — die door onzen beëedigden Stadsdrukker op onze fpeciale ordre zullen worden gedrukt*

SAMUEL L., JORDANI filius die 29 Julii 1749 munere in favorem filii natu minoris JOANNIS fe abdicavit, qui abhinc cum fratre Typographus Academiae fuit per reliquum Saeculi XVIII partem: cujus privilegio fruitur adhucdum ea familia.

(43) *Groot Placaat B. van Utrecht*, T. III. p. 496.

drukt (44). Reliqua uberius ad hunc annum C. II. Typographo denique Provinciali olim datum fuisse privilegium (*Octrooy*) patet, ne alia memorem, quod ad Frisiam, ex hujus Provinciae Ordinum decreto diei 20 Febr. 1664 sic audiente: *De Staten van Vriesland, gezien het request van S. Rinnerts, onzen Ordinaris-drukker, tenderende, dat wij approberende de resolutie en het placcaat der Gedeputeerden den laatsten December* 1663 *genomen* (quod non est apud SCHWARZENBERGIUM) *op de interdictie van het nadrukken van 's Lands resolutien en plakkaten, — daarop aan hem, suppliant, wilden verleenen brieven van* OCTROOY *in forma; hebben geconsenteerd en consenteren bij dezen in des suppliants verzoek, gunnen en octroijeren denzelve, dat hij alleen binnen deze Provincie zal mogen drukken Onze en der Heeren Gedeputeerden resolutien, plakkaten, lijsten, enz. onder de poenen in voorschrevene plakkaten bij Onze Gedeputeerden daarop gestatueerd* (45).

Quod ad privilegiorum petitionem peculiare quid in Hollandiâ obtinebat. Postquam privilegium petitum esset, libellus Bibliopolae supplex (*rekwest*) Ordinibus Provinciae oblatus, rursus ab hisce dabatur Collegio Typographorum et Bibliopolarum (*Boekdrukkers en Boekverkoopers-Gilde*, de

quo

(44) *Gr. Plc. B.* III. 531.

(45) VAN SCHWARZENBERG *Groot Plakaat- en Charter B. van Vriesland*, T. V. p. 726.

quo pluribus *Cap.* III.) earum urbium, in quibus putabant librorum mercaturae maxime operam dari. Hic libellus, Amftelodami faltem, a Collegii praefectis (*Overlieden*) offerebatur Collegii Sociis (*Gildebroeders*), ut fi quid animadverfione dignum haberent, diftincte adderent (46). Fieri enim poterat, ut privilegium jam petendum noceret libro alii, qui privilegio munitus antea exierat et ejusdem fere indolis erat, ac liber, de quo privilegium nunc petebatur, ita ut prioris libri editor damnum infigne ex eâ re fortiri posfet. Recte putabant Ordines, nullos viros melius dignofcere posfe, utrum fibi invicem infesti forent hi libri, quam Socios Collegii Typographorum et Bibliopolarum, qui fi nil animadvertisfent, reddebatur Ordinibus libellus fupplex, atque nunc Ordines, privilegii petitionem aequam ac justam esfe intelligentes, ex Bibliopolae voto faciebant. Sic praeterquam Amftelodami etiam in aliis Hollandiae urbibus fpectatisfimis obtinebat.

Ita in Hollandiâ generatim juris erat. Erant tamen

(46) Sic quum Anno 1761 Amftelodami Pfalmi Societatis Poëticae L. D. S. P. in eo esfent, ut ederentur, Collegii Socii libello addebant hanc claufulam, ut fi forte hi Pfalmi fierent publicae auctoritatis in Ecclefiâ, cesfaret privilegium nunc petendum, quum tunc per fe venirent hi Pfalmi in cenfum librorum Ecclefiafticorum (*Bijbels en Kerkgoed*), privilegio carentium, quippe qui, propter innumeram quantitatem horum librorum typis mandandum, omni onere et privilegio immunes erant, et a quovis edi poterant; de quibus mox.

men et exceptiones; tota enim aderat in Hollandiâ clasfis librorum, quorum privilegium petere *nemini* licebat, *librorum Ecclefiafticorum et Scholafticorum* (*Bijbels*, *Kerk- en Schoolgoed*). De fingulis fingulatim agamus.

Si res esfet de *libris Ecclefiafticis*, non folum horum privilegium erat illicitum, ut deinceps videbimus, verum et in eorum editione alia quaedam erant obfervanda, fummaque cura erat adhibenda, ne detrimenti quid caperet Ecclefia Reformata, neve libri illi, quibus falus univerfi generis humani continetur, Sacra Scriptura, corrupti, mutilati ederentur atque ad nos pervenirent. Quum autem et hi et alii libri ad ufum Ecclefiafticum facientes, mendis purgati prodire deberent, in hac omni re (*Bijbels en Kerkgoed*), antequam ederentur libri, requirebatur, ut quaedam perfona ex coetu Ecclefiafticorum (*Lid van den Kerkenraad*) fpecimina corrigeret, utque unus ex V. D. Miniftris, fpecialiter a Magiftratibus defignatus, libris a fe vifis et probatis nomen fuum fubfcriberet, atque haec probatio, hic confenfus (*Acte van Confent*) ante quemvis librum poneretur (47).

Quoniam A°. 1618, et fequenti, confillo novae verfionis Sacrae Scripturae comparandae probato, exa-

(47) Hocce vel de libris Ecclefiafticis Lutheranorum Amftelodamenfium ftatutum ab Ordinibus Hollandiae, die 29 Sept. 1752. Cf. *Cap.* II. ad hunc annum, *Gr. Plc. B.* VIII. 458. et WILT. IV. 37.

examen, de quo modo diximus, ab Ordinibus Generalibus universo Belgio Foederato praescriptum erat, hoc deinceps eo tempore, quo haec ipsa versio introduceretur (48), magnis diuturnisque turbis ansam praebuit, quum Ordines Hollandiae prae se ferrent, Ordines Generales nullam habuisse potestatem, ea, quae memoravimus, constituendi, quum urbibus Belgicis specialiter haecce injungere non valerent, quippe, licet Summo Imperio in Belgio gaudentes, carentes tamen omni superioritate territoriali in singulis Regionibus (49); (interim hanc superioritatem sibi non arrogaverant Ordines Generales, concedendo A°. 1632 privilegium, de quo mox *pag.* 43.) atque nunc demum correctionem et visionem, quod ad Hollandiam, decrevere Ordines Hollandiae. Placitum, in quo prima (quantum sciam) expressa mentio fit correctionis, evulgatum est die 19 Martii 1655 ab Ordinibus Hollandiae et Westfrisiae, sistens: 1°. *dat geene Drukkers of Boekverkoopers binnen deze Provintie zich zullen hebben te onderwinden den Bijbel, door publicke autoriteit — getranslateerd,*

te

(48) Die 29 Julii 1637 Ordines Generales placito auctoritatem novae versioni adjecerunt, ejusque usum in Ecclesiâ Reformatâ Belgicâ fixere. Cf. *Gr. Plac. B.* I. 187. WILT. *l. l.* I. 28, sq. Interim die 22 Sept. 1640 nondum in omnibus Hollandiae Ecclesiis accepta erat nova versio. WILT. *l. l.* III. 23.

(49) Ordines Hollandiae Anno 1618, et sq. insigni quidem favore Ordinibus Generalibus concessere facultatem Dordraci Synodum habendi, non tamen condendi decreta, in quibus de superioritate territoriali quaestio esset, quale erat illud, de quo hic sermo est.

F

te corrigeren, en als gecorrigeerd uittegeven — *op poene van* 1000 *Carolus Guldens*, ⅓ *voor den calangerenden Officier*, ⅓ *voor de Armen*, ⅓ *voor de gemeene zaak, boven de confiscatie van alzulke Bijbels.* 2°. *Dat niemand onder ons gebied den Bijbel in de Nederd. taal volgens voorschrevene overzetting zal hebben te drukken, dan na de eerste editie dier overzetting.* 3°. *Dat die geen onzer ingezetenen, die voortaan den Bijbel zal willen drukken, daartoe alvorens van ons zal hebben te verzoeken speciaal consent, of ten minsten van de Magistraten der respective Steden harer woonplaats, met vertooning van het Exemplaar, naarnaar hij zoodanigen druk zal willen aanvangen: bevelende wij de Magistraten dier Steden, naauwkeurig te zorgen, dat door getrouwe mannen der Gereform. Kerk de laatste proeve opgenomen, en naar voorn. Exemplaar gecollationeerd en verbeterd worde;* — *dat als dan de Bijbel, dus uittegeven, door een publiek persoon of iemand bij de voorschreven Magistraten daartoe speciaal te autoriseren, met zekere kennelijke marque geteekend worde* (50). Deinceps etiam die 9 Aprilis 1675 de hoc examine accuratius cautum est; rem narrabimus pluribus, ubi in *Cap.* II ad hunc annum perventum erit (51).

An-

(50) *Gr. Plac. B.* II. 3029. WILTENS *l. l.* I. 31—33.

(51) Hoc examen requirebatur quam maxime; quum enim S. S., privilegio destituta, a quovis edi posset, contrafactores, ni examine caveretur, poterant quaevis ei intermiscere, ut obtinuit in Biblio, cui vulgare nomen *Bijbel van Deux-Aes*.

Antequam vero haecce constituerentur, ipsius S. S. nova versio primum privilegio munita fuerat, quod Ordines Generales jam die 11 Decembris 1632 concesserunt viduae et haeredibus *Hillebrandi Jacobi filii van Wouw* (qui ipse jam diu antea, anno 1590, veterem versionem ediderat) in 15 annos continuos computandos ab eo inde tempore, quo in vulgus prodiret prima editio (quod anno 1637 contigisse vidimus, *notâ* 48.); *op poene dat zoo iemand — bevonden mogt worden voorschr. Bijbel te hebben nagedrukt, of doen nadrukken, — of elders buiten deze geunieërde Provincien nagedrukt binnen dezelve te hebben gebragt, verspreid, verkocht, of doen verkoopen, — mitsgaders alle, bij welke zulke Exempl. gevonden zouden worden, zal of zullen verbeuren de som van* 2000 *ponden, tot* 40 *grooten het pond,* (d. i. 2000 Guldens), *en daar beneven alle nagedrukte of van buiten ingebragte Exemplaren: te appliceren,* $\frac{1}{3}$ *voor den Officier,* $\frac{1}{3}$ *voor de Armen, en* $\frac{1}{3}$ *voor voorschr. Weduwe en Erfgenamen: en zullen Drukkersknechts, Arbeiders en anderen, aan dewelke voorschr. poene niet zou kunnen worden verhaald, daarover arbitralijk aan den lijve gestraft, of na exigentie van zaken uit den Lande gebannen worden* (52). Quod quum vilipenderetur, secutum est 23 Dec. 1639 eorumdem Ordinum decretum, quo significarunt, *dat geene Bijbels voor goed, origineel en authentick gehouden mogen worden, dan die bij meet-*

(52) *Gr. Plac. B.* I. 189. WILT. *l. l.* I. 25.

meergem. Weduwe en Erfgenamen zijn en worden gedrukt en geteekend bij B. Langenes, daartoe door ons uit zonderlinge redenen gecommitteerd, bij Acte van 10 *Junij* 1637 (53). Verum jam vidimus, hac privilegii datione libros Sacros postea privatos, examini autem Ecclefiaftico fubjectos fuisfe.

Simodo haec correctio et vifio obfervaretur, Bibliopolae omnes qualescunque ubivis libros Ecclefiafticos, V. et N. Teftamentum, Pfalteria, Catechismum, etc. edere poterant; hos enim premebat nullum onus privilegii peculiari Bibliopolae concesfi (54); dum etiam ex ipforum librorum Ecclefiafticorum naturâ profluebat, Bibliopolas horum nullum fibi habuisfe privum jus copiae, quale §°. *praeced.* defcripfimus.

Progrediamur ad alteram clasfem librorum privilegio deftitutorum, *Scholafticorum.* Horum, ad pue-

(53) Decretum 23 Dec. anni 1639 invenitur *Gr. Plac. B.* I. 191. WILT. *l. l.* I. 29—31. Placitum 10 Junii 1637 *Gr. Plac. B. ibid.* WILT. *l. l.* I. p. 27.

(54) Interim nulla regula fine exceptione: quum anno 1752 V. D. Ministri et Presbyteri Ecclefiae Lutheranae Amftelodamenfis petiisfent, ne in posterum privilegia darentur de Pfalteriis et libris Canticis fuis (*Pfalmen en Gezangboeken*), hoc annuerunt Ordines Hollandiae, die 29 Sept. hujus anni, fimul declarantes, (quod proprie hujus loci est) privilegium horum librorum, anno 1745 Bibliopolarum Societati concesfum, integrum manfurum ad finem usque ftatuti temporis 15 annorum, nullum autem novum fe daturos. Cf. loca *notâ* 47 citt. et quae ad hunc annum *Cap.* II. dicemus.

puerorum in fcholis inftitutionem facientium, et publicâ auctoritate introductorum (55) numerus primis noftrae Reip. temporibus erat exiguus, (uti omnia, quae ad puerorum fapientem inftitutionem pertinebant, tunc adhuc erant rarisfima). Hisce confequens erat, Ordines Hollandiae (56) declarasfe, nemini in eos libros esfe jus quaefitum et fpeciale, deinceps *jus copiae* dictum, quippe ex quibus, utut rarioribus, attamen necesfariis, tantum editori oriri potuisfet lucrum, ut nimia confecutus fuisfet. Hinc etiam fequebatur, nemini privilegium in hosce libros ab Ordinibus concesfum esfe. Si enim et jus copiae habuisfet Bibliopola quidam et privilegium, ipfi de contrafactione cavens, ab Ordinibus impetrasfet, pretium quodlibet, etiam maximum, imponere potuisfet hisce libris, qui, quum ubivis omnibus in fcholis magno numero requirerentur, vili pretio emtioni proftare debebant. Noftro tempore, abrogatis lege anni 1796 omnibus privilegiis (ut fupra verbo diximus), etiam hoc Ordinum decretum de privilegio pro libris Scholafticis non concedendo per fe et tacite cesfavit; quod fatis bonum videtur, quum, pue-

(55) Seriem librorum, in fcholis *Latinis* in Hollandiâ adhibendorum, tum auctorum explicandorum, quam rudimentorum, et id genus aliorum, jusfu Ordinum Hollandiae et Westfrifiae confectam atque expofitam, invenimus in Ordinatione, quae dicitur, fcholafticâ (*fchoolordre*), ab hisce Ordinibus evulgatâ die 1 Octobris 1625. Cf. *Gr. Plac. B.* I. 275. WILT. *l. l.* I. 461, fq.

(56) Utrum et in aliis Provinciis obtineret, nefcimus.

puerorum institutione quotidie meliori redditâ, et auctâ in infinitum horum librorum copiâ, Bibliopolae complures nunc facile eos edere posfint, absque eo, ut librorum pretium in immenfum augere valeant.

Jam vero videamus, quid de libris *Ecclefiafticis* et *Scholafticis* fimul, olim jam in Hollandiâ privilegio deftitutis, conftituerit lex, de qua faepius jam locuti fumus, die 8 Decembris 1796 lata a Corpore, quod dicebatur: *het Provintiaal Beftuur van Holland.* A libris, in quos Bibliopolis hujus Provinciae competit jus proprietatis, five copiae, quod dicitur, expresfe excipiuntur *alle Bijbels*, *Testamenten*, *Pfalmboeken*, *en verdere Kerk- en Schoolboeken*, *die op publick gezag zijn ingevoerd*, *en niet als den eigendom van eenigen particulieren Gildebroeder kunnen befchouwd worden; zullende alle gemelde boeken*, *gelijk mede Tijdwijzers*, *Almanachen en zoortgelijken*, *door iederen Boekverkooper mogen worden gedrukt*, *vertaald en uitgegeven* (57).

Haec de fola Hollandiâ. Sequuntur, quae Resp. Batava integra hac de re conftituit, quum a Summis Ordinibus, qui dicebantur *het Staatsbewind der Bataaffche Republiek*, promulgaretur lex diei 3 Junii 1803, de qua etiam fupra vidimus: idem quod in Hollandiâ per 7 fere annos juris fuerat, nunc ad totam Remp. extenfum est. Post feriem eandem Bibliorum etc. modo traditam, (cui nunc et additi *de zoo-*

(57) *Art.* 8. hujus legis.

zoogenaamde Griekſche en Romeinſche Auctores Clasſici, immers voor zoo verre den tekst derzelven aangaat,) dicitur: *blijvende aan ieder Ingezetene vrij en onverlet, van de opgemelde Boeken zoo vele drukken te vervaardigen, als dezelve voor zijn eigen of het algemeen belang zal geraden oordeelen* (58).

Quodſi igitur et Pſalteria privilegio ſemper deſtituta fuerint, et libere a quovis edi potuerint, primo obtutu aliquatenus mirandum eſt, quare anno 1806, postquam nova Cantica Pſalmis in uſum Eccleſiaſticum addenda cenſuisſent delegati ex Synodis Reformatis Provincialibus Hollandiae omnibus, qui in hunc finem anno 1803 Hagae Comitum convenerant, quare, inquam, haec Cantica non eandem libertatem ſint adepti. At vero non amplius id mirabimur, ſi ſequentia obſervaverimus. ALLARTIUS, tunc temporis Typographus et Bibliopola Amſtelodamenſis, ſimul et Haganus, de hisce Canticis edendis privatim tranſegit cum Concione hacce Eccleſiaſtica totius Belgii Foederati, ſive (post medium A^{ni}. 1806) Regni Hollandiae. Hanc rem non peregit Summus totius civitatis Imperans, quemadmodum obtinuerat anno 1773, quo juſſu Ordinum Generalium totius Reip. reddita erat nova verſio poëtica Pſalmorum, cujus verſionis edendae venia dabatur cuivis Typographo et Bibliopolae, qui Magiſtratuum Urbanorum conſenſum peteret, ut hac oc-

ca-

(58) *Art.* 10 legis.

casione a personâ Ecclesiasticâ probaretur. A°. autem 1806, ut verbo jam dixi, nullae fuere Summi Imperantis in totâ hac re partes; igitur delegati omnium Synodorum, tanquam persona privata, de Canticis edendis transegerunt cum ALLARTIO, qui, jus copiae in illa assecutus, vi *art.* 3 legis diei 3 Junii 1803, quo poena in *contrafactores* statuitur, mox monenda, contrafactores legitime persequi poterat. Hoc autem mox, A°. 1807, ALLARTIUS fecit. Typographus enim Harlemensis, JOH. ENSCHEDÉ, vir artis peritissimus, et pauci alii, putantes idem juris fore de Canticis, quod antea de Psalmis, Cantica typis mandare voluerunt, atque sic delicti sui minime gnari, proprie ALLARTII jus copiae infregerunt, dum si Cantica jussu Summi Imperantis exiissent, sine dubio integra et optima jura habuissent; nunc autem, dum res esset privata, postquam ALLARTIUS ENSCHEDIO se opposuisset, atque in judicio de hoc jure actum esset, a judicibus *articuli* 3 legis A°. 1803 rei declarati sunt.

Hinc eadem mansit juris conditio, usque dum, Gallorum jugo oppressi, Napoleontem Imperatorem salutare cogeremur. Die 9 Aprilis 1811 vidimus eum decreto diei 5 Febr. 1810 vim et auctoritatem in Hollandiâ tribuisse; jam in ipsis legis verbis nil quod ad libros Ecclesiasticos et Scholasticos, etc. invenimus; at vero legis *art*. 1 director Preli et rei Librariae constitutus est, qui ad meliorem legis notitiam elucidata quaedam edidit, in eodem

dem legum Gallicarum Repertorio reperiunda, quam fupra citavimus (59). In iis haecce obfervamus, fcopo noftro infervientia: *On ne peut imprimer ou réimprimer les heures, livres de l'églife, ou de prières (Getij-, Kerk- en Gebedeboeken), qu'avec permisfion des évêques diocéfains* (60); additamentum ex religionis Romano-Catholicae moribus petitum.

Patriâ noftrâ in libertatem reftitutâ, novimus Principem Araufiacum Gallicas leges de re Typographicâ et Librariâ minime noftris moribus adaptatas judicasfe, atque die 24 Jan. 1814 decretum edidisfe, quo et *art°.* 1. illas Gallicas leges abrogavit, ut vidimus, et (61) easdem exceptiones juris copiae locum habere jusfit, quas lex 3 Junii 1803 conftituerat: *Van het regt van eigendom zijn uitgezonderd de Gr. en Rom. klasfieke Schrijvers, wat den tekst aangaat, voorts Bijbels*, etc. — *waarvan niemand het kopijregt bezit, mitsgaders alle gewone Tijdwijzers en Almanakken.*

Recentisfima lex 25 Januarii 1817 eadem *art°.* 5. confirmavit. — In fchemate MSto hujus legis, a ROËLLIO propofito, auctoribus Clasficis etiam fubjuncti erant *annotationes et indices in eosdem* (62): id prudenter omisfum videtur; fic enim nimis late progrederetur lex, omnes omnino auctorum Clasficorum editiones jure copiae five proprietatis privans.

In disputatione de libris antea privilegio, nunc jure co-

(59) *Collection des Lois* etc. pag. 52—58.

(60) *Ibid.* §. II. No. 3. pag. 64.

(61) *Art.* 10 legis.

(62) Schematis *Art.* 8.

copiae destitutis, vidimus de jure constituto; quodsi autem de jure constituendo paucissima addere audeamus, videtur nobis justissimum, *legum Codices* futuros, postquam promulgatae erunt, etiam ad *art.* 5. legis A^i. 1817 referri, atque jure copiae tenus nemini inhaerere posse, quum ad omnium notitiam pervenire debeant, et copia exemplarium igitur tanta esse debeat, ut Bibliopola hic illi nocere nequeat; cessat itaque ratio vindicandi jus copiae unico editori. Antea tamen non solum id ita juris non fuit (63), verum etiam JOHANNI ALLARTIO, dum in vivis esset, A°. 1814 concessum erat jus copiae in legum Codices, qui tunc pro Belgio Septemtrionali exituri erant; at cui tamen juri ex ipsius Regis Augustissimi edicto derogatum, quum, utroque Belgio A°. 1815 conjuncto, alii Codices essent conficiendi, qui jam in eo sunt, ut brevi probentur; obiit interim ALLARTIUS, adeoque novorum Codicum jamjam prodituorum nemini inest jus copiae.

Legem anni 1817, universo Belgio datam sponte patet etiam quod ad libros sine jure copiae exeuntes, ad Provincias Meridionales Regni nostri se extendere: quae autem antequam illae anno 1794 Galliae jungerentur, ibi obtinuerunt, fere ad censuram et visitationem erant referenda, de quibus uberius infra §°. 3 tractabimus. Ab-

(63) Exemplum, legum Codices (*Wetboeken*) privilegio antea munitos fuisse, est in libro, qui inscribitur *Lantrechten van Overijssel*, *Zwolle* 1676, 4. cujus libri Typographo, GERARDO TYDEMAN illius Provinciae Ordines privilegium in 20 annos decreto diei 23 Aprilis 1675 concesserunt.

Abfolutis igitur, quae de libris *Ecclefiafticis et Scholafticis* fine privilegio edendis, igitur jus copiae editori non comparantibus, primum quod ad Hollandiam, deinceps quod ad totam patriam, dicenda habemus: redeamus ad *privilegia* adverfus vulgarium librorum contrafactionem Bibliopolis a parte Ordinum concesfa, de quibus dicebamus *pag.* 39.

Fere numquam Privilegium a Provinciarum Ordinibus dabatur in perpetuum, quia genuino Bibliopolae fatis profpectum videbatur, fi intra tempus definitum maximam partem exemplorum fuorum modico lucro vendidisfet; quum enim privilegium ideo concesfum esfet, ut ne detrimento fuo libros ederet Bibliopola, quem infestarent caeteroquin contrafactores, non injuftum erat, privilegio finem eo tempore imponi, quo praevideri poterat, Bibliopolam modicum lucrum percepisfe. Finito fpatio, non raro ejus renovationem petebat, quum five lucrum jam perceptum ipfi nondum videretur fufficiens, five fpe majoris etiam lucri alliceretur. Nunc autem non femper huic Bibliopolae annuebant Ordines. Quodfi renovatum non esfet, tacite contrafactoribus venia dabatur, opus rurfus edendi, juraque genuini Bibliopolae, quae nunc cesfabant, fibi arrogandi. Atque haec agendi ratio criterium est liberae Reip. et gubernationis moderatae; hoc etiam raro praeterquam in liberis civitatibus obtinuisfe opinamur. Ordines autem a fuâ parte, fic nec privilegia in perpetuum, nec plerumque privilegiorum elapforum renovationem concedentes, fibi fine dubio perfuafum

habebant, hinc in unicum hominem nimium lucrum redundaturum, forte regulae adhaerentes, quam de privilegio Collegiis mercatorum concedendo tradit illustris BIELFELDIUS: „ Il ne faut pas accorder „ ces fortes d'Octrois à perpétuité, mais seulement „ pour un certain nombre d'années, au bout des- „ quelles le Souverain est toujours le maitre ou „ de renouveller les Privilèges, ou de les révoquer, „ pour faire retomber cette branche du Commerce „ dans le public (64)."

At dicat quis, se mirari, quod non omnium librorum privilegium olim quaesiverint Bibliopolae. Fateor id primo obtutu mirandum esse; caussa autem in eo quaerenda nobis videtur, quod Bibliopolae, ubi sine privilegio typis quid darent, intelligerent, opera illa, sive ob pretii magnitudinem esse molestiora, sive ob tenuitatem minutiora, quam ut alii Bibliopolae ideo contrafactores fierent. Semper enim, licet nulli in eos poenae locus sit, abjecti animi quid videtur, aliorum quaestum intercipere, eosque fraudulenter lucro privare. Neque etiam *plerumque* hoc vitio laborabant Bibliopolae Belgici, praeterquam eo in casu, quo Bibliopolae *aliis in Provinciis* habitantes, quam ubi degebat genuinus Bibliopola, contrafacta ederent, juribus specialibus hujus Provinciae innitentes, lucrum suum vel minimum aliorum detrimento quaesitum, et quocunque modo partum, quasi inter pri-ma-

(64) *Institutions Politiques*, T. I. pag. 302.

marios suae actionis scopos constituentes: igitur alium laedere studentes. Si enim *eâdem in Provinciâ* habitarent, et primus editor librum sine privilegio in lucem mitteret, rarus erat casus, quo ejus juri surrepebatur; imo tanta erant hac in re proavorum nostrorum fides et religio, ut saepius factum sit, si v. c. Bibliopola A librum editum iri publicis novellis annuntiasset, libri autem editio aliquantisper impediretur, alius Bibliopola B, qui ejusdem libri edendi facultatem nactus esset, (sive liber esset indigenus, sive versio ex linguâ peregrinâ in vernaculam) Bibliopolam A adhortaretur ad libri editionem festinandam; quod nisi hic faceret, tunc sua B interesse, libri editionem curare. Ita si in eâdem Provinciâ habitarent; verum enim vero, si vel propius, in eâdem urbe forte, licet rarius, alter Bibliopola alterius libros privilegio munitos edidisset, id est, contrafecisset, in Collegii (*Gilde*) Bibliopolarum et Typographorum ibidem constituti odium incurrebat, ab eoque poenâ debitâ afficiebatur.

Privilegia igitur ab Ordinibus Provincialibus petita magis securos reddebant Bibliopolas a conatibus, ad quos contrafactores *in eâ Provinciâ* minus forte religiosi tendere vellent. Rarius tamen huic malo locus erat, quum variis in Provinciis majores nostri justioribus et aequioribus principiis essent imbuti, ita ut contrafaciendo libros, aliorum sacra jura infringere sibi viderentur. *Extra Provinciam* autem quum ea Privilegia se non extenderent, alius Provinciae Bibliopola libere contrafa-

cere poterat, ex qua tamen Provinciâ operis introductio in eam, ubi genuina editio prodierat, acriter erat vetita. Hic jam unum ex compluribus incommodis observamus, quae ex legislatione singulis Provinciis propriâ, et jurisdictione in quavis fere regione diversâ, minime inter se consonâ, oriuntur. Eadem res cum olim jam frequenter obtinebat in multis Germaniae Septemtrionalis regionibus, Regnis, et Principatibus, proxime sibi invicem adjacentibus, tum adhuc ibidem perdurat; hinc immensa contrafactorum librorum ibi copia orienda; quae enim nunc in hac regione eduntur, paucis abhinc annis, mensibus, hebdomadibus forte in viciná ditione pretio viliori, igitur et majori lucro, impune percepto, prodeunt (65).

Jam vero jura Bibliopolarum adversus contrafactores, privilegiorum concessione plerumque comprehensa, durante Rep. Belgii Foederati obvia prosecuti sumus. Verum sub finem Saeculi praecedentis

(65) Privilegiis a contrafactione cavebatur. Huic quaestioni alia conjuncta est, (ut in transitu monere licet), quomodo quis nomine suo adscripto indicaret, librum *suum* esse; qui enim eo signo destitutus erat liber, manifesto erat falsus, et locus erat investigationi delinquentis. Sic auctor, si jus copiae operis sui sibi servasset, vel Bibliopola, si ab auctore emisset, ad aversam tituli partem, manu suâ adscriptâ, indicabat, exemplaria non ita signata esse contrafacta. Signavit ita Ao. 1779 Bibliopola T. TJALLINGIUS libros quosdam matronarum eruditarum, E. BEKKER et A. DEKEN. — JOH. ALLART Ao. 1808 *Vitas Virorum Feminarumque celebriorum Saeculi* XVIII. a s. BAUERO conscriptas, Belgice versas sic signavit; complura alia exempla adsunt.

tis mutabantur plurimarum rerum jura, quorum ea quae nos fpectant, *hac* §. memoranda fuperfunt. Lex anni 1796, nova complura quod ad noftram rem fiftens, haecce imprimis habet: *Dat van nu voortaan geene Privilegien of Octroijen tot het drukken en uitgeven van eenige Boeken of Stukken zullen worden verleend, als ftrijdende tegen de thans aangenomene grondbeginfelen, volgens welke ieder Ingezeten eene aanfpraak heeft op de beveiliging van zijnen regtmatigen eigendom* (66). Etfi jam fupra *hunc art.* retulimus, hic repetendus est, quippe maxime ad hunc locum faciens. Deinceps cuivis, qui jus copiae rite et juste possidet, cavetur de proprietate, quo accedit quod ad contrafactionem: *wordende het nadrukken van een origineel werk binnen deze Provintie (Holland) of indien dat elders mogt nagedrukt zijn, het invoeren en verkoopen dier nadrukken in dit gewest, wel uitdrukkelijk verboden; op peene, dat de nadrukker, voor de eerfte reize zal incurreren de confifcatie van alle de nog voorhanden zijnde Exemplaren, en de betaling van de waarde of het beloop der reeds verkochte, te bereekenen tegen den verkoopprijs, ten profijte van den eigenaar van het werk; voor de tweede reis zal boven en behalve voorn. peene den nadrukker verboden worden, den Boekhandel uitteoefenen: zullende zij die dusdanige nadruk-*

(66) *Art.* 1 legis.

drukken binnen deze Provintie invoeren en verkoopen, vervallen in eene boete van f 500 ten profijte als voren, mitsgaders de nog voorhanden Exempl. mede den eigenaar moeten overgeven, en dezen het beloop der reeds gedebiteerden tegen berekening als boven moeten voldoen (67). Videmus, delicta iteratâ vice perpetrata gravius puniri, quam si primâ vice committantur; ratio in eo est, quod qui primâ vice peccent, nondum ita depravatos se ostendunt, et vitio deditos, quam qui delictum iterant.

Haec de Provinciâ Hollandiâ. In transitu tamen hic adjungendum, quomodo in casu speciali, non diu ante hanc legem evulgatam, quoad contrafactionem peculiaris operis prospexerint Summi Reip. gubernatores. Die 7 enim Novembris ejusdem anni 1797, absoluto, quod dicebatur, Schemate Legis Fundamentalis totius Reip. (*Ontwerp van Constitutie voor het Volk van Nederland*), Senatus Nationalis (*de Nationale Vergadering representeerende het Volk van Nederland*) promulgatione vetuerat et interdixerat: *dit ontwerp, — in de Nederlandsche, of vertaald in eenige andere taal na te drukken, of te doen nadrukken, of nagedrukt zijnde uitgeven, te disemineren en te verspreiden, — niet alleen op verbeurte van de nagedrukte Exemplaren, — maar daarenboven op eene boete van f 6000* (poena satis acris!), ⅓ *voor den Calangeren-*

(67) *Art.* 2 hujus legis.

renden Officier, ⅓ *voor den aanbrenger*, *en* ⅓ *voor de Armen der plaats*, *waar de calange zal worden gedaan* (68).

Sequitur nunc in nostrâ materiâ lex saepius jam allegata diei 3 Junii 1803, quae non multum a praecedenti diei 8 Decembris 1796 differt, et qua, quae modo Hollandiam solam spectabant, jam ad totam Remp. Batavam transferebantur. Poena tamen in contrafactores statuta aliquatenus mutata est: *de verspreider of verkooper zal incurreren*, *voor de eerste reize*, *confiscatie van alle binnen deze Rep. nog voorhanden zijnde ongedebiteerde Exempl. van den nadruk*, *en het beloop van* 250 *Exempl. van den echten druk*, *te berekenen naar den verkoopprijs*, *beide ten profijte van den eigenaar van den oorspronkelijken druk*; 2de *reize*: *daarenboven eene som ten bedrage van* 500 *Exempl. van den echten druk*, ½ *voor de Armen der plaats*, ½ *voor den geregtelijken aanklager*, *die calangeert.* 3de *reize*: *boven en behalve dien bannissement buiten het territoir der Bat. Republiek* (69). Videmus hic etiam pauperibus prospici; optima institutio, quae ex veteribus Ordinum hujus Reip. decretis compluribus (de quibus *Cap.* II. videbimus) translata est, in lege tamen 8 Decembris 1796 desiderabatur.

Hinc pergendum nobis est ad aliam legislationem; quales postremis annis sat cito complures

fi-

(68) *Verzameling van Publicatien natá 6 cit.* V. *D.* No. 197.

(69) *Art.* 3 hujus legis.

H

fibi invicem succesferunt. Quae enim Imperator Gallicus in Codice Poenali quoad contrafactionem ineunte A°. 1810 edixerat, etiam nobis inde a die 1 mensis Martii anni 1811 fuere praescripta. Videamus, quaenam habeat Codex: *Toute édition d'écrits, — imprimée ou gravée en entier ou en partie, au mépris des lois et réglemens relatifs à la propriété des auteurs, est une contrefaçon; et toute contrefaçon est un délit* (70). *Le débit des ouvrages contrefaits, l'introduction sur le territoire français d'ouvrages, qui, après avoir été imprimés en France, ont été contrefaits chez l'étranger, sont un délit de la même espèce* (71). *La peine contre le contrefacteur, ou contre l'introducteur sera une amende de* 100 *francs au moins et de* 2000 *francs au plus; et contre le débitant une amende de* 25 *francs au moins et de* 500 *francs au plus. La confiscation de l'édition contrefaite sera prononcée tant contre le contrefacteur que contre l'introducteur et le débitant. Les planches, moules, ou matrices des objets contrefaits seront aussi contrefaits* (72). *Dans les cas prévus par les articles* [illegible] *pré-*

(70) *Art. Cod. Poen.* 425. Hi et *seqq. artt.* pertinent ad *L.* III. *T.* 2. *Cap.* 2. *Codicis*, quod Caput decretum est die 19 Februarii, promulgatum 8 diebus postea, die 1 Martii 1810; quumque illos *artt.* hoc Codice promulgare vellet Imperator Napoleo, nihil de contrafactione legi 5 Febr. hujus anni (de re Typographica et Libraria) inferuit. Interim ipse Codex quod ad Galliam executioni non datus est ante diem 1 Januarii 1811, ex decreto Imperatoris, diei 13 Martii 1810. In Belgio Septentrionali (ut modo diximus) vim legis accepit demum inde a 1 Martii 1811.

(71) *Art.* 426. (72) *Art.* 427.

précédents, le produit des confiscations, ou les recettes confisquées, seront remis au proprietaire pour l'indemniser d'autant du préjudice qu'il aura souffert; le surplus de son indemnité, ou l'entière indemnité, s'il n'y a eu ni vente d'objets confisqués, ni saisie de recettes, sera réglé par les voies ordinaires (73). Quae in deliberationibus (*Motifs*) super his *artt.* habitis reperiuntur, sine dubio praeclara continent. „ Il est évident que le délit de „ contrefaçon offre un attentat à la propriété. — „ Les règles d'après lesquelles la propriété d'un „ auteur est légalement reconnue, celles qui déter„ minent l'étendue et les bornes de cette proprié„ té, ne sont point l'objet du C. P. Il ne s'agit „ ici que des peines; qui doivent être subies par „ les contrefacteurs: elles sont une amende et la „ confiscation de la chose contrefaite: ces peines „ ne tournent jamais au profit de l'Etat, qu'après „ que la partie lésée a *été* entierement indemni„ sée. — Il est a considérer que le delit de la con„ trefaçon exige une surveillance d'autant plus sévère, „ que son effet ne se borne pas à porter préjudice „ au proprietaire légitime; l'impunité d'un tel délit „ nuiroit tout-à-la fois aux arts et au commer„ ce, par le découragement qu'il apporterait parmi „ les auteurs et les éditeurs, puisqu'il n'en est au-

„ cun

(73) *Art.* 429. Hisce juribus consequens erat, quod in parte tituli, postica librorum sub Imperio Gallico editorum, plerumque inveniretur: *les contrefacteurs seront punis selon la loi.*

H 2

„ eux, qui ne doit craindre pour lui le même sort. „ Disons plus, cette fraude rejaillirait sur l'Etat „ lui-même, qui tire son plus grand lustre de la „ prospérité des arts et du commerce (74)". Quas autem addidit animadversiones Typographus et Bibliopola Haganus VAN CLEEF in libro saepius citato (75), de contrafactione *totius* libri et partis alicujus, licet in universum bonae sint, nimis late tamen ille procedere videtur, qui de prohibitione contrafactionis quoad parvam alicujus libri partem disserens, dicat, vel unicam paginam, unicam strophen, unicam periodum, ex alio libro descriptam et editam, absque veniâ ejus, qui totius libri jus copiae habet, esse contrafactionem; contrafactio autem delictum est, ut modo vidimus (76).

Vidimus jam in legislatione Gallicâ Napoleonticâ de contrafactionibus satis cautum esse, absque eo, ut ad vindicandum jus copiae *privilegiis* esset opus (77). Et reverâ nihil privilegiorum inest huic le-

(74) Cf. *Motifs du C. P., precédé d'Herhan. Paris*, 1811. *pag.* 231, *sq.*

(75) *Collection des Lois*, etc. *Notes de l'éditeur. Sect.* III. *pag.* 48 *et* 50.

(76) *Art.* 425. *C. P. all.*

(77) Saeculo XVIII. tamen hic illic *privilegiorum* vestigia in Gallia invenimus. Inserviebant et hic abusui juris copiae praeverrendo. Cfr. MERLIN *l. l.* §. 8 privilegium in 40 annos concessum, §. 12 aliud datum petitori *pour lui et ses hoirs à perpétuité*. Etiam haec privilegia vel Ao. 1802 ibi aderant; cf. *Collection des Lois; Notes de l'éditeur. Sect.* I. *p.* 44. Interim lege nullâ juri copiae adversus contrafactores privilegio prospectum est, nec e contra ullum decretum penitus abrogavit privilegia, quale apud nos die 8 Decembris 1796 exiit.

legislationi ipsi, in quantum eâ de nostrâ re agit: nihilominus in editoris Hagani notis duo casus referuntur, in quibus Galli haecce privilegia, quae *specialia* vocabant, agnoscerent circa annum 1811, qui casus tamen ipsis legibus non continebantur.

1°. In regionibus anno 1810 Imperio Gallico junctis, (Hollandiae Regno, Germaniae Septemtrionalis parte insigni, aliis) saepe obtinebat, ut praefectus regionis Bibliopolam juberet, ea decreta Imperatoria aliaque publica acta, Gallice, versione legali Belgicâ annexâ, typis mandare, quae maxime his in terris ad omnium notitiam pervenire debebant. Hocce privilegium in tempus plus minusve longum huic editori concedebatur.

2°. Si leges ab Imperante latae, explicatione quadam indigerent iis in locis, ubi verba paullulum obscuriora id postulabant (licet leges tam clarae esse debeant, ut explicatione iis non opus sit), vel si leges extendi deberent ad casus, quos legislator praevidere non potuerat; hae explicationes locales, versione legali additâ, debebant edi, illiusque libri editi privilegium habebat Bibliopola. Liber tamen utroque casu, elapso tempore ad privilegium concesso, redibat ad classem proprietatis literariae (78).

Quum

exiit. Quantum in modum autem Gallorum nonnulli privilegiorum exclusoriorum inimici, contrafactionis laudatores et fautores olim extiterint, vix dici possit. Cff. quae in vocibus *contrefaire* et *privilège exclusif* habet opus Gallicum, cui titulus: *Encyclopédie. Yverdon.* 1774. *Tom.* XI et XXXV.

(78) VAN CLEEF *Collection* etc. *Notes de l'Editeur*, *Sect.* II. pag. 44, 46.

Quum Princeps Araufiacus poft rerum converfionem in patriam esfet redux, in lege 24 Januarii 1814, abrogatâ etiam quod ad contrafactionem legislatione Gallicâ, ftatuit: *Wordt uitdrukkelijk verboden op eenigerley wijs eenig oorfpronkelijk werk, of na te drukken en te verkoopen, of buiten de Vereenigde Nederlanden nagedrukt zijnde, intevoeren, te verfpreiden, of te verkoopen, op ftraffe zoo van confiscatie van alle binnen deze Landen nog voorhanden zijnde ongedebiteerde Exemplaren van den nadruk, ten voordeele van den eigenaar van den oorfpronkelijken druk, als van betaling aan denzelven eigenaar van de waarde van* 300 *Exemplaren van den echten druk, te berekenen naar den verkoopprijs* (79). Interim hic *art.* in eo differt ab *art.* 2. legis 8 Decembris 1796, et *art.* 3. legis 3 Junii 1803, quod in lege anni 1814 nulla adhibeatur diftinctio, utrum quis 1ª, 2ª, an 3ª vice hoc delictum perpetret; nullus est adfcenfus, qui in legibus praecedentibus probe erat obfervatus.

Venit ultimo loco in ferie legum lex die 25 Januarii 1817 promulgata, quae fequentia habet: *Alle inbreuk op het kopijregt, het zij bij eene eerfte uitgave van eenig nog niet gedrukt boek, — het zij bij herdruk van hetgeen reeds in druk was, zal als* nadruk *aangemerkt, en als zoodanig geftraft worden, met confiscatie van alle binnen dit Rijk voorhanden zijnde ongedebiteerde exemplaren van den na-*

(79) *Art.* 7 hujus legis.

nadruk, en de betaling van de waarde van 2000 *exemplaren van het nagedrukte boek, te berekenen naar den Boekverkoopers-prijs van den wettigen druk, beide ten voordeele van den eigenaar van den oorſpronkelijken druk; en zulks nog behalve de betaling eener boete, niet te boven gaande de ſom van f* 1000, *en niet minder dan f* 100, *ten behoeve van de algemeene armen van de woonplaats des nadrukkers; en zal de nadrukker bij herhaling bovendien naar de omſtandigheden onbekwaam kunnen verklaard worden, om in het vervolg het beroep van boek-drukker of verkooper te kunnen uitoefenen; onverminderd de ſtraffen, welke tegen vervalſching bij de algemeene wetten zijn of mogten worden geſtatueerd. — Op dezelfde wijs zal worden geſtraft het invoeren, verſpreiden of verkoopen van buiten het Koningrijk nagedrukte oorſpronkelijke letter- en kunst-werken, of vertalingen, waarvan men hier te Lande het kopijregt bezit* (80). Monendum hic autem videtur, etſi, ex opinione virorum rei Typographicae et imprimis Librariae peritorum, obſcuritas quod ad jus copiae hac in lege reperiri videatur, hinc tamen non profluere, poenam in *contrafactores*, modo traditam, etiam eſſe minus rectam, minusve huic rei adaptatam; in materiâ enim de contrafactione nil interest, cujusnam jura (ſive *auctoris* libri, qui ex quorumdam mente jus copiae ſemper ſibi ſervaret, ſive *Bibliopolae*) laeſerit contrafactor; ut

(80) *Art.* 4 hujus legis.

ut poenâ ſtatutâ dignus ſit, ſufficit ipſum laeſiſſe. Interim hujus *art.* poena longe excedit poenas hujus delicti in legibus anterioribus. Pauperibus, quibus proſpexerat lex anni 1803, non item anni 1814, hic rurſus proſpicitur. Ratio deniquenova conſtituendi mulctas, v. c. non majorem, quam *f* 1000, non minorem, quam *f* 100 (ut *h. l.*), ex legislatione Gallicâ petita est: mulctae hoc pacto redduntur minus arbitrariae, ita ut minus, quam antea id fieri ſoleret, judicis voluntati relinquatur; antiquitus frequentes occurrebant in patriâ noſtrâ formulae: *de regter zal uitſpraak doen naar exigentie van zaken*, vel: *wordt de overtreder veroordeeld tot eene arbitrale boete of correctie, ter deciſie van den regter*, et quae hujus generis aliae ſunt. — Unum adhuc hujus loci est memorare, antequam ad ea transeamus, quae *privati* quoad contrafactionem arcendam effecerint. Ne enim leges recentiores fragmentorum ad inſtar memoraſſe videamur, ea ſummatim adjungenda ſunt, quae in reliquis harum legum *artt.* ſtatuuntur praecipua quod ad rem Librariam, ut jurium Bibliopolarum omnium hodiernorum conſpectum habeamus integrum.

Redeamus igitur iterum ad legem diei 8 Decembris 1796, obiter examinaturi, quae de *iteratâ editione* (*herdruk*), de *verſionibus* et *excerptis* librorum conſtituta ſint. Ea ſic ſe habent: *Wij decreteren, dat wanneer een origineel werk uitverkocht is, en hetzelve echter aanhoudend gevraagd wordt, de be-*

bezitter gehouden zal zijn hetzelve te herdrukken, of, indien hij zulks niet verkieſt, zijn regt van Copie aan een ander, die daarom mogt vragen, overtedoen (81). *Dat op zoodanige poenaliteiten, als bij* art. 2. *tegen de nadrukkers geſtatueerd zijn,* (cf. ſupra *pag.* 55. *ſq.*) *uitdrukkelijk — verboden wordt, eenig werk hier te lande uitgegeven zijnde, in eene andere taal te doen drukken, of eene verkorting van hetzelve in het licht te geven, zonder toeſtemming van den eigenaar* (82); qui conſentiens, jus copiae ex hac verſione oriundum editori verſionis relinquit, nam ex mente legis jus verſionis in quamcunque linguam proprie inhaeret primo libri editori, a quo illud petere debet verſionis editor. Pergit lex: *Dat wanneer een Boekverkooper een werk, buiten 's Lands* (id est extra Hollandiam, cujus regionis nomen perſpicuitatis cauſâ in fine articuli additur) *gedrukt zijnde, in deze Provincie* (Hollandiâ, pro quâ ſolâ lata erat lex) *heeft nagedrukt* (83); *niemand op pae-*

(81) *Art.* 3 hujus legis.

(82) *Art.* 4.

(83) Haec contrafactio igitur licita est. Ex iis, quae hic, aperte in detrimentum reliquarum patriae noſtrae regionum, in Hollandiâ ſtatuuntur, patere nobis videtur invidia inter eas regiones tunc temporis obtinens: imo huc accedunt et faciunt, quae habet *art.* 5 *in fine: door uitheemſche of buiten 's Lands gedrukte werken, worden bij dezen expresſelijk verklaard, alle werken buiten* deze Provincie *gedrukt.* Atque tanta invidia (ita ut impune contrafacta opera v. c. in Friſiâ exirent, quorum genuina editio in Hollandiâ prodierat,) obtinebat, eheu! inter Regiones, quae omnes Fraternitatem mutuam ſe tui-

poene bij art. 2 *gestatueerd*, *hetzelve wederom in dit gewest zal mogen nadrukken*, *of die nieuwe nadruk*, *of andere nadrukken*, *buiten deze Provincie vervaardigd*, *zal mogen verkoopen*, *mits zoodanig Boekverkooper alvorens behoorlijke advertentien van zijn voornemen om het gemelde werk na te drukken*, *in de nieuwspapieren hebbe gedaan*; *zullende het niettemin aan een ieder vrij blijven*, *den oorspronkelijken druk in te voeren of te verkoopen* (84). *Dat wanneer een Boekverkooper in deze Provincie eene vertaling van een werk*, *hetwelk buiten 's Lands gedrukt is*, *uitgeeft*, *alsdan mede op poene bij* art. 2 *gestatueerd*, — *verboden wordt*, *die vertaling na te drukken*, *of uitheemsche nadrukken van dezelve in te voeren en te verkoopen*, *mits zoodanig Boekverkooper in de nieuwspapieren van dit zijn voornemen hebbe kennis gegeven: doch dat het des onaangezien aan een ieder zal vrijstaan*, *niet alleen het oorspronkelijk werk in te voeren en te verkoopen*, *maar ook vertalingen van hetzelve in andere talen te laten drukken*, *en uittegeven* (85). *Dat wanneer een Boekverkooper behoorlijk in de nieuwspapieren adverteert*, *dat hij voornemens is eenig bepaald werk uittegeven*, *na te drukken*, *of te doen vertalen*, *die advertentie hem regt van preferentie zal geven*, *om zulks te doen boven alle anderen* (86).

Li-

positurus statuerant, deque ea re Ao. praecedenti 1796 palam convenerant!

(84) *Art.* 5. §. 1. (85) *Art.* 6. (86) *Art.* 7.

Lites de iteratâ editione vel verfione primâ aut alterâ, et excerptis forte exortas, arbitrio duorum Bibliopolarum, a litigantibus eligendorum, lex relinquit (87). Caetera hujus legis amplioris et verbofioris capita funt minoris momenti, faltem hujus loci non esfe videntur. Additur in fine haec periodus, de legislatorum bono propofito nos tam aperte certiores reddens, ut eam defcribere liceat. *Wordende eindelijk alle Boekhandelaren in dit gewest van onzentwege op het ernftigfte vermaand, om, een ieder naar zijn vermogen, mede te werken tot het verbeteren van den vervallen Boekhandel, en om denzelven, met weering van alle gefchriften, die niet tot verlichting van het verftand, vermeerdering van kunde, verbetering van het hart, befchaving van goede zeden, mitsgaders opwekking van Godsdienst en Deugd kunnen ftrekken; weder in vollen luifter te herftellen.* — Sic nova lex. Ante rerum autem converfionem de iteratâ editione, de verfione, nec de excerptis ulla jura conftituta erant, quum nulla de librorum mercaturâ ante A^um. 1796 exierit lex.

Jam accedimus ad ea, quae in lege 3 Junii 1803 pro univerfâ Rep. Batavâ evulgatâ, hanc materiem tractant. Adest primo loco *art.* 4, eadem Reip. ftatuens, quae Hollandiae *art^us.* 4 legis praecedentis. Una interim exceptio est: permittitur cuivis Indigenae fparfio fcriptorum Chronicorum, et Calendariorum, quae dicuntur (*Tijdfchriften, Almanakken, Recenfien*). *Art.* 5 vetantur ea, quae vetuerat

§^us. 1.

(87) *Artt.* 3, 4, 6 *fub finem.*

5^ti^. 1. *arti.* 5 praeced. legis. Vetatur ibi infuper: *binnen de drie jaren na de uitgaaf der vertaling van een buiten deze Republiek uitgekomen werk, eene andere vertaling in dezelfde taal te leveren. Art.* 6 continentur fpecialia quaedam, quod ad verfionem operis extranei, Bibliopolae injuncta: 1°. oblatio operis extranei ipfius penes domicilii fui rectores (*Gemeentebeftuur*): tum 2°. confilii fui opus vertendi patefactio ope novellarum publicarum: 3°. oblatio infignis partis verfionis intra femeftre penes eosdem rectores. *Art.* 7 jura quaedam exponuntur, ei injuncta, qui opus indigenum, vel qui jure praeferentiae verfionem edit. Caetera minus fcopo noftro inferviunt. Tandem additur: *Dat hier mede gehouden worden voor vervallen alle Plakkaten en Wetten, tot dus verre, ten opzigte van de uitgaven van Boeken bij eenig Nationaal, Gewestelijk of Stedelijk beftuur, in deze Republiek, in der tijd geëmaneerd* (88).

Habet, quae penes nos proxime Infequuta est, legislatio Gallica de editione iteratâ, verfionibusque fpecialia nulla; at fcripta Chronica, Ephemerides, hebdomadaria, item quibus opera prodeuntia recenfentur et dijudicantur, quae antea partem editorum librorum repetere, addito judicio *Cenforis* (*Recenfent*), cenfebantur, nec tamen contrafactionem in fe continebant, quaeque igitur hanc ob rem lege proxime antecedenti exceptioni locum dare videbamus: haec

(88) *Art.* 12.

haec omnia acriter coarctata funt fub Napoleontis imperio.

Oftendit fe hac in re fatis aperte defpotica Gallici Imperatoris dominatio decreto die 3 Augusti anni 1810 evulgato, cujus verba: *Il n'y aura, qu'un feul journal dans chacun des départemens* (89), novellas publicas, politica quaevis continentes, antea in plerisque patriae noftrae urbibus obvias, capite minuerunt; ratio autem hujus coarctationis ita in aperto est, ut ejus communicatione carere commode posfimus, praefertim quum ipfi rem experti fimus. In iis autem, quae, explicationis caufâ legibus Gallicis addidit Director rei Typographicae et Librariae, invenimus (90), haecce fcripta Chronica curae et infpectioni Adminiftri generalis Politiae mandata fuisfe, ut nequid tyranno infestum et periculofum continerent. Tyranni enim, continuo metu follicitati, et maris ad inftar turbulenti hic illic acti, veritatem timent, eamque vel omni modo a fubditis fuis avertere ftudent.

Iterum pervenimus ad legem diei 24 Januarii anni 1814, quae uti in iis, quos fupra allegavimus, *artt.*, fic et in mox allegandis de *verfione*, maxime legem anni 1803 fequitur. Dicitur enim: *Op dezelfde ftraffen, als bij* art. 7 *zijn bepaald* (cf. fupra *pag.* 62.) *worde insgelijks verboden het*

ver-

(89) *Art.* 1. hujus decreti, quod integrum in libro faepius allegato *Collection des Lois*, etc. pag. 22.

(90) Cf. *Collection* cit. pag. 70.

verspreiden of verkoopen van eenigerleij vertaling, verkorting of uitbreiding van eenig, in de Vereenigde Nederlanden, uitgekomen oorspronkelijk werk, ten zij met schriftelijke toestemming van den eigenaar van hetzelve. Hiervan echter zijn uitgezonderd de uittreksels, beoordeelingen, opgaven, enz., die in Tijdschriften het publiek worden medegedeeld (91). *Wordt mede op straffe in* art. 7. *vastgesteld, verboden eenigerlei nadruk van de Nederduitsche vertaling eens buiten deze Landen uitgekomen Werks, of het debiteren eener andere Nederduitsche vertaling van hetzelfde werk, binnen de drie eerste jaren na de uitgaaf der eerste vertaling* (92). Partim de eâdem re cautum erat *art°.* 5 A[i]. 1803 (cf. supra *pag.* 68. *initio*). Hoc triennio solummodo versioni *Belgicae* prospicitur, quia hujus sparsioni, exteris linguam Belgicam rarissime callentibus, non tam latus patet campus, quam versionibus aliâ linguâ prodeuntibus, quae hoc auxilio non indigent. *Art°.* 11 significantur ea, quibus obstrictus est ille, qui primus operis extranei versionem in Belgio edere velit, eamque jure copiae sibi habere cupiat: hic *art[us]* ad verbum respondet *art°.* 6 legis anni 1803. Caetera minus hujus loci omittimus. Si verum est, inter legis praecipua requisita merito recenseri, ut brevis sit, et exiguâ verborum ambagine contineatur, praeponenda est haec lex vario nomine legibus annorum 1796 et 1803.

Ul-

(91) Hujus legis *art.* 8. (92) *Art.* 9.

Ultimo loco sese nobis offert lex 25 Januarii 1817, quae de iteratâ editione nulla, de versionibus autem haecce habet: *Het Kopijregt van vertalingen van een buiten dit Koningrijk in het licht gekomen oorspronkelijk letterwerk, is het uitsluitend regt van vertalers en regtverkrijgenden, om hunne vertalingen van genoemd letterwerk, door den druk gemeen te maken, te verkoopen en te doen verkoopen* (93). Hocce autem jus copiae *art.* 3 legis terminatur 20 annis post interpretis mortem, aeque ac de operibus originariis, quae dicuntur, illud supra vidimus, sub finem §¹. *praeced.*. Quae porro sparsionem versionum contrafactarum spectant *art*. 4 hujus legis, jam supra *pag.* 63 ad eundem *art*um. 4 retulimus; plura de versionibus lex non habet (94); caeteroquin scopus, quo hanc legem tulit Rex noster, erat definitio et circumscriptio *juris copiae*, seu *proprietatis*. *Art*us. 6 non nisi peculiaria quaedam constituit ei necessaria, qui operis qualiscunque jus copiae possidere velit, v. c. opus typis Belgicis edi, editoremque Belgam habere debere.

Vi-

(93) *Art.* c.

(94) Interim gravis quaestio de versionibus moveri possit, utrum *omnes* versiones ad hos *artt.* 2 et 4. referri debeant? Videtur quaedam differentia adesse inter linguas, ex quibus libros vertamus. Nonne v. c. quis auctores Latinos Graecosve, sive prosae, sive poëseos scriptores in linguam vernaculam vertens, profecto tantem adhibet operam, ut versiones ex linguis hodiernis longe superare videatur, ejusque versio fere ingenii fructus dici, et operibus, quae dicuntur, *originalibus*, accenseri queat?

Vidimus de Summi Imperantis conaminibus ad puniendos contrafactores adhibitis; videamus, quaenam et quanta Bibliopolae, *privati* jurium suorum acerrimi vindices, ipsi sibi effecerint.

Ex iis, quae recentissima lex de contrafactione constituit, patet, legislatorem operam omnem intendere voluisse, quo huic malo obversaretur: quod maxime ex insigniter aucto exemplarium numero liquet, quorum pretium genuino editori foret solvendum. Neque haec conamina supervacanea, aut inutilia censeri possunt, quum jam integro fere anno ante legem illam ultimam, initio nempe anni 1816, magnae querimoniae ubique suscitarentur de ingenti contrafactorum et suppostitiorum librorum numero, in patriâ nostrâ post rerum pristinarum instaurationem subito exorto; aeque ac si vix liberatis a Gallorum jugo, eorumque inspectorum diligenti curâ, contrafactoribus nullum amplius superesset impedimentum, quo minus pro lubitu genuinorum Bibliopolarum personam induentes, iis ubivis nocerent.

Ut huic malo se opponerent Bibliopolae, videntes etiam Principis Auriaci decretum diei 24 Januarii 1814 plerumque negligi, complures in Belgio Septemtrionali se mense Majo anni 1816 solemniter conjunxere, alios etiam Bibliopolas quasi ad societatem ineundam invitantes, quo magis conjunctis viribus valerent ad malum cito irrepens praevertendum, et ubi reverâ se ostenderet, radicitus evellendum.

Hoc

Hoc confilium, literis ad unumquemque Bibliopolam patriae noftrae datis, fignificarunt, caufam, quare legi Regiae multi fe fubducere queant, maxime tribuentes magnis difficultatibus, quae ex inftituendo, et nimiis fumptibus, quae ex perfequendo procedendi modo fuâ fponte orirentur; fimulque cum iis communicantes, fe hisce fraudibus juriumque optimorum infractionibus frenum injicere velle,

1°. adhibendo quosvis conatus, ut certiores fierent de libris focii cujusvis ex confociatione ab alio contrafactis;

2°. injungendo hujus inveftigationis curam fpecialem triumviris, Hollandiae, imo totius Regni noftri partis Septemtrionalis Bibliopolarum e primariis (95), D. DU MORTIER, Lugduno-Batavo, A. LOOSJES, P. FIL., Harlemensi, et J. VAN DER HEY, Amftelodamenfi, quibus igitur contrafactorum oppresfio prae aliis cordi esfe debebat;

3°. denique, validis testimoniis contrafactionis libri cujusdam acceptis, perfequendo delinquentem ex principiis juris, et contra eum formâ confuetâ procedendo, quam brevisfime et citisfime posfet. — Quod confilium maxime probandum videtur, quum haec

(95) Eorum nempe, qui opera linguis recentioribus, feu quas *vivas* vocant, confcripta typis edunt; nam de iis, qui Graeca et Latina edunt, mentio hic non injicitur, quippe qui contrafactionibus rarisfime infestantur, exceptis libris Graecis Latinisque Scholafticis (*Schoolgoed*), quorum tamen jus copiae privum nunc a nemine posfideri fupra vidimus.

haec societas longe melius et celerius contrafactores invenire, in eosque agere posſit, quam ipſa potestas judiciaria, vel Director rei Preli et Librariae, ſi Gallorum exemplum imitari vellemus. Si enim horum alterutri injunctum esſet contrafactores perſequi, opuscula innumera contrafacta jam ſparſa forent, antequam hujus rei notitia ad potestatem judiciariam, vel ad Directorem pervenisſet; opuscula autem, quae contrafiunt hisce temporibus, plerumque ſunt ſcholaſtica, viliori pretio emenda, quorum ingens numerus brevi ſpargitur. Interim id omnium citisſime ab hacce ſocietate Bibliopolarum deprehenditur.

Nam vel eodem jam anno 1816 et duobus annis ſequentibus triumviri rebus Bibliopolarum conſtituendis omnem operam navarunt, ut ope et auxilio Politiae, quae dicitur, gaudentes, contrafactionibus, quas Bibliopolae minus honesti inſtituerant, terminum imponerent, juraque ſua ſumptibus cuivis ſocio communibus perſequerentur, hoc bono eventu, ut in concilio omnium Bibliopolarum Amſtelodami convocato, die 9 Julii anni 1818, felicisſimum conatuum hucusque impenſorum eventum cum iis communicarent, ſimulque ſatis firmam et validam iis ſpem ſignificarent, fore ut rei ita proſpere coeptae eventus reſponderet. Interea temporis mortuis D. DU MORTIER, et A. LÖOSJES, P. FIL. ſuffecti erant P. C. VAN MARLE, Lugduno-Batavus, et P. VAN CLEEF, Haganus, qui cum ſuperſtite J. VAN DER HEY in rei adminiſtratione egregie pergunt.

In-

Interim longe gravior poena, quoad contrafactionem in novisfimâ lege Regiâ ftatuta, etiam hisce privatorum hominum conatibus fe adjungit, eosque firmat, dum ex eo, quod triumviri in munere peragendo adhucdum verfentur et quotidie pergant, videntur optimi exactores art. 4 hujus legis, abufum contrafactorum coërcentis.

§. 3.

De Juribus quoad librorum proprietatem in parte Meridionali Regni Belgici.

Atque fic pro viribus narravimus quae de jure copiae, deque librorum contrafactione ad hunc usque diem in Belgio Septemtrionali publici juris facta funt: fuperest hoc capite, ut leviter attingamus ea, quae in Belgii Regionibus Meridionalibus locum habuere et quod ad jus copiae et quod ad operum contrafactionem coërcendam.

Perpauca, quae ad nos pervenerunt, prodemus; diverfa autem quum esfent ab iis, quae in Belgio Foederato obtigere, feparatim ea tractare maluimus.

Quantum in remotiora tempora inquirere potuerimus, fpecialis adjudicatio juris copiae, et poena in contrafactores nulla ftatuta est a Summis Imperantibus, CAROLO V. et PHILIPPO II, quamdiu Belgium totum manferit indivifum. Interim hisce Principibus anteriora nulla exftant nec placita, edicta, decreta, Typographorum et Bibliopolarum jura quod

attinet, nec vestigia quidem vel minima nostrae materiei. Quae igitur statum horum jurium, medio Saec. XVI. spectant, huc redeunt.

Si Bibliopola ad muneris sui exercitium admissus esset, (quod quomodo fieret, *Cap.* II. videndum), atque libros typis mandandi edendique *privilegium* impetrasset (96), omnes libros sibi ab auctoribus ad edendum oblatos edere poterat; coarctatione tamen non unâ accedente, uti etiam ex regiminis formâ PHILIPPI II, atque Monarchiae Hispanicae condi-

(96) Quod requirebatur decreto 18 Decembris anni 1544 Imperatoris CAROLI V, tunc temporis totius Belgii Domini; de quo decreto, universum Belgium spectante, suo loco *Cap.* II. videndum erit. — Perspicuum est, hoc *privilegium*, de quo nunc loquimur, non ejusdem esse naturae, ac illud, quod §. *praeced.* recensuimus. Privilegium, quod hujus loci est, Belgae Meridionales vocant *patent*. Hoc autem *patent* iterum toto coelo differt ab illo admittendi modo, qui Ao. 1805 in Belgio Septemtrionali introductus est, et de quo *Cap.* II. ad hunc annum videbimus. *Privilegii* hujusmodi formulam, qualis v. c. Gallice anno 1784 Bruxellis exiit, et quam ad me misit Typographus et Bibliopola Gandavensis, hic refero, ut de discrimine pateat: „Nous octroyons.... de grace spéciale par ces présentes, qu'il puisse et „pourra exercer les fonctions d'Imprimeur et de Libraire dans notre ville...., et y vendre et distribuer toutes sortes de livres „non suspects, ni reprouvés, sans pour ce méprendre aucunément vers nous, à la charge et conditions toutefois, qu'il n'imprimera rien sans notre permission et congé, et à moins, qu'il „ne sera préalablement visité et approuvé, par le Commis à la „censure des livres, et en outre qu'il se réglera ponctuellement „selon nos ordonnances et placcards faits et à faire au sujet de „l'Imprimerie et de la Librairie, et prêtera le serment dû et pertinent ès mains de notre Conseiller-d'Etat ...., que nous commettons à cela. Donné, etc."

ditione, a quibus preli libertas, tamquam civitati perniciofisfima arcebatur, augurari licet. Eas autem coarctationes ad *Caput fq.* rejicimus.

In hosce libros editos Bibliopolae nullum tamen habebant jus privum (deërat enim voci *privi-legii* omnis ftrictus fenfus; fignificabat admisfionem ad munus T. vel B.), nifi eo cafu, quo illud *fpeciali* privilegio fibi acquifiverant; hoc ultimo privilegio ad fixum et definitum temporis fpatium ipfis venia dabatur, librum quemdam typis mandandi edendique. Porro jus fibi quaefitum habebant ii, qui privilegio facti erant editores promulgationum, et decretorum a Summo Imperante vulgandorum, five qui editores Novellae cujusdam erant renunciati. Praeter hosce cafus nullam habebant proprietatis librorum notionem, nullum jus copiae in fingulos libros; quisque Bibliopola, qui vel invidiâ vel audaciâ fuâ duceretur, contrafaciebat libros quoscunque, ita ut nullo modo primus editor hoc ei interdicere posfet (97). Contrafacere autem quisque poterat, vel, fi nullo privilegio primus editor muniretur, ut diximus, vel fi elapfo privilegio intra trimestre primus Bibliopola iterationem petere neglexisfet, *argum. art*. 13 legis, quam die 19 Maji 1570

PRI-

(97) Verum contrafactio in Belgio Hifpanico etiam minus nocere poterat, quam in Belgio Foederato, quia campus libris in B. Foed. linguâ vernaculâ editis longe minus late patet, quam quem fibi habent (femperque habuerunt libri in Belgio Hifpanico prodeuntes, quorum maxima pars Gallice fcripta est. Linguam autem Gallicam callet fere tota Europa.

PHILIPPI II. jussu vulgavit Dux Albanus: *Dat geen printer* (drukker) *eenig boek zal mogen printen, daarom een ander privilegie verkregen zal hebben, binnen 3 maanden nadat de dag van het privilegie geëxpireerd zal zijn* (98).

Haecce jura ad A^{um}. usque 1572 omnibus Belgicis regionibus communia fuere; quae autem decreto modo citato diei 19 Maji 1570 toti Belgio praescripta sunt, in regionibus Septemtrionalibus non diu executioni data fuere, ob eam, quae biennio post incepit, felicem rerum conversionem. Quae igitur secuta sunt in Belgio Meridionali placita edictaque, ea abhinc unice ad illas regiones, quae Romano-Catholicam religionem profitebantur, se retulerunt, atque *Cap.* II. §. 3. occurrent.

Nullam interim mutationem subierunt ea, quae de privilegiis et licitâ contrafactione attigimus: fuit eadem semper ibi rerum conditio per Saec. XVI. reliquum, Saec. XVII. et XVIII. Cum autem anno 1713 pace Ultrajectinâ has regiones PHILIPPUS V. Hispaniarum Rex CAROLO VI, Imperatori Germaniae e domo Austriacâ cederet, idem mansit rerum

(98) Saepius ad hoc memorabile decretum redeundum erit. Invenitur Gallice in *Placcaeten en Ordonnantien van de Hertogen van Brabant*, T. I. p. 467—473. (ubi in decreti titulo vitiose legitur 1562 pro 1570; hoc etiam inde probetur, quod BRANDTIUS, caeteroquin accuratissimus in hisce decretis investigandis, in opere suo: *Historie der Reformatie*, T. I. ad annum 1562 horum nihil refert) item T. IV. p. 43—48. — Belgice in *Placaetboek van Vlaenderen*, T. II. p. 8—16. et BOR *Nederl. Oorlooghen*, I. *Stuk* p. 312, sq.

rum ſtatus ad annum usque 1794, quo Galli, qui regem ſuum interfecerant et regiminis formam integram mutaverant, nullo jure, niſi quod gladius victori praebet, regiones finitimas aggresſi, armorum vi Belgium Auſtriacum, quippe regionem maxime vicinam et minus defenſam occuparunt, et oppresſam retinuerunt.

Quid mirum est, quod ſtatim Belgio Auſtriaco Galli ſua jura darent non ſolum, ſed vel obtruderent. Illud enim praeter innumerabilia alia fuit nomen, quo Galli maxime diſtabant a Romanis, quorum Remp. tamen omni in re exemplum ſibi ſumſisſe praedicabant. Galli nimirum populis victis novas leges obtrudebant, dum Romani bene conſcii, quam exiguo juſtitiae colore populos liberos vicisſent, eorumque regiones in Provinciarum formam redegisſent, iis avitas ſuas leges plerumque relinquebant, probe intelligentes, ſua maxime interesſe, ne, inſtitutis novis, incognitis, a populorum moribus et indole abhorrentibus, incolas jam aegre ſubactos magis etiam exacerbarent (99).

Introductis igitur in Belgium Auſtriacum legibus Gallicis, obſtricti ſunt Belgae juribus penes Gallos tunc vigentibus. In Galliâ libri auctor antiquitus (id est, ante diem 4 Auguſti 1789, quo lege quadam abrogata ſunt privilegia nonnulla, quae dicuntur *privilèges féodaux et nobiliaires :* caetera privv. ſemper

(99) Eadem de legiſlatione Gallicâ anno 1810 et 1811 Hollandis obtruſâ dicenda ſunt.

per falva manferunt (100)) ibi, inquam, auctor habebat jus copiae, feu proprietatis et *privilegium*, quod dicebatur: ab auctore autem *vel* cedebatur Bibliopolae, qui opus edere vellet, *vel* retinebatur, fi ipfe (cf. fupra, *pag.* 11. *in fine.*) vellet edere. Pofteriore cafu privilegium aequare videbatur id, de quo diximus *notâ* 77, priore aequiparabat privil^um. *notae* 96. Quod aliquatenus lege, die 19 Julii 1793 a Reip. Gallicae rectoribus latâ mutatum, dum *art.* 1 et 2 de jure copiae ageretur; de quibus *artt.* opinionem noftram jam fupra *pag.* 10, et *fqq.* expofuimus. Sequuntur poft hos *artt.* quae huc faciunt: *Les officiers de paix feront tenus de faire confifquer à la requifition et au profit des auteurs — leurs héritiers ou cesfionnaires, tous les exemplaires des éditions imprimées — fans la permisfion formelle et par écrit des auteurs* (101). Sequitur poena in contrafactionem ftatuta, fatis acris: *Tout contrefacteur fera tenu de payer au véritable propriétaire une fomme équivalente au prix de* 3000 *exemplaires de l'édition originale* (102). *Tout débitant d'édition contrefaite, f'il n'est pas reconnu contrefacteur, fera tenu de payer au véritable propriétaire une fomme équivalente au prix de* 500 *exemplaires de l'édition originale* (103).

Hanc legem Anno 1794 cum Belgis Meridionalibus

(100) Cf. *Collection des Lois*, faepius citata: *Notes de l'Editeur*, *Sect.* I. p. 44.

(101) *Art.* 3. hujus legis, quae occurrit in *Collection* cit. p. 38, 40.

(102) *Art.* 4. (103) *Art.* 5.

bus communicarunt Galliae rectores: quae semper mansit juris ratio, donec a Concilio legibus ferundis vacanti (*le Corps Législatif*) die 17 Febr. 1810 decerneretur, a Napoleonte 27 ejusdem mensis die promulgaretur ea Codicis Poenalis pars, qua continentur *artt.*, quos *pag.* 58, *sq.* memoravimus, 425—429 de contrafactione, et quorum vis et efficacia in Belgium olim Austriacum secundum decretum diei 17 Decembris 1809 inde a 1°. die Januarii Ai. 1811, in Hollandiam autem demum inde a die 1°. Martii ejusdem Aⁱ. redundavit.

Hinc ad anni 1813 exitum utrumque Belgium, Gallorum more in regiones (*Départemens*) divisum, iisdem paruit legibus Gallicis, quae, post rerum conversionem in Belgio Septemtrionali exortam, in Meridionali perdurarunt, donec GUILIELMUS AURIACUS, mense Martio anni 1815 solenniter totius Belgii rex renunciaretur. Quum tamen in regionibus Belgicis Meridionalibus non legi diei 24 Januarii 1814 vis tribueretur atque auctoritas, incolae ibi adhucdum unicam sibi habent de re nostrâ legem diei 25 Januarii 1817, de qua supra, §is. *praecedd.*, mentionem injecimus.

Haec sunt, quae de jure proprietatis librorum, deque contrafactione quoad universum Belgium dicenda habuimus. Pergendum jam est ad alterum *Caput*, quo de Bibliopolarum juribus quoad editionem deditâ operâ agendum erit.

CAPUT II.

DE JURIBUS TYPOGRAPHORUM ET BIBLIOPOLARUM IN BELGIO, QUOAD LIBRORUM EDITIONEM.

Ad totum hoc Caput se refert obfervatio, jura Typographorum et Bibliopolarum in ipfâ librorum editione fuisfe *negativa:* i. e. potuisfe eos omnia typis dare et edere, praeterquam ea fola, quae Summus Imperans prohiberet. Prohibuerunt autem, qui in Belgio ab initio Saeculi XVI ad noftra usque tempora rerum fumma tenuere, primum Duces, Comitesque harum regionum; deinceps in Belgio Foederato Ordines Generales, et Ordines fingularum Regionum, item Curia Hollandiae, ejusque praefes, quo munere fub regimine Gubernatorio ipfe Gubernator Auriacus functus est; prohibuerunt in Belgio Catholico Reges Hifpaniae atque Imperatores Germaniae e domo Auftriacâ, quique eorum vice rerum gubernaculo praeërant; tandem qui fub finem Saeculi praecedentis rem adminiftrare coeperunt, quaeque et posthac fecutae funt regiminis formae; prohibuerunt hi omnes varia variis modis, vel ut jam edita fupprimerent, Typographum et Bibliopolam mulctâ quadam

dam majori vel minori pro temporum ratione afficerent, vel iis muneris functionem per longius breviusve temporis ſpatium interdicerent; et quae hujus generis alia ſunt. At de ſingulis videamus.

Ne vero quis hic fruſtra quaerat, quae forte, nec ſine aliqua juſtâ cauſâ, hujus loci esſe putet, praemonere maluimus, nos quaeſtionem *de Libertate Preli*, quatenus bene conſtitutae civitati conducat, et quatenus pro variâ regiminis formâ forte reſtringi debeat, nec ne, misſam facturos, quippe quae tantae amplitudinis ſit, ut peculiari Disſertationi anſam praebere posſit facillimam (1). Hiſtorice tantum inveſtigabimus, quibusnam prohibitionibus prelum fuerit ſitve etiam nunc obnoxium, et quaenam, etſi rariora ſint, Typographis et Bibliopolis injuncta ſint ſpecialia officia. Monendum porro, nos fata Typographorum et Bibliopolarum conjunctim relaturos, quum et in actis publicis plerumque conjuncta referantur et brevitati ſic conſulamus, a repetitionibus abſtinentes inutilibus. — Quae librorum editionem in Belgio olim ſpectarint jura, non ita erunt tradenda, ut unamquamque regionem ſeorſim, verum ordine chronologico omnes

fi-

(1) Id etiam ratus est Vir Conſult. P. DE GYSELAAR, qui nuper die 10 Decembris anni 1818, ea de re hic Disſertationem defendit, cujus *Capite* VI. impr. *pag.* 129, ſqq. disquiſivit, an, quomodo et quare Preli Libertas coërceri debeat, quod ad libros, qui ad *Religionem*, *Mores*, *Artes ac Scientias* et *Artem Politicam* pertinent.

ſimul ſpectemus, prout variis temporibus jura hic illic exiere, edicta decretave promulgata fuere. Neque aliquis dicat, nos jam nimia de editione *Cap.* I praefatos fuisse: ea enim unice tradita fuere, utut ad juris copiae ſeu proprietatis hiſtoriam pertinentia, ubi de contrafactione editionis originariae, quae dicitur, mentio injicienda erat.

Quum hujus penſi magnitudo aliquam diviſionem facile admittat, imo necesſariam reddat, trademus

§. 1.

Jura in Belgio integro conſtituta ante abjuratum in Belgio Foederato Comitem PHILIPPUM II.

ſive

ab incunte Saec. XVI, *usque ad annum* 1581.

Nullum in Belgio univerſo, quantum ſciamus, exſtat veſtigium coërcitionis Preli vel in genere, vel prohibendis ſingulis operibus ante initium Saeculi XVI.

Regnabat tunc temporis adhuc per univerſam Europam (Rusſiâ ac Turciâ exceptis) Religio Romano-Catholica, cujus miniſtrorum agendi norma ſemper fuerat, libros, quorum doctrina non in omnibus conveniret hujus Religionis praeceptis, prohibere, metu ne hisce lectis laïci principiis imbuerentur ab avito cultu alienis, adeoque in perniciem ruerent: qui enim non eadem credit, quae Ec-

Ecclesia, damnas esto: sic effabantur. Hosce libros Ecclesia Romano-Catholica omnes dicebat *haereticos:* haec autem prohibitio boni quid, at vero non minus mali, imo pessimi quid continebat. Si libri reverâ praecepta continerent, omnibus bonae religionis principiis adversa, prohibitio erat optima; sin vero, postquam Eccl. Romanensis, *dominans* dicta, in ipsis medii aevi tenebris, et post eas dispersas, praeceptis pravis affluere coepisset, libris haereticis inesset aliquid, quo ea principia refutarentur, atque ad meliora ac puriora adduci possent laïci, quod ratione habitâ principiorum, quibus adhaerebat Ecclesia, facile obtinere poterat: hoc casu, perniciosissima laïcis erat prohibitio. Possemus ea de re plura monere, populo v. c. absque ullo dubio jus nón posse adimi judicandi de veritate vel falsitate praeceptorum suae religionis ex scriptis, quae hujus religionis adversarii ei objiciant; atque si ex mente Clericorum opponas populi inscitiam, illumque minime eum esse, qui de re tam gravi et doctâ judicium ferre queat: Ecclesiasticis insignioribus imputandum est, quod in tanto torpore et inertiâ populum jacere et remanere siverint. Religio, cujus praecepta ea sunt, ut doctores ejus primarii non audeant populo judicium concedere de ipsius religionis praeceptis, et de his quae contra religionem afferuntur, hac ipsâ coërcitione, ne plura dicamus, se minime commendat. At nimis a proposito aberramus. Itineris magnitudo nos a viretorum viae adjacentium obambulatione avocat, et ad ipsum scopum animum attendere jubet.

L 3 Post-

Poſtquam ſub finem Saec. XV magis magisque propagata esſet cognitio Typographiae, et initio Saeculi XVI primum in Germaniâ et Helvetiâ Reformationis Eccleſiaſticae lux esſet ſparſa, hujus utriusque rei ſequela necesſaria erat, ut multo magis et celerius, quam antea, incognitâ Typographiâ, fieri potuisſet, publici juris fierent libri ſummorum virorum, Reformatorum (a), atque ſcripta horum omnia ab Eccleſiâ Romanâ atro carbone notarentur, et haereticis annumerarentur. Cui diro propoſito interim licet calculum non adjicientes, tamen ii non ſumus, qui omnes omnino haereticos libros, quos Eccleſia damnavit, bonos appellare velimus. Minime: id unice hisce ſignificare maluimus, copiam praeceptorum bonorum, i. e. Chriſtianae Religioni convenientium, longe magis praevaluisſe principiis noxiis, atque etiam hoc reſpectu verum esſe, *abuſum non tollere uſum.*

Magnus horum Reformationis occaſione haereticorum librorum ſparſus numerus, primaria videtur cauſa, quare primum edictum contra ullos libros in Belgio evulgatum fuerit id, quod 8 die Maji 1521 (quadriennio poſtquam LUTHERUS, vir ſummus, Wittebergae publice ab Eccleſiae Romanenſis exercitio deſciverat), edidit CAROLUS V, Germaniae Imperator, Hiſpaniarum Rex, itemque Belgii tunc jam fere integri Gubernator, Princeps, Dominus. Hoc

(a) Huc faciunt quae habet BRANDT. *Hiſt. der Reform.* T. I. p. 37.

Hoc edicto fatis amplo, quod ad noftram rem, vetitum: 1°. ne edantur, emantur, vendantur libri LUTHERI, qui *haereticus* declaratur, et cujus opera igni traduntur; 2°. ne in genere edantur ulli libri, quibus Ecclefia, Pontifex Maximus, Principes, etc. laedantur: jam editi cremandi funt; 3°. ne ullus Bibliopola librum edat, Sacram Scripturam, ejusve interpretationem fpectantem, nifi veniâ a facerdote loci impetratâ (*oorlof van den Ordinaris der plaats*), juncto confenfu facultatis, quae dicitur, Theologicae Academiae proximae (3); gravisfimâ poenâ ftatutâ in delinquentes, quippe qui rei judicantur criminis laefae Majeftatis (4). Huic edicto minus pa-

(3) Academia Lovanienfis jam anno 1518 LUTHERI fcripta damnaverat, anno 1520 demum cremenda cenfuit; fecus ac ea, quae DE OYL., in *Disfert. cit.* pag. 46. ex WAGENAARII loco, mox citando, minus recte perfpecto tradidit, anno jam 1518 decretum combuftionis extitisfe. — Seriem librorum haereticorum damnatorum exhibet decretum Imp. CAROLI V, diei 22 Sept. 1540. Cf. *Eerften Placaet B. van Vlaanderen*, (T. I. totius operis) *edit. alterâ* 1639. pag. 122. fqq. Hujus etiam feriei memorat pluribus J. G. SCHELHORNIUS *Ergötzlichkeiten aus der Kirchenhistorie und Literatur*, T. II. pag. 385—400. — Ampliorem feriem librorum, quos facultas Theologica Lovanienfis die 9 Maji 1546 damnavit, habet idem Repertorium Placitorum Flandr. *ibid.* pag. 142—153. — Sequentem ejusdem facultatis diei 26 Martii 1550 habet *idem Opus*, *ibid.* pag. 170—185. — In Italiâ etiam circa idem tempus fimiles Indices prodiere; primus curâ JOANNIS DELLA CASA exiit anno 1549; cf. SCHELHORN, *l. c.* T. II. p. *c.* et p. 359; porro Index celeberrimus Pontificis Maximi PAULI IV, Ao. 1557 editus.

(4) Cf. *Eerften Plc. B. v. Vl. cit.* pag. 88—102. WAGENAAR *Vad. Hift.* T. IV. p. 425, fq. BRANDT. *l. l.* p. 68—76.

DE

paruerunt regiones quaedam Germaniae Septemtrionalis, v. c. Saxonia, quam quidem Belgium, ubi femina Reformationis rarisfime tantum fparfa erant, et ubi, nemine fere contradicente, promulgatio locum habuit. Verum enim vero Lutherana praecepta non ideo exftinguebantur, imo multo magis difpergebantur.

Forte et huc fpectabat edictum, die 5 Aprilis 1524 promulgatum, vetans libros typis mandari fine cenfurâ et approbatione eorum, qui hoc munere fungerentur (5).

Idem expresfe de libris haereticis cautum est decreto diei 25 Sept. 1525, addito, nihil edi posfe, nifi quod probasfet Confilium Status (*Raad van State*) (6).

Sequitur CAROLI V edictum diei 17 Julii 1526, prae-

DE GYS. *Disf. l. l.* quem faepius allegabimus, quippe qui *Cap.* III, IV, V, idem curfûs fpatium, ac nos hoc *Cap.* II, fibi propofuerat, quo tamen plura eaque accuratiora nos daturos, non fine aliquâ perfuafione confidimus. — Quam acriter hoc placitum executioni datum fit, patet ex iis, quae habet BRANDT. *l. l.* pag. 96, 106, 152, 482, 483. fcribens, Bibliopolas morte mulctatos esfe annis 1525, 1531, 1546, 1568, ob editos libros haereticos, vel qui cenfuram non fubierant; imo qui anno 1546 capite minutus est, unice annotationibus ad Sacram Scripturam ex alio exemplari eddiderat, *hominum falutem aeternam a folo Christo venire!* — Caeterum hoc edicto CAROLUS, princeps aftutus, gratiam captare vifus est LEONIS X, cujus auxilio ei in bello adverfus FRANCISCUM I, Galliae Regem, opus videbatur.

(5) BRANDT. *ibid.* p. 86. DE GYS. *ibid. l. l.*

(6) BRANDT. *ibid.* p. 96, fq. DE GYS. *ibid.* p. 46, fq. verbo WAG. IV. 428.

praeter ea, quae haerefin fpectant, Bibliopolis vetans, ne quid fine probatione Confilii Provinciae edant, *op poene van den verlies van ⅓ deel van zijn goed, en eeuwig bannisfement* (7).

Die 14 Oct. 1529 exiit Imperatoris placitum (8) contra haereticos, quo et priora repetebantur, et vetabatur fparfio librorum, qui intra decem annos proximos exierant fine auctoris aut Typographi nomine, et fine mentione temporis aut loci editionis; porro praeter omnium librorum infpectionem et approbationem etiam ad eorum editionem requiritur, ut pro quovis libro dederit Princeps *des lettres patentes d'Octroi* (9), mulctâ 5 florenorum.

Ejusdem tenoris funt quae deinceps CAROLI jusfu exierunt placita diei 7 Oct. 1531 (10) et 22

(7) Sic habet *Plc. B. v. Vl. cit.* pag. 103—106. Ex eo autem, quod edictum ibi non nifi Provinciae FLANDRIAE datum dicatur, non fluit, illud ad alias Provincias extenfum non esfe; in hoc enim Codice legum Flandricarum non adfunt nifi promulgationes, quae Principis nomine ad Praefidem et Socios Confilii *illius* Provinciae mittebantur. Cf. etiam BRANDT. *ibid.* p. 99, 100.

(8) Gallice, quod ad Flandriam continetur in libro *Plc. B. v. Vl. cit.* pag. 107—113. Belgice breviter apud BRANDT. *ibid.* p. 103. DE OYS. *ibid.* pag. 47.

(9) Nemo non agnufcit, privilegium illud (*Octroy*) non esfe cautionem de contrafactione, de qua in §. 2. *Cap. praeced.* diximus, verum merum confenfum Civilem vel Ecclefiafticum, cujus pluribus mentionem injecimus, in §. 3. ejusdem *Capitis.*

(10) Cf. BRANDT. *ibid.* p. 106. Si quis fine literis privilegii (*Octroy*) quid edidisfet, poenam adibat *van zonder uitftel gefchavotteerd, daarenboven met een gloeijend kruis gebrandmerkt, of*

22 Sept. 1540 (11), quorum hocce continet feriem librorum haereticorum vetitorum, de qua diximus *notâ* 3: quibus infuper accedit hoc novum, *dat Printers en Boekverkoopers den Officier der plaats of zijne gecommitteerden zullen moeten geven inventaris van hunne boeken, en overleveren zulke boeken als voorsz. Off. of gecomm. zullen willen visiteren en examineren, op poene dat Printer of Boekverkooper gehouden zal worden voor fufpect, en dat tegen hem zal geprocedeerd worden* (12).

Pergimus jam ad diem 17 (13) Decembris 1544, quo et repetuntur praecedentia, et plura quod ad hanc rem nova ftatuit Summus Imperans. Qui *fine privilegio* typis mandaverit, ubi repertum fit, librum

een oog uitgefteken, of de hand afgekapt te werden, ter befcheidenheid des regters, BRANDT, *l. c.* Item tunc vetitum: *geene boeken van de H. Schrift te translateren in Duitsch, of Walsch, zonder confent, ook niet inte brengen, noch te printen zonder confent.* Cf. A. ANSELMI, *Codex Belgicus, of de Nederlandfche Regten, getrokken uit de 4 Placaatboeken tot Gendt en Antwerpen* (l. c. Repertoria Flandriaca citt.) (in quo opere ANS. omnia, de quibus ad medium usque Saec. XVII edicta exiere in Brabantiâ et Flandriâ, in titulos digeffit). *Tit.* over *Boeken, etc.* §. 5. — Gallice quod ad FLANDRIAM hoc placitum est in *Plc. B. v. Vl. cit. ibid.* p. 113—117. Mentionem etiam injicit WAG. *Vad. Hift.* V. 25.

(11) Cf. BRANDT, *ibid.* p. 141, fq. — Quoad FLANDRIAM *Plc. B. v. Vl. cit. ibid.* p. 122—129. Illud neceffarium ducebat CAROLUS poft turbas Gandavenfes, eodem anno pacatas.

(12) Cf. etiam ANSELMUS *l. l. ibid.* §. 7.

(13) Bruxellis emanavit die 17, Gandavi die 18 hujus menfis; hinc discrimen inter BRANDTIUM et Codicem Flandricum hac in re.

brum erroribus refertum esse, incurrit in poenam mortis ex edicto anni 1540; ubi vero postea probatus sit liber, incurrit delinquens in poenam deportationis perpetuae, et in mulctam *f* 300. Vetatur item, *dat niemand prente of doe prenten in 't Spaansch, Engelsch of Italiaansch, of andere taal, die men hier te lande gemeenlijk niet verstaat. Dat alle Prenters in 't begin der boeken het voorsz. privilegie zullen stellen. — Dat niemand zal mogen verkoopen of in zijn winkel hebben boeken, waarin het privil. niet staat, op verbeurte van* 50 *Carolus Guldens* (id est florenorum soliti valoris), ⅓ *voor ons* (fisco publico), ⅓ *voor den aanbrenger, en* ⅓ *voor den Officier, die de executie doen zal. — Dat geen Pr. of Boekverk. zal mogen verkoopen of meer dan* 3 *dagen in zijn winkel houden eenig boek buiten onze Provincie* (14) *geprent, zonder inventaris te geven, op poene van f* 50. — *Dat de principaal Officier der plaats 's jaarlijks* 2 *malen zal omgaan,* 8 *dagen voor Kersmis, en* 8 *dagen voor St. Jans Misse* (15), *om alle boekwinkels te visiteren, en alle boe-*

(14) Sic legitur in Placito, quod habet Codex legum *Flandricarum.*

(15) Hic CHRISTI diem natalem, qui dies 25 Decembris est, antepositam videntes diei Sti. JOHANNIS, qui est 24 mensis Junii, agnoscere putamus vestigium computationis, quam Ecclesiastici olim sequebantur, annum incipiendi a Christi natalibus, dum Seculares annum a festo Paschatis inciperent, stilo Curiae utentes. — Quod si autem objiciatur ipsum illud decretum, utut Imperatoris, igitur potentiae secularis, respondemus, visitationem ipsam esse rem

boeken bij inventaris te nemen, en de suspecte te visiteren: zoo boeken met eenige ketterij gevonden worden, zal hij tegen Pr. en Boekv. procederen, verbeurende de Officier bij negligentie zijn post. — *Dat de Officiers boven die 2 reizen de winkels nog mogen visiteren, altijd als het hun goeddunken zal: die weigert de visitatie te ondergaan, zal verbeuren f 100, en niettemin de onderzoeking moeten toelaten* (16). Vidimus sic, occasione librorum haereticorum, jura Bibliopolarum et Typographorum sensim sensimque arctius circumscribi.

Non ita diu post, die ultimo Junii 1546, CAROLUS Imperator novum edidit decretum, querens de introductis libris noxiis bonum titulum gerentibus, atque de corruptis a nonnullis Typographis Bibliis, mutatis quibusdam S. S. periodis etc.; quapropter edicta praecedentia iterantur et corroborantur, hisce adjunctis: *Dat niemand zal mogen prenten, koopen of verkoopen eenig boek door de Theol. faculteit van Leuven gereprobeerd, noch ook een boek van eenigen ketter, al ware het anders geenszins aangaande de*

rem Ecclesiasticam, de libris haereticis, at praesidio facultatis Theol. Academiae perficiendam, jussu Episcopi, qui visitatores aeque ac Princeps eligere poterat. Cf. *nota sq. in fine.*

(16) BRANDT. *ibid.* p. 146, *sq.*; quod ad Flandriam, *Plc: B. v. Vl. etc. ibid.* p. 129—131. — *Placc. en Ordonn. der Hert. v. Brabant, Antw.* 1648. T. I. pag. 465 — 467. ANSELMUS, *l. l.* §§. 25, 27, 43, 44. DE GYS. p. 47, *sq.*; verbo etiam WAG. *V. H.* T. V. p. 278. Eligendi erant visitatores, qui dicebantur, ab Episcopo et Principe. ANSELMUS, *l. c.* §. 23.

de H. S. — Dat niemand zich vervordere in deze landen te prenten eenige boeken, enz., ten zij hij eerst van onzent wege geadmitteerd ware, en daarvan onze opene brieven verkregen had. — Dat die brieven niet zullen gegeven worden, dan na dat die prenters zullen hebben doen blijken hunne conditie, bekwaamheid en goeden naam. — Dat zij, vóór zij gebruik maken van dit privilegie, een eed moeten doen in handen der Officieren (17), *om te onderhouden het volgende:* „ niet te prenten zonder vi- „ fitatie (18) en Octrooy, nergens dan, waar het „ hen toegeftaan is bij het Octrooy; het Octrooy „ vooraan in 't boek te drukken, en van 't gedruk- „ te boek een exemplaar in den geheimen Raad te „ brengen;" *op poene van het verliezen van het effect dier Octrooibrieven en op verbeurte van den lijve.* Porro, *dat die van onzen Rade niemand admitteren zullen, ten zij hij woone in eene beflotene ftad. Dat alle Boekverkoopers openbaar in hunne winkels hangen moeten den inventaris van alle bij dezen verbodene boeken, ten einde geene onwetendheid voortewenden; en den inventaris van alle boeken in hun winkel, beide op poene van f* 100. — *En zullen ook geene Kramers of anderen, hoedanig die zijn, dan de voorfchr. geadmitteerde Boekverkoopers in*

(17) *De Bisfchop, Officier of anderen, die bij onze octrooijbrieven hen verleent:* dicitur *art.* 24. decreti 19 Maji 1570; cfr. hoc decr., locis *notâ* 98. *Capitis* I. citatis.

(18) Igitur etiam jurant, fe libros vetitos nullos edituros.

in hunne huizen of op openbare plaatſen mogen verkoopen, op poene van f 50 (19). Sequitur jam Catalogus librorum, quos reprobavit Facult. Theol. Lovan., de quo *notâ* 3 diximus: haec ſeries ſaepius repetita et ſuppleta est in terris Catholicis, imo tales agnoſcimus Indices librorum prohibitorum, quos Inquiſitionis praefectus primarius (*Groot-Inquiſiteur*), Pontifice Romano ſupremo cenſore, quovis anno, v. c. in Hiſpaniâ adhucdum edit, de quo verbo infra dicemus. Inquiſitores Hiſpani non ſolum id egerunt, ut libros haereticos vetarent (primus prohibitionis ſcopus), ſed etiam ut e libris antea ab aliis non prohibitis ſententias ſibi ſuſpectas delerent, illosque mutilarent.

Anno 1550 alia prodierunt CAROLI de eadem re placita, quibus haereticorum conatus in dies increſcentes Inquiſitionis (20) ope reprimere ſtudebat, atque de Bibliopolis complura ex decretis annorum 1540, 1544 et 1546 repetiit. In decreto diei 29 Aprilis hujus anni 1550 praeterea additum: *Dat de Meeſters en principale Prenters verantwoorden zullen voor hunne medgezellen en dienaars. — Dat ze boeken, buiten onzen Lande geprent, niet mogen verkoopen, zonder de viſitateurs daarvan te hebben verwit-*

(19) Breviter BRANDT. ibid. *p.* 151. DE GYS. *p.* 48. qui hoc decretum errore ad annum praecedentem rejicit. Quod ad FLANDRIAM *Plc. B. van Vl. ibid.* p. 134 — 141. ANSELMUS *l. l.* §. 9.

(20) Quae horrenda vox nunc primum occurrit.

vittigd (21), *eer zij hunne balen ontpakken.* — *Dat geene Kramers geadmitteerd worden, op verbeurte hunner boeken en arbitraire correctie* (22). Ejusdem anni die 26 Martii exierat Catalogus novus Academiae Lovanienſis, de quo diximus *notâ* 3.

Etſi Religionem Reformatam nondum aperte profiterentur Belgae, tamen dubitamus, utrum decretum menſis Aprilis, ſeveriſſima quaevis in Proteſtantes ſtatuens, ubivis executioni datum ſit, cum quae de Inquiſitione ei inerant, Antverpienſibus imprimis mercatoribus, in quibus peregrini multi Proteſtantium ſacris addicti, adeo viderentur infeſtiſſima, ut a Belgii Gubernatrice, MARIA AUSTRIACA, CAROLI ſorore peterent mitigationem; exiit igitur die 25 Sept. ejusdem anni CAROLI nomine novum idque mitius placitum quod ad haereſin, in quo tamen quod ad rem Typographicam et Librariam mera obtinebat praecedentium edictorum repetitio (23).

Hic fuit ſtatus Preli ſub CAROLO V. Imperatore: coarctatum erat prelum ſine dubio, ita ut ne in

(21) *Die* (ex *art.* 28. decr. 19 Maji 1570. Cf. *notâ* 17) *aldaar moeten tegenwoordig zijn met een prenter of Boekverkooper; en zoo er ſuſpecte onder zijn, zal de Boekverk. die niet te koop ſtellen, maar behouden, tot er een exemplaar van gezien is door den Commiſſaris.* ANSELM. *l. l.* §. 30.

(22) Verbo quod ad Inquiſitionem BRANDT. *ibid.* p. 158. Porro *Pic. v. Vl. ibid.* p. 157 — 170.

(23) Quod ad Inquiſitionem BRANDT. *ibid.* 161. *Pic. B. v. Vl. ibid.* p. 186 — 200. De utroque placito WAG. *V. H.* T. V. p. 345 — 350.

in ipſâ quidem officinâ liberi esſent Typographi et Bibliopolae; ubi vero reſpiciamus ſtimulum, qui cuivis decreto originem daret, *ardorem religionis*, etſi nimis late tendentem, non temperatum, aliquatenus excuſare posſumus, qui tamen ſemel ad exitioſa duxit. (cf. *notâ* 10.)

CAROLO anno 1555 in Belgio ſuccesſit filius PHILIPPUS II, cujus tyrannis nulli Belgae fugit. Quam primum rerum potitus esſet, patris decretum 25 Septembris 1550 renovavit (23*). Hujus ſequens de re noſtrâ edictum ANSELMUS refert (24) exiisſe die 19 Maji 1562, quod tamen ex vitio Typographico in *Placc. v. Brab. T.* I. *p.* 467. obvio, fluxisſe, atque ad eundem diem anni 1570 referendum esſe, veroſimile videri, jam indicavimus *notâ* 98 *Cap. praeced.*

Aliud acre in haereticos decretum exiit quoad ipſam Hollandiam die 29 Martii 1563, quo de viſitatione officinarum Bibliopolarum et de vetandis, qui *Kramers* dicuntur, praecedentia repetiit Rex (24*).

Posſemus igitur ad ipſum illud ſatis notum anni 1570 decretum transire, niſi hic in memoriam revocandum esſet, propoſitum nobis esſe, etiam edicta localia, quae dicuntur, praecipuarum Belgii urbium tradendi. Venit igitur nunc Cora, ſive Ordinatio, quae die 24 Januarii 1565 Amſtelodami contra famoſos libellos exiit, quaque vetant *mijne Heeren van den Gerechte: eenige liedekens te ſchrijven of te*

(23*) Cf. BRANDT. *ibid.* p. 192.
(24) *Libro saepius citato, l. l.* §. 4, 21, *ſqq.*
(24*) Cf. BRANDT. *ibid.* p. 256, *ſq.*

te prenten, daar in de Justitie of eenige fingulierepersfonen, Poorters, of Poorterfen, of inwoners dezer ftad (25), *'t zij geestelijke of wareldlijke, genoemd, — of eenigzins geladeerd worden: op pene van openbaar gegeesfeld, of anders aan hun lijf en goederen geftraft te worden ten exempel.* Quae quum vilipenderentur, die 12 Julii ejusdem anni cora novata est contra *fameufe liedekens, refereynen, balladen of andere gefchriften:* poena autem fingulari modo aggravata: *op pene van een jaar lang uit deze ftad en hare vrijheid, en eene mijl rondsom daarbuiten gebannen te worden, op pene te weten, de mannen van gegeesfeld, en de vrouwen van een uur lang op de kaak gefteld te worden; of het zelve bannisfement te mogen redimeren met de fom van f* 24, *waarvan* ⅓ *tot behoef van den heere* (forte *den calangerenden Officier*) ⅓ *tot behoef dezer ftede, en* ⅓ *tot profijt van den aanbrenger* (26). Unde intelligimus, quantum fuerit pecuniae pretium, quamque parva ejus copia hisce temporibus: patet et hinc progresfus ad poenas pecuniarias, quas reliquis poenis hic praeferre poterant delinquentes, quasque deinceps in immenfum auctas videbimus. Cae-

(25) Unde patet, alios esfe *Poorters*, alios *inwoners*; *poorters* nempe funt, qui jus civitatis adepti funt.

(26) Exftat utraque Cora in *Handvesten der Stad Amftelredam*, 1748. p. 570. — Ad famofos libellos faepius Saecc. fqq. redeundum erit, quippe qui non raro Remp. Belgii Foederati infestarunt: verisfime de iis dixit fub finem Saec. XVIII Belga quidam: „De „Paskwil-fchrijvers zijn bijkans zoo nadeelig voor de waarheid, „als de ftremming van den vrijen loop der drukpers zelve is."

Caeterum dubio carere videtur, quin hisce placitis ſpectarentur libelli, quibus Inquiſitio et dominatio Hiſpanica laedebantur; urbs enim Amſtelodamenſis non niſi 13 annis poſtea publice ad Reformatam Religionem transiit.

Magis magisque tempora turbulentiora reddebantur. Poſtquam innumeri libelli famoſi in Belgio, imprimis Bruxellis et Antwerpiae exierant contra Inquiſitionem, quam merito deteſtabantur Belgae (27), exiit Regis nomine die 1 Maji 1566 edictum contra eos, qui ſcribant, edant, ſpargant famoſos libellos contra Religionem et jura regia, poenâ patibuli et confiſcationis bonorum (28). Quae hoc A°. non diu poſt, moderationi ſtudens Gubernatrix conamina tentavit, ſucceſſu caruerunt. — Sic nil profecit Summus Imperans; dumque, miſſo Albano, biennio poſt eadem vulgaretur libellorum copia contra in dies minus dilectam (etiam ob necatos Comites Egmondanum Hornanumque) Albani gubernationem, vulgavit hicce die 11 Novembris 1568 amplum placitum, vetans horum libellorum editionem poenis, quae placita CAROLI V. ſtatuere, editos autem igni dicans, et praemio promiſſo ei, qui auctorem vel Typographum indicaturus ſit (29).

Jam

(27) De quibus cf. BOR *Nederl. Historien*, I. ſtuk. paſſim, impr. p. 48.

(28) *Tweede Plac. B. v. Vlaend.* (T. II. totius operis) p. 28, ZYPAEI *Notitia Juris Belgici*, L. IX. p. 293.

(29) Cf. BOR. *l. l. ibid.* p. 251 — 253. DE GYS. *l. l.* p. 48. qui et placitum anni 1566 ibidem citat ex BORRII *l. l.* p. 43. quod ta-

Jam vero transimus ad annum 1570: die 19 Maji Dux Albanus, magis etiam prelum coërcere volens, decretum Regis nomine 36 articulis edidit, cujus capita partim ex Carolinis inftirutis erant defumta, partim nova quaedam continebant, commemoratione digna, quae jam in ipfo decreti initio fic audiunt: *Alzoo in eene zoo principale konst als de Printerij is — ook een getrouw perfoon van dezelfde konst behoort te zijn, — die bijzonder toezigt hebbe over de anderen: zoo ordonneren wij, dat door onze auctoriteit en commisfiebrieven aangefteld worde een Prototypographus of Hoofdprinter, om Meesters en werkluiden der Printerij te examineren en te approberen, en brieven van bekwaamheid te geven, op welke naderhand aan ons brieven van approbatie moeten verzocht worden* (30). *Zij die tot Meesters zullen willen ontvangen worden, zullen overleveren certificatie van Bisfchop, Vicarisfen of Inquifiteur van hun Bisdom, hoe zij zich gedragen hebben in het ftuk van den Godsdienft* (31), *mitsgaders van de Wethouders hunner woon-*

tamen ibi non reperitur, ferie tantummodo a BORRIO exhibitâ libellorum anno 1566 in Belgio vulgatorum.

(30) Cf. *art.* 1. hujus decreti, quod invenitur tribus locis fupra, *not.* 98. *Cap.* I., citatis. Item BOR. *ibid. l. l.* p. 313 – 315. Verbo WAG. *V. H.* V. 313. *fq.* BRANDT. *ibid. l. l.* p. 512. HOOFT *Nederl. Hist.* pag. 211, *fq.* ANSELMUS. *l. l.* §§. 4, 21, 22, 30, 35, 38 – 40, 45 – 53, 55 – 57. DE GYS. *l. l.* p. 48 – 50, qui tamen fingulari errore HOOFTII et BRANDTII verba de diverfis intellexit placitis.

(31) Id est quod in decretis Belgii Hifpanici annorum 1586 et 1616 dicitur *profesfie te doen van Religie.*

woonstede, van hun goede naam en faam. En tot examinatie dier personen zal de voorsz. Hoofdprinter mogen kiezen een of twee der meest geapprobeerden in het ambacht met een Notaris (32). *Dezelfde certificatie zullen de werklieden en medgezellen van voorsz. Kunst inleveren, en binnen* 3 *dagen na hunne komst door den Hoofdprinter moeten geëxamineerd worden, op poene dat hij voor den resterenden tijd dat zij langer opgehouden worden, hun kost en schade betalen zal* (33). *Dat geen Printer in zijn huis zal mogen nemen eenige leerkinderen of knechts, zonder het den Hoofdprinter eerst te laten weten* (34). *Dat geen werkman zal mogen werken of eenigen daghuur winnen van Meesterprinters zonder eerst te hebben oorlof van hem, die hem zijne konst geleerd zal hebben, of van den Hoofdprinter, als ook de examinatie en brief, waarbij hij geapprobeerd is bij voorsz. Hoofdprinter. Wie in zijne printerij zoo een werkman houdt, verbeurt eene boete ter arbitrage des Hoofdprinters*(35). *De commissarissen gedeputeerd tot examinatie en approbatie der Printeryen zullen examineren de bekwaamheid van de Correcteurs of lezers dier Printers* (36). *De Hoofdprinter zal voor examinatie der Meesters en hunne medgezellen zulk regt (loon) hebben, als hem daarvoor getaxeerd wordt: maar niets voor dat der werkluiden, behalve 't geen de Notaris voor 't geschrift heeft* (37). *De Hoofdprinter zal een regi-*

(32) *Art.* 2 hujus legis. (33) *Art.* 3.
(34) *Art.* 4. (35) *Art.* 5. (36) *Art.* 6.
(37) *Art.* 7.

gister houden der namen, geboorteplaats, woonstede en qualiteit dier geexamineerde Meesters (38). *Waarin ook genoteerd zullen worden de boeken, die elk printer drukt, met dag en jaar van begin en eind des druks. Niemand zal mogen beginnen te prenten zonder den Hoofdprinter getoond te hebben het privilegie om dit te doen, en in 't bijzonder, de approbatie, welke voorsz. privilegie zal moeten voorgaan* (39). *De Printer zal den voorsz. Hoofdprinter overgeven het eerste en laatste blad van het boek, dat hij zal willen printen* (40). *Elke werkplaats van de Printery zal den naam van één perfoon alleen, daar toe geadmitteerd, dragen, die ook voor alles verantwoorden zal* (41). *De examinateurs van boeken, zoo wel der van buiten ingebragte, als der hier geëxhibeerden om in deze landen geprent te worden, zullen voorsz. Hoofdprinter de weet doen van het geëxamineerde boek, of het geapprobeerd is, of niet* (42). *Geen Printer zal eenig boek mogen printen, waarom een ander privilegie verkregen heeft, binnen 3 maanden na den dag van expiratie van 't privil., opdat van hetzelve boek (zulks geeischt wezende) nieuwe printing gemaakt zoude worden, of andere en betere dan de eerste, ter approbatie des Hoofdprinters op verbeurte van voorsz. boeken, voor die contrarie doen zoude* (43). *Dat de werkman, uitgaan-*

(38) *Art.* 8. (39) *Art.* 9. (40) *Art.* 10.
(41) *Art.* 11. (42) *Art.* 12.
(43) *Art.* 13. Hunc articulum jam supra *pag.* 78. allegavimus, ubi de privilegiis sermo erat.

gaande van zijne gewone werkplaats, zijne absentie den Hoofdprinter zal laten weten — en zal in geene (andere) *Printery mogen werken, tot hij den Hoofdprinter zal gepresenteerd zijn* (44). *Niemand mag eenig boek in het geheel of een deel drukken zonder te onderhouden, alle punten voorschreven, en elk van dien in 't bijzonder — op poene van boete en arbitrale correctie, boven verbeurte en confiscatie der boeken* (45). *Welke poene zal wezen,* $\frac{1}{3}$ *t' onzen profijt,* $\frac{1}{3}$ *voor den aanbrenger, en* $\frac{1}{3}$ *voor den executerenden Officier* (46). *De examinatie en approbatie van het te drukken boek zal gedaan worden bij den Bisschop — en bij den Inquisiteur* (47). — *Betreffende de nieuwlings gemaakte boeken zal gesteld worden zeker salaris voor de moeite en arbeid dier Commissarissen, naar mate van den tijd dien zij tot examinatie en approbatie vaceren zullen, te betalen door den Printer 't zij het boek geapprobeerd worde of niet* (48). *Niet alleen voorsz. Commissarissen, maar ook de Hoofdprinter zal, als 't hem goeddunkt, visitatie mogen doen* (49). *Daarenboven zal zulks geschieden bij de Officiers der plaats, 2 reizen 's jaars, en telkens, als hen zal goeddunken* (50). Haec ad Typographos pertinent. Sequuntur jam quaedam Bibliopolis injuncta. *Om te beter te voorzien*

(44) *Art.* 14. (45) *Art.* 15. (46) *Art.* 16.
(47) *Art.* 17. (48) *Art.* 18. (49) *Art.* 21, 22.
(50) *Art.* 23. Quod igitur non abolitum est, licet constituto Prototypographo et *commissariis*, etiam visitantibus.

zien op de abuizen die begaan worden in het verkoopen der boeken, willen wij dat alle Boekverkoopers, 't zij Printers of andere, alvoren bij ons geadmitteerd, insgelijks eed zullen doen in handen van de Raden dezer Landen, dat ze geene boeken brengen of voeren zullen van buiten in ONZE *voorsz.* LANDEN VAN HERWAARTS OVER (51), *noch ook aldaar verkoopen, koopen, of aanvaarden, ten zij eerst gevisiteerd en goedgekeurd door de Commisfarisfen: noch ook verkoopen eenige Bijbels in gemeene taal, noch andere boeken in dezelve talen over geloofsonderwerpen, dan de genen, die schriftelijk verlof zullen hebben ze te houden naar den regel van het H. Concilie van Trente* (52). *Dat niemand invoere in onze Landen eenige boeken buiten dezelve geprent, zonder ze geëxhibeerd te heb-*

(51) Sic Reges Hifpaniarum femper Belgium vocabant. CAROLUS V. decreto Anni 1521 dixerat: *onze Landen van onzen huize van Bourgondien.* Phrafis *onze Landen van h. o.*, *nos terres de deça*, fatis fingularis eft; non inde fluit, esfe etiam refpectu Regis Hifp. *Landen van derwaarts over*; verum fic explicanda videtur: femper adhibebatur de terris, quae per mare, fluvium, vel montes ab aliâ terrâ feparatae jacebant: jam vero non conjunctim accipienda funt vocabula: *van herwaarts over*, fed *over*, tamquam adjectivum, jungi debet voci *landen*, et *herwaarts* adverbialiter fumendum, ut fit: *onze, van herwaarts over gelegene landen*, *onze overlanden van herwaarts*, trans Pyrenaeos fitae terrae; avitum patrimonium; quod PHILIPPI II. majores diutius quam Hifpaniam posfederant, igitur et majori curâ atque benevolentiâ regere debuerant, qua in re quanta in PHILIPPO defiderarentur, neminem fugit.

(52) *Art.* 27.

hebben aan den Commisfaris om te visiteren (53). *Dat de Boekverkoopers, of vreemde kooplieden, eenige boeken koopende van Librariers te Antwerpen om die te Leuven of elders in onze voorsz. landen, te voeren of te zenden, een rol en inventaris dier boeken zullen moeten maken, door den verkooper onderteekend, inhoudende certificatie, die boeken verkocht te hebben, en dat ze te Antwerpen gevisiteerd zijn geweest* (54). Haec lex, do-

(53) *Art.* 29.

(54) *Art.* 30. *Artt. seqq.* agunt de re scholastica, quam saepius cum re Libraria conjunxerunt legislatores nostrates. — Quod ad hanc visitationem Antverpiensem haec faciunt: ALBANUS ibi *Conventum* theologorum coëgit, qui observationes a singulis examinatoribus transmissas iterum examinarent, et inde *Indicem expurgatorium* conficerent, in quo loca notata sunt, quae in libris examinatis essent delenda. Hic Index sumtu Regis Anno 1571, cum praefatione a MONTANO scriptâ, typis expressus est, Antverpiae a CHRISTOPHORO PLANTINO, Typographo celeberrimo, primo Regis Prototypographo, quem, uti et generum FRANC. RAPHALINGIUM inter majores meos referre posse, magno mihi duco honori. Caeterum de hoc Conventu etc. plura habet ARANDT *l. l. ibid.* pag. 522. sq. ubi et refertur piscitum Regis, diei 31 Julii 1571, praecedentia de visitatione corroborans et Indicem expurgatorium suo jusso exire declarans, quem etiam commemorat J. A. BÜCHERUS, in *Diss. supra laud.* p. 44. Index hicce tunc visitatoribus traditus est, non tamen publice venundatus. Postquam autem FRANCISCUS JUNIUS, Professor Heidelbergensis exemplari potitus esset, hoc recudi et ubivis spargi curavit; hoc demum pacto innotuit, Ao. 1585, formâ 12. pagg. 287 constans, quarum pag. 225 et sqq. usque ad finem continent expurgationem operum ERASMI. — Quam toties autem hos Indices judicaverint ipsi Catholici, docet idem BÜCHERUS, BAILLETI verba citans, *Jugement des*

domûs Austriaco-Hispanicae, Religionis Romanensis tenacissimae principiis stricte conveniens et mire adaptata, auctorem habere dicebatur JOANNEM DE VARGAS, virum notissimum, quem et ipsi scriptores, Hispanicis faventes, in quibus VIGLIUS, atro carbone notant, et inauditae crudelitatis accusant (55). Ope et auxilio celebris ARIAE MONTANI usus fuerat VARGAS. Decretum interim scopo suo, libris et dogmatibus haereticis vetandis, optime prospiciebat. Audiamus vel HOOFTIUM ipsum, supra, *notâ* 22, citatum, Historicorum nostrorum e primariis: „ Op één ding lette „ de Landvooghdt, 't welk betreffende den Staat „ ten hoogste, nooit van de Oppermagliten der „ schranderste volken genoegh ter harte genoomen „ is: daar 't nochtans in 't diepste van 't Noorde, „ bij den Grootvorst van Moscovie, terwijl hij zich „ misschien aan onze ellenden spieghelt, wel betracht wordt; gemerkt hij 't zelve als van geen „ minder belang, dan 't stuk der munte, in 't ge„ woudt (geweld) des Landsheeren gehouden heeft. „ Dit 's de konste der letterzetting en drukkerije; „ de-

des Savans. T. II. part. 1. pag. 46. dicentis: „ Je ne sais, comment „ il est arrivé jusqu'ici, que ces sortes d'Indices ayent apporté si „ peu d'utilité et de secours à ceux, qui en ont voulu faire quelque „ usage, quoiqu'il n'y ait pas de composition plus pénible et qui „ demande tant de jugement et de lumieres." Sed quale judicium hoc esset, expertus est GROTIUS, postquam opus suum immortale, *de Jure Belli ac Pacis* Romae damnatum vidisset.

(55) Cf. WAG. *V. H.* VI. 252.

„ dewelke (oft schoon de Hoogduytschen zich dien
„ lof toeschrijven) gevonden, in der daadt tot Haar-
„ lem in Hollandt, onze weereldt met weetenschap
„ en eenen oovervloedighen, oest van boeken ver-
„ vult heeft. Maar, gelijk d' allerbeste zaaken 't
„ bijsterste misbruik onderworpen zijn, zoo kan niet
„ gelooghent worden, dat deeze, bij mangel van
„ behoorlijke orde, mits het zaaijen van allerley
„ schriften, magtigh om een' gemeente t' ontrusten
„ en op te ruijen, der regeering' immers zoo zeer
„ te vreezen staat, als de Reedenaers van den aal-
„ ouden tijdt, oft de Klokken in Turkije. Dies
„ quamp er een Plakkaat te voorschijn, dat het heele
„ bewint der printerije aan de opzight van eenen
„ gemaghtigde beval; met verplichting al der gee-
„ nen, die zich hiermeê geneerden, onder eedt en
„ zwaare peenen, van niets te verhandelen, oft uit
„ te geeven, eer dan het voor goedt en den Room-
„ schen geloove onhinderlijk, gekeurt waar. Veele
„ verhoedenissen hield' het in, om d' oovertreeding
„ te weeren." Hucusque medio Saeculo XVII scripsit egregius auctor. Nobis vero, Belgis Saeculi XIX, ubi ad sectam novam irrepentem arcendam nullae adhibendae sunt cautiones, ubi conditio Europae ubivis fere ad majorem populi libertatem vergit, nobis, qui libertati preli satis magnae tamdiu assueti sumus, qui toties vidimus, quo magis libri prohibeantur, eo magis eos legi, nobis hae Preli et rei Librariae restrictiones durae videntur; fuit tamen hoc decretum inter meliora, quae Albanus condi-

didit. Si Albanum fpectemus, utut Religioni Romano-Catholicae valde addictum, fimulque belli ducem verfatisfimum, qui quae fibi perverfa videbantur, ftatim ex fuâ opinione mutabat, et nulli aufcultabatur prudentiori confilio, denique utut Hifpanum, id est pertinaeem hominem, qui quae vellet, per fas et nefas effieeret: fi id animo volvamus, ita eum egisfe minime miramur. Attamen de in dies auctis et extenfis Proteftantium Sacris certior factus, ea mitiori modo forte exftinguere, faltem ejus progresfus retardare potuisfet. Horum nihil. E contrario animos haereticorum magis exaeerbavit, neque tamen finem fibi propofitum asfecutus est. Nam, ne diu quaeramus, rei fequelae mox apparebant.

Utrum placitum diei 19 Maji 1570, in fe fpectatum non multum feveri continens, in Belgii Provineiis Septemtrionalibus propter ingentem Proteftantium copiam promulgatum fuerit, adeoque vim juris acceperit, nec ne, certo affirmare non audemus. Quodfi tamen agnitum fuerit (id quod videtur verofimilius), auctum inde est fine dubio odium in Hifpanos, non tam ob ipfam feveritatem inftituti Prototypographi, non adeo infesti Belgis, quorum jugum fenfim fenfimque aggravatum erat, quam quidem, quoniam coërcitio haerefi ortum fuum debebat, et Hifpani, haereticorum acerrimi inimici, eam imponebant.

At vero aecedimus ad Provinciarum a fe invieem dilacerationem, quae Biennio poft obtinuit. Quum ftatus belli Regem Hifpaniarum inter et Provincias quasdam Belgii Septemtrionales, quarum tres GUIL-

LIELMUM ARAUSIACUM, Regis Vicarium habebant, anno 1572 obtinere coepisset, leges Hispanicae odiosae abrogatae, et omni vi destitutae sunt a Provinciarum Ordinibus. Ex rei etiam naturâ profluit, decreta de examinandis libris, deque prohibendis, qui reperirentur, haereticis, obtinere non amplius potuisse, imo examinatores statim fuisse exauctoratos, et abrogatos, quum major Provinciarum PHILIPPO II se opponentium numerus Religionem Protestantem amplexus esset, atque publice profiteretur. Ita quod ad *factum* eessabat legum Hispanicarum vis in Belgii Provinciis Septemtrionalibus; quod autem ad *jus*, non nisi postquam die 26 Julii 1581 PHILIPPUS solenniter Comes exauctoratus esset ab Ordinibus Belgii Foederati Generalibus, cessabat Principis jus leges ferendi. Ante hunc annum autem nullam, quod ad nostram rem, Regis nomine legem exire jussit Gubernator Regius, vel a suâ parte quidquam promulgarunt Provinciarum, postea Foederatarum, Ordines, aut ipse Auriacus. De Rep. B. F. adhucdum in primordiis versante id non miramur. Dum subinde patria nostra, praesertim ab anno 1572—1581 magnis in angustiis versaretur, fere nemini in mentem veniebat vel libellos injuriosos, et id genus alia scribere aut edere, et hoc pacto Remp. turbare, vel noxia exterorum opera in patriam inducere, vel Typographorum Bibliopolarumque privilegia contrafactionibus infringere; denique hacce in conditione prudenter a parte eorum, qui rerum summam tenebant, non ne-

ces-

cesse ducebatur, prelo frena injicere, aut jura Typographis Bibliopolisque dare. Quae si vera sint, magis etiam persuasum nobis habebimus de hac veritate: in re dubiâ et ubi de patriâ periclitemur, discordias internas plerumque silere, atque, ad tempus saltem, componi.

Accessimus sic ad annum 1581. Hac autem Belgii divisione factum est, ut discrimen ingens obtinuerit inter Provincias, quas Hispani servarunt, nomen Belgii Catholici adeptas, et eas, quae nomine Belgii Foederati deinceps venerunt, quarum singularum jura nunc ab eo, quo Comitis potestas cessavit, tempore examinanda sunt.

Priore loco de Belgio Foederato videamus.

§. 2.

Jura in Belgio Foederato constituta ab abjurato Comite PHILIPPO II, *anno* 1581, *usque ad rerum conversionem anno* 1795 *obortam.*

De Preli libertate, quae in Republicâ Belgii Foederati cum in rebus sacris, tum in civilibus hoc spatio obtinuit, paucissima praemittamus.

Libertas politica, quae in civitate liberam nostrarum cogitationum et opinionum communicationem cum aliis exposcit, sive verbis, sive scriptis, (scriptis autem, si Typographiae ope publici juris fiant quaevis animi sensa) haec libertas, nemo inficias

 ibit,

quin optime locum habere posfit, cum in ea regiminis formâ, qua usus est patria nostra, quum a jugo Hispanico liberata, Ordinibus simul et Gubernatori Auriaco pareret; tum in ea conditione, qua patria hisce temporibus versatur, quibus Rex ex illustri domo, patriae semper Servatrice et quasi Deâ SOSPITA, ortus, de gravissimis rebus deliberationes cum Ordinibus instituens, rerum summam tenet.

Hisce etiam libertatis principiis consequens est, quod Unione Trajectinâ peractâ, abjuratoque Rege et Comite PHILIPPO, in recens conditâ Republicâ mirum in modum mutaretur et emendaretur status Preli, non quidem ita, ut ipsi quaedam priva vindicarentur jura, sed ut solverentur frena hactenus ei injecta, quae *Protestantibus* noxia et nimis arcta, imo intolerabilia fuisse ex praecedentibus satis patuisse confidimus. Cum enim in Belgio Foederato conscientiae libertas promulgata, et cuivis religioni cautum esset de libero ejus exercitio ex ipso *art.* 13. Unionis Trajectinae, fieri non poterat, quin in Ecclesiasticis ob haeresin nulla amplius vetarentur aut mutilarentur opera; desiderabantur igitur et officinarum exploratores, qui in haereticos libros animadverterent, et religionis velo obducti forte etiam alia arcebant opera. Post annum 1581 obtinebat in B. F. regula: cessante causâ, cessat effectus; religione patriâ principe mutatâ, mutabantur et librorum vetita; non nisi scripta, calumnils rem sacram aut sacros libros afficientia, vetuerunt

Or-

Ordines, qui et opera dogmatibus perniciosis repleta arcuerunt, si de iis juste questi essent subditi.

In *civilibus* edendi venia patebat cujusvis generis libris, praeterquam, qui injurias in Summum Imperantem, sententias seditiosas, quaeque principes viros infamiâ notabant, continerent (*injurieuse paskwillen en fameuse libellen*). Hos vetari omni probatione dignum, neque solum scriptores, verum et editores et sparsores puniri, secundum jus et fas erat; caeteroquin anonymis libellis dilacerari potuissent vel optimae notae in Rep. viri, quibus unicus esset inimicus. Interim satyrarum politicarum numero magis abundavit Saeculo XVII et sq. patria nostra, quam antequam PHILIPPUM abjurasset. — Si oculis spatium absolutum peragremus, §. *praecedenti* Hispanos unice occupatos vidimus in arcendis libris haereticis; de vetandis libris politicis noxiis, ipsum regimen vituperantibus quaestio nulla erat. Iis, quibus id forte mirum videri possit, respondemus, id, nostro judicio, fluere ex ipsâ in Belgio obtinente regiminis formâ. Paruerat fideliter, verum et fere *impliciter*, saltem Saec. XVI, Principibus suis. Belgis ea fuit, videturque et adhuc indoles esse, ut non facile irritentur: igitur de *regimine* non questi erant: ubi autem tandem magna contentionis causa oriretur, atque religionis exercitium impediretur, nunc pro aris et focis dimicandum putabant, magis Deo, quam hominibus parendum censentes.

Ubi modo de libertate Preli in civilibus sermo es-

esset, laudabamus, nulla scripta praeter famosos libellos hisce Saecc. vetitos esse: idque, Prelum hocce liberum, quod dicitur, non sine aliquâ causâ probabamus; nam in Republicâ, qualis tunc temporis Belgium Foederatum, ad civium jura pertinere videtur, opinionem suam de omni re, tum quae non ad regimen publicum pertineat, tum de gubernatione ipsâ, moderate ope preli evulgare. Si enim modus in rebus certique fines observentur, nihil noxii in eo perspicimus, ut, prelo libero, publici juris fiat opinio populi de gestis Summi Imperantis, modo scriptis nulla insit injuria. Hoc enim egregie conducere potest ad id, ut qui rerum summam teneat, de vitiis, quae regimini suo inesse possint, magis magisque certior fiat, utque alia excogitet, populo utiliora et fructuosiora: idem in Angliâ per plura jam saecula obtinuisse neminem fugit. At vero ad scopum redeamus.

Uti, in describendâ quacunque re, ejus fines probe attendendi sunt, ita ex raris terminis prelo positis judicandum de insigni libertate, qua gavisum sit in Belgio Foederato Prelum.

Poterant igitur, ut ex praemissis facile concluditur, Typographi omnia typis mandare, Bibliopolae quaevis edere per integra duo Saecula, per quae constitit Respublica Belgii Foederati, exceptis coarctationibus, quibus subinde eorum jura ad tempus fuere obnoxia, et demtis libris Ordinum decreto vetitis.

Ex

Ex magnâ ſerie decretorum cum Ordinum Generalium, tum Ordinum ſingularum Regionum, quae in Repertoriis (*Placaatboeken*) exſtant, quae privati in Rep. edidere, ſi ex hac ſerie ſummam rerum enarraverimus, ad ſcopum noſtrum pervenerimus.

In antecesſum autem monendum, diſtinctionem aliquam adesſe, et accurate obſervari debere inter Ordinum decreta, de coërcendo prelo deque reſtringendo editionis jure in univerſum, edita, et inter ea, quae vetando libello hoc vel illo ſpeciali famoſo, ſatyrico aut id genus alio prodiere; poſterioris enim generis turba tanta est, ut et noſtrae materiae terminos egrediatur, et praeterea horum libellorum ſingulorum, tunc temporis, quo decreta lata ſunt, cognitorum, nunc autem maximam partem ad oblivionem redactorum mentio et enumeratio non ſolum lectori taedio foret, verum et noſtro conſilio parum conſentaneum, in primis ſi multiplices rationes et varia conſilia in vetandis ſingulis hisce libellis oſtendere vellemus, ad quorum prohibitionem multum contulerunt cauſae *politicae*, quae apud Ordines Generales, vel Regionum ſingularum, vel apud Curiam Hollandiae vario tempore et apud varias perſonas, ſaepe etiam non niſi majori ſuffragiorum numero praevalerent; ſi in ea omnia inquirere ferret et tempus et conſilium, forſan etiam, etſi rarius, lites de rebus Eccleſiaſticis et Politicis, atque odium in ſingulos viros, aut partium ſtudium aliquid contulisſe videremus ad vetandos illos libros: de hisce editorum placitorum rationi-

P bus

bus autem non nisi hic illic obiter, plerumque, ubi WAGENARIUS, causam narrans, filum mihi praeberet Ariadnaeum.

Interim non ad solam Hollandiam hac in re attendemus, licet in ea Provinciâ longe major decretorum pars exierit: verum, quaenam in singulis B. F. Regionibus duorum Saeculorum spatio obtinuerint, *hac* §°. enarrabimus.

Provinciarum Belgii Septemtrionalium conditionem, inde a bello suscepto usque ad Foedus Trajectinum et abjuratum PHILIPPUM breviter sub finem §i *praeced.* attigimus; ubi vero quod ad Hispanorum successus major in recens conditâ Republicâ, securitas obtinere coepisset, pacto praesertim Unionis Foedere et rebus patriae ad meliorem conditionem adductis, nunc de GUILIELMI I AURIACI, Gubernatoris, regimine nonnulli questi sunt illudque vituperarunt, imo vel libelli famosi in huncce patrem patriae, qui se pro Republicâ devoverat, qui in bello pro populi juribus laesis recuperandis proque libertate tuendâ tres perdiderat fratres, qui omnia sua bona ad bellum sustinendum impenderat, contumeliose scribebantur. Ad hosce libellos comprimendos ipse Arausiacus, cui, ut ex prooëmio patet, jam tum erat delata Suprema Potestas (*de hooge Overigheid van Holland*), die 20 Decembris anni 1581 edictum (*Ordonnantie*) edidit, cujus verba Belgice referre liceat; huc autem redeunt: *Wij verbieden een jegelijk eenige ergerlijke boekskens, nieuwmaren, lie-*

dekens, refereijnen, enz. in geenerhande taal in voorschr. Lande (Holland) *te drukken, noch in druk te laten uitgaan, verkoopen noch verspreiden op verbeurte derzelve en op boete van* 100 *Carolus Guldens, voor de* 1*e*, *van een dubbele boete en arbitraire straf voor de* 2*de reis.* Typographis autem tunc haecce injuncta sunt: *Wij verbieden allen Boekdrukkers binnen den Lande van Holland voortaan niet te drukken, noch in druk uit te laten gaan, ten zij al hetzelfde eerst den Staat of haren Gedeputeerden zal zijn vertoond en door hen geadmitteerd. Zonder dat ook daarna iet daarvan in druk toe of afgedaan zal mogen worden. Ordonnerende mede, dat tot dien einde alle drukkers onder hunne gedrukte Exemplaren zullen stellen hun naam, woonplaats, en het jaar des druks, mitsgaders den auteur en translateur van dien, en zullen de drukkers mede binnen* 3 *weken na de publicatie van dezen compareren voor den Staten voornoemd* (van Holland) *of hunne Gecommitteerden en in derzelver handen doen den behoorlijken eed, van zich in alles daarna te zullen reguleren, op gelijke poenen als boven; te appliceren* $\frac{1}{3}$ *voor den executerenden Officier,* $\frac{1}{3}$ *voor den aanbrenger, en* $\frac{1}{3}$ *voor de gemeene zaak, met verbod dat zulk contraventeur niet meer zal mogen drukken* (56). At haec Lex quoad libellos non suffecit, et multi illam spre-

(56) *Groot Plac. B. supra cit.* T. I. p. 311. WILTENS *Kerk. Plac. B. supra cit.* T. I. p. 391.

ſpreverunt. Imo Magiſtratus Leydenſes in *juſtificatione*, quae dicitur, quam duobus menſibus poſt evulgatum hoc decretum Ordinibus tradidere, dicunt difficillimam esſe hujus licentiae coërcitionem, absque eo ut majori malo occaſio praebeatur; addentes, ſe, aliarumque urbium Magiſtratus decretum civibus praelegisſe, omnes autem Magiſtatus declaraſſe, executioni illud dari non posſe (57). Idem etiam de pluribus recentioribus placitis obtinuisſe, inficias non imus.

Nil mirum igitur, ſequentibus annis libellos iterum ſcriptos esſe ab iis, quibus displicebat Ordinum conſilium, Arauſiaco dignitatem Comitis Hollandiae Zelandiaeque deferendi, de quo multa A^is. 1583 et 1584 agebantur, et quod non niſi ſubitâ et triſtisſimâ GUILIELMI morte irritum est factum. Interea temporis die 8 Februarii 1583 GUILIELMUS Medioburgi ediderat amplam legem (*Ordonnantie*) de Politiâ, quae dicitur, in Zelandiâ ordinandâ, cujus *art*. 36. in Zelandiâ eadem conſtituuntur, de quibus in Hollandiâ edixerat placitum 20 Decembris 1581 (58).

Videtur hoc edictum in Zelandiâ ad tempus ſaltem obtinuisſe; in Hollandiâ autem non item. Die 21 enim Novembris anni 1584 ſecutum eſt Ordinum hujus Provinciae placitum, quo eadem quae ante trien-

(57) *Nieuwe Nederl. Jaerboeken*, T. V. part. 2. Ao. 1770. pag. 784. ibique citatus BORRIUS in *op. laud.* II. Stuk, ubi in *additamentis* p. 115, *ſqq.* invenitur juſtificatio.

triennium GUILIELMUS (nunc jam nefariâ manu occisus) constituerat, repetierunt (59).

Die 3 Augusti 1588 invenimus placitum Ordinum Regionis Trajectinae, quo, postquam non solum indicarant, ELISABETHAM, Angliae Reginam laesam esse editis in Provinciâ illâ falsis articulis ficti Pacti inter se et Hispaniae Regem, verum etiam postquam Ordines significassent, quanti sua interesset, ELISABETHAM patriae nostrae favere, declarant se delatori auctoris horum articulorum daturos *f* 1000. *Ordonnerende voorts den Procureur-Generaal van den Hove enz. enz. informatie te nemen tegen de uitgevers of uitstroijers van dien, en tegen dezelve te procederen, als tegen openbare muitmakers en verraders van den Lande* (60). Patet ex horum articulorum sparsione odium in LEYCESTRIUM Comitem, Gubernatorem Anglum in dies augens, Magistratus autem Trajectinos ELISABETHAM maxime coluisse, quippe a cujus amico LEYCESTRIO constituti erant; quo mortuo mense Septembri hujus anni, statim mutabantur Magistratus (61).

Sequitur die 9 Martii 1589 placitum *van de Ridder-*

(58) Cf. *Art.* 86. apud WILTENS *l. l.* I. 713, *sq.* Tota lex *ibid.* p. 702—715. *Gr. Plc. B. l. l.* I. 350, *sqq.* Verbo DE GYS. *l. l.* p. 52, *sq.*

(59) Cff. loca *notâ* 56 citata et DE GYS. *l. l.* p. 53, *sq.*

(60) VAN DE WATER, *Groot Utrechts Placaatboek*, T. I. p. 732, *sq.*

(61) WAG. *V. H.* T. VIII. p. 297 — 299.

derschap, Edelen en Steden van Holland en West-friesland, representerende de Staten dier Landen, quo praecedentia iterum sancita sunt, auctis tamen poenis, quo melius forte malum praeverterent: si Typographi omittant, nomen suum, domicilium, etc., in poenam incurrunt, *voor de eerste reis van* 100 *ponden, van* 40 *grooten het pond* (i. e. 100 florenorum) *en van verbeurte der exemplaren; voor de tweede reis* 200 *zulke ponden en verbeurte der exemplaren; voor de derde* 300, *en bannisfement uit voorsz. landen voor* 10 *jaren.* Porro si Typp. jurisjurandi praestationem omittant, *de poene van telken maand na voorschr. bepaalden tijd* (10 Aprilis hujus anni) *te verbeuren* 100 ℔ (62).

Mense Majo 1591 Hagae Comitum facta est propositio (*concept*) Ordinationis Ecclesiasticae ab Ordine Equestri, Nobilibus et Urbibus Hollandiae et Westfrisiae, cujus art°. 39 (63) vetitum, *te drukken eenige boeken, liedekens, refereinen, enz. streckende tot Godes lasteringe, beroerte, openbare ergernis of anders met de gemeene eerbaarheid strijdende;* praeter alia ex edicto 20 Decembris 1581, denique additur: *dat voorts niemand eenige Theologische boeken zal mogen laten uitgaan, zonder het-*

(62) *Gr. Plc. B.* I. 214. WILTENS, I. 395. partim DE OYS. p. 54.

(63) WILTENS, II. 268, *sq.* Tota ordinatio, p. 256—269, quae die 22 Septembris 1615 demum prodiit, publici juris facta ex *Resolutionibus* (quae dicuntur) Ordinum Hollandiae.

hetzelve eerst te hebben laten visiteren, bij eenigen bij ons daartoe te committeren.

Die 2 Maji 1599 Gubernator MAURITIUS AURIACUS et Ordines Trajectini, postquam animadverterant Hispanos continuo versari in discordiis seminandis inter Provincias, privatisque incitandis contra Magistratus, declarant: *Wij verbieden ernstelijk alle ingezetenen der Stad, Steden en Lande van Utrecht, — eenige paskwillen of libellen te verstrooijen — tegen de Overigheden, Staten en Magistraten, — op poene, dat de contraventeurs aan den lijve of anderszins zullen worden gestraft naar exigentie van zaken* (64). Transeamus ad sequens Saeculum.

Gubernator Auriacus et iidem Ordines biennio post, libellis seditiosis Amisfurti affixis, edicto diei 25 Martii 1601 declarant, *dat daar de auteurs behooren gestraft te worden, wij een ieder die hiervan kennis heeft, bevelen dit den Officier van Amersfoort aan te brengen, op poene dat zoo naderhand iemand bevonden wordt van het uitgeven en strooijen dier paskwillen kennis gehad, en verzwegen te hebben, gestraft zal worden als fauteur en medehelper* (65).

Die 26 Februarii 1605 emanavit placitum Magistratuum Urbis Trajectinae, vetans *eenige fameuse paskwillen, liedekens enz. in het licht te bren-*

(64) V. D. WATER, *Utr. Plc. B. cit.* T. I. p. 733, *sq.*
(65) V. D. WATER, *Utr. Plc. B.* T. I. p. 734.

brengen — en te verspreiden, — op poene van telken reize te verbeuren f 25, ⅓ voor den Officier, ⅓ voor den aanbrenger, en ⅓ voor den armen, (ecce *pauperum* primam, quantum sciamus, hac in re mentionem, quam deinceps saepius videbimus) *en daarenboven arbitrair gecorrigeerd te worden tot discretie van den Gerechte* (66). — Quod die 18 Octobris 1610 secutum est aliud ejusdem plane indolis, eorumdem Magistratuum, quo poena tantummodo aggravabatur: *op poene van als calumniateurs, oproerigen en perturbateurs van de gemeene lands rust, terstond zonder eenige conniventie of verdrag openbaar aan den lijve gestraft te worden anderen ten exempel* (67). Magistratus enim continuo lacessebantur libellis, quorum auctoribus minime placebat mutatio Magistratuum paucos ante menses ibi facta (68).

Decretorum annis 1581, 1584, 1589 ab Ordinibus Hollandiae, vel a Principe Auriaco vulgatorum repetitio necessaria visa est Ordinibus totius Belgii Foederati Generalibus A°. 1608. Dum enim acriter de induciis in 12 annos cum Hispanis pangendis penes nos deliberaretur, multi, qui pacem timerent, libellos scriptaque anonyma innumera in lucem dederunt, quibus significabant, quanta mala hinc

(66) V. D. WATER, *ibid.* T. III. p. 425, *sq.*
(67) V. D. WATER, *ibid.* T. III. p. 426.
(68) Conf. WAG. *V. H.* X. 25 — 33. de ipsis libellis verbo, p. 31.

hinc in Remp. ab Hifpanorum parte redundarent, item, quam parum fidei Hifpanis esfet tribuendum, et quam callidos legatos, exploratorum ad inftar, PHILIPPUS III. huc mififset; de quibus omnibus conferatur WAGENARIUS (69). Die igitur 27 Augusti hujus anni Ordines Generales fummatim praecedentia decreta repetierunt, in primis vetantes: *eenige libellen, enz. te drukken, enz. waarbij niet alleen van den ftaat en regering van 's Lands zaken, maar ook van de Koningen, dezer Landen geallieërden of vrienden, vermaand* (melding gemaakt) *wordt, zonder permisfie van hunne wettige Overheid, en ftellende buiten op den auteur en drukker met vollen naam, en plaats van het drukken, mitsgaders de permisfie-acte in den omflag van het eerfte blad, op poene van f* 300 *telken reis, en verdere ftraffen, als na gemeene rechten en voorgaande plakaten — zijn geftatueërd* (70). Quae tamen tota res parum effecit, quum acriter inquirere in auctores fparforesque, libertati contrarium aeftimaretur (71).

Nihilominus novum Ordinum Generalium placitum de libellis et de Typographorum juribus exiit die 7 Julii 1615, quod, aliquo temporis intervallo, exceperunt fimilia decreta dierum 22 Decembris 1618,

(69) *Vad. Hist.* IX. 373, *fq.*

(70) *Gr. Plc. B* I. 438. WILTENS. I. 399. DE GYS. p. 54, *fq.*

(71) Cf. WAG. *l. modo cit.* p. 378.

1618, 16 Januarii 1621, 3 Octobris 1639, et 20 Novembris 1646, quae ob exiguam inter se differentiam omnia simul tradimus. Queruntur in prooemio Ordines Generales de libellis vario sermone scriptis, rem Ecclesiasticam et Politicam tractantibus, quibus libellis laeduntur Reges, nostrae Reip. conjuncti, (in decreto anni 1639 additur speciatim Rex Britanniae); vetantur igitur hic rursus libelli etc. etc. (72), poenis sensim sensimque magis auctis, nempe *verbeurte van dezelve boekskens, enz. en* 100 *ponden* (i. e. florenorum) ex decreto anni 1615, (200, ex decr. 1618) *voor de 1e reis, maar voor de 2de dubbele boete, en arbitraire correctie, en daarenboven nog gestraft te worden aan den lijve, naar gelegenheid en vereisch der zaken*, (et inde ab anno 1618, *zoo wel van den auteur, drukker, als uitgever, en distributeur, en verkooper*). — Inde ab anno 1621 poena fuit praeter confiscationem 300 ƒ *en arbitraire correctie voor de 1e reis, dubbele boete en daarenboven straf naar gelegenheid van*

(72) Decreto Al. 1618 vetatur etiam editio Actorum Synodi Dordracense, antequam publicâ auctoritate eam vulgare liceat, et Ordines privilegium concesserint; quod vetitum singulatim repetiit Ordinum Generalium decretum 16 Maji 1619, *op verbeurte van alle exemplaren, en eene poene van f 6 voor ieder exempl., een derde voor den calangerenden Officier, een derde voor de Armen, en een derde voor de Scriben van voorez. Synode, en daarenboven arbitralve correctie en straf voor hen die zoodanige exempl. in deze Vereenigde Nederlanden verkoopen en brengen zullen. Gr. Plc. D.* I. 461. WILT. I. 428.

van zaken voor de 2de, zoo wel van den auteur, enz. — Quae de Typographis fequuntur, plerumque eadem funt, quae habet edictum anni 1581; nunc tamen iis vetatur: *iets te drukken ten zij eerst bij* Gecommitteerde Raden of Gedeputeerde Staten der refpective Provincien, *of de in de refpective fteden daartoe geautorifeerden, gevifiteerd en toegelaten: en zullen alle Boekdrukkers gehouden zijn denexemplaar origineel te houden van alle boeken en acten, die zij zullen drukken, en hetzelve aan Gecomm. Raden of Gedep. Staten der Provv. over te zenden, eer eenige van dien uitgegeven of verkocht zullen mogen worden.* Caeterum Typographis nomen fuum, domicilium, etc. omittentibus, atque jusjurandum non praeftantibus injunguntur poenae decreto anni 1589 conftitutae (73). — Caufa autem evulgatorum horum decretorum, praefertim annorum 1618 et 1621, derivanda videtur ex libellis, occafione turbarum Ecclefiafticarum et Politicarum, quibus mifere patria tunc vexabatur dilacerabaturque, in lucem prodeuntibus. — Caufa decreti 3 Octobris 1639 tribuenda erat libris contra CAROLUM I, Britanniae Regem, in patriâ noftrâ editis, quibus Princeps ille reprehendebatur ob auxilium et afylum clasfi Hifpanorum ingenti praeftitum, quam nihilominus ejusdem menfis die 21 magnâ clade perculit TROMPIUS noster, Archi-Thalasfa cele-

(73) *Gr. Plc. B.* I. 439. WILTENS. I. 403.

leberrimus (74). — Libellos, qui fub finem anni 1646 fpargebantur, et contra quos ante decretum Ordinum Generalium, jam aliud a Curiâ Hollandiae vulgatum erat (cf. *nota* 74, *in fine*), hosce tetendisfe puto, ut actus pacis cum Hifpanis initi rumperentur, et irrito conatu caderent.

Hisce quinque Ordinum Generalium decretis ob magnam inter fe fimilitudinem fimul expofitis, redeamus ad annum 1618, ubi primum fe nobis offert decretum aliud de libellis deque Typographorum juribus vulgatum die 19 Junii 1618, ab Ordinibus Hollandiae et Weftfrifiae (75), quod tamen quum decreto Ordinum Generalium anni 1615 in omnibus confonet, omittimus. Caufa rurfus turbis

(74) Decretum hocce anni 1639 fpeciatim etiam memorat MARTINUS SCHOOCKIUS in *Belgii Foederati* L. VII. c. 22. *de Bibliopolis, Bibliopegis et Typographis*, pag. 201, fq.; addit autem *ibid*: „ Si ulla vero lex in Belgio negligitur, nae haec ipfa quotidie, per „ executionis negligentiam, multis modis violatur, Typographis ea „ potisfimum evulgantibus, quae curiofum hominum ingenium eflagitat." Haec medio Saeculo XVII. SCHOOCKIUS. — Quum aliquot annis poftea idem decretum *in genere* vilipenderetur (non tamen quod ad CAROLUM I.), die 18 Octobris 1646 Curia Hollandiae, cui praefidebat Gubernator, FREDERICUS HENRICUS, hujus Principis nomine placitum edidit, quo omnibus, *en fpeciaal allen Drukkers en Boekverkoopers* injungebatur, decreto anni 1639 obedientiam praeftare, *gemerkt wij gemeend* (ven meening) *zijn hetzelve in allen deele ftrict te maintenneren en tegen de overtreders te procederen*. Gr. Plc. B. I. 453. WILTENS, I. 430.

(75) Gr. Plc. B. I. 451. WILT. I. 427. DE GYZ. p. 55, ff. qui tamen praeter veritatem illud ad annum 1614 rejicit.

bis politicis tribuenda, quas novimus tunc patriam dilacerasse.

Venit nunc decretum Ordd. Generalium, die 22 Dec. 1618, de quo modo ad annum 1615 diximus.

Sequitur die 17 Martii 1619 edictum, quo Gubernator MAURITIUS et Ordines Trajectini iterum *het uitstrooijen, uitgeven of mededeelen van fameuse schriften, libellen, en paskwillen — allen ingezetenen der Stad, Steden en Lande van Utrecht zijn verbiedende, verklarende, dat zoo wie allereerst eenig paskwil mogt vinden, — 't zelve dadelijk verscheuren zal — op poene van zelve gehouden te worden den principalen auteur, en dus civil en arbitrair gestraft te worden na gelegenheid van zaken* (76). Causa decreti quaerenda in turbulentis civitatis temporibus. Quum libelli in eo vetarentur, scripti *tegen de wettige regering van 't Land en verscheidene personen dezelve bekleedende*, quumque ipse MAURITIUS una cum Ordinibus Provinciae (ut saepe fit) hocce vulgaverit, libelli imprimis spectasse videntur ipsum Auriacum.

Sequitur decretum Ordinum Generalium die 16 Maji ejusdem anni, quod jam *notâ* 72 tradidimus.

Biennio post eorumdem Ordinum decretum diei 16 Januarii 1621 exiit, quod supra ad annum 1615 retulimus.

Die 8 Martii 1623 Amstelodami exiit placitum, quo

(76) V. DE WATER, *ibid.* T. I. p. 725, *sq.*

quo occafione libelli calumnias in Principem Auriacum gravisfimas continentis, et poftquam praemium ei asfignarant, qui ejus auctorem Typographumque indicasfet, fic pergebant Magiftratus, edicto Ordinum Generalium anni 1621 inhaerentes: *Wij verbieden binnen deze ftede te maken, drukken, elders gedrukt en gemaakt daarin te brengen, te verkoopen, ftrooijen en omtedragen eenige ergerlijke, oproerige, en fchandaleufe boekskens, nieuwmaren, liedekens — op pene in de placaten begrepen. En ter beter onderhouding hiervan verbieden mijne Heeren van den Gerechte verder alle Boekverkoopers binnen dezelve ftede iets in druk uittegeven, waarbij de wettige regering getaxeerd, de kerk gefchandalifeerd of de gemeene ruste getroubleerd wordt, ten zij hetzelve te voren voortz. Heeren vertoond, bij dezelve gevifiteerd en geapprobeerd zal zijn, op pene mede in voorsz. Placcaat uitgedrukt, ⅓ voor den executerenden Officier, ⅓ voor den aanbrenger, en ⅓ voor de Stad* (77).

Occurrit jam Cora urbis Leydae, qua die 19 Maji ejusdem anni vetatur, *dat niemand, alhier geene vaste woonplaats hebbende, en tot het poorterrecht niet zijnde geadmitteerd, buiten dezer ftede vrije jaarmarkten, met eenige boeken, printen, kaarten, en 't geen tot de Boekverkoopers nering gehoorig is, publick zal mogen voorftaan, om dezelve te verkoopen: dat mede niemand met eenige nieuw-*

(77) *Handvesten der Stad Amftelr. cit.* p. 370, *fq.*

nieuwmaren, liedekens, enz. zal mogen omloopen — ten zij burger hier zijnde, en daarenboven consent van den Officier of een uit de Burgemeesteren daartoe verkregen hebbende (78).

Sequitur nunc decretum aliud, ab Ordd. Gen. die 4 Maji 1624 editum, quo ampliando, quae anno 1615, 1618, 1621 de famosis libellis dicta erant, injungitur ab iisdem Ordinibus, *dat alle Boekdrukkers, Boekverkoopers, — aan dewelke eenige boeken, fameuse libellen, enz. gezonden worden — om te verkoopen, te vereeren (waardoor de zenders hunne kwade praktijken een tijd lang zoeken bedekt te houden*, ut in prooemio dicitur · *en te distribueeren — dezelve aanstonds zullen brengen aan den Officier of Magistraat hunner woonplaats, of daar zij die zullen ontfangen, zonder dezelve — te mogen verkoopen op poene dat zij voor auteurs van dien gehouden en als dezelve gestraft zullen worden* (79).

Primum Frisiacum, quod invenire potuerimus, placitum, ab Ordinibus ejus Provinciae die 29 Novembris 1634 editum nunc occurrit. Agit de libellis famosis, etiam ibi sparsis, quibus regionis rectores ipsius Reip. subditis suspecti redduntur, exsultantibus hinc iis, qui Hispanis faveant, nostraeque Reip. invideant. Ordines spondent se daturos 200 *Rijksdaalders aan den aangever, en impuniteit*,

(78) *Keuren der Stad Leyden*, Amst. 1657. blz. 17.
(79) *Gr. Plc. B.* I. 445. WIL T. I. 408.

tait, zoo de aanbrenger medepligtig is (80). Quae poenae remisfio tamen hoc in cafu nobis non videtur bene adhibita. Si enim auctor libri ipfe judicem adeat, feque unicum reum declaret, ftatim poenâ liberatur, atque in quibusvis nocivis fcribendis pergere potest, quum nullum poenae augmentum ftatuatur, fi iteretur delictum.

Die 16 Aprilis 1639 Amftelodami novum prodiit edictum contra famofos libellos, praeter quos et vetantur *te drukken of ook in andere Koningrijken en Landen te zenden, eenige fchriften, andere Koningen en Potentaten, vrienden en geallieërden van dezen Staat betreffende, of derzelver Politieke of Ecclefiaftieke regering rakende;* poenis ftatutis, quas habet decretum Ordinum Gen. anni 1621; addito et praemio 300 florenorum ei, qui auctores indicet; *en die den Drukker derzelve zal hebben aangebragt, zal vereerd worden met f* 100, *en zullen hunne namen geheim gehouden worden* (81). Hoc decretum aeque ac illud, quod Ordd. Gen. hoc anno ediderunt, res Anglicas fpectasfe videtur.

Sequitur decretum Ordinum Generalium diei 3 Octobris hujus anni, de quo fupra ad A^um^. 1615 vidimus.

Die 22 Februarii 1642 vetuerunt *Schout, Burgemeesteren, Schepenen, en Regeerders van 's Gravenhage aan alle Boekdrukkers alhier, dat zij zich niet*

(80) VAN SCHWARTZENBERG, *Groot Placaat- en Charterboek* fupra, *pag.* 3½., cit. T. V. p. 367.
(81) *Handv. v. Amft. cit.* p. 571.

niet ververderen zullen eenige nieuwe Boeken of nieuwigheden te drukken, of van buiten komende aantenemen, zonder die alvorens aan de Magistraat aangegeven en vertoond te hebben, op poene in het plakkaat (verosimiliter intelliguntur placitum 3 Octobris 1639 et anteriora) *begrepen* (82).

Die 16 Octobris 1642 editum est jussu Ordinum Zelandiae decretum de re Ecclesiasticâ, quod ad annum 1651, *notâ* 88, memorabimus.

Ad annum 1646 progressis se offert decretorum par, alterum Curiae Hollandiae diei 18 Octobris (de quo *notâ* 74), alterum Ordinum Generalium 20 Novembris, de quo supra ad annum 1615 locuti sumus.

Libellis novis anno 1649 Amstelodami sparsis ob interfectum Anglorum Residentem (qui dicitur), J. DORESLARIUM (83), renovantur Corae Urbanae, poenâ statutâ *van f 25 voor de eerste maal, zoowel bij den maker als de verkoopers te verbeuren, en daarenboven, dat de Boekverkoopers, die bevonden zullen worden eenige Paskwillen of fameuse Libellen verkocht of voorgehangen te hebben, in 6 weken hunne nering niet zullen mogen doen: en dat die voor de tweede maal deze Keure overtreden, gestraft zullen worden tot discretie van den Heeren van den Gerechte, en dit onverminderd de vorige Keurën* (84).

Se-

(82) *Keuren en Ordonnantien van 's Gravenhage, ibid.* 1735. *in* 4. pag. 38, *sq.*

(83) Cf. de eo WAG. *V. H.* XII. 36.

(84) *Handv. v. Amst. cit. ibid.*

Sequitur eorumdem Magiſtratuum die 2 Octobris ejusdem anni vulgatum edictum, querens, ſpargi quotidie, *verſcheidene Geſchriften, Libellen, en nieuwe tijdingen, vervattende zaken, die bij de regering van dezen Staat of de leden van dien zouden zijn verhandeld, en die volgens de ordre der goede regering geheim behooren te blijven*, ideoque omnibus vetans, *binnen deze ſtad en jurisdictie van dien, eenige Reſolutien, Misſive, Acte, enz. te drukken, voortehangen, te venten of te verkoopen, — op verbeurte van 't gedrukte, en ſluiting en interdictie van hun winkel en nering voor den tijd van eene maand, boven arbitrale correctie voor de eerſte maal, onverminderd de vorige Placcaten en Keuren tegen fameuſe Libellen, en uitgevers, drukkers en ſtrooijers van dien* (85). Libellos hic intelligi conjicio, qui disſidia ſpectabant urbem Amſtelodami et Ordines Hollandiae inter atque Principem Arauſionenſem, jam hoc anno 1649 exortas.

Accedimus tandem ad annum 1650, quo ineunte, die 17 Januarii decretum factum est, cujus origo iterum quaerenda in libellorum multitudine, quibus Reges et Principes et Respublicae offenduntur et a Belgio Foederato alieni redduntur, quod ipſi Reip. damnoſum fieri poſſe in prooemio contendunt Ordines Hollandiae et Weſtfriſiae, vetantes iterum *alle dezelve Libellen, Gedichten, Tractaten of andere dergelijke Geſchriften, en daarenboven op boete van ƒ 500,*

(85) *Handv. v. Amſt. cit.* p. 1044.

f 500, *te verbeuren bij de Auteurs, Schrijvers, Drukkers, Uitgevers, Verkoopers, Strooijers en Omdragers derzelve, en arbitraire ſtraf voor de eerſte reize;* caeterum 2ª vice ut in decreto Ord. Gen. anni 1621; denique: *De ontdekker van de Auteurs, Drukkers, Zetters of Drukkers-knechts van voorſchr. ergerlijke Geſchriften, zullen beloond worden, als naar gelegenheid van zaken zal bevonden worden te behooren* (86). Ex annexâ prohibitione libelli anonymi Viri (celeberrimi CL. SALMASII), *Defenſionis regiae pro* CAROLO I, Ordines de Rep. Anglicâ ſibi cavere voluiſſe, opinamur.

Hoc rurſus ſequitur placitum Ordinum Generalium diei 4 Januarii 1651, in quo iterum queruntur de laeſis Regibus vicinis et eorum adminiſtris, deque editis actis publicis hujus Reip. ſine privilegiis, et intermixtis privatorum obſervationibus; declarant porro *de Auteurs, Drukkers en andere Uitgevers, Verkoopers en Verſpreiders van voorn. geſchriften, mitsgaders van voorſchr. Propoſitien, Verbalen, Rapporten, Reſolutien, en andere Acten, Staats- en Regeringszaken betreffende, ſtrafbaar aan den lijve, tot alle plaatſen en tijden, waar zij zullen kunnen worden bekomen, achterhaald en geattrapeerd.* In eos, qui ſcribant vel edant libellos famoſos in exteros Principes etc. ſtatuitur nunc poena *voor de eerſte reis van verbeurte derzelve, en f* 1000 *en arbitr. correctie*, reliqua poena, ut in decr. anni 1621.

(86) *Gr. Pl. B.* I. 455. WILT. I. 421. DE GYS. p. 87.

1621. Porro, quo melius huic scopo prospiciatur, jubent: *Dat alle Boekdrukkers — het zij buiten of binnen de Steden dezer geunieërde Provincien gezeten of woonachtig, of ook namaals mogende komen te wonen, hunne Personen, en de plaats hunner residentie en onthouding, in welke zij hunne perssen hebben aangesteld, binnen den tijd van 3 dagen na publicatie dezes en succesivelijk, van hunne verhuizing aan hunne respective Overigheid zullen aangeven en laten aanteekenen, op poene van interdictie hunnes handwerks binnen deze Landen, verbeurte van hunne perssen en alle drukgereedschap, — en eene poene van f 300. — Ordonneren voorts aan alle Magistraten, dat zij voor zich zullen ontbieden alle Boekbinders en Boekverkoopers, en ze onder handtasting verplichten, geene zoodanige Libellen, enz. te aanvaarden, direct of indirect, door die van hun huisgezin, winkeldienaars, enz. maar dat zij ze aanstonds — zullen leveren in handen van gemelde Overigheid*, (ut in decreto Ord. Gen. anni 1624) *op poene dat die contrarie bevonden zullen gedaan, en nog eenige der voorschr. Exempl. onder zich te hebben, dezelve hen niet alleen afgenomen, maar zij zelfs gehouden zullen worden voor auteurs, drukkers en uitstrooijers van dien, en daarover metter daad in apprehensie gesteld, om tot volkomene achterhaling van die genen, daar meer aan schuldig mogen zijn, scherpelijk ondervraagd en zoo lang ingepalmd te worden, tot dat ze uitgevonden zullen zijn, als wanneer tegen de inventeurs, auteurs,*

veilders en omdragers van alle te voren verboden drukken tot executie dezer en voorg. Placcaten zal geprocedeerd worden met alle vigueur van justitie, zonder eenige conniventie, en dat alles boven verbod van hunne winkelnering, zoo zij eenige mogten doen; mulctis omnibus in tres folitas partes divifis, praemio in delatorem ftatuto, ut in proxime praecedenti decreto et impunitate delatori, delicti focio, promisfâ (87). Utinam omnes hae ftipulationes malum continuo irrepens praevertisfent.

Ad alia autem nunc oculi convertendi funt: accedimus ad feriem placitorum, res Ecclefiafticas fpectantium. Secta *Socinianorum*, perverfa quaevis docens, et veram doctrinam Chriftianam falfis et impiis opinionibus dogmatibusque polluere ftudens, adhucdum, praefertim in Poloniâ tolerata, fenfim fenfimque etiam in Belgium Foederatum irrepferat, ita ut verfus medium hoc Saeculum opera eorum complura vel ederentur in patriâ noftrâ, dum e contrario magis magisque in Poloniâ auctoritatem amitterent, atque tandem anno 1660 tamquam haeretici plane illo Regno arcerentur.

Interim tamen quo magis in Belgio Foederato haec fecta innotefceret, eo melius perfpiciebant Ordines, placita Sociniana cohaerere nullo modo posfe cum verâ et illibatâ Chriftianâ doctrinâ, quam profitebantur Reformati penès nos; hinc variis modis, variis in regionibus, eorum librorum editionem, ipfosque

(87) *Gr. Plc. B.* I. 445. WILT. I. 410.

que eorum libros arceri, poenamque acrem in delinquentes ſtatui debere judicarunt. Edictorum contra eos, medio hoc Saeculo, agmen ducit, quod die 22 Martii 1651 fecerunt Ordines Zelandiae (88), vetantes: *dat niemand eenige Godslaſterlijke Sociniaanſche boeken en geſchriften, of andere, behelzende ketterſche en ergerlijke opinien, hier in deze Prov. zal vermogen te brengen, te drukken, of te laten uitgaan, ook niet koopen of verkoopen, op verbeurte derzelve, en op boete van f* 100 *voor de eerſte reis, en voor de tweede f* 200 *en arbitrale correctie naar gelegenheid van zaken: — dat ook geene der voorſchr. boeken of ſchriften zullen uitgegeven, verkocht of gekocht worden, al waren die zelfs daarnevens wederlegd, ten zij alvorens bij de Claſſen dezer Provincie geapprobeerd, daarna bij ons ſpeciaal toegelaten*, iisdem poenis, quibus ſupra, et ſolito modo diviſis (89). Fluxiſſe videntur haec et ſequentia contra Socinianos placita ex deliberationibus, quas iniverat Concilium Magnum (*de Groote Vergadering*), quod ineunte hoc A°. Hagae-Comitum convenerat. Querentibus nonnullarum Provinciarum delegatis de in dies invaleſcentibus Romano-Catholicorum vi et auctoritate, deque exeuntibus

(88) Qui ipſi jam die 16 Octobris 1642 prohibuerant, ne quis libros ſcriberet ſpargeretque in detrimentum Religionis Reformatae. *Gr. Plc. B.* I. 236. WILTENS verbo I. 428, *initio*.

(89) *Gr. Plc. B.* I. 459. et IV. 1040. WILT. I. 426 et 497. DE OYK. p. 57, *ſq.*

tibus libris Polemicis et Socinianis, decreverunt omnes Provinciarum in hoc Concilio delegati, edicto diei 27 Januarii 1651: *Dat de Staten der respective Provincien, elks in den haren, zullen vast houden, en, met de magt van het Land, handhaven den waren Christ. Herv. Godsdienst; dat de Secten, die gesecludeerd zijn van de publieke protectie, en alleen gedoogd worden, gehouden zullen worden in goede orde en stilte, en dat de Placaten tegen de Pausgezinden voor dezen geëmaneerd, zullen blijven in hun vigueur, en ook strikt worden geëxecuteerd* (89*). Idem jam decreverant die 10 Novembris 1579 Ordines Hollandiae, vetando, *eenige Sociniaansche of Atheïstische Boeken in te brengen, het zij dezelve wederlegd zijn, of niet, op boete van f 100* (90). Videntur enim jam tum hi libri offendisse Ordines, dum tamen medio demum Saeculo XVII ad culmen pervenerit copia et indoles noxia horum librorum.

Ordines Hollandiae perniciosas hujus doctrinae sequelas probe perspicientes, porro die 19 Septembris 1653 placitum evulgarunt longe acrius, et multo majores in delinquentes constituens poenas; praeter poenas enim in sparsores opinionum Socinianarum et in eos, qui hoc consilio societates inibant, sic pergunt Ordines: *Verbiedende voorts wel expresselijk alle Boekdrukkers en Boekverkoopers, eenige Soci-*

(89*) Cf. WAGEN. XII. 174, ss.
(90) Sic habet DE GYS. p. 52.

niaansche boeken, als Godslasterlijk en pernicieus, in wat taal het ook zou mogen zijn, hier te Lande te doen drukken, of elders gedrukt herwaarts over te brengen, of te verkoopen, op poene dat de geen, die eenige Exemplaren van dezelve gedrukt of verkocht zal hebben, de drukker voor de eerste maal verbeuren zal, boven de opzegging van zijne nering, eene boete van f 3000, en de Verkooper eene boete van f 1000, ⅓ voor den Officier, ⅓ voor de armen, (praemium delatori praestandum hic desideratur (91), *en voor de tweede reis, uit den Lande gebannen te zullen worden. Ordonnerende mede, dat alle Drukkers en Boekverkoopers, binnen drie dagen na de publicatie van deze, alle gedrukte en geschrevene Exemplaren van zoodanige boeken zullen overbrengen in handen van de Magistraat hunner woonplaats, om aldaar gesupprimeerd en bewaard te worden. En opdat dezelve te beter zouden mogen worden achterhaald, zullen alle Boekdrukkers en Boekverkoopers, die verdacht zouden mogen zijn eenige dier Exemplaren achter te houden, gehouden zijn ter manisse* (92) *van de Magi-*

(91) In placitis Ordinum Generalium, Ordinum Hollandiae et Regionis vel Urbis Trajectinae, *pauperibus* plerumque tribuitur quaedam mulctae pars, misericordiae indicio; qua movebantur plerumque majores nostri. Quod autem ad decreta Amstelodamensium, in mulctis, quod ad nostram materiem obortis, distribuendis, ne semel quidem pauperum fit mentio.

(92) *Maenisse, maeninghe.* KILIAAN *monitio, admonitio:* igitur significat h. l. *Magistratu admonente.*

gistraat harer woonplaats, zich met eede te expurgeren geene van dezelve onder zich, of verborgen te hebben, op poene bij weigering van den eed, te verbeuren voor de eerste maal f 100, *en voor de tweede, opzegging en verbod van nering naar gelegenheid van zaken* (93).

Sequitur nunc resolutio, quae dicitur, Ordinum Hollandiae, diei 14 Decembris anni 1654, quo Magistratibus Urbanis injungitur executio acris, efficax et diligens placiti superioris anni singulis in urbibus, in quantum Magistratus id maxime constitutioni urbanae congruum putarent; dum in fine haecce ab Ordinibus adduntur: *Dan wat belangt het stellen van politieke* VISITATORES LIBRORUM, *in de voorsz. Remonstrantie* (bij de Gedeputeerden van de Zuid- en Noord-Hollandsche Synoden aan Hun Ed. Gr. Mog. gedaan) *mede gementionneerd, hebben Hun Ed. Gr. Mog. geoordeeld, dat de praktijk van dien binnen deze Landen van zeer dangereuse gevolgen zoude wezen, en is derhalve dienaangaande, geresolveerd, dat voorsz. Magistraten bij de meergemelde te schrijvene missive, onder anderen mede gansch ernstig zullen worden verzocht en vermaand, tegen het drukken van schadelijke en verboden boeken, achtervolgende de geëmaneerde Plakkaten te voorzien, en voorts dienaangaande zoodanige nadere remedien te adhiberen, als dezelve zullen bevinden van de meeste ef-* *fi-*

(93) *Gr. Plc. B.* II. 2405. WILT. I. 498.

ficacie te wezen (94). Certo certius Ordines hisce verbis significant *Censores* Hispanicos tam male apud nos audientes, ut minime congruam putarent eorum introductionem, probe forte rati, eos malo remedium non fore.

Invenimus porro die 23 Julii 1655 decretum de eadem materiâ jussu Magistratuum Trajectinorum editum, eadem plane sistens, iisdem severis poenis, quibus placitum Ordinum Hollandiae diei 19 Septembris 1653, modo expositum (95).

Non tamen haecce edicta Provincialia ratum habuere effectum: die 10 Februarii 1656 etiam Ordines Generales placito libros Socinianos prohibere per totam Belgii Foederati Rempublicam necesse duxerunt, jubentes quosvis Typographos et Bibliopolas cito quae haberent exemplaria Magistratibus domicilii sui tradere (ut in decr. diei 19 Septembris 1653), *op poene van contrarie bevonden wordende gedaan te hebben, of daarvan in gebreke gebleven te zijn, daarover naar exigentie van zaken gecorrigeerd te worden* (96). Est autem hoc decretum severitate longe inferius decreto 19 Septembris 1653.

Nihilominus in dies augebatur non solum horum librorum in Belgium introductorum quantitas, verum etiam, quod magis est, non obstantibus placi-

(94) *Gr. Plc. B.* VII. 613. WILT. III. 278.

(95) V. D. WATER, *ibid.* T. III. p. 431.

(96) *Gr. Plc. B.* II. 2427. WILT. I. 501. DE GYS. p. 58, ubi tamen pro 1656 legitur 1665.

citis Ordinum Hollandiae anni 1653, et urbis Trajectinae anni 1655 feverisfimis, SOCINI ejusque fociorum opera, in magno repertorio, cui nomen *Bibliothecae Fratrum Polonorum*, hic edebantur, quasi locis fictis apud fictos Bibliopolas omnia anno 1656 prodeuntia (97). Haec agendi ratio, etsi certe Ordinibus nec grata, nec accepta, quippe qua clam legi fraus fiebat, ab iis tamen puniri non poterat ex legibus adhucdum latis, quum vel cuivis Bibliopolae liceret, libros edere fine Bibliopolae nomine, vel editionis loco, modo ne calumnias vel injurias continerent; quumque editores, quippe fictis nominibus prodeuntes, ne hac quidem veniâ uterentur, Ordines eos perfequi nullo modo poterant. Numquam mercatura caruit hisce libris, qui femper venditioni proftiterunt, etsi, praeter jam allegata, alia etiam fe-

(97) Continet haec Bibliotheca horum virorum opera, 5 Voluminibus contenta.

CRELLII opera T. 1, 2, 3. (Vol. I.) Eleutheropoli apud Irenaeum Philalethium.
„ „ T. 4. (Vol. II.) Irenopoli fine Typographi nomine.
SLICHTENGORITII „ T. 1, 2. (Vol. III.) Irenop. apud Iren. Philal.
WOLZOGENII „ T. 1, 2. (Vol. IV.) } Irenop. fine Ty-
Ipfius SOCINI „ T. 1, 2. (Vol. V.) } pographi nomine.
Forfitan hisce urbium fictis nominibus fubintelligitur *Amftelodamum*.

Haec Collectio, licet etiam nonnumquam 7, 8, 9, aut 10 voluminibus comprehenfa occurrat, tamen, fi horum 4 auctorum opera contineat, omnibus numeris abfoluta eft, eaque varia divifio unice ex compingendi modo pendet. — Praeter hos prodierunt et alii libri Sociniani minoris voluminis.

fecuta fint Ordinum edicta fat gravia, fuo loco memoranda, annis 1659, 60, 74 et 78, teftantia, Ordines haecce opera ferro et flammis Belgio arcere voluisfe, licet hi conatus fuccesfu caruerint optato.

Incidimus nunc in placitum vulgatum biduo, ante illud, quod poftremo loco memoravimus, in placitum magnum alius tenoris, diei 8 Februarii ejusdem anni 1656, quo Magiftratus Urbis Trajectinae vetant, *eenige ergerlijke, feditieufe of fchandaleufe boekskens enz. enz. rakende zoo wel Politieke als Ecclefiaftieke perfonen en zaken of derzelver regering, — in eenigerhande talen te maken, binnen voorfchr. ftad te brengen, te drukken, te doen drukken, of in druk of gefchrifte te laten uitgaan, te verkoopen of ftrooijen op poene van f 600, zoo wel voor den auteur, drukker, als uitgever, distributeur en verkooper, en bovendien aan den lijve met bannisfement, of anders naar exigentie van zaken gecorrigeerd te worden. Verbieden vorders alle Boekdrukkers binnen deze ftad, voortaan iets te drukken, of in druk te laten uitgaan, ten zij hun de perfoon die hun het origineel ter hand ftelt, bekend zij, en zij deszelfs naam en toenaam, een der Heeren Burgemeefteren in der tijd, alvorens bij fchriftelijke memorie bekend gemaakt hebben, of dat die naam en toenaam voor in den titel van voorsz. boekskens of gefchriften mede gedrukt zij, nevens hunne eigene namen en toenamen, woonplaatzen, en jaar van druk, alles op verbeurte van f 200 voor de 1e, dubbeld voor*

de

de 2de, en boven deze poene, voor de 3de reis, arbitrale correctie; lastende en bevelende voorts allen Boekdrukkers en Boekverkoopers, zoo eenige der voorschr. boekskens na dezen te voorschijn zouden mogen komen, dat zij, tot vermaningen (op aanmaning) *van den Gerechte dezer stad te zamen, en ieder in 't bijzonder, zich bij eede zullen moeten zuiveren, dat zij den auteur van dien, noch ook den drukker, of die dezelve hen toegezonden heeft, niet kennen, en dat zoo haast zij kennis van dien bekomen, zij zulks den Heeren Burgemeesteren of den Officier bekend zullen maken op poene van voor ieder dag, dat zij weigeren zullen den eed te doen, te verbeuren f* 10, *tot datze voorsz. eed gedaan zullen hebben, welke poenen zijn* ⅓ *voor den Officier,* ⅓ *voor den aanbrenger, en* ⅓ *voor de ambachtskamer* (quam hic 1a. vice invenimus, forte *de kamer van het Gilde*), *onverminderd de placcaten der Heeren Staten Generaal* (98). Etsi directis verbis non indicent, tamen hic praeter alia certo praecavent, ne typis edantur fictis nominibus et locis libri Sociniani, quos supra memoravimus.

Incidimus nunc anno sequenti, die 18 Maji 1657 in Curiae Hollandiae placitum, jubens *allen Drukkers, en Boekverkoopers — aan welke paketten van onbekende personen en plaatsen met ergerlijke boekskens, enz., mitsgaders propositien, resolutien, misiven, en andere geschriften, staatszaken behel-*

zen-

(98) V. D. WATER, *ibid.* T. III. p. 498.

zende, toegezonden zouden mogen worden (nam hoc in libellis ſpargendis prae ſe ferebant Bibliopolae, ut ſibi a poenâ placitorum ſat gravi caverent), *ze terſtond aan voorſchr. Hove overteleveren*, poenâ ſtatutâ decretis Ordinum Generalium 4 Maji anni 1624, et 4 Januarii 1651 usque ad verba *auteurs, drukkers en uitſtrooijers van dien* (99).

Sequitur decretum (*Reſolutie*) Ordinum Hollandiae, diei 4 Septembris 1659, in quo ſignificant, ſe Curiae hujus regionis ſimul et Urbium Magiſtratibus injuncturos, *ordre te ſtellen tegen het drukken en verſpreiden van fameuſe libellen, mitsgaders het drukken en verkoopen van propoſitien, brieven, reſolutien, rapporten of andere acten van Staat, met last aan alle Officiers, om tegen de auteurs, drukkers en verkoopers van dien te procederen, volgens decr. van 4 Januarij* 1651 (100).

Redeamus ad placita contra libros Socinianos edita. Die 30 Decembris hujus anni Ordines Generales, rati placitum ſuum diei 10 Februarii 1656 non rite effectum ſortiri, novum exire jusſerunt placitum, ad verbum ejusdem tenoris ac decretum Ordinum Hollandiae diei 19 Septembris 1653, et Trajectinae regionis diei 25 Julii 1655 (101).

Neque hic ſubſtitit haecce ſeries; ſecutum est die 20 Martii 1660 Zelandiae Ordinum decretum de Soci-

(99) *Gr. Plc. B.* II. 2469. WILT. I. 433. DE GYS. p. 58, *ſſ.*
(100) *Gr. Plc. B.* III. 520. WILT. I. 436. DE GYS. p. 59, *ſſ.*
(101) *Gr. Plc. B.* II. 2597. WILT. I. 503.

eminanorum re iterum ad verbum repetens edicta Ordinum Hollandiae anni 1653, Trajectinae ditionis anni 1655, et Generalium anni 1659, additis in fine hisce, forte partim hauftis ex edicto Ordinum Hollandiae, diei 10 Novembris 1579, quod allegavimus ad annum 1651: *Wij verbieden mede, dat geen der voorschr. Boeken en Schriften zullen uitgegeven, verkocht of gekocht worden, al waren die daarnevens wederlegd, ten zij alvorens bij de Clasfen dezer Provincie geapprobeerd, daarna bij ons fpeciaal toegelaten*, iisdem poenis, quibus in decreto anni 1653, in fine, locus est (102).

Quod excepit decretum Curiae Hollandiae, die 29 Septembris ejusdem anni latum contra libellos, quibus politici tunc temporis in Rep. primarii viri laedebantur; repetuntur autem placita Ordinum Generalium 4 Januarii 1651 et ejusdem Curiae diei 18 Maji 1657 (103).

Sequitur placitum Ordinum delegatorum Frifiae, 15 Februarii 1661 quo iterantur, quae antea de libellis famofis fe edixisfe dicunt, fimulque interdicunt, *het drukken van lasterlijke, diffamatoire, feditieufe en ergerlijke boeken. — Belasten diensvolgens alle Boekdrukkers en Boekverkoopers in deze onze Provincie geene diergelijke onbehoorlijke, fehandaleufe en oproerige boekskens enz. te drukken, doen drukken, of elders gedrukt hier intevoeren om te* vei-

(102) *Gr. Plt. B.* IV. 1043. WILT. I. 505.
(103) *Gr. Plt. B.* II. 2643. WILT. I. 434.

veilen of te verkoopen, en dezelve intetrekken op verbeurte der boeken, en dat de contraventeurs zullen boeten en betalen 50 *Gouden Friesche Rijders* (quae reliquarum Regionum mulctas longe excedit), *zullende daarvan de respective derdeparten gedistribueerd worden tot profijt der Officiers, Armen en aanbrengers* (104).

Habemus nunc resolutionem, quae dicitur, Ordinum Hollandiae, die 22 Martii hujus anni, ejusdem indolis ac decretum eorundem diei 4 Septembris 1659 (105).

Venit jam brevis admonitio Magistratuum Amstelodamensium diei 31 Martii ejusdem anni, quo melius observetur placitum Ordinum Generalium, quod de cudendis, vulgandisque cum famosis libellis, tum literis aliisque actis publicis die 4 Januarii 1651 emanavit: adjectis in fine hisce: *Dat de poenen van de contraventeurs striktelijk zullen gevorderd worden, zonder eenige oogluiking of dissimulatie* (106).

Die 23 Augusti ejusdem anni sequens consilium delegati Ordinum Frisiae ceperunt, relatum *in het Resolutieboek der Gedeputeerden. Op de remonstrantie van het Synode onlangs te Leeuwaarden gehouden, is geresolveerd, — dat allen Boekendrukkers*

(104) V. SCHWARZENB. *Gr. Plc. en Chart. B. v. Friesl. cit.* T. V. p. 653.

(105) *Gr. Plc. B.* III. 520. WILT. I. 437. verbo DE OYS. p. 60.

(106) *Handv. v. Amst. cit.* p. 571, *sq.*

kers en Boekverhandelaars zal geordonneerd worden, dat zij alle drie maanden aan de respective Magistraten, waaronder zij zijn gezeten, een register zullen leveren van alle boeken, die bij hen gedrukt zijn, of die zij als nog onder de pers zijn hebbende, en zal ten dien einde aan respective Magistraten geschreven worden, dat zij zulks de Boekdrukkers onder hun bedrieve (bestuur, resfort) *door hunne boden expres willen belasten* (107). Causam in eo sitam fuisse putamus, quod libri, res Theologicas offendentes saepius exierant; caeteroquin aliis in Provinciis numquam eundem jussum invenimus; similem quidem, vel qui ad idem rediret, ubi anno 1581 Ordines Hollandiae, anno 1615 Ordines Generales, quemvis Bibliopolam jusserunt, libros non edere, nisi postquam Ordinibus oblati, ab iisque probati essent Manuscripti.

Sequitur eodem anno edictum die 6 Octobris vulgatum a Magistratibus Amstelodamensibus, quo queruntur et de editis venditisque famosis libellis, et in primis, *dat de Boekverkoopers, die voorsz. libellen, enz. verkoopen, om niet gehouden te zijn, des auteurs of drukkers naam te melden, voorgeven dezelve hen door onbekende personen ter hand gekomen zijn, zonder ook te weten van wien.* — Vetantes, *dat alle Boekverkoopers dezer stad, zoo haast hen eenige geschriften, enz. door onbekende per-*

(107) V. SCHWARZENBERG, *Gr. Plac. et Chart. B. v. Friesl. cit.* T. V. p. 662.

perſonen zullen gebragt wezen, zonder dat hun bewuſt is, van wien zij komen, ze aanſtonds te brengen (ut in decretis Curiae Hollandiae, diei 18 Maji 1657 et 29 Septembris 1660) *in handen van den Officier, op poene van f* 100 *op ieder ſoort* (van boeken), *boven en behalve de poene met opzigt van het drukken, verkoopen en ſtrooijen derzelve voordezen geëmaneerd* (108).

Socinianos libros eorumque ſectam quod attinet, etiam in Friſiâ quaedam conſtituta fuiſſe, etſi perpauca, oſtendit decretum Ordinum hujus Regionis, in Comitiis (*Landdag*) delegatos ſuos jubentium, die 20 Febr. 1662, *de plakkaten tegen het inkomen der Socinianen in deze Provincie en drukken van Sociniaanſche boeken, voor dezen* (ab Ordinibus Generalibus, 10 Febr. 1656 et 30 Decembris 1659) *geëmaneerd, weder te vernieuwen, met ampliatie van een ſtreng gebod tegen het inkomen der Sociniaanſche Quakers, enz. enz.* (109).

Die 25 Octobris 1662 Conſilium, *Cenſores librorum* conſtituendi, quod tunc agitabatur, ſapienter probare recuſarunt Ordines Gelriae et Zutphaniae (110). De ipſo conſilio in hiſtoriâ patriâ nil invenimus.

Ad

(108) *Handv. v. Amſt. cit.* p. 572.

(109) V. SCHWARZENBERG, *Gr. Plac. et Chart. B. cit.* T. V. p. 670, *ſq.*

(110) Sic ad me ſcribere voluit vir doctiſſimus, graviſſimus, venerandus ſenex prope nonagenarius Neomagenſis, J. IN DE BETOUW, cui pro auxiliis in re Gelricâ mihi praeſtitis, ex intimo ani-

Ad res Frifiacas redeamus. Die 20 Februarii 1664 occurrit concesfio privilegii Typographi Provincialis, quod jam fupra attigimus (111). Est fpecimen privilegiorum, qualia quâvis in Provinciâ data esfe confidimus, quae tamen quum typis mandata in Placitorum Repertoriis non exftent, nobis non innotuerunt.

Accedimus ad annum 1666, quo die 7 Octobris vetuerunt Ordines Zelandiae, *dat niemand eenige lafterlijke en faamrovende boekskens, gefingeerde zamenfpraken en dergelijke gefchriften in dezelve Provincie zal mogen inbrengen, verkoopen, of anderszins onder de gemeente ftrooijen, veel min die alhier drukken en uitgeven, op poene voor de eerfte reize, van f* 100, *voor de tweede, dubbeld, voor de derde, gelijke poene en arbitrale correctie* (112). Poena longe minor, quam quales in eandem rem ftatutas vidimus ab anno circiter 1640 et poftea.

Die 8 Januarii 1669 delegati Ordinum Frifiacorum de vetando LEONIS AB AITZEMA, Hiftorici Frifii, opere quodam promulgarunt edictum fic fe habens: *Gerepresenteerd zijnde, dat de werken van* LIEUWE VAN AITZEMA, *Hiftorie of Verhael van Saeken*

animo ego habeoque gratias. — Quum autem de hoc Ordinum confilio decretum non fit factum, non invenitur apud VAN LOON, *Groot Geldersch Placaatboek.*

(111) Cf. *Cap.* I. p. 38.

(112) *Gr. Plc. B.* IV. 1049. DE GYE. p. 60.

ken van Staat en Oorlogh in en omtrent de Vereenigde Nederlanden, 1669, *in grooter formaat, dat is, in folio, herdrukt zijn in 's Hage en opgedragen aan de Staten van Holland en Westfriesland, met vele zoo voor de Provincie Holland, als wel voornamelijk voor de andere 6 Provincien ten hoogsten aanstootelijke, injurieuse en schandaleuse termen, waarbij welgemelde Provincie Holland, door eene al te grove flatterie en pluimstrijkerij, gelijk als de superioriteit over alle hare bondgenoten wordt aangesmeerd, welke dedicatie ook tegen goedvinden van gemelden auteur in dier voegen voor de voorschr. werken is gesteld; en naardien wij ons bevinden gehouden te wezen om het respect dezer Provincie in acht te nemen, en zulk ongelijk niet te dulden, veel min te handhaven, zoo hebben wij goedgevonden, het invoeren en verkoopen der voorschr. werken te verbieden, bij poene van* 15 *goude Friesche rijders op ieder ingevoerd Exemplaar* (mulcta satis acris), *te verbeuren boven de Exemplaren zelve, welke breuken zullen geapplieeerd worden, ⅓ voor den aanbrenger, ⅓ voor de Armen, en 't resterende voor den calangerenden Officier* (113). Id autem nihil detraht laudibus, quas Historicus hicce diligens et veridicus scriptis suis sibi consecutus est. In ipso enim decreto totidem verbis dicitur, dedicationem ab eo non conscriptam esse, etsi novam hanc editionem curare potuisset AITZEMA; quippe qui eo-

(113) V. SCHWARZENB. *opera laud.* T. V. p. 772.

eodem anno 1669 obiit, Refidens Principis Frifiae Orientalis apud Ordines noftrae Reip. Generales.

Venit autem die 9 Martii hujus anni memorabile Ordinum Generalium decretum, de quo, etfi magni pretii atque Ordinibus infigni honori ducendum fit, apud WAGENARIUM nihil invenimus, non magis, quam de praecedentibus omnibus ab anno inde 1608. Agit non folum, nec vel praecipue de famofis libris, quibus primarii in Rep. viri laeduntur, verum multo magis de libris obfcoenis, juventutem corrumpentibus, et cuivis licentiae anfam praebentibus, ad quos coarctandos et praevertendos eadem injunguntur, quae habet eorumdem Ordinum decretum diei 4 Januarii 1651 (114).

In Frifiâ anno fequenti aliquid obtinuit alius plane indolis, ad noftram rem faciens. Exiit enim ibi die 5 Martii 1670 Ordinum nomine placitum hujus tenoris: *De Staten van Friesland bemerkende, dat vele nieuwigheden bij het drukken der A. B. C. boeken zijn ingeflopen, en vrezende, dat gevaarlijke ketterijen daaruit zouden ontftaan, ordonneren, dat zulke Exempl. niet meer zullen verkocht worden, maar in 't vervolg na gecorrigeerde Exempl. bij de drukkers hier te lande gedrukt, zullen geconfereerd worden — bij poene, dat die voortaan zulke leerboeken tegen ordre voornoemd zullen drukken of verkoopen, daarover ieder reis zullen vervallen in de boete van 25 goude Friefche rij-*

(114) *Gr. Plc. B.* III. 520. WILT. I. 438. DE GYS. p. 61, *feq.*

rijders boven verbeurte van alle Exemplaren (115). Quae Frisiaca mulcta, ratione delicti habitâ, sat rigoris primo obtutu habere videtur: interim noxia praecepta, quibus hi libri replentur, pueros jam infectant; cito igitur huic malo remedium quaerendum, termini ponendi sunt, si fidem habere velimus regulae verissimae: *principiis obsta!*

Hoc placitum excepit edictum Curiae Hollandiae, die 6 Octobris 1672 editum, quo significatur, etsi iteratis vicibus et aggravatis poenis vetitum sit typis mandare libellos famosos et seditiosos, tamen nefarios quosdam eâ in re pergere, *zelve, zonder naam van auteur of drukker, ze clandestin doende drukken, en zonder advisbrief, alleen met simpele memorien, zonder onderteekening van den zender, alom aan de Boekverkoopers in alle steden zendende, zonder dat men auteur, drukker of zender kan ontdekken of achterhalen.* Curia igitur totidem verbis interdicit *aan Drukkers en Boekverkoopers, en alle andere persoonen, eenige zulke boeken, enz., te verzenden zonder advisbrief door hen onderteekend. Verbieden mede voorsehr. Drukkers, Boekverkoopers enz., zulke boeken, zonder advisbrief door den zender geteekend, ontvangen, te verkoopen, maar gelasten hen integendeel, de paketten aan hen geadresseerd, aanstonds te brengen aan den Advokaat Fiscaal van dezen Hove, zoo de paketten hier in den Haag mogten zijn geadresseerd*

(115) V. SCHWARZENB. *opere laud.*, T. V. p. 795.

feerd of aan de Officieren in de fteden, zoo ze aldaar iemand mogten zijn toegekomen, om onder dezelve geconfifqueerd te worden, en te blijven ten lafte van hem, die de paketten, zonder advisbrief, door hem onderteekend, aan anderen zal hebben toegezonden: alles op poene dat de contraventeur, voor auteur en drukker gehouden, en volgens placcaten geftraft zal worden (116). Quamvis non liquido conftet, tamen opinari licet, hac promulgatione in primis peti fcriptum quoddam acerrimum, cujus mentionem facit WAGENARIUS (117), quodque injurias graves in GUILIELMUM HENRICUM, Auriacum, recens Reip. Gubernatorem renunciatum, complecti videbatur, et auctorem habere dicebatur PETRUM GROTIUM, antea legatum Ordinum Generalium penes Regem Galliae, LUDOVICUM XIV.

Venit jam decretum delegatorum ex Ordinibus Generalibus ad ordinandas res Trajectinae regionis diei 17 Januarii 1674, de abufu libellorum famoforum reprimendo, quo ad verbum repetunt edictum Magiftratuum Urbis Trajectinae diei 8 Februarii 1656 (118).

Succedit aliud placitum Curiae Hollandiae ejusdem anni die 19 Julii, contra fparfos quosdam fectae Socinianae libros, v. c. *Bibliothecam Fratrum Po-*

(116) *Gr. Plc. B.* III. 523. WILD. I. 444. DE GYS. p. 64.
(117) Cf. *V. H.* XIV. 221.
(118) V. D. WATER, *ibid.* T. I. 735.

Polonorum, de qua fupra *pag.* 139 diximus, item *Leviathanem Hobbefianum*, alios, qui doctrinam vere Reformatam acriter impetunt, impia quaevis in Supremum Numen continent, ipfaque fundamenta noftrae religionis evertunt, et imperitiores homines in dubitationem adducunt; hisce in fine additis: *Verbiedende een ieder, dezelve te drukken, verfpreiden of verkoopen, op auctien of anderzins, op poene bij placaat van* 19 *Sept.* 1653 *geftatueerd* (119).

Jam fequitur Ordinum Hollandiae admonitio (*waarfchuwing*), Regnum Magnae Britanniae refpiciens, qua vetabant, *dat niemand in de Engelfche of Schotfche tale zal mogen drukken eenige fchriften, papieren of boeken, rakende den Koning van Groot Britannien, het Parlement van Engeland, zijner Majefteits Raad, Minifters, of bedienden, of de Engelfche natie, anders dan na daartoe alvorens van ons te hebben verkregen fpeciaal octroij en permisfie* (120). *Op poene, dat de nalatigen en contraventeurs, bij bannisfement en confifcatie van goederen, zonder eenige genade zullen worden ge-*

(119) *Gr. Plc. B.* III. 523. WILT. I. 446 et 507.

(120) In admonitione, 5 hebdomadibus poft de eâdem re ab iisdem editâ, de qua mox, fequentia hoc loco inferuntur: *Dat ook niemand eenige zoodanige gefchriften, enz. in voorfchr. tale reeds vóór den datum van deze onze nadere waarfchuwing gedrukt geweest, en tot nog toe niet uitgegeven zijnde, zal mogen in 't licht geven, verzenden of verkoopen; laftende allen Drukkers en Boekverkoopers alle zoodanige Gefchriften, enz. binnen* 14 *dagen na publicatie dezes te brengen bij den Magiftraat hunner woonplaats.*

gestraft (121). Edita autem fuit haec admonitio die 9 Augusti anni 1674, et aliquantum aucta die 12 Septembris ejusdem anni: bis igitur intra 5 hebdomadum spatium, unde patet, quantum res urgeret; habebant igitur, quod timerent, timebantque reverà Ordines, ne hisce scriptis, Anglice editis, igitur certo certius per Angliam disseminandis, plura inessent, quibus laederetur Regnum hocce, quocum, demum die 19 Februarii hujus anni, pacem fecerant Ordines, et quod ex minimâ laesione justam belli renovandi causam arguere et prae se ferre poterat; uti acciderat non diu antea, cum CAROLUS II. belium nostrae Reip. indiceret die 7 Aprilis anni 1672, belli causis, licet forte minus justis, annumerans picturas, nummos, scripta injuriosa in se suumque Regnum a nobis edita (122).

Hoc excepit decretum alius longe indolis, rem Ecclesiasticam spectans, die 9 Aprilis 1675 ab Ordinibus Hollandiae promulgatum, quo magis servaretur quies et concordia totius Ecclesiae, et quo cautum: *Dat niemand van de Gereformeerde Religie zich zal onderstaan eenig boek of geschrift, van hem of een ander gemaakt of overgezet, handelende van de Religie, te laten drukken, of anderszins uitgegeven, dan hetzelve voorheen gezien en goedgekeurd zijnde van de Dienaren des woords zijner Classis, of particulier Synode, of Professoren der*

(121) *Gr. Plc. B.* III. 524. WILT. I. 447. DE GYS. p. 66, *sq.*
(122) WAGEN. *V. H.* XIII. 478, *sq.* XIV. 10.

V

der Theologie van deze Provincie, en dat daartoe in elke Clasfis een genoegzaam getal Vifitatores naar goedvinden van ieder Clasfis, zal gefteld worden, die bij zich zelve het geheele fchrift examineren en daarna met de anderen confereren zullen (123). *Dat van alle fchriften, waarvan approbatie worde verzocht, voorfchreven Clasfis kennis zal worden gegeven, en zoo de Vifitateurs dier Clasfe, na de lecture van 't gefchrift, eenige grieven tegen hetzelve zouden hebben, die Vifitateurs eerst met den Auteur daarover zullen confereren, en zoo de Vifitateurs geene voldoening krijgen, of de Auteur niet affiaat van zijn verzoek om approbatie, de Vifitatores dan voorfchr. Clasfis zullen rapporteren, van welke Clasfis ook andere Leden de lectuur van het gefchrift kunnen verzoeken* (124). *De approbatie van zoodanige gefchriften moet gefchieden in eene gewone Clasficale Vergadering* (125). *Clasfis en Vifitatores zullen wel letten, dat in die fchriften niets gevonden worde, aanloopende tegen de aangenomen Leere, uitgedrukt in Gods woord, en de Formulieren van eenigheid, d. i. Catechismus, Confes-*

(123) Cf. *art.* 1. decreti, quod est in *Gr. Plc. B.* III. 479. WILT. I. 253 et 385. DE GYS. verbo p. 67. — Caeterum hujus visitationis et approbationis prima vestigia reperimus in Actis Synodi Embdanae, 1571, §. 51. WILT. III. 415. — Porro in actis Synodi Dordracenae, 1578, §. 55. WILT. III. 455. — Medioburgensis, 1581, §. 38. WILT. III. 486. — Haganae, 1586, §. 49. WILT. III. 528. — Dordracenae, 1618, et 1619 habitae, §. 55. WILT. I. 163. (124) *Art.* 2. (125) *Art.* 3.

fesfie en Canones Synodi Dordracenae (126). *Dat de Leden zich bij approbatie van een boek bezwaard vindende, daarvan zullen mogen appelleren aan het Synode, en dat het boek zoo lang zal worden ingehouden* (127). *Zoo iemand door een twistſchrift van buiten mogt worden geattaqueerd, hij niet mag procederen tot zijne verantwoording, voor hij zijn bezwaar aan zijne Clasſis heeft bekend gemaakt, ten einde men overwege, of hij door iets anders kan geſauveerd worden* (128). Ex hoc decreto, ſive reſolutione, ut vocant, fluunt ea, quae *Cap.* I. §. 2. p. 42. de Examine Librorum Eccleſiaſticorum ſuo loco monuimus. Redeamus ad res politicas.

Quum hoc anno omnem lapidem moverent plures, ut major dignitas in Principem Arauſiacum, GUILIELMUM III, conferretur et Gelriae Magiſtratus temporales (*de provifionele Regering van Gelderland*), hunc in finem convocati et delegati, ipſum Gelriae Zutphaniaeque Comitem, die 29 Januarii 1675, renunciasſent, ipſe GUILIELMUS, licet hinc non averſus, Ordinibus tamen reliquarum Provinciarum conſultis, quippe quorum invidiam timebat, Gelriae Summum Imperium (*Souvereiniteit*) recuſavit, reliquis Ordinibus gratias pro praeſtito egit conſilio, et hac occaſione ad Ordines Zelandiae literas dedit egregias, quibus integrum animum ſignificavit, quaeque typis mandatae publice prodierunt.

(126) *Art.* 4. (127) *Art.* 7. (128) *Art.* 8.

runt. At quum ex omni hac re nonnullis fufpicio oborta fuisfet, ac fi GUILIELMUS reverâ fibi Summum Imperium vindicare voluisfet, idque fcriptis mandarent, hinc factum, ut die 26 Septembris 1675 Ordines Hollandiae et Weftfrifiae placito fignificarent, hancce fcriptiunculam esfe falfam, etc.; addentes: *Dat zij, die auteurs daarvan of fchuldig daaraan mogten worden bevonden, als ruftverftoorders en oproermakers aan lijf en leven zullen worden geftraft. Verbieden ook op dezelfde poene zoodanige — gefchriften — te drukken, maar gebieden ze allen aanftonds te verbranden of aan de Magiftraat hunner woonplaats over te leveren.* Caetera jam faepius habuimus (129).

Die 11 Octobris 1676 emanavit placitum Ordinum Trajectinorum contra libellorum editores, et fpeciatim contra quemdam JOHANNEM ROTHÉ, qui Principem Araufionenfem fcriptis, calumnias atrocisfimas continentibus, graviter lacferat. Hac occafione repetuntur ad verbum placita de libellis feditiofis, etc. etc. Magiftratuum Trajectinorum, diei 8 Februarii 1656, et delegatorum ex Ordinibus Generalibus ad res Trajectinas, diei 17 Januarii 1674, prohibitione de introducendis talibus libris in urbem Trajectinam tantummodo extensâ ad totam Provinciam, et mulctâ

f 600

(129) *Gr. Plc. B.* III. 524. WILT. I. 448. DE GYS. 67, *fq.* WAGENAAR, *V. H.* XIV. 366. qui totam rem uberius narrat, *ibid.* p. 345—367.

f 600 antea ſtatutâ in Typographos et editores nunc auctâ ad *f* 1000 (130).

Sequitur in ſerie noſtrâ placitum conſiliariorum Provincialium (*Raden der Provincie*) nomine Ordinum Gelriae et Zutphaniae, die 15 Novembris 1676, occaſione ejusdem JOHANNIS ROTHÉ ſiſtens, ſi libelli quidam famoſi et injuriis referti editi ſunt, Bibliopolas jurejurando declarare debere, ſe auctores horum libellorum non noſcere; ſi autem Typographus libellos ediderit, praeter confiſcationem exemplarium incurrit 1ª vice in mulctam *f* 200, 2ª vice in duplum, 3ª vice in poenam arbitrariam, circumſtantiarum, quae dicuntur, ratione habitâ (131).

Occurrit die 25 Junii 1678 Ordinum Hollandiae et Weſtfriſiae decretum, quo SPINOSAE *opera poſthuma* declarantur *profaen, atheïstisch en blasphemant; verbiedende op de hoogſte ſtraf het verhandelen, verkoopen, drukken en overzetten van hetzelve;* junctis compluribus egregiis ratiocinationibus de purâ religione ſervandâ et abſtinendo a libris Atheis (132).

Addendum hic ultimum placitum, quod expresſe de libris Socinianis vetandis invenimus, die 24 Octobris anni 1678, a Magiſtratibus Trajectinis evulgatum, quo querentes de placito ſuo praecedenti, die 23 Julii 1655 edito, non bene obſervato, interdicunt *aan een ieder en ſpeciaal allen Boekdrukkers en Boek-*

(130) V. D. WATER, *ibid.* T. I. p. 735, *ſq.*
(131) VAN LOON, *Groot Geld. Plac. B.* T. II. p. 464.
(132) *Gr. Plc. B.* III. 521. WILT. I. 450.

Boekverkoopers eenige Sociniaansche, of Arriaansche boeken, als godslasterlijk en pernicieus (citatis duobus operibus, supra, die 19 Julii 1674 allegatis) *binnen deze stad en vrijheid van dien te drukken, of elders gedrukt hier te brengen of te verkoopen;* poenis iisdem, quas indicavimus ad annos 1653, 55, 59, 60 (133). Hic subsistunt, quae de Socinianis dicenda haberemus (134).

Erant sine dubio sectarii valde impii, omnibus malis Ecclesiam contaminantes, quorum tamen scripta etiam repetitis Ordinum edictis arceri non potuerunt. *Confiscationi* dicabant Ordines hos libros sacrilegos, non minus quam libellos famosos, de quibus saepius id vidimus, et saepius adhuc videndum erit. In universum autem, etsi hac confiscatione libri arceri videantur, vera sunt, quae hac de re habet BÜCHERUS (135). „ Experientia nos „ docuit, hac confiscatione parum profici, sed magis calorem emtorum incendi, venditoribus vero ansam dari, magno aere prohibitos libros clanculum aliis vendendi, ne dicam, tales prohibitiones plerumque ad tempus tantum observari, „ et usum quemdam habere, quod cupiditas eruditorum, quoscunque habendi libros in bibliothecis suis, vix legibus constringi queat." Nihilominus Ordines nostri, tam Generales, quam singularum

(133) V. D. WATER, *ibid.* T. III. p. 431, *sq.*
(134) Cff. tamen, quae infra dicemus ad 7 Septembris 1686.
(135) BÜCHERUS, *laud. Diss. de Libris improb. lect.* p. 67.

rum Regionum hisce conatibus religiofum animum oftenderunt, quo majores noftri plerumque erant imbuti.

Venit jam die 19 Septembris anni fequentis edictum Ordinum Hollandiae et Weftfrifiae de materie, qualem rarisfime, fi modo femel, habuimus, *de Novellis* (136). Vetatur enim *het drukken van eenige Franfche Couranten alomme binnen deze Provincie, wordende den Duitfchen* (i. e. noftrates, non Germani) *Courantiers gelast wel toe te zien en te bezorgen, dat zij in hunne Couranten niemand in 't particulier, noch ook eenige Collegien en Societeiten of profesfien, het zij geeftelijk of wereldlijk, eenigen den minften aanftoot geven, op poene van arbitrale correctie naar exigentie van zaken* (137).

Habemus nunc, quam dicunt, refolutionem Ordinum Hollandiae et Weftfrifiae, arctius etiam Typographos fpectantem, diei 5 Decembris 1679: *Is goedgevonden, dat alle Octroijen, door Hun Ed. Gr. Mog. te verleenen tot het drukken of herdrukken*

(136) Novellae, quas annuimus (*Nieuwstijdingen, Couranten*), initio Saeculi XVII Venetiis, ut videtur, inventae, (alii Germaniam praedicant) poftquam per integrum illud Saeculum fenfim fenfimque per totam fere Europam divulgatae esfent, praeter utilitatem non contemnendam, incommoda etiam fat gravia non raro fecum ferebant, uti fere cujusvis rei ufui abufus adftat. Irrepferat iis hoc tempore animus maledicus, ad quem compefcendum, quum haec fcripta fint anonyma, non auctores, fed editores (*Courantiers*) Ordinum jusfu puniendi erant.

(137) *Gr. Plc. B.* III. 526.

ken van eenige boeken, zoo moeten worden geclausuleerd, dat de verzoekers van voorsz. Octroy gehouden zijn een Exemplaar van het boek, waarvoor zij Octroy verzoeken, gebonden en welgeconditioneerd te brengen in de Bibliotheek van Hun Ed. Gr. Mog. Universiteit te Leyden, en daarvan behoorlijk te doen blijken, op poene van verstooken te zijn van het effect van voorsz. Octroy (138). Ampliatum et pluribus auctum iterum prodiit die 30 Aprilis 1728, iisdem Ordinibus Hollandiae auctoribus, ut suo loco videbimus.

Proxime sequitur placitum de contrafactione, die 16 Februarii 1680 promulgatum, quo Consiliarii delegati (*Gecommitteerde Raden*) Ordinum Zelandiae haec edicunt: *Waarschuwen en verbieden allen Drukkers dezer Provincie — natedrukken, uittegeven of te verkoopen de Resolutien, Placcaten en Ordonnantien van de Heeren Staten en Hun Ed. Mog. Gecommitteerde Raden, die door den beëedigden Stadsdrukker op onze speciale orde zullen worden gedrukt, noch ook eenige biljetten van particulieren met het wapen der Provincie te authoriseren, in allen schijn als of die met de auctoriteit van Hun Ed. Gr. Mog. waren bekrachtigd. Op poene van verbeurte der Exempl. en f 100 voor de eerste reis, dubbele boete en arbitrale correctie voor de tweede; de boete te applieceren $\frac{1}{3}$ voor den calangerenden Officier, $\frac{1}{3}$ voor den Aanbrenger en de Armen* (139).

Se-

(138) *Gr. Plc. B.* III. 552. WILT. I. 388.
(139) *Gr. Plc. B.* III. 531.

Sequitur rurſus placitum ejusdem argumenti, ac ſaepisſime jam habuimus, die 28 Novembris anni 1681 ab Ordinibus Hollandiae et Weſtfriſiae promulgatum, vetans *typis mandare* — libellos famoſos, vel ſine Typographi nomine, vel cum eo, — libros Reip. regimen, ejusque ſocios ſpectantes, ſine genuino Typographi nomine; vetans porro *edere* tales libellos famoſos, vel libros de Reip. gubernatione ſine Typographi nomine, vel adjecto falſo fictoque: *ten ware dat hij, die voorſchr. Memorien en zaken van den Lande, enz. zou willen drukken, permisſie van de Magiſtraat zijner woonplaats had bekomen, en dat zij, die de voorſchr. Memorien zouden willen verkoopen, met eede zouden willen verklaren, dat ze niet wisten dat voorſchr. valſche of gefingeerde naam eene dusdanige was, en konden aanwijzen, dat zij voorſchr. Geſchriften van een bekend Boekverkooper of Boekdrukker hadden ontfangen, of dat zij van den ontfang kennis gegeven hebbende aan de Magiſtraat hunner woonplaats, van dezen permisſie tot verkoopen gekregen hadden: alles op poene van daarover aan den lijve, ten minſten bij openbare geesſeling geſtraft te worden* (140). Adjungimus hic alia eorumdem Ordinum decreta, quae proxime ſubſecuta ſunt, quibusque fere idem conſtitutum ac ſancitum est, diei 24 Junii 1684

(140) *Gr. Plc. B.* III. 1415. WILT. I. 452. DE OTS. p. 69, *ſt.*

1684 (141), 29 Decembris 1688 (142) et 18 Januarii 1691 (143). In utroque placito posteriori, officiariis (qui dicuntur) et judicibus, qui placita executioni dent, proponitur muneris privatio, ni bene et diligenter munere fungantur. Paucis diebus post vulgatum decretum anni 1691, nempe, die 27 ejusdem mensis Januarii, Ordines Generales aliud decretum promulgarunt ejusdem plane argumenti, et cujus scopus unicus fuisse videtur, ut quae sola Hollandia sibi constituerat, ad omnes Regiones extenderent Generales Ordines (144). Specialem causam editorum horum placitorum apud historicos non invenimus; libellorum enim tunc vetitorum argumentum nos latet; videntur tamen Remp. ejusque moderatores, non minus, quam vicina Regna, Galliam, Angliamque spectasse.

Redeamus ad annum 1680, et videamus quaenam deinceps in Belgio Foederato sint secuta.

Primo loco venit quod die 12 Maji 1682 delegati Ordinum Frisiacorum edixerunt de libris Theologicis, non probatis: *Verbieden eén ieder Boekverkooper op poene van 25 gouden Friesche Rijders op ieder Exemplaar, Theologische boeken zonder approba-*

(141) *Gr. Plt. B.* IV. 380. WILT. I. 453. obiter meminit WAG. *V. H.* XV. 195.

(142) *Gr. Plc. B.* IV. 387. WILT. I. 454.

(143) *Gr. Plt. B.* IV. 389. WILT. I. 456. horum trium et verbo meminit DE GYS. p. 70.

(144) *Gr. Plt. B.* IV. 490. WILT. I. 458. DE GYS. p. 70, *sq.*

batie der faculteit (145) *aannemen, en ordonneren, ze ontfangen hebbende, alhier op 't Collegie te brengen, niet te drukken, doen drukken, of verkoopen* (146).

Biennio post, Magistratus Amstelodamenses die 12 Maji 1684 necesse duxerunt placita diei 2 Octobris 1649 et utrumque anni 1661 de famosis libellis renovare. *Daar dezelve niet naar behooren worden geobserveerd* (sic in initio queruntur), *maar in disobservantie en ten eenenmaal in vergetelheid zijn geraakt, en dat vele zich verstouten in vilipendie dier placcaten te drukken en intebrengen scandaleuse paskwillen, benemende niet alleen het respect van particulieren, maar ook van Heeren van de Regering van Staat en Steden, van vreemde Heeren en Vorsten, vrienden van den Staat, enz. enz. zoo verbieden wij, dat niemand zich zulks verstoute, ten zij onder de geschriften de eigen, en geen gefingeerde naam van auteur en drukker sta, op poene van, boven de boeten in voorschr. Keuren, f 50 voor den auteur, en wat betreft den drukker, dat zijn huis zal worden toegesloten en zijne nering een jaar gesuspendeerd zal zijn* (147). Causa editorum hoc anno libellorum, non obstantibus severissimis placitis, quaerenda videtur in discordiis anno

(145) Igitur et hic jam tum obtinebat probatio in Theologicis, quam die 9 Aprilis 1675 in Hollandiâ constitutam vidimus.

(146) V. SCHWARZENBERG. *Op. laud.* T. V. p. 1201.

(147) *Handv. v. Amst. cit.* p. 1044.

no 1684 exortis Principem Araufiacum, GUILIELMUM III. inter et Urbem Amftelodamenfem propter interceptas a Principe literas fecretas ad Magiftratus hujus urbis datas a legato Regis Gallici penes noftram Remp., Comitem D'AVAUX. Discordiae interim pluribus libellis editis non minuebantur, quos etfi femel (decr. 12 Maji 1684) compefcere velle viderentur Magiftratus hujus urbis, tamen, uti ipfe teftatur WAGENARIUS (148), reverâ aliquanto minus placitum fuum executioni dari curarunt, quia jam pridem Principem Araufiacum in gravi odio habere inceperant.

Sequitur decretum Ordinum Hollandiae, 24 Junii 1684, de quo modo vidimus.

Anno fequenti Amftelodamum redimus. Die 31 Julii habemus edictum, quo Magiftratus fignificant: *In ervaring komende, dat hier onder de hand worden gedrukt eenige Franee Couranten of Nouvelles, waar in de tijdingen alleen gefteld zijn na het goedvinden van den auteur of drukker, zonder acht te ftaan of ze met de waarheid overeenkomend zijn, of niet, het geen de menfchen misleidt, en offenfie geeft aan uitheemfche Potentaten, — zoo verbieden wij, zoodanige hier te drukken of te doen drukken — op poene dat de fchuldigen zullen worden gecondemneerd in eene boete van* 100 *zilvere Ducatons, en boven dien de ftad voor een jaar ontzegd; de boete* ⅓ *voor den Heer Hoofdofficier, en* ⅓ *voor den*

(148) *V. H.* T. XV. pag. 195, *ft.*

den aanbrenger, renoverende wij hierbij de Keure van 5 *Maart* 1683 de eadem re (149).

Sequitur Ordinum Hollandiae decretum diei 9 Januarii 1686, quo caverunt, *dat de auteurs, of die genen welke hunne boeken zouden willen drukken, Octroy daartoe verzoekende, de namen van voorschr. boeken met hun naam of titel moeten uitdrukken, en dat op meer dan één tractaat, door denzelfden auteur gemaakt, en in het request uitgedrukt, octroy zal verleend worden, zoo die tractaten, ten tijde van het verzoeken van octroy, door den auteur zijn gebragt in staat om gedrukt te worden; eindelijk, zoo iemand octroy vraagt op boeken van diverse auteurs, alsdan zoo vele octroy-brieven per request zullen gedépêcheerd worden, als er auteuren zijn* (150).

Occurrit nunc, die 21 Februarii 1686, iterum decretum Ordinum Hollandiae, post decretum diei 19 Septembris 1679 de Novellis haecce statuens: *Verbieden dat niemand drukke — eenige Fransche Couranten, 't zij onder den naam van Gazettes, of van Gazette raisonnée, Nouvelles Choisies, Lardons, enz. — op poene van arbitrale correctie, zoo wel voor maker, als voor drukker* (151).

Mox eodem anno, die 22 Junii, adest aliud Amstelodamense placitum, sistens proxime antecedentis hu-

(149) *Handv. v. Amst. cit. ibid.*
(150) *Gr. Plc. B.* IV. 361. WILT. I. 389.
(151) *Gr. Plc. B.* IV. 382.

hujus urbis placiti ampliationem, et vetans: *Allo dewelke zullen durven ondernemen Franfche Couranten, Nouvelles, Relations, enz. — te drukken, — te doen inkomen, — te verkoopen en te debiteren, zullen voor 3 jaren de ſtad en jurisdictie worden ontzegd, en gecondemneerd worden in eene boete van f 200 zilveren Ducatons; zullende op dezelfde wijze geſtraft worden de Boekverkoopers, die in hunne winkels die papieren te lezen geven, of gedoogen, dat ze daar worden gelezen:* mulcta dividenda, ut in decreto 31 Julii 1685 (152). Unde fit repetendum, et quomodo factum fit, ut jam inde ab anno 1679 per Hollandiam, imprimis vero annis 1685, et ſq. Amſtelodami Novellae Gallicae noxiae tantâ copiâ ſparſae ſint, ut occaſionem vulgandis tot edictis praebuerint, nos neſcire profitemur. WAGENARIUS hic nullam lucem affundit.

Habemus jam placitum Magiſtratuum Trajectinorum, diei 7 Septembris ejusdem anni: *Verbieden aan alle Boekdrukkers en Boekverkoopers eenige godslaſterlijke en ſchadelijke boeken, in 't bijzonder* Hiſtoria Reformationis Polonicae, *enz. binnen de Stad en Vrijheid van dien te drukken, intebrengen, te verkoopen*, additis poenis iisdem, quas habuimus in decretis contra libros Socinianos editis annis 1653, 55, 59, 60. Ex hisce non minus, quam ex librorum vetitorum titulis in ſuſpicionem ad-

(152) *Handv. v. Amſt. cit.* p. 1044, *ſq.*

adducimur, hoc placitum aeque de libris Socinianis loqui, etsi hoc nomen speciatim non sit adjectum (153).

Die 9 Januarii 1688 Magistratus ejusdem Urbis jubent, *dat de Boekdrukkers dezer Stad van alle boeken, welke zij drukken, 't zij voor personen van buiten deze Provincie of anderen, een exemplaar vereeren zullen voor de Bibliotheek dezer Stad* (154).

Die 5 Decembris ejusdem anni Magistratus iidem iterum vetant, *ergerlijke geschriften, boekjens, enz., waarin de eer van hooge en lage standspersonen, zoo wel Politieke, als Ecclesiastieke, zeer schandelijk bespot wordt, — te drukken, intebrengen, enz. op poene van f* 500 *boven arbitrale correctie*, ⅓ *voor den Officier*, ⅓ *voor 't Stads kinderhuis* (sic rursus pauperibus prospectum), *onverminderd de respective placeaten der Staten Generaal en andere ordonnantien* (155). Quinam viri excelsi hoc placito proprie vindicentur, certo nobis non innotuit; forte praeter alios FAGELIUS, Magnus Pensionarius, venerandus senex, qui die 15 hujus mensis obiit.

Die 29 Decembris 1688 occurrit Ordinum Hollandiae placitum, de quo supra ad annum 1681 vidimus.

Accedimus ad annum 1690, quo tempore in dies erat aucta copia libellorum, quibus laedebantur recto-

(153) V. D. WATER, *ibid.* T. III. p. 433.
(154) *Idem*, *ibid.* T. III. p. 764.
(155) *Idem*, *ibid.* T. III. p. 481.

ctores civitatis Amſtelodamenſis. Sat gravi poenâ igitur die 4 Februarii hujus anni Magiſtratus jubent, *zich te onthouden van eenige faamroovende paskwillen — te maken, op poene van bij publieke geesſeling, bannisſement of tuchthuis te worden geſtraft, naar exigentie van zaken. Verders, dat de verkoopers, 't zij Boekverkoopers, Boekbinders of anderen, die paskwillen verkoopen, ombrengen of doen brengen bij Boekdrukkers, of Boekverkoopers, — zullen geſtraft worden, als auteurs;* dum in Bibliopolas et Bibliopegos, qui libellos famoſos, nomine auctoris et Typographi carentes, acceperint, nec tamen ſtatim apud magnum officiarium urbis, qui dicitur, depoſuerint, ſtatuitur poena *f* 1000 (*welverſtaande, als zij geene der Exempl. verkocht zullen hebben:* caeteroquin augebitur certo), quae pecunia longe excedit eam, quae ſimili caſu die 6 Octobris 1661 Amſtelodami ſtatuebatur (156). Conjiciendum est, hoc tempore libellos ortum ſumſiſſe ex disſidiis Principem Arauſiacum inter et Magg. Amſtelodamenſes exortis, tum ob ſesſionem inter Ordines Hollandiae GUILIELMO BENTINCK, Comiti a Portland, concedendam, tum ob nominationem Scabinorum Amſtelodamenſium, Regi GUILIELMO in Angliâ degenti mittendam, nec ne; de quibus litibus uberius tractavit WAGENARIUS (157).

Sequenti anno 1691, ut de libellis famoſis die 18 Ja-

(156) *Handv. v. Amſt. cit.* p. 1045.
(157) Cf. *V. H.* XVI. 59—96.

Januarii decretum Ordinum Hollandiae, idque die 27 ejusdem mensis ab Ordinibus Generalibus repetitum vidimus ad annum 1681: sic hujus loci est, memorare aliud decretum diei 18 Januarii 1691 factum ab iisdem Hollandiae Ordinibus (158), idque etiam die 27 ejusdem mensis repetitum ab Ordinibus Generalibus (159), utrumque non agens de libellis famosis, sed de novellis publicis noxiis, atque repetens ad verbum decreta Ordinum Hollandiae dierum 19 Septembris 1679 et 21 Februarii 1686.

Anno 1692 Magg. Trajectini certiores facti, inde ab aliquo tempore edi et vendi eâ in urbe librum celebris BALTHASARIS BEKKER, dictum *de Betoverde Wereld, waarin meenigvuldige schadelijke en de H. S. verdraaijende stellingen en uitleggingen*, — promulgarunt die 23 Septembris hujus anni placitum, quo interdicunt *aan een ieder en speciaal alle Boekdrukkers en Boekverkoopers, dit boek binnen deze Stad en Vrijheid te drukken of in te brengen enz., op poene, dat, die eenige Exempl. zal gedrukt of verkocht hebben, boven opzegging van zijn nering, verbeuren zal* 200 *zilveren Ducatons*, ⅓ *voor den Hoofd-Officier*, ⅓ *voor den aanbrenger, en* ⅓ *voor 't Stads Kinderhuis*, (cujus et meminerant iidem Magg. die 5 Decembris 1688). *Moetende Drukkers en Boekverkoopers alhier, binnen* 3 *dagen, de gedrukte Exemplaren van voornoemd boek*,

(158) *Gr. Plc. B.* IV. 390.
(159) *Gr. Plc. B.* IV. 391. WILT. I. 460.

boek brengen in handen van het Gerecht dezer Stad (160).

Exſtat porro Amſtelodamenſium Magiſtratuum edictum diei 29 Maji 1693, quo editori novellarum publicarum (*Courantier*) injungitur, *zorg te dragen, dat hij geene verdichte tijdingen verſpreide en altoos opregte berigten bekome; wegens ſchepen in lading liggende en derzelver vertrek, niets te melden, waarmede de vijand* (i. e Gallia) *zijn voordeel kon doen; geene aanſtootelijke uitdrukkingen betreffende den Paus, de Kardinalen, de Geeſtelijkheid, of eenige gekroonde hoofden, Prinſen of Mogendheden, vooral zoo zij vrienden of bondgenooten van den Staat zijn, in de Courant te voegen; de huisſelijke zaken en reſolutien van den Staat, al zijn ze binnens lands niet ten eenenmale geheim, echter in de Couranten ook niet wereldkundig te maken* (161).

Denique, ut feriem placitorum hujus Saeculi claudamus, memorari debet Ordinatio quaedam, die 26 Januarii 1695 item a Magg. Amſtelodamenſibus promulgata contra novellas libelloſque illicitos, cujus unice *articulus* 1. ad noſtram rem faciens, ſic ſe habet: *Ordonneren, dat niemand hier ter Stede eenige nieuwe tijdingen, liedekens, of andere boeken, aan iemand zal mogen verkoopen of geven, om die langs de ſtraat omteroepen, of op publieke plaatſen, of bij*

(160) V. D. WATER, *ibid.* T. III. 438.

(161) WAGENAAR, *Hiſt. v. Amſt.* T. VIII. p. 720.

bij de huizen te gaan veilen, op verbeurte van de Exemplaren en de boete van f 12 voor de eerste maal, van dubbeld voor de tweede, en van arbitrale correctie voor de derde maal, de boete te appliceeren ⅓ voor den Heer Hoofd-Officier, ⅓ voor 't Gild (i. e. Collegio Typographorum et Bibliopolarum, de quo *Caput* III aget), *en ⅓ voor de Armen* (162). Caeterum haec mulcta, temporis ratione habitâ, levissima est; simili occasione jam longe majores summas antea impositas vidimus.

Jam ad Saeculum XVIII progressis primum sese nobis offert decretum die 12 Julii 1702 a Magg. Amstelodamensibus conditum contra famosos libellos, eorumdem edictum 12 Maji 1684 ad verbum repetens, mutatâ mulctâ, quae nunc statuta est *f* 300 *voor den auteur, en ten laste van den drukker f* 100, *en dat zijn winkel* 6 *weken gesloten zal blijven* (in lege anni 1684 statutus erat annus) (163).

Die 9 Decembris ejusdem anni de eadem materie questi sunt Ordines Hollandiae, libellos complures edi injuriosos in Reges et personas excelsas extraneas, item in novellis publicis variis minore, quam par est, verecundiâ, sermonem de iis injici; utrosque igitur vendi et introduci vetant; novellas autem ea exceptione, *ten zij permissie bekomen hebben-*

(162) *Ordonnantie voor het Boek- en Konst-verkoopers-, Boek-Kaart- Plaat-drukkers-, en Boekbinders-Gilde van Amsteldamme*, (1791.) formâ 4. p. 18, *sq.*

(163) *Handv. v. Amst. cit.* p. 1045.

bende van de Magistraat hunner woonplaats, zonder in dezelve eenige gekroonde Hoofden, enz. eenigen aanstoot te geven, op poene van arbitraire correctie aan den lijve naar exigentie van zaken. — Verder verstaan wij, dat de vorige Placcaten in hun geheel blijven, voor zoo ver in dezen niets ter contrarie daartegen wordt gedisponeerd (164). Quosnam laesos Principes extraneos hoc decretum significaverit, reperire non potuimus, conjicere fere non audemus; forte fuit Angliae Regnum, et quae recens Regina evaserat, ANNA STUARTIA, de cujus auxiliis in bello nuper Galliae Regi indicto diffidebant Belgarum nonnulli.

Duodeviginti diebus postea, die 27 ejusdem mensis, delegati Ordinum Trajectinorum idem placitum ad verbum etiam suâ in Regione promulgarunt (165).

Decretorum, potissimum de libellis famosis atque novellis noxiis vetandis copia in 1ª. Saeculi XVIII parte longe minus frequens est, quam in alterâ Saeculi praecedentis parte (unicum enim decretum mox habebimus A°. 1723). Forte hic indicium reperimus majoris quietis, qua fere ad medium Saec. XVIII patria nostra fruita est, aut si velis, ipsa illa quies parti Aristocraticae tunc praevalenti occasionem dedit decreta antea evulgata melius exsequendi. Non enim defuerat Saec. praecedenti jus constitutum,

(164) *Gr. Plc. B.* V. 691. WILT. III. 255. DE GYS. p. 71.
(165) V. D. WATER, *ibid.* T. I. p. 736, *sq.*

tum, fed ejus diligenti executioni prae minori quiete internâ vel externâ minus opera data erat. Nunc etiam tacebat fere partium ftudium, quod caeteroquin anfam facillimam injuriofis praebere potuisfet fcriptis. Scriptores forte et hosce Summos Magiftratus jam tranquille regnantes aliquatenus timebant.

Pergimus nunc ad annum 1708, quo invenimus Ordinationem Equestris Ordinis (*Ridderfchap*) et Urbium Regionis Transifalaniae, diei 8 Martii, ftatuentem: *Dat geen Boekdrukker in deze Provincie zal vermogen eenige Theologifche boeken te drukken of te doen drukken, anders als met vermelding van den naam des auteurs en drukkers, (daar hierdoor veeltijds fchadelijke leeren worden voortgebragt), als ook met vermelding van de approbatie der Vifitatores door de Clasfen* (quod de Hollandiâ conftitui vidimus die 9 Aprilis 1675, de Frifiâ obfervavimus die 12 Maji 1682); *dat ook geen Boekverkooper zal vermogen zoodanige Theologifche boeken te verkoopen of te veilen, ten zij gevifiteerd en geapprobeerd bij deze vifitatie* (165).

Occurrit nunc aliquot annis poftea Ordinum Hollandiae Refolutio, quae dicitur, fupra *Cap.* I. §. 1 et 2. pluribus jam ralata, quaeque prodiit die 28 Junii 1715. Praefectis Collegiorum Bibliopolarum (*Overlieden van het Boekverkoopers-Gilde*) multis in Hollandiae urbibus queftis de librorum contrafactionibus, Ordi-

(165) Cf. *Landregt van Overyffel*, Devent. 1724. 4. ibique *Publicatien achter hetzelve*, No. 59. blz. 117.

dines hoc edictum de privilegiis vulgarunt, cujus etsi plura capita jam supra inseruerimus, tamen hic ordine, idque amplius repetere, non abs re visum est, quum proxime ad nostram rem faciat. *Na deliberatie over het Request der Overlieden, is bij Hun Ed. Gr. Mog. goedgevonden en verstaan, dat niet zullen mogen worden verzocht eenige Octroijen tot het drukken en verkoopen van boeken onder verkeerde titels, maar dat in het request de rechte naam van het boek — zal moeten worden gesteld* (similia habuimus die 9 Januarii 1686). *Dat de boeken, waarop voorschr. Octroijen zullen verzocht worden, moeten behooren in vollen eigendom, ten minsten voor het grootste gedeelte, aan Ingezetenen van deze Landen, en hier te Lande gedrukt zullen moeten zijn. Dat in geval van verzoeken en obtineren van Octroijen op Collectien of Corpora, in dezelve niet zullen mogen worden geïnsereerd eenige boeken, welke bij andere ingezetenen van den Staat reeds zijn gedrukt, ten zij met consent van de eerste drukkers. En ten opzichte van School- of Kerkboeken, mitsgaders oude Auctores Classici, geene verdere Octroijen zullen mogen worden verzocht, als op de Annotatien, Commentarien, Indices, enz. die op nieuws daarbij zullen gevoegd worden, alles op poene van nulliteit der Octroijen. — Eindelijk, dat de poenaliteiten tegen die genen, die eenig boek, waarop Octroy is geobtineerd, in 't geheel of ten deele nadrukken, of elders nagedrukt, in deze Provincie invoeren, uitgeven of verkoopen, in de formu-*

mulieren van Octroy ordinair gesteld op f 300, *voortaan zullen verhoogd worden tot f* 3000, *en dat telkens, zoo menigmaal dezelve zullen worden achterhaald* (167). Est haec inter primarias Typographorum patriorum leges certo referenda.

Sequitur jam alius indolis placitum Ordinum Hollandiae die 21 Novembris ejusdem anni 1715 de censurâ Ecclesiasticâ tractans, ampliando ea, quae ab iisdem Ordinibus satis ample fuere constituta, die 9 Aprilis 1675; addita fuere haecce: *Professoren in de Theologie van onze Universiteit te Leyden, en Regenten der Collegien aldaar, zullen geene boeken of geschriften, over de Religie (uitgezonderd de* Exercitationes Academicae) *mogen laten drukken of anderszins uitgeven, ten zij zij op het titelblad expresseren of doen expresseren hun naam en professie. — Statueren wijders, dat een boek of geschrift (van de zaken der Gereformeerde religie handelende) zijne approbatie van Professoren of Classis* (ex *art.* 1 et 2 decr. anni 1675) *gekregen hebbende, de auteur achter het titelblad zal moeten laten drukken, dat hetzelve van Proff. of Classis is gevisiteerd en geapprobeerd, met bijvoeging door welke Classis, en den dag van approbatie der Proff. of van het Classis. En zullen alle boeken van de Religie, niet voorzien van zoodanige approbatie der Proff of Classis, gehouden worden als niet voortgekomen uit den schoot der Gere-*

(167) *Gr. Plc. B.* V. 603. WILT. Bl. 252.

reformeerde Kerk in deze Provincie, niettegenstaande dezelve ook door een Gereformeerd persoon mogten geschreven of uitgegeven zijn (168).

Die 16 Octobris 1723 Ordines Hollandiae evulgarunt decretum contra licentiam auctorum novellarum publicarum (*Courantiers*), qui publici juris fecerant epistolas legatorum hujus Reip. penes exteros Principes; edictum autem ad verbum referre non licet, quum ipse textus *hujus* anni in Repertoriis placitorum non adsit, edictum autem repetitum sit die 9 Februarii 1771, ubi latius de eo agemus.

Occurrit porro placitum Curiae Hollandiae, die 21 Januarii 1726 promulgatum, quo significatur, licentiam in scribendo mirum in modum auctam esse, ipsamque religionem, non magis, quam res ac personas politicas illaesas manere; vetantur igitur rursus libelli Politici et Ecclesiastici, et summatim additur: *Wij beveelen, dat niemand eenige schriften uitgeve of drukke, ten zij dat het origineel door den auteur, of uitgever, die ook bekend moet zijn, is geteekend, en voor zoo veel die Geschriften, zaken van Religie of Staat en Regering betreffen, daarenboven gemunieerd met de permisfie of auctoriteit, daaromtrent naar ordre van den Lande vereischt. Dat niemand van de drukkers binnen deze landen iets drukke, ten zij geteekend en gequalificeerd als boven, welke teekening en quali-*

(168) *Gr. Plc. B.* V. 604. WILT. I. 390. DE GYS. p. 71, *sqq.*

lificatie zij moeten bewaren, en gerequireerd wordende, exhiberen. Dat geene drukkers eenige gedrukte papieren uit hunne drukkerijen zullen te voorschijn brengen, ten zij voor dezelve gedrukt zijn hun naam en woonplaats, zullende bij manquement de drukkers als auteurs beschouwd worden. Dat niemand eenige gedrukte of ongedrukte libellen van buiten komende ontfange, of bij inadvertentie ontfangen hebbende, debiteere. Dat niemand eenige gedrukte libellen zonder naam en woonplaats van drukker verspreide, maar dat ieder zal gehouden zijn, zoo eenige dier libellen tot zijne kennis komen, ze terstond aan te geven, en indien hij ze magtig is, ze overtegeven, benevens de denuntiatie van den auteur of houder derzelve aan den Procureur Generaal of de respective Officieren der plaatsen waar zulks voorvalt; lastende den Officieren tegen de overtreders te procederen, niet alleen tot de straffen bij de vorige placaten gestatueerd, maar ook ter oorzake van hardnekkigheid, tot hooger straffen, van bannissement of aan den lijve, en ook tot confiscatie van goederen (en novum quid) *naar exigentie van zaken* (169). Videmus igitur hanc non fuisse inanem repetitionem formularum praecedentium, verum prohibitiones etiam ad illos casus extensas fuisse, in quibus quippe poenâ nondum maxime vetitis, adhuc delinqui docuerat experientia.

Quod

(169) *Gr. Plc. B.* VI. 555. WILT. III. 256.

Quod proxime inſtat, est edictum Ordinum Hollandiae, quod die 30 Aprilis 1728 exiit, ampliationem ſiſtens decreti eorumdem Ordinum, diei 5 Decembris 1679, de quo ſuo loco diximus, et quod aliquantum in deſuetudinem abierat. Edicunt autem nunc: *Is verſtaan, dat van nu voortaan allen, die verkregen zullen hebben Octroy tot het drukken of herdrukken van eenige boeken, kaarten, printen, enz. een Exempl. daarvan op groot papier, gebonden en wel geconditioneerd zullen moeten brengen in de Bibliotheek van Hun Ed. Gr. Mog. Univerſiteit te Leyden binnen 6 weken, nadat zij hetzelve boek, enz. hebben beginnen uittegeven, op boete van f 600 ten behoeve der Nederduitſche armen* (170) *van de woonplaats des verzoekers, en op poene van met der daad verſtooken te zijn van het effect van voorſchr. Octroy. Dat ook hetzelfde nodig zal zijn, zoo de verzoekers, gedurende den tijd van hun Octroy, het boek willen herdrukken met eenige obſervatien, noten, verbeteringen, veranderingen, enz. of ook in een ander formaat. Dat wijders, Octroy verkregen zijnde op het drukken van eenige Journalen, Mercuriuſſen, of andere, jaarlijks op nieuws uitkomende boeken, de drukkers daarvan, na expiratie van hun verzocht Octroy, ſchoon zij daarvan geene renovatie hadden*

(170) Ita diſtincte pauperum *Belgarum* mentionem fieri, antea numquam vidimus; haud dubie opponuntur iis pauperibus, qui Wallonum, Romano-Catholicorum, Lutheranorum, aliorum, ſacra ſequuntur.

den verzocht, jaarlijks tot hetzelfde gehouden zijn (171).

Eodem die corumdem Ordinum aliud exiit placitum altus longe conditionis, fistens, propter abusum, qui non diu ante obtinuit, *dat niemand hier te Lande zal mogen drukken eenige boeken, op den naam van Profesforen, of andere leden onzer Universiteit te Leyden, die te voren nooit gedrukt zijn geweest, als hunne Schriften, Lesfen, enz. ten zij alvoorens daartoe te hebben verkregen fchriftelijk confent van dezelve of van hunne erfgenamen. Dat niemand in deze Landen zal mogen inbrengen of verkoopen eenige boeken van dezelve Proff. enz., die buiten deze Prov. gedrukt zouden mogen zijn, en* hier *nooit zijn gedrukt, wanneer ze zonder confent dier Proff. of hunner erfgenamen gedrukt zullen zijn. Alles op verbeurte der Exempl. en eene boete van f 600 te verbeuren bij den drukker, inbrenger, uitgever, of verkooper,* in folitas 3 partes dividenda: *laftende onze Officieren alle boeken zonder voorfchr. confent reeds gedrukt of hierna te drukken, op te halen en te doen fcheuren.*

Hucusque placitum; in refolutione autem (quae dicitur) hac occafione in Comitiis Ordinum conditâ, et in qua conftituebatur de promulgando placito modo inferto, infuper haec adjungebantur: *Dat daarentegen dezelve Proff. en andere Leden van voorfchr. Univ. eenige boeken bereids bij* (door) *hun uit-*

(172) *Gr. Plc. B.* VI. 398. WILT. II. 520.

uitgegeven, en binnen deze Landen gedrukt, met eenige verbeteringen, veranderingen, of bijvoegselen in het licht willende geven, die zullen moeten laten drukken door den drukker, die de voorschr. boeken, de eerste maal heeft gedrukt, of door die deszelfs regt zullen verkregen hebben, ten ware daarover tusschen uitgever en drukker anders ware geconvenieerd; en dat zij over het herdrukken elkander niet kunnende verstaan, het differens zal worden gearbitreerd door 2 personen, bij ieder één te kiezen. Dat eindelijk Professoren enz. over het drukken en uitgeven van eenige werken, met Boekdrukkers hier te Lande geconvenieerd zijnde, zulke werken niet zullen ophouden; dat ook de Boekdrukkers het afdrukken van zoodanige boeken niet mogen uitstellen of laten steken: en dat de schade daardoor bij den een of ander te veroorzaken, mede zal worden geregeld door 2 onpartijdige personen, te kiezen als voren (172).

Venit die 19 Octobris 1730 Magistratuum Amstelodamensium jussu iterum renovatio Corarum praecedentium de scriptis seditiosis, quibus Magistratus Urbani et civitatis rectores laeduntur et aperte denigrantur, ita ut contra eos exacerbetur plebs; delatori auctorum, Typographorum et editorum promittitur praemium 500 florenorum (173). Specia-

lis

(172) Placitum et Resolutio sunt in *Gr. Plc. B.* VI. 399, *seq.* WAGT. II. 522, *seq.*

(173) *Handv. v. Amst. cit.* p. 1045, *sq.*

lis causa prodeuntium hoc tempore tot librorum injuriosorum nobis non innotuit.

Reperimus deinceps die 26 Julii 1731 promulgationem Curiae Hollandiae, occasione duorum librorum Gallicorum, praecedenti anno Hagae Comitum editorum, in quibus plura verae religioni repugnantia tradebantur dogmata, quique igitur stricte arcentur. Adjungit Curia porro: *Verbiedende verder een ieder, de zaken bij de respective Synodes of andere Kerkelijke Vergaderingen dezer Landen verhandeld — door eenige Geschriften aantetasten, of de personen gemelde Synodes en Kerk. Verg. gecomposeerd hebbende te carperen, zulke Geschriften te verspreiden, veel minder te drukken of te doen drukken, op poene dat tegen schrijvers en drukkers zal worden geprocedeerd tot het infligeren van zoodanige straf, als tegen perturbateurs van de gemeene ruste der Kerke dezer Lande, bij den Hove of andere Justicieren bevonden zal worden te behooren* (174).

Spinosae opera ab Ordinibus Hollandiae vetita vidimus die 25 Junii 1678; aliud eorumdem Ordinum exiit placitum contra libros Hattemistarum, qui easdem docere credebantur haereticas opiniones, ac Spinosistae; igitur iisdem poenis acriter vetiti sunt, die 26 Februarii 1732 (175). Occasione aliorum libellorum Spinosisticorum Ordines Generales hoc Or-

(174) *Gr. Plc. B.* VI. 637. WILT. III. 259. DE GYS. p. 73. sq.
(175) WILT. II. 588.

Ordinum Hollandiae edictum die 22 Maji 1733 renovarunt, eandem in Typographos, editores ſparſoresque mulctam ſtatuentes, quam conſtituerat edictum anni 1678 (176).

Occurrit deinceps edictum diei 16 Septembris 1737 Ordinum Zutphanienſium, quo ſtatutum, *dat Bijbels, Liturgien en Heidelbergſche Catechismus niet gedrukt zullen worden, of gedrukt zijnde, uitgegeven, dan na reviſie en onderteekening der Predikanten door 't Clasſis te committeren* (177).

Ordines Gelriae et Zutphaniae de re Theologicâ aliud vulgarunt placitum die 28 Aprilis 1740, in quo dicunt: *Niemand van de Gereform. Religie mag boeken laten drukken, het zij van hem, of van een ander gemaakt, dan na viſitatie en approbatie van het Clasſis, particulier Synode, of Profesſoren in de Theologie; zullende bij nalatigheid van dien de boeken gehouden worden als niet voortgekomen uit den ſchoot der Gereformeerde Kerk, boven de verbeurte van alle Exempl. en eene boete van f* 100 *voor de eerſte, en f* 200 *en arbitraire correctie voor de tweede reis* (178). Vidimus id die 9 Aprilis 1675

(176) WILT. II. 598.

(177) *Groot Geld. Plac. B.* III. 572.

(178) Non est apud VAN LOON, cujus repertorium non ultra menſem Februarium hujus anni tendit; ſed petitum est ex literis Viri amplisſimi JOH. IN DE BETOUW (de quo *not.* 110 diximus.) — Dolemus interim maximopere, repertoria placitorum accuratisſima omnium Provinciarum urbiumque non ſemper occurrere, et ubi occurrant, ad noſtra usque tempora non tendere, pleraque eorum ultra medium Saeculum praecedens non procedere.

1675 de Hollandiâ, die 12 Maji 1682 de Frifiâ, die 8 Martii 1708 de Tranfifalania.

Ubi civitas tranquilla ac pacata est, ibi disfidia et difcordiae filent, concordia ubivis et in omnibus regnat, ibi injuriis verbo vel fcriptis prodendis contra patriam faltem ejusque cives nullus locus; nam factionibus obmutescentibus, nullum fere objectum fuperest, quod appetere posfit invidia vel injuria. Quibus igitur principiis confequens est, quum hisce temporibus et primâ hujus Saeculi dimidiâ parte fatis quieta et tranquilla esfet conditio patriae noftrae, nulla fere injuriofa fcripta prodiisfe; idque reverâ obtinuisfe, nos certiores facit temporum adfpectus; ab anno enim 1726 usque ad 1745 (ad quem properamus), nullum contra libellos injuriofos famamque laedentes decretum *generale* (179) vidit patria noftra.

Transeundum igitur nunc foret ad tempus illud minus pacatum; quum autem praeter, quae libellos coërcent, decreta, alia etiam noftro fcopo infervientia hic referenda fint, primum videamus, quaenam habeat annus 1744. Redeunt iterum Novellae publicae.

Die 15 Aprilis hujus anni Ordinum Hollandiae placitum exiit, quo, perlectâ Novellâ Harlemenfi diei praecedentis, in quâ periodus quaedam, compluplu-

(179) Exftat autem placitum Amftelodamenfe anni 1730 de quo fupra; verum unicam urbem fpectat; praeterea allud adverfus libellum unicum in fpecie, in *Gr. Plc. B.* VI. 465. et WILT. IV. 428. quod tamen, quum libellos fingulos nos non referre dixerimus, filentio praeterimus.

plures Reges laedens, ſignificant, *dat de Burgemeeſters van Haarlem zullen verzocht worden, den Courantier daarover te hooren, en deswegens naar bevind van zaken te corrigeren; en dat mede aan Heeren Regeerders van de Steden dezer Provincie, in welke Couranten worden uitgegeven, zal worden aangeſchreven, omtrent de Courantiers, ieder in de hare, zoodanige ordre te ſtellen, dat in de Couranten niets worde gebragt, dat eenige vreemde Hoven regtmatige reden van öffenſie geven kan* (181).

Die 29 Maji ejusdem anni Ordines Generales aliud magis urgens placitum ſive reſolutionem prodiderunt, hujus tenoris: *Daar de Courantiers zich meer dan ooit geëmancipeerd hebben, in hunne Couranten te infereren brieven, memorien, reſolutien en andere ſtukken tot de deliberatie der hooge Regering ſpecterende, zoodanige zelfs, die de Regering oordeelt, dat ſecreet moeten gehouden worden, — dat ze zich daarenboven de licentie geven in hunne Couranten te doen inſlueren Nouvelles en reflectien voor Souvereinen, geallieerden en vrienden van den Staat odieus, gelijk daarover nog laatſtelijk klachten van het Hof van Vrankrijk zijn ingekomen, — en dat deze licentie der Courantiers veeltijds moeijelijkheden aan de Regering komt te verwekken; zoo verzoeken Hun Hoog. Mog., dat Heeren Staten tegen zoodanige buitenſporige licentie genoegzame ordres gelieven te ſtellen, en Courantiers op zware poe-*

(180) Gr. Plc. B. VII. 518.

poenaliteiten te verbieden, zonder kennis en goedvinden der Hooge Regering of van de Magg. der steden en plaatsen, daar de Courantiers resideren: op gelijke poenaliteiten van in hunne Couranten te maken verhalen of reflectien, die aan andere Potestaten reden van offensie kunnen geven, zonder dat het tot hunne verschooning zal kunnen dienen, dat zij die uit andere Couranten getrokken hebben (181).

Hunc in finem, quo citius Ordinum Generalium desiderio satisfacerent, die 5 Junii jam Ordines Hollandiae constituerunt: *Dat aan Burgg. en Regeerders der Steden, leden dezer Vergadering zal geschreven worden, ieder in hunne Stad, en aan de Gecommitteerde Raden in beide quartieren respective, in de verdere steden en plaatsen zorg te dragen, dat geene Couranten, Gazettes of andere Nouvelles onder wat naam, worden gedrukt, verkocht of gedivulgeerd, of elders gedrukt zijnde, ingebragt, verkocht of gedivulgeerd, zonder daartoe behoorlijke permissie gevraagd en bekomen te hebben, en dat in dezelve gepermitteerde Couranten, aan geene gekroonde Hoofden, enz. eenige aanstoot worde gegeven; dat de Contraventeurs mogen gestraft worden volgens placaat van Hun Ed. Gr. Mog. van 9 Dec.* 1702; *en dat men ook vigilere op de nakoming van Hun Ed. Gr. Mog. resolutie van 4 September*, 1659 (182).

Fa-

(181) *Gr. Plc. B.* VII. 818. DE GYS. p. 74.

(182) *Gr. Plc. B.* VII. 819. DE GYS. p. 74, *sq.*

Facit huc etiam Curiae Hollandiae promulgatio diei 29 Januarii 1745, parum novi continens: *wij verbieden — het drukken, verkoopen, enz. van eenige Geschriften — door welke — aan eenige gekroonde Hoofden enz. — aanstoot gegeven wordt — op poene dat de Contraventeurs — zullen gestraft worden, volgens beschreven regten en placaten dezer Landen* (183)

Huc usque libelli omnes injuriosi *contra patriam ejusque cives* per quosdam annos cessaverant, saltem in quantum decreta eâ de re sileant, id augurari licet. Libri autem, *contra exteros principes* injurias continentes nihilominus copiose editi erant, ut ex iis, quae modo diximus, liquido apparet. Principes illi laesi, quorum in 4 hisce decretis mentio injicitur, quinam fuerint, nos latet, praesertim, cum libellorum tituli non in placitis referantur. Diei 17 Maji 1744 bellum Ordines Generales inter et Franciae Regem, LUDOVICUM XV. erupit, quod omni ope praevertere studuerant Ordines, metuentes ne Rex se graviter laesum agnosceret; eventus metum non inanem fuisse ostendit, idque testatur satis decretum 15 Aprilis, querimonias de libellis famosis a parte Regis Ordinibus significatas fuisse tradens; pacis autem conservandae conaminibus irritis factis, decretum imprimis 29 Maji, eique cohaerens, 5 Junii ejusdem anni, ad majorem laesionem impediendam tetenderunt. Quod ad placitum 29 Januarii 1745: erant forsitan in Belgio, qui MA-

RIAM

(183) *Gr. Pla. B.* VII. 820. WILT. IV. 429. DE GYS. p. 75, *sq.*

RIAM THERESIAM, Reginam Hungariae, oderant, ac bilem in eam Principem effunderent, quacum foedere conjuncti erant cuique auxilia praestabant Ordines Generales.

Iterum hoc anno eadem, quae antea contra libellos, fabula narrabatur. Die 4 Junii 1745 Curia Hollandiae exire jussit placitum ejusdem fere tenoris, cujus fuerat decretum proxime praecedens. Nunc autem vetant *het drukken enz. vooral van zoodanige naamlooze Geschriften, als strekken tot laesie van eer, faam en goeden naam van eenige persoonen of familien, op poene bij vorige plakkaten gestatueerd, op perturbatie van 'gemeene ruste, enz.* (184).

Neque quatuor illis placitis annorum 1744 et 45 subsistuerat novellarum audacia; imo e contrario in tantum crevit, ut die 28 Octobris 1746, rogantibus petentibusque Ordinibus Generalibus, Ordines Hollandiae summatim eadem constituerent, quae habuerant decreta 29 Maji et 5 Junii 1744 de novellis, quibus inseri vetantur *eenige propositien, brieven, resolutien, rapporten, memorien, garnisoens-lijsten en andere acten van Staat, reflectien, hatelijk voor vreemde Mogendheden, vrienden van den Staat, en tot villipendie der hooge Regering* (185).

Cum autem per se pateat, haecce acria contra li-

(184) *Gr. Plc. B.* VII. 811. WILT. IV. 431. DE GYS. p. 76.

(185) *Gr. Plc. B. ibid. l. l.* DE GYS. p. 77. qui tamen loco 28 Octobris male scribit 6.

libellos decreta nihil efficere, nisi et pari vi in actum ducantur, cumque Ordines Hollandiae viderent, non satis bene citoque decreta haecce executioni dari, die 12 Octobris 1748 edictum peculiare promulgarunt, quo Procuratori Generali caeterisque juris administris injunctum, ut et in urbibus et ruri curarent placita executioni dari, quae contra libellos exierant (186).

Quum more solito edicta contra singulos libellos prohibitos, et jam diu oblivione tectos, hoc loco praetereamus (aderat autem quoddam A°. 1749), jam proxime nobis observandum est placitum Ordinum Hollandiae de privilegiis quibusdam, quod quamvis supra, *Cap.* I. §. 2. *notâ* 47. jam attigerimus, hic tamen temporis ordine memorandum est. Petentibus enim V. D. Ministris et Presbyteris Ecclesiae Lutheranae Amstelodamensis, *dat in het vervolg geene Privilegien op de Psalmen en Gezangboeken bij die van de onveranderde Augsburgsche Geloofsbelijdenis in hunne Kerken gebruikt wordende, zullen worden verleend, en dat van nu voortaan geene Bijbels of nieuwe Testamenten volgens de vertaling van* M. LUTHERUS *in de Nederd. taal overgezet, mitsgaders geene Psalm- en Gezangboeken, — bij de Luth. Gem. in deze Landen gebruikelijk, mogen worden gedrukt zonder revisie en approbatie van den Kerkenraad der voorschr. Gemeente:* Ordines die 29 Septembris 1752 ex voto annuerunt, declarantes, *dat, blijvende het* [illegible] *pri-*

(186) *Gr. Plc. B. ibid. l. l.* DE GYS. *ibid.*

Privilegie in 1745 *aan eene Compagnie Boekverk. voor* 15 *jaren verleend, voor het drukken der Psalmen en Liederen, in zijn geheel, voorts geene verdere Privilegien op de Psalmen, enz. van voornoemde Gemeenten, zullen worden verleend; en dat verder geene Bijbels of N. T. volgens* LUTHERS *vertaling in 't Neêrduitsch overgezet, ook geene Psalmen, enz. — zullen mogen worden gedrukt, zonder revisie en approbatie bij den Kerkenraad van de Luthersche Gemeente dier stad, alwaar ze staan gedrukt te worden, en bij zoo verre daar geene Luthersche Gemeente mogt zijn, dan van den Kerkenraad dier Gemeente te Amsterdam, op poene van confiscatie van alle Exemplaren zonder die auctoriteit gedrukt, en van f* 500 *voor den drukker dier boeken, geheel ten voordeele van de Luthersche Armen dier Stad* (187).

Mense Januario anni 1754 Amstelodami exiit placitum Magistratuum Urbanorum, quo vetabant, ne typis mandarentur spargerenturque libelli famosi, praemio 1000 florenorum promisso delatori auctorum, Typographorum, aut sparsorum (188).

Jam sequitur die 7 Martii ejusdem anni ab Ordinibus Hollandiae edita renovatio praecedentium edictorum de libellis famosis, et effigiebus, quibus laeditur *de hooge Regering, mitsgaders hooge Personagien bij ons ten hoogsten respectabel — tot vermin-*

(187) *Gr. Plc. B.* VIII. 458. WILT. IV. 37.

(188) *Onm. Verv. op* WAGENAAR, T. XXII. p. 165—167.

mindering van de auctoriteit van haarl. Overigheid en tot afkeering der goede affectie, respect, eer en gehoorzaamheid, die de Gemeente aan hunne Overigheid en hooge Personagien verschuldigd is. Quibus jungenda sunt sequentia: *Zoo is 't, dat wij daarin willende voorzien,* MET COMMUNICATIE EN OVERLEG VAN H. K. H. DE VROUWE GOUVERNANTE, *inhaererende onze vorige tegen Paskwillen enz. vooral van 18 Januarij 1691 met de poenen daarin vervat, — aan den aanwijzer van schrijvers, drukkers, zetters of drukkersknechts derzelve, eene praemie van f 3000, en impuniteit met naamsverzwijging beloven. Verbiedende vervolgens een iegelijk — te maken, drukken, uittegeven — alzulke ergerlijke, oproerige en scandaleuze Paskwillen op eene boete, voor de 1e reis, van f 3000 en arbitrale correctie naar exigentie van zaken; voor de 2de, van f 6000, en op poene ten minsten van bannissement voor altoos uit de Provincie van Holland en Westfriesland. En zoo voorschr. persoonen de boetens niet kunnen betalen, zullen ze publiek gegeesseld en mede voor altoos gebannen worden;* mulctis solito more tripartitis (189). Ex iis, quae quod ad Gubernatricem dicuntur, junctis vi totius placiti, patere nobis videtur, hisce libellis laesas tunc fuisse personas ad illustrem Gentem Arausionensem pertinentes, praesertim quum de communi consilio Principem Auriacum inter et Ordi-

(189) *Gr. Plc. B.* VIII. 570. WILT. IV. 432.

dines vel Generales, vel Hollandiae inito nulla fiat mentio nec in edicto libellorum famoforum allegato anni 1691, nec in antiquioribus. Opinio, hosce libellos tetendisse ad laedendas perfonas, de quibus modo diximus, firmatur titulis duorum libellorum, quos refert auctor operis *Onmiddelijk Vervolg op* WAGENAAR (190). — Obfervamus, fere quovis placito ab Ordinibus vel Generalibus vel Hollandiae iterato poenas injunctas esfe continuo graviores, poenas autem hocce placito injunctas esfe gravisfimas. Res eadem jam tum penes nos obtigisfe videtur, quae apud Anglos tempore HUMII (i. e. medio eodem Saeculo XVIII); qui Hiftoricus et Philofophus celeber de patriâ fuâ haecce effatur: „ Nos „ loix generales contre les féditieux et contre les „ libelles, font à un point, à ne pouvoir être ren„ forcées. Il ne reste donc que deux moyens de „ nous borner davantage à ces égards. 1°. Ce feroit „ de foumettre tout ce qui f'imprime à la cenfure"; ad quod et confugere tentarunt Hollandorum nonnulli anno 1769, infausto licet fuccesfu, quia res nimiis premebatur difficultatibus, et genio populi adverfabatur, uti deinceps videbimus. „ 2°. De confier à la „ cour le pouvoir arbitraire de chatier les auteurs „ de tous les écrits, qui lui déplaifent." Quod apud nos locum habere non poterat. „ L'un et „ l'autre de ces moyens," addit Anglus, „ feroit „ une infraction fi criante de tous nos privilèges, que

(190) T. XXII. p. 165. *in not*å.

„ que probablement ce ne pourroit être là, que les „ derniers abus d'un gouvernement despotique (191)."

Sequenti anno, quum auctor novellae publicae Haganae, vera tradendi laudem parum adeptus, illicita quaedam ei inferuisfet, Ordines Hollandiae die 29 Augufti 1755 Magiftratus urbium hujus Regionis eadem facere jusferunt, quae habuit eorumdem Ordinum edictum diei 5 Junii 1744, poenis praecedentium placitorum repetitis (192).

Sequitur jam ordine chronologico edictum ab Ordinibus Hollandiae et Weftfrifiae vulgatum die 4 Augufti 1761 de rebus Ecclefiafticis, quo praefertim iterum vetatur, ne typis mandentur edanturque hi libri fine vifitatione et probatione legitimâ Ecclefiafticâ, qua in re convenit hoc placitum cum illo, quod publici juris fecerunt iidem Ordines die 9 Aprilis 1675, iterarunt et amplificarunt die 21 Novembris 1715; quod decretum poftquam verbotenus repetitum esfet, fubjungunt poenalia haecce: *Zullen daarenboven auteur, uitgever, verfpreider en drukker ieder verbeuren eene boete van f* 1000, *voor elke contraventie van voorsz. punten; waarin ook zij vervallen, die eenig boek, waarvan de auteur geene profesfie doet van de Gereform. religie, uitgeven, verfpreiden of drukken, zonder dat de naam en profesfie des auteurs daarvoor gefteld zij. — Verbieden ein-*

(191) HUME, *Esfais Moraux et Politiques.* (verf. Gall.) T. VI. p. 19, *fq.* in disquifitione *de Libertate Prell.*

(192) *Gr. Plc. B.* VIII. 572.

eindelijk ook, eenige zulke niet geapprobeerde boeken uit eenige der Geünieerde Provincien of resfort van de Generaliteit binnen onze Provincien intevoeren, te verfpreiden en te verkoopen, op boete van f 300 voor ieder Exemplaar, welke boeten zullen zijn: ⅓ voor den Officier, en ⅓ voor de Gereform. Armen der Stad, waar de calange plaats heeft (193).

Ne memoremus libros anonymos, injuriarum et odii plenos, in hiftoriâ illâ tragicâ illuftris viri, poetaeque celeberrimi, HARENII, Frifii, evulgatos, quos libros eodem anno 1761 vetuerunt Ordines Hollandiae, transeamus ad annum fequentem, quo, die 30 Julii, iidem Ordines edictum promulgarunt contra opus auctoris Gallici, quod quum et noftro tempore abunde in manibus fit, atque a plurimis legatur, hic a nobis commemoretur necesfe est, etfi caeteroquin a fingulis libris vetitis plerumque abstineamus. ROSSAVII, Philofophi Genevenfis, liber, cui titulus: *Emile, ou de l'Education*, ab Ordinibus habitus *godloos, fchandaleus, ergerlijk en profaan, ftrekkende om de onervaren jeugd van den eenigen weg ter zaligheid afteleiden*, hic liber privilegio antea concesfo nunc, pravâ indole cognitâ, deftitutus declaratur, fimulque cuivis illum typis mandare, edereque interdicitur, poenâ 1000 florenorum. Antea jam in aliis Europae regionibus eandem

(193) Verba placiti habet *Gr. Plc. B.* IX. 208. WILT. V. 442. Verbo DE OYS. p. 78. Rem ipfam amplius *Onmidd. Verv. op* WAG. XXIII. 179, *fq.* et 217.

dem fortem obierat, etiam Parisiis igni traditus (194). Uti autem acerrimae minae poenaeque saepe parum conducunt ad optimum consilium obtinendum, ita et hic usu venit; quum enim homo semper ducatur ad id, quod officia ipsi denegant, et verissimum fit dicterium: *Nitimur in vetitum semper cupimusque negata*: ita, prohibitâ licet ROSSAVII operis venditione penes nos, saepius tamen deinceps extrinsecus in patriam nostram introductum est, foliis omnibus separatis, hic illic sparsum per alios bonae indolis libros, quorum venditio Summis Magistratibus suspicionem movebat nullam.

Duobus abhinc annis, die 14 Decembris 1764, Curia Hollandiae duo alia Gallica opuscula vetuit, quorum unum habebat VOLTARIUM auctorem; opuscula, quae libros sacros aperte aggrederentur, quaeque igitur igni tradita et a carnifice combusta sunt non solum, verum et Typographis Bibliopolisque eadem, imo acriora injuncta sunt, quae de ROSSAVII libro modo tradidimus, quum intra tres post promulgationem dies omnia exempla tradere deberent, poenâ *f* 100, praeter mulctam ad annum 1762 allegatam, 1000 florenorum (195).

Ini-

(194) Verba habet *Gr. Plc. B.* IX. 194. WILT. breviter V. 445. Fusius rem ipsam *Onm. Verv. cit.* XXIII. 217, *sq.*

(195) Cf. *Onm. Verv. cit.* XXIII. 355, *sq.* Verba edicti *Gr. Plc. B.* IX. 195.

Initio anni 1765 Ordines Frisiae vetuerunt editionem sparsionemque versionis Belgicae alius libri VOLTARII, cui titulus: *Sur la tolérance en matière de Religion* (196).

Ipsa autem Curia Hollandiae, postquam libros hosce noxios in dies magis magisque spargi annis 1762, sqq. vidisset, ad Ordines ejusdem Provinciae hac de re die 29 Januarii 1765 scripsit, schema placiti (*concept-placaat*) proponens, quod tenderet ad vetandos pravos libros, religioni moribusque contrarios; non tamen tunc placito annuerunt Ordines. — Interim Curia etiam cogitavit de constituendis CENSORIBUS LIBRORUM, qui libros omnes in Belgio Foederato editos, antequam venditioni prostent, legant, eosque probent, si nil mali ex suâ opinione contineant: vetent, si noxii iis ob quamcunque causam videantur. Hanc tamen rem tot difficultatibus premi viderunt, ut abstinerent a proposito ad Ordines Hollandiae tunc temporis referendo.

Postquam Ecclesia Romano-Catholica, ineunte Saec. XVI, certior facta esset, libros edi, quae placitis suis adversarentur, eos atro carbone notabant Clerici, *haereticos* dicebant, laïcis eorum lectionem interdicebant, eosque hanc ob rem in Indices redigebant (qua de re jam *hujus Capitis* §°. 1. diximus). Instituto autem in Hispaniâ, exeunte Saec. XV., Judaeorum a Christianâ fide apostatarum causâ, Tribunali

(196) *Oom. Verv. cit. l. l.* p. 356.

li Inquifitionis, quod de ipfis hominibus haereticis judicabat, ei etiam librorum cenfuram detulit Ecclefiae Romano-Catholicae Pontifex Maximus. Res PHILIPPO II Regi grata erat et accepta, ejusque regimini mire adaptata, quum Cenfores libros omnes, vel partim, vel integros vetarent, qui periculofi quid contra religionem Romano-Catholicam continerent, quam PHILIPPUS imo pectore profitens, hinc vi principiorum jam tunc in illâ Ecclefiâ adoptatorum, *omnes, qui extra eam fint, damnatos esfe*, per fe ducebatur ad haereticos odio perfequendos, eorumque libros cenforum ope prohibendos. Cui fponte confequens est, nec tunc, nec in pofterum Belgis Foederatis valde acceptum fuisfe nomen *Cenforum Librorum*.

Verum enim vero, quum anno 1765 et fqq. horum cenforum mentio fieret, nomen Curia Hollandiae fervatum volebat, re plane mutatâ. Id enim fponte apparebit, modo obfervaverimus, eos libros Theologicos, quos Hifpani Romano-Catholici dicerent haereticos, esfe Proteftantibus inter primos et praecipuos. Verum et totius rei fcopus apud noftrates erat longe magis laudandus. Hifpani enim, odio acerrimo in haereticos ducti, conamina fua religionis velo obducere tentabant, et ita tecti mira quaedam de religionis veritate vindicandâ prae fe ferebant: ut ipfe PHILIPPUS II, faltem ejus fatellites fic in Belgio egerunt. Noftratibus contra cordi erat Reformata religio, ejusque unicum fundamentum, S. Scriptura; non damnabant Belgae eos, qui extra coe-

coetum Reformatorum viverent (nam bonus Reformatus fibi perfuafum habet, etiam penes Chriftianos, aliis facris fectisque addictos, viros esfe virtute et religionis amore excellentes), verum dolebant Saec. XVIII, jam per fat magnum tempus libris multis multifariam religionem laedi, ipfiusque fundamenta, quae S. Scripturâ continentur, parvo pretio, imo ludibrio haberi, opufculis et effigiebus obfcoenis bonos mores affici, juventutemque perditum iri. Ex hisce principiis etiam explicanda funt conamina antea, annis 1654 et 1662, hic adhibita ad conftituendos vifitatores, vel cenfores librorum, quorum fuo loco mentionem fecimus. Quae quum ita esfent, non mirandum, immo probandum et laudandum est, Curiam Hollandiae et Ordines, qui eodem confilio ducti, jam annis 1762 et 1764, ut fupra diximus, quaedam ROSSAVII et VOLTARII opuscula prohibuerant, omnem operam navasfe, ut huic malo mederentur, quemadmodum mox videbimus. Conatus erat maxime laudandus; metuendum tamen, ut executioni tradi posfet. — Verbo, ut noftram de Cenforibus, quales anno 1765, et deinceps anno 1769 proponebantur, dicamus opinionem: confilium totius rei omni probatione dignisfimum, fummâ laude profequendum in *abftracto*. „ La fureté „ générale de l'Etat," inquit BIELFELDIUS (197), „ et la fureté particulière de chacun de fes membres, „ exigent, qu'on ne permette point la publication „ des

(197) *Inftit. Polit.* T. I. p. 105. C. VII. §. 13.

„ des livres impies, des libelles contre le Gouvernement, des ouvrages ſcandaleux et capables de „ corrompre la jeuneſſe, ou d'entrainer l'innocence „ au crime. Ces conſidérations ont donné à la police l'inſpection ſur les imprimeries, librairies, „ colporteurs, et autres perſonnes, qui débitent „ les livres, et ſur les auteurs." At rei *executio* difficilior est; ſi enim idem conſilium in ipſis libris adhibeatur, ſi libri ad normam in placito praeſcriptam adaptentur, veriſimile eſt, aquam haeſuram, remque numquam ad exitum perduci poſſe, cum ob imperitiam Cenſorum, qui non cujuscunque generis libros dijudicare valeant, tum ob Cenſorum animum quibusdam in re Eccleſiaſticâ vel morali, vel politicâ doctrinis nimis obnoxium, ab aliis diſciplinae partibus averſantem, tum ob librorum molem immanem, quorum lectio nimium temporis abſumeret, tum denique ob ipſius normae et vocum vagos terminos, v. c. quinam ſint libri *impii et obſcoeni*, quaenam *vera religio Chriſtiana*, quaenam hujus religionis *fundamenta*, de quibus inter ipſos Proteſtantes lis eſt, quid ſignificet, ea *ludibrio habere*, quae omnia (*libri impii et obſcoeni — vera religio*, etc.) ſunt vocabula, quibus utitur Curia Hollandiae in placito die 7 Septembris 1769 propoſito (de quo mox videndum). Licet igitur in concreto res ad exitum perduci nequeat, in abſtracto tamen hi librorum Cenſores non contemnendi ſunt; adeoque, omnibus perſpectis, de Curia Hollandiae dicendum videtur: *Ubi deſunt vires, tamen est laudan-*

danda voluntas. Nunc autem transeamus ad examinanda conamina ipsa, anno 1769 adhibita.

Saepius hucusque vidimus varia, five Ordinum Generalium, five Ordinum fingularum Regionum conamina, fingula fuo modo adhibita ad conftringendam preli licentiam, nec tamen fuccesfu optato gaudentia. Igitur anno 1769 hunc in finem in Hollandiâ, poft diuturnas Ordinum hujus Regionis deliberationes, a Curiâ Hollandiae die 7 Septembris hujus anni motum est confilium, de quo modo diximus, conftituendi Cenfores Librorum, quorum ope fore, ut hoc malum optime praeveniretur, perfuafum fibi habebant plurimi. Attamen, ideo res non omnibus aeque placebat, feque ei oppofuerunt fatis acriter Corpora, five Collegia (*Gilden*) Typographorum Bibliopolarumque, nonnullis in urbibus, imprimis Lugduni Batavorum, querimonia fua fcripto confignata Magiftratibus tradentia, tam efficacia, ut Curia, hinc certior facta, fibique perfuafum habens hujus confilii executionem non folum multis laborare difficultatibus, verum etiam commodis inde forte profluentibus longe praevalere incommoda (198), uni-

(198) Neque hoc confilium unice Proteftantibus displicuit. Audiamus, quid de Catholicis dicat CLERICUS in *Bibliothèque Choifie.* T. XV. Part. I. art. 1. in recenfendo *Volum.* II. *Repertorii tractatuum Politicorum*, fub GUIL. III. Angliae Rege editorum. Ait CLERICUS *l. c.* p. 78, *fq.* „ Une bonne partie des Catholiques Romains même dèsapprouve extrêmement la pratique des „ lieux, ou il n'est pas permis d'imprimer fans approbation des „ Cenfeurs publics, à caufe de l'expérience, qui a appris, que „ ces

universam hanc Censorum institutionem missam faceret, remque alio modo effici debere censeret.

Delegati enim ex Curiâ placitum ad normam antecedentium conscripserunt, Ordinibusque Hollandiae tradiderunt, ab hisce probandum, promulgandumque; quod non abs re erit obiter memorasse. Vetabat: *het maken, drukken en uitgeven van alle zoodanige boeken, waarbij de gronden van den Christelijken Godsdienst aangetast, of de H. Schrift, als mede de ware Gereformeerde Religie, op eene spotachtige wijze behandeld worden, gelijk ook alle boeken en geschriften, door hunnen obscoenen inhoud geschikt om inbreuk te doen op de goede zeden, en strekkende tot bederf der jeugd: onder bedreiging van geldboete, ban of gevangenis, naar mate de boeken meer of minder schadelijk geoordeeld zouden worden, en het boosaardig opzet der overtreders ver-*

„ ces Censeurs s'opposent très souvent à la vérité." Haec de Censoribus censent Catholici (quibus junge, quae de Indicibus censeant, referente BAILLETO; vid. supra, *hoc Cap. notâ* 54); quid nobis censendum? — Objectat CLERICUS porro *l. l.* quasi in favorem Censorum: „ Si l'on permet d'imprimer indifferemment, sans „ l'approbation des Censeurs, des livres, on publiera mille impié-„ tés, en faveur de l'Atheisme et du vice, et même des ouvrages „ seditieux, et propres à troubler la societé civile." At ea sic refutat: „ Mais il-y-a des lois contre les séditieux, et rien n'empê-„ che, qu'on ne punisse ceux, qui n'ont point de conscience, „ comme les Athées, et les gens de mauvaise vie, qui ne peuvent „ pas dire, qu'elle les oblige de défendre leurs sentimens." — Ex ea, quam ad annum 1754 allegavimus, HUMII opinione de censurâ librorum, satis patet, eum, si in Belgio Foederato vixisset, numquam approbaturum fuisse eorum institutionem.

verdiende. Verder dat Boekverkoopers of Drukkers niets drukken zouden, zonder te weten, wie de maker ware, wiens naam zij, des gelast zijnde, den Procureur-Generaal of Officier moesten openbaren op boete van f 600 voor de eerste, en dubbeld voor de tweede reis; uitgezonderd de Boekdrukkers en Boekverkoopers die een boek buiten 's lands gedrukt, en hier openlijk verkocht, zouden herdrukken. — Op gelijke boete moest ook op het titelblad naam en woonplaats, enz. staan (ut anno 1581 et faepius vidimus), — *maar zoo de naam van een Boekdrukker of Verkooper door een ander voor een geschrift valsch mogt zijn geplaatst, moest hij, wiens naam geplaatst was, zoodra het tot zijne kennis kwam, hiervan den Procureur-Generaal of Officier verwittigen, of anders verantwoordelijk zijn, als had hij het zelf gedrukt en uitgegeven; dit zou hij mede zijn, zoo hij het boek verkocht had, schoon voorgevende dat hij van dien valschen naam onkundig was: die een valschen naam had doen stellen, zou verbeuren f 600, zoo het boek niet tot de in dit placaat verbodene behoorde; en dubbeld, zoo het er onder moest gerekend worden* (199).

At hocce fchema non fingulis ex Collegio Ordinum aeque placuit fociis; faltem id patere videtur ex eo, quod nonnulli hujus placiti verba defcripta fibi rogarent, ut magis tranquille de eo fecum cogitarent et deliberarent, ut prae fe ferebant; ea autem faepe obtinebat agendi ratio, fi res minus place-

(199) Cf. *Osm. Verv. op* WAG. T. XXIV. p. 227, *sqq.*

ceret; obstabant saltem hujus placiti executioni multa, ita ut die 24 Januarii 1770 Ordines Hollandiae placiti probationem deferrent ad posterioris curae deliberationes.

Interim, hoc intervallo, Typographi et Bibliopolae Hollandi complures, nuntio de placito promulgando ad se perlato, innumera mala sibi et preli libertati imminentia perspicientes, ea praevertere studuerunt, et hanc in rem omnem navarunt operam, omnem moverunt lapidem, tum Amstelodami, tum Lugduni-Batavorum. — Amstelodami tres Bibliopolae, ARKSTÉE et MERCUS, P. MEYER, et Z. CHATELAIN ejusque filius, e primariis hujus urbis Bibliopolis, scripto querelas suas tradiderunt Collegio Typographorum et Bibliopolarum illius urbis, a quo universo Collegio hic libellus (*Memorie*) Magistratibus Urbanis traditus est ineunte anno 1770. Totus libellus satis gravia incommoda illi consilio objicit, qualia sunt: vagi vocum termini, immensa doctrina, quae in Censoris persona requiritur, cognitio nimirum cujuscunque doctrinae generis, quae tamen rarissime singulis hominibus inest; incommoda, de quibus modo diximus; placitum porro ad eam ducit difficultatem, ut nemo in posterum anonymus librum edere possit, et quae hujus generis plura sunt, uberius et ad verbum legenda in opere ad calcem citato (200). — Videamus, quid Lugduni-Batavorum obtigerit. Hujus urbis Collegium Typographorum

(200) *Nieuwe Nederl. Jaarboeken*, T. V. Part. 2. 1770. pagg. 789 — 807.

rum et Bibliopolarum universum, exeunte anno 1769, acriter se opponendo Censoribus librorum a Curiâ propositis, suis maxime conatibus (cf. *p.* 199) hoc consilium missum factum vidit. Jam novum placitum a Curiâ ad Ordines Hollandiae prolatum itidem praevertere tentabant tres e primariis Bibliopolis Leydensibus, C. VAN HOOGEVEEN JR., P. VAN DER EYK et D. VYGH; frustra tamen hac de re cum primariis ex Collegii sui (*Overlieden*, sive *Hoofdlieden van het Gilde*) consilia ineuntes, et certiores facti de Bibliopolarum Amstelodamensium libello, etiam ipsi Magistratus Urbanos adierunt, rogantes, ut hi apud Ordines Hollandiae intercederent, ne placitum probarent, ederent promulgarentque. Haec autem Bibliopolarum triga petitioni suae addidit et subjunxit disquisitionem amplam, libere conscriptam, atque verae egregiaeque doctrinae plenam, cujus auctores erant causarum patronus doctissimus Lugduno-Batavus ELIAS LUZAC, ejusque agnatus ISAÄCUS ELIAS LUZAC, quorum prior operibus variis, sive nomine suo insignitis, sive anonymis prolatis doctrinam suam mire probavit (200*), atque eo magis scribendae huic disquisitioni erat aptissimus, quo melius ipse intelligeret, et quaenam sint vera Bibliopolarum commoda, et quid Bibliopolis juste tribuatur, quippe e quorum numero ipse erat.

Non

(200*) Cf. de eo H. C. CRAS, *Notice sur la vie et les oeuvres d'*ELIE LUZAC, Gall. in *Magazin Encyclopédique par* A. L. MILLIN. 1813. T. IV. *Août*, p. 308—333. — Belg. in *Alg. K. en. L. Bode* 1813. No. 54, 55, 56.

Non finunt hujus dissertationis termini, multis de hoc LUZACII opufculo dicere. Contendit, placitum ducere ad difficilia quaevis, et nihilominus numquam, eo promulgato, attingi posse probum illum et laudandum fcopum, quem Curia et Ordines fibi propofuerant; praecipua autem, quae probanda in animo habuit, et de quibus juridice politiceque egregie disferuit, memorasse nobis fuffecerit.

1°. Contendit praeter quosdam defectus, quibus laborare videtur fchema placiti, in eo defiderari duo maxime essentialia (quae dicuntur) in lege poenali necesfario requifita; partem *definitivam* male fe habere ob vagos vocum terminos, nec meliorem esse partem *vindicativam*, quum in eos, qui placito adverfentur, ftatuatur gravis mulcta, vel relegatio, vel carcer, quo magis minusve noxius judicetur liber, vel id requirere videatur confilium atrox ejus, qui hanc legem violet.

2°. Placitum res quasdam exiftimat effici posse, quae nullo modo ad exitum perduci posfint.

3°. Placitum fi in actum ducatur, mercaturae librorum perniciem afferat necesse est, Typographos et Bibliopolas vexationibus infinitis afficiet.

4°. Ejusmodi placitum repugnare putat L. naturali incolarum libertati, nec non civili, quae omnibus Hollandiae incolis aequo fub regimine Ordinum hujus Regionis competit.

5°. Minime illud convenire docet conditioni Hollandiae, quod ad mercaturam, praefertim quod ad literarum et doctrinarum cultum.

6°. Affirmat denique, placitum non folum non for-

forțiturum optimum, quem fibi propofuerant Ordines, effectum, verum vel nihil operaturum, vel e contra multum mali pariturum.

Horum capitum amplam viri peritisfimi disquifitionem ad verbum exhibet opus faepius citatum (201).

Neque hic libellus fuccesfu caruit, quem hinc fperaverant Bibliopolae Leydenfes; etenim et hoc et aliis bonis opufculis, quae fapientiores Hollandiae viri (201*) prodire jusferunt, ducti funt Ordines Hollandiae, ut a placito defifterent, illudque promulgationi non traderent (202).

Diutius, idque propter rei momentum, commorati fumus in tradendis, quae habebamus de Cenforibus librorum, deque placito deinceps Ordinibus a Curiâ propofito. Quae jam fequuntur, citius et facilius abfolvi queunt.

Primo loco occurrit placitum eorumdem Ordinum Hollandiae, diei 9 Februarii 1771, quo reprehenduntur novellarum auctores, qui nimiâ ufi erant licentiâ in edendis vel partim, vel integris, literis legatorum hujus Reip. penes Reges exteros; re-

(201) *N. Ned. Jaarb. citt. l. l.* pagg. 809—896.

(201*) Quibus annumerandus 12 paginarum libellus anonymus, cui titulus: *Brief aan een Regent van eene Hollandsche Stad, rakende de Drukpers*, quique circa idem tempus prodiisse videtur, quia LUZACIUS in disquifitione femel iterumque illius meminit (*N. Ned. Jaarb. citt.* p. 868 et 88;). Quisnam auctor hujus bene confcripti libelli fuerit, non *certo* patet. Non unam ob caufam LUZACIUM ipfum fufpicari licet, etiam ob epiftolae fubfcriptionem, quae fic audit L. C.

(202) Cff. de totâ hac re *Ônw. Verv.* faepius cit. T. XXIV. p. 223—231. et ample *N. Ned. Jaarb. l. l.* pag. 783 — 896.

renovatur hac occasione eorumdem Ordinum decretum diei 16 Octobris 1723, et hisce auctoribus serio interdicitur licentia, de qua diximus, *terwijl tegen de schuldigen naar gelegenheid der zaken zal geproceedeerd worden* (203).

Invenimus nunc proxime, die 1 Maji anni 1773, decretum Ordinum Hollandiae, cujus haec caussa refertur (204): quum MARMONTELLII Galli opusculum venustum, sapienter diserteque scriptum, cui titulus *Bélisaire*, nostratibus innotuisset, lites inde oriebantur de tolerantiâ Ecclesiasticâ latiori, vel magis restrictâ tuendâ. Illam laudabant, qui MARMONTELLII librum magni faciebant: hanc prae se ferebant ii, qui de rebus Ecclesiasticis gravius et severius judicarent; scintilla in ignem satis ardentem vertebatur, quem ut exstinguerent Ordines, fecerunt decretum, de quo diximus, quodque vetat, *dat niemand make, drukke, uitgeve boeken, waarin de Christelijke Religie en de leerstukken van dezelve, — die in de Kerken van dezen Lande worden geleerd en beleden, — tegengesproken en bespot worden, — op poene dat de makers derzelve, of die ze willens en wetens hebben gedrukt of verspreid, beschouwd zullen worden, de hooge Overheid te hebben geattenteerd, en als verstoorders der gemeene rust van den Lande, naar eisch van zaken, zelfs met bannissement, zullen gestraft worden* (205).

Se-

(203) *Gr. Plc. B.* IX. 402.

(204) In opere *Onm. Verv.* saepe cit. T. XXIV. p. 336, *sq.*

(205) *Gr. Plc. B.* IX. 200. WILT. V. 446. DE GYS. p. 78.

Sequitur placitum Ordinum Zelandiae, diei 23 Februarii 1775, fparfis etiam nonnullis fcriptis anonymis, quibus in contemtum ducantur perfonae quaedam, in Walachriâ munera gerentes. Vetat edictum *het opstellen en verspreiden van eenige naamlooze en hatelijke geschriften, waardoor de gemoederen der ingezetenen opgestookt worden tegen hunne medeburgers — op poene van boven de dubbele vergoeding der toegebragte schade, rigoureus te worden gestraft* (206).

Transimus ad annum 1781; die 5 Maji invenimus decretum Ordinum Hollandiae, fimile quid continens, ac decreta, de quibus jam diximus, dierum 16 Octobris 1723, 29 Augufti 1755 et 9 Februarii 1771; meritò enim reprehenduntur duo novellarum publicarum auctores, qui praeter veritatem de Regibus Daniae et Borusfiae fcripferant; dicta revocare jubentur *op poene van de hoogste indignatie van Hun Ed. Gr. Mog.* (207).

Sequitur jam decretum Ordinum Ducatus Gelriae et Comitatus Zutphaniae, diei 30 Julii ejusdem anni contra libellos ejusdem fere habitus, ac in Hollandiâ faepisfime jam retulimus: quum tamen hoc folam Gelriam fpectet, lubet referre paucis. Vetatur *het maken, drukken, verkoopen en verspreiden van eenige paskwillen, enz. — met of zonder naam van maker of drukker; ook dezelve van elders in deze Provincie intebrengen, het zij ze strekken tot nadeel*

(206) *Gr. Plc. B.* IX. 403.
(207) *Idem, ibid.* p. 408.

deel en verachting of kleinachting der hooge Overheid, of van bijzondere Regeringspersonen, of wel van andere hooge of lage Staatspersonen in dienst van dezen Staat; op poene van confiscatie van alle Exemplaren en eene boete van f 1000 (208). Verbo adjungendum, tetendisse hoc edictum ad reprimendos libellos conviciis repletos in Gelriâ vulgatos contra Ducem Brunsvicensem, qui olim GUILIELMI V, Auriaci tutor, tunc penes nos summis adhuc honoribus fungebatur, non tamen cuivis Belgae aeque acceptus erat.

Interim moles libellorum famosorum tam immensa evaserat, atque tam acres injurias, praesertim in ipsum Principem Auriacum, ejusque gentem, in alias personas publicis muneribus fungentes et in patriae regimen continebat, ut mense Septembri 1782 Curia Hollandiae Ordinibus ejus Regionis proponeret promulgationem novi placiti contra eos libellos, gravissimas constituens poenas in delinquentes, i. e. in Typographos Bibliopolasque, qui haecce scripta anonyma typis mandarent ederentque (209).

Nullus autem potuit modus aut remedium inveniri malo, quod per totum Belgium Foederatum jam eo usque prorepserat; in dies augebatur copia horum libellorum, satyrarum, etc.; hisce jungendae no-

(208) Cf. *Vervolg op* WAG. IV. 96. *N. Ned. Jaarb. citt.* 1781. p. 1329. DE GYS. *l. l.* p. 79, et *sq.* erravit, placitum Ordinum Gelriae in *N. Ned. Jaarb.* obvium distinguens ab eo, quod in *Verv. op* WAG. occurrit, cum tamen reverâ unum idemque sit.

(209) Exstant literae in *Verv. op* WAG. *cit.* V. 282—285.

novellae publicae et hebdomadariae chartae complures, quibus vetandis Ordines fingularum Regionum operam dederunt, et annis 1781, 1782 et 1783 plurima decreta ediderunt; quae tamen ad fcopum noftrum minus facientia, quippe fpecialia, lubenter praeterimus. Videantur tamen de iis opera faepius citata (210). Convicia ad illud usque culmen adfcenderunt, ut ipfe Princeps GUILIELMUS de laefione quereretur et preli coërcitionem expofceret in extraordinario Ordinum Conventu (*Staatsvergadering*) (211).

Interim Ordines Hollandiae, tanto malo ut aliquatenus occurfaretur, Curiae Hollandiae propofitioni anni praecedentis aufcultantes, renovari curarunt die 10 Januarii 1783 decreta contra famofos libellos edita die 18 Januarii 1691 et 7 Martii 1754 (212).

Die 18 Maji 1784 exiit decretum jusfu Magiftratuum Haganorum contra libellos famofos; dum die 8 Septembris ejusdem anni Roterodami a Magiftratibus interdictum est, *dat de drukkers geene andere nieuwspapieren zullen mogen laten drukken, dan die bij ftedelijke Refolutie zijn opgegeven* (213).

Sequitur duobus annis poftea placitum Ordinum Gelriae diei 8 Septembris 1786, fatis feverum, temporibus optime adaptatum (fi nempe continuo au-

(210) *Verv. op* WAG. V. 285 — 294. item VI. 376 — 383. et *N. Ned. Jaerb.* tribus hisce annis.

(211) *Verv. op* WAG. T. V. p. 309.

(212) *Gr. Plc. B.* IX. 411.

(213) Haganum est in *N. Ned. Jaerb.* 1784. p. 996. — Roterodamenfe *ibid.* p. 1580.

het stellen, schrijven, verspreiden van lasterlijke, logenachtige of smadende en honende papieren en geschriften, — *op poene van naar alle rigueur van regten te zullen gestraft worden* (218).

Hinc autem usque ad rerum conversionem anno 1795 obortam nullum (praeter decretum 22 Martii 1792 mox citandum) reperimus edictum, nec Ordinum Generalium, nec singularum Regionum, nec ullius Curiae, licet tempora plerumque non minus turbulenta essent, quam ab anno inde 1780 fuerant. Verosimile autem hic videtur, quod ad hunc locum observavit Vir Conf. DE GYSELAAR, *Diss. p.* 85, causam hujus rei forte in eo quaerendam esse, quod in plerisque, saltem Hollandiae, urbibus placita contra famosos libellos, satyras, etc. ipsi Magistratus promulgaverunt. Putarunt forte Ordines, quique Curiae intererant, se hoc tacite probantibus, magis quieti singularum urbium prospici et consuli. Saltem placitum Ordinum Hollandiae, die 9 Decembris 1702 hac de re vulgatum, repetierunt Magistratus Amstelodamenses, die 27 Januarii 1791, Delphenses postridie, Roterodamenses et Harlemenses (219) die 4 Februarii ejusdem anni (220).

Denique occurrit placitum Ordinum Hollandiae, die

(218) *N. Ned. Jaarb. ibid.* p. 5715. DE GYS. p. 84, *sq.*

(219) Quorum edictum ad verbum invenitur apud C. DE KONING, *Tafereel van Haarlem*, 1808. III. Dl. blz. 276—279.

(220) Edictum Amstelodamense habent *N. Nederl. Jaarb.* 1791, p. 25. — Delphense ibid. p. 17. — Roterodamense, p. 90. — Harlemense, p. 184.

die 22 Martii 1792 ejusdem indolis ac decretum 5 Maji 1781, et praecedentia ibi citata, tendens iterum ad novellarum publicarum audaciam restringendam (221).

Atque sic absolutâ serie placitorum ad nostram materiem facientium in toto Belgio Foederato (quoad invenire potuerimus) per duo integra Saecula, quae stetit Resp., paullulum subsistamus et verbo moneamus, quaenam ex hisce ad nostram rem, id est ad Typographorum Bibliopolarumque jura in cudendis edendisque libris, fluxerint.

Quae retulimus generalia contra famosos libellos varii generis et scopi placita complura, in tantum ad nostra jura pertinent, in quantum hisce edictis interdicitur Typographis et Bibliopolis, ne cudant edantque scripta haecce et quaecunque alia noxia, injuriis et conviciis referta, deinceps prodituta. (Ne tamen quis putet, praeter edicta, quae retulimus, alia nulla exiisse contra singulos libellos; ad calcem loca citabimus, ubi, si quis forte haec investigare velit, decreta ea invenire queat plurima (222)). Idem dicendum de prohibitione edendi

(221) *Gr. Plc. B.* IX. 455.

(222) Ab anno 1606 — 1638. WILT. T. I. p. 415. — Alia ab anno 1614 — 1653. *ibid.* p. 424. — Anno 1651. *ibid.* p. 429. — 1655. *ibid.* p. 430 et 432. — 1669. *ibid.* p. 441. — 1618. *ibid.* T. II. p. 286. — 1706. *ibid.* p. 428. — 1732. *ibid.* p. 588. — 1733. *ibid.* p. 598. — 1731. *ibid.* T. III. p. 262. — Ab anno 1693 — 1722. *ibid.* p. 266. — Ab anno 1746 — 1749. *ibid.* T. IV. p. 432. — Placitum anno 1781 vulgatum huc faciens, *Gr. Plc. B.* IX. 409. — Ejusdem anni in *Verv.* op WAG. T. V. p. 288, *sq.* — 1783.

di novellas publicas, vel hebdomadaria. In quantum vero haec prohibitio tendat ad ipfam disquifitionem de preli libertate, aut coarctatione majori minorive, necessariâ nec ne, de qua in infinitum fcripferunt eruditi, extra terminos nobis pofitos fita funt haec edicta prohibitoria. Id tantummodo indicandum: fi quis ferio obfervet poenas et mulctas in delinquentes ftatutas continuo aggravatas, quo magis ad feriora tempora pergas, nec tamen ideo, aut eâdem proportione imminutam copiam librorum faepius vetitorum, nec frequentiam delinquentium; a pofteriori dicendum videtur, hanc, augendi continuo poenas, non optimam viam esfe, qua hoc malum coërceatur; praefertim quia, quo magis augeantur poenae in preli licentiam ftatutae, eo fubtilius delinquentes peccant, libros edentes fine auctoris editorisve nomine, aut loci infcriptione. Foret forte melius, nulla coërceri fcripta, nifi quae vel Summum Numen contumeliofe lacesfant, vel convicia in Summum Imperantem caeterosque inferiores Magiftratus contineant: in reliqua non acriter animadverti; quia in univerfum verum fit, quo magis libros vetes, eo magis fpargi eos ac legi: ea ta-

1783. *Gr. Plc. B.* IX. 411. *Verv. op* WAG. V. 286, *fqq.* — De Curfore Rheni inferioris (*Poft van den Nederrhyn*) *Verv. op* WAG. V. 288—294. VI. 376—383. XII. 300—305. — Anno 1788. *Verv. op* WAG. XXI. 37, *fqq.* — 1790. *idem Vervolg.* XXIII. 275—282; et de libello Harlemenfi, *ibid.* p. 282—284. DE KONING, *Tafr. v. Haarlem* III. 270—273. Praeter hanc molem certo certius alia fcripta nonnulla nos fugerunt.

tamen, quae cum Deum, tum Summum Imperantem ſpectant, ut jam diximus, hinc excipienda, quippe aperte Religionem et Civitatum quietem turbantia, atque ad ſeditionem provocantia. Interim rem esſe difficillimam lubens profitemur, neque miramur, Leydenſes Magiſtratus, jam anno 1582 (ut ſupra, *pag.* 116, retulimus) praedicasſe, difficile quid esſe, has licentias coërceri, absque eo, ut majori malo anſa praebeatur. Quid dixisſent, ſi turbulentisſimis illis vixisſent temporibus, in quibus verſata est patria ab anno circiter 1781—1795. Redeamus.

In eo eramus, ut de decretis expoſitis modeſte judicium proponeremus; ea, quae directo tenderent, ut Typographis Bibliopolisque quaedam injungerentur, et ſtatuerentur jura, ut ita dicam *poſitiva*, non fuere frequentia, unde patet, modo ne cuſis editisque ſcriptis impiis atque calumnioſis religionem hominesve laederent, liberum relictum esſe mercaturae librorum exercitium, prout ferret libido, obſervatis iis, ad quae obſtringebantur decretis diei 28 Junii 1715, et paucarum ſimilium.

Attulimus ſtatuta, coras, uſus, conſuetudines; hisce enim conſtitit Sacculis XVI—XVIII in patriâ noſtrâ omnis juris ambitus (exceptis, quae ex Jure Romano ſervata habemus), dum propter varias, quibus formabatur Reſp., regiones, neceſſario una eademque legiſlatio tempore Foederatae Reipublicae non obtineret, atque nec Codicem legum omnibus Regionibus communem conden-

dendi animus esset, nec facile ferret constructionem Codicis conditio Civitatis. Hinc fluit, exceptis placitis, quae tulerunt Ordines Generales, juris, quod retulimus, varietatem fuisse insignem per omnes Reip. partes; jus enim illud peculiare unice ortum est ex abusu et defectu, qui hic illic obtinerent, quique ad placita edenda ducerent; non tamen in nostrâ materie tanta est juris diversitas, quanta in iis capitibus, quae ad jura rerum et personarum omnium proprie pertinent; haec enim jura ubivis in censum veniunt, ita ut quaevis urbs, imo unusquisque pagus sua habere possit jura (ut saepe factum). Ea autem, de quibus nos agimus, jura non nisi majoribus in urbibus in censum veniebant, quum Typographi Bibliopolaeque alibi plerumque non habitarent, saltem in urbibus minoribus non illâ frequentiâ, quae requirebatur, ut ibi obtinere possent jura nostra specialia: et rarissime adhucdum Typographus Bibliopolave in pagis adsunt, excepto tractu Groningano, ubi in pagis, Provinciae metropolin circumdantibus, ultra 30 Bibliopolas atque unum Typographum reperies.

Quodsi igitur systema, sive Codex legum in Belgio Foederato non exstaret, Belgaeque, in quantum solo jure patrio (non Romano) uterentur, peculiaria haberent jura, ut ex placitis legibusque supra traditis patet: unice superest, ut videamus, quare decreta complura exierint, anteriorum repetitionem sistentia. Id partim ex eo explicandum, quod, quum poenis decreto cuicunque annexis Typographi Bibliopolaeque non absterrerentur nec a spernendis, nec ab eludendis

dis decretis, cogerent Magiſtratus ſuos ad decreta eadem, auctâ et gravatâ ſanctione poenali, repetenda. Et porro aliud accedit; faepe quidem, licet videretur repetitio, erat mutatio quaedam parva, aut alius evaſerat legislatoris ſcopus; nam hisce conſuetudinibus, coris, etc. praeſertim quod ad noſtrum ſcopum ſpecialia quaedam conſtituentibus, ut v. c. res erat in variâ conditione librorum vetandorum, Ordines placitis novis latis tollere non potuerunt omnem prell abuſum; mox enim alil libri edebantur, qui ex plurium opinione non ad genera antea prohibita pertinebant, et paullulum hinc deflectebant. Tandem, (quod reverâ locum non habuisſet, ſi Codice legum univerſali uſi esſent majores noſtri) repetebantur ſaepius decreta anteriora, nullâ licet mutatione obtinente, ſi priora forte placita in deſuetudinem abiisſent, aut ſi olim ea fuisſet civitatis conditio, ut non ſine magnâ difficultate (de qua queſti ſunt Magg. Lugduno-Batavi, anno 1582, ut *pag.* 116. diximus) tunc temporis placita exſequi licuisſet, deinceps autem tempora esſent mutata, atque Magiſtratus repetitum decretum tuto in actum ducere posſent. Forte denique decretorum repetitio non raro obtinebat, ubi legum executio neglecta erat (cf. *pag.* 173. *initio*).

Pervenimus ſic ad metam ſtadii, quod percurrere vellemus, jurium Belgii Foederati, ad annum 1795, quo Gubernatoris ſimul et Ordinum regimen cesſasſe, neminem fugit. Ut autem, formâ Reip. licet mutatâ, ejus jura non intereunt, ſponte hisce conſequens est, jura eadem, quae antea, manſisſe, donec

nec fpecialibus legibus fuerint abrogata, anno 1796, de quibus, §°. 4. videbimus.

§. 3.

Jura in Belgii parte Meridionali, i. e. in 10 Provinciis, conftituta ab exeunte Saec. XVI *usque ad finem Saeculi* XVIII.

Antequam jura Reip. Batavae poft rerum converfionem anni 1795 enarremus, redeundum est ad Belgii partem Meridionalem, 10 Regiones, quae conditae Reip. Belgii Foederati accedere nolentes, PHILIPPO II. adhaeferunt, quaeque hinc fere ad noftra usque tempora feparatae manferunt, fuaque fibi jura alio fub regimine habuerunt. Sequitur igitur proxime, ut ftatum horum jurium examinemus, quibus incolae hujus Belgii partis fub Hifpanis Auftriacisque gavifi funt, donec eodem Saeculo XVIII exeunte alia jura fint nacti.

Praemonendum autem, hanc feriem certo certius non esfe omnibus numeris abfolutam. Quum enim Repertoria placitorum ex omnibus Belgii Meridionalis regionibus infpicere nobis non licuerit, atque non nifi Brabantiae Flandriaeque placita confulere potuerimus, hinc fponte liquet, fpecialia quaedam, forte in aliis regionibus conftituta, nos fugisfe, licet ab alterâ parte verum fit, et conftitutiones praecipuas editas fuisfe in utrâque, quam nominavimus, Provinciâ, et placita maxime fcopo noftro infervientia ad univerfum Belgium Pontificium, non ad regionem

 fpe-

ſpecialem, pertinuiſſe, exceptis paucis, vel Ducatum Brabantiae, vel Comitatum Flandriae, vel urbes in alterutrâ obvias ſpectantibus. Verum praeterea dolemus, nos non ita probe in cauſas et ſcopos ſingulorum decretorum inquirere potuiſſe, atque Belgii Foederati placita indagavimus; ratio in eo quaerenda est, quod non quidem plane careamus hiſtoriâ univerſi Belgii Meridionalis bene conſcriptâ, qualem Belgii Foederati et habemus et grati laetamur, quod tamen ea, quae exſtat, DEWEZII *Hiſtoire Générale de la Belgique*, de placitis noſtram rem ſpectantibus nil referat, ita ut v. c. de placitis annorum 1570 et 1571 deque Indice Expurgatorio ne verbum quidem reperiatur. Interim haec forte ejus propoſitum excedebant, nec tam necessario ad hiſtoriam requiruntur, ut, ſine inveſtigatione *omnium* placitorum, *hiſtoria* dici nequeat.

Rem ipſam igitur aggrediamur, et ad ipſa tempora divulſionis utriusque Belgii redeamus. Primum in memoriam revocemus, quae in toto Belgio edita erant ibique ante turbas anno 1572 exortas vigebant jura, quaeque §°. 1. retulimus. Habuimus edicta non ex omni parte accepta, quippe ex acri religionis ſuae contra haereticos vindicandi Hiſpanorum ſtudio orta, igitur ſolis Belgis Reformatis ingrata, Pontificiis accepta.

Quodſi nunc in eorum recenſione pergamus, adest primum *Synodus Cameracenſis*, anno 1586 habita, cujus *Capitis* I. *art.* 3. jubetur, ne quis praeter juratos Bibliopolas Typographosque libros vendat, in-

introducat, typis mandet, aut distribuat (quod ſupra jam habuimus) (223); porro quemvis librum probari debere ab Epiſcopo, ejusve delegato, vel a Cenſore Academiae Lovanienſis, vel Duacenſis (224), quarum haec condita erat anno 1563; poſtquam autem anno 1668 CAROLUS II, Hiſpaniarum Rex, Pace Aquisgranenſi hanc urbem Galliae cesſisſet, hoc jus ad ſolam Lovanienſem Academiam reſtrictum est.

Edicto die 19 Febr. 1593, quod jam ſequitur, Regio nomine ad verbum repetitum est decretum diei 1 Maji 1566, quod ſupra vidimus (225).

Occurrit nunc die 31 Auguſti 1608 decretum, cujus auctorem non novimus; a parte Summi Imperantis vulgatum esſe, ſponte quisque videt; utrum autem ediderint ipſi Gubernatores Regii, Archiduces ALBERTUS et ISABELLA, an vero Curia Provincialis, affirmare non auſimus. Jusſit decretum anni 1608, *geene boeken te verkoopen in eenig ſterfhuis, zonder viſitatie* (226). Quodammodo ſimilia jam ſuo tempore obtinuisſe teſtatur ULPIANUS JCtus (227), asſerens, in judicium ſa-

(223) Additur *articulo* 1. decreti 11 Martii 1616. *op poene van f*300 *voor den Drukker, en f*20 *voor den Verhandelaar en Verkooper.*

(224) ANSELMUS, *l. l.* §§. 13, 14.

(225) Cf. *Tweeden Plac. B. v. Vlaend.* (T. II. totius operis) ed. prima. 1629. p. 24. — v. ZYPAEI *Notitia Juris Belgici cit.* L. IX. p. 293.

(226) ANSELMUS, *l. l.* §. 11.

(227) L. 4. §. 1. *ff. Fam. ercisc.* Ad hunc locum BUCHERUS Disſertationem conſcripſit.

familiae ercifcundae haud deducendos esfe *libros improbatae lectionis*, *magicos forte*, *et fimiles*, *fed aeque*, *ut mala venena*, *eos protinus corrumpendos esfe.* Quam fententiam pluribus exponit PAULUS JCtus (228).

Biennio poft, die 29 Januarii 1610, Curia Flandriae quod ad hanc Provinciam edidit decretum, repetens ex decreto diei 29 Aprilis 1550 et ex *art°.* 28 decreti diei 19 Maji 1570, *dat de Boekverkoopers de bij hun van buiten ontvangen boeken ten allerlangft 's anderendaags na derzelver aankomft ter vifitatie zullen aangeven bij den Officier hunner woonplaats.* — *Verder, die verbodene boeken inbrengen en ontvangen, worden gegeesfeld, met boete van f* 10 *voor elk boek, en eeuwig bannisfement op poene van de galg.* — *Die zulke boeken* 24 *uren onder zich behoudt, zonder ze den Officier gebragt te hebben, betaalt pecunieele boete, of andere, ter arbitrage der Magiftraat* (229).

Die 20 Februarii 1616 fequitur edictum Archiducum quod ad Flandriam, die 11 Martii ejusdem anni quod ad Brabantiam, utrumque ejusdem tenoris (230); praeter plura ex praecedentibus rurfus praefcripta, nova hacc-

(228) *Sentent.* Libr. V. tit. 23. §. 18.

(229) *Plc. B. v. Vl.* T. II. modo cit. pag. 17. ANSELM. *l. l.* §. 16, 18.

(230) Quod ad Flandriam placitum anni 1616 eft in *Plc. B. v. Vl.* T. II. p. 19. conftans articulis 17. — Quod ad Brabantiam, in *Placaten der Hert. v. Brabant fupra citt.* T. I. p. 473. articulis 18. ANSELM. *l. l.* §. 21, 22, 24, 26, 31—34, 42.

haecce jussa ei inerant: *Niemand mag geadmitteerd worden* (als Drukker en Boekverkooper), *ten zij hij geleerd hebbe de kunst van drukken en boekverkoopen, bij eenigen in eed zijnde; geëxamineerd door 2 Commissarissen, de een door den Bisschop, de ander door de Magistraat gesteld:* caeterum obediendum *artt[is]*. 1, 2, 3. anni 1570 (231). *Van de visitatie zijn uitgezonderd ordonnantien, huurcedulen, verkoopingsbrieven, en dergelijken* (232). (Decreto sequenti excipiuntur etiam *art*. 4. *motiven van regten dienende in procesfen van partijen.*) *Boeken van wijdloopige materien moeten, vóór ze gedrukt worden, van ons Octrooi hebben, niet alleen als ze op nieuw gedrukt, maar ook als ze veranderd en vermeerderd worden* (233). *Drukkers en Boekverkoopers mogen hunne boeken niet doen drukken in andere landen, ten zij ze te voren gevraagd hebben aan de Drukkers van Antwerpen, Loven en Douay, of iemand van hen het zou willen aanvaarden, op gelijken voet, conditien en fraaiheid, als geschieden zou in andere landen; 't welk aanvaard zijnde, zijn de Drukkers en Boekverkoopers aan hun verbonden, al ware het, dat het hun* 10, 15, *ja* 20 *pct. meer koste, dan buitens lands. En zoo het buitens lands gedrukt is, zullen Drukkers en Boekverkoopers even zeer daar voor moeten verantwoorden* (234). *Alle Drukkers moeten op het*

(231) *Art.* 2. (232) *Art.* 4. (233) *Art.* 5.
(234) *Art.* 6.

het eerfte of laatfte blad der boeken ftellen de acte van vifitatie en privilegie, ook den tijd en plaats van den druk, met de namen van de Drukkers, en den prijs, zoo als die gefteld zal zijn bij den genen, die daartoe gecommitteerd zal worden door die van de Wet der plaats (235). Pretium non ftatui posfe ab ipfis venditoribus, videtur durius. *De pakken met boeken van buiten komende en gevifiteerd zijnde, mogen zonder eenig onderzoek van materie, tijd of plaats van den druk, of ook van den naam des Drukkers, allerwege binnen deze Landen verkocht worden* (236). *Geene Kramers mogen aan de poorten der kerken of hoeken der ftraten verkoopen eenige boeken, liedekens, Almanakken, enz. maar alles moet gefchieden door gezworene Drukkers en Boekverkoopers, op poene van confifcatie, te verdeelen ⅓ ten onzen profijte* (i. e. fifco), *⅓ voor den aanbrenger, en ⅓ voor den executerenden Officier* (237). *Boeken, hier eerst gedrukt, daarna in de Vereenigde Provincien nagedrukt met ufurpatie van den naam des eerften Drukkers, zijn op gelijke poene verboden te verkoopen* (238). *Alle Boekdrukkers moeten voor hun huis hangen een teeken van drukkerij, 't zij een pers, of iets anders: en ter plaatfe daar groote koopmanfchap gefchiedt, zal voor den Vifitateur een redelijke loon gevonden worden, bij gemeene overeenkomst van de geenen, die*

(235) *Art.* 7. (236) *Art.* 11.
(237) *Art.* 12. *f. art.* 1. (238) *Art.* 18.

die met zulke koopmanschap omgaan (239). Interim mirandum, nec in hoc decreto, uti necesſario fieri debuisſet, nec in antecedentibus, ne verbo quidem memoratum esſe *Prototypographum* anni 1570: forte nimis odioſum viſum est Belgii Gubernatoribus, Albani ſuccesſoribus, hoc munus, quam ut diutius confirmarent: id ſaltem conſtat, decretum anni 1616 non loqui niſi de Viſitatoribus et commisſariis, qui dicuntur.

Pergimus nunc ad placitum diei 29 Octobris 1626, nomine PHILIPPI IV, Hiſpaniarum Regis, editum, proxime praecedentis repetitionem ſiſtens, paucis hisce additis: *Almanakken, Prognoſticatien en Kronijkjens moeten niet alleen gecenſureerd zijn, door den Geeſtelijken Cenſeur, maar ook in onzen Raad van Brabant, en om ze te drukken zal Octrooy verzocht worden voor zulken tijd van jaren als wij zullen goedvinden te behooren, — op poene van verbeurte der Almanakken en* 24 *Rhijnsguldens*, more ſolito dividendis (240). — *Ze mogen niet uitgegeven worden op namen van geſingeerde Meeſters, op pene van arbitrale correctie* (241). *Elk Drukker zal, telken jare goedstijds voor Kersmis* (i. e. ante initium novi anni; cff. quae diximus ſupra *nota* 15 *hujus Capitis*), *aan den Secretaris, die het Octrooy gedépêcheerd heeft, van elk auteur zoo vele Exem-*

(239) *Art.* 14.

(240) Cf. *art.* 5. *ſ. art.* 6. hujus placiti, quod est in *Plac. deb Hert. v. Brb. citt.* T. I. p. 476. — Cf. et ANSELM. *l. l.* §. 37.

(241) *Art.* 7.

Exemplaren zenden, dat de leden van onzen Rade elk één hebben (242). Hic numerus excedit longe illum, de quo in Belgio Septemtrionali fermo erat A°. 1803. (cff. quae §°. 4. *hujus Capitis* ad hunc A^{um}. in *notâ* dicemus).

Satis diu haec edicta effectum fortita videntur, quem fibi legislator propofuerat; nam placita fimilia abhinc per longam annorum feriem fruftra quaerimus.

Occurrit die 28 Februarii 1651 decretum, ab Archiduce LEOPOLDO GUILIELMO, filio FERDINANDI II, Imperatoris Germaniae, Gubernatore Hifpaniae, jusfu PHILIPPI IV. Regis, vulgatum, fiftens feveram prohibitionem edendi vel introducendi libros ullos JANSENII ejusque fectatorum, quippe Religioni Romano-Catholicae non convenientes (243). Delinquentes 1ª vice folvant *f* 300, 2ª autem per fexennium Belgium iis interdicitur. Sic enim ftatuit ipfe Rex in placito ampliori diei 1 Aprilis ejusdem anni, quod fecutum est aliud diei 18 Februarii 1654, praecedentia corroborans (244). Nunc autem a re Ecclefiafticâ ad aliud argumentum transeamus.

Invenimus die 20 Novembris anni 1662 normam (*reglement*) a PHILIPPO IV. petentibus Typographis et Bibliopolis Bruxellanis datam, qua obver-

(242) *Art.* 9.

(243) Jam anno 1642 Pont. Maximus URBANUS VIII. contra ejus libros Bullam vulgaverat; obierat autem JANSENIUS anno 1628.

(244) Reperitur haec feries in *Eerfte Deel van het 3de Plc. B. v. Vlaend.* (T. III. totius operis) 1685. pag. 69—76.

verſaretur parvis librorum ventilatoribus (*Kramers*), qui ſat diu magnam librorum molem clam vendiderant in detrimentum legitime admisſorum Typographorum et Bibliopolarum, eos ſubverterant, haereticasque opiniones ſparſerant. Ex eâ normâ nemo Bruxellis hanc artem exercere poterat, niſi ad Collegium (*Gilde*) Typographorum et Bibliopolarum ibi obvium admisſus esſet; (de qua re pluribus agemus, ubi de ipſis Collegiis *Cap.* III. erit ſermo). In fine additur: *Alle verſchillen en queſtien, die rijzen zullen ten opzigte van de Cenſuur der boeken, verkrijging van octroijen, overtredingen van privilegien, admisſien tot het ampt van boekdrukken of boekverkoopen, met al dat daarvan dependeert, zullen immediaat beſliſt moeten worden bij onzen ſouvereinen Raad van Brabant* (245).

Sequitur die 30 Aprilis 1667 placitum, Regis CAROLI II. nomine editum, querens, *dat dikwijls declaratien, manifesten, brieven of misſiven van advertentie gedrukt worden, eenige zonder titel zelfs, onder voorwendſel van gedrukt te zijn naar andere elders gedrukt, en geheel valsch; dat ook injurieuſe geſchriften, zoo wel voor Princen, als Theologie rakende, zonder viſitatie, cenſuur, en octrooy gedrukt worden*, ideoque jubens placita anteriora acrius et diligentius executioni dari; *verbiedende ook allen Boekdrukkers, eenige dier ſchriften te drukken, op* poe-

(245) *Art.* 10. hujus decreti, quod invenitur in *Place. d. Hert. v. Brb. citt.* T. IV. p. 48.

poene van f 300, confiscatie van hun winkel, en voor altijd uit deze Landen gebannen te worden (246); *verbiedende aan Boekverkoopers zulke schriften te verkoopen zonder visitatie en approbatie; en dat de ongevisiteerde boeken in hunne winkels, binnen eene maand zullen gevisiteerd moeten zijn*, iisdem poenis, folito more (i. e. ut in decr. 11 Martii 1616) dividendis (247).

Pergimus ad annum 1669, quo die 20 Aprilis Regis nomine multis ambagibus vetitum est, *eenige scandaleuse boekskens in deze Landen te brengen, daar te drukken, verkoopen en debiteren op poene van lijfstraffe en confiscatie van goed: Ordonnerende alle Drukkers, Boekverkoopers, Kramers of winkellieden, die boeken, zoo zij ze mogten hebben, dadelijk te stellen in handen van den Officier hunner woonplaats; de aanbrenger van de Drukkers, Verkoopers of inbrengers van voorschr. schriften, zullen genieten f 1000, en straffeloosheid, zoo zij medepligtig zijn, mits zij hen aanbrengen binnen 14 dagen na publicatie dezes* (248).

Occurrit aliud regium placitum, promulgatum die 15 Januarii 1675, plerumque decretum 14 Maji 1667 repetens: jubetur iterum examen ciftarum libris anu-

(246) Haec poena decreto diei 15 Januarii 1675 ita explicatur, ut perpetrantibus delictum primâ vice immineat mulcta f. 500, secundâ vice officinarum confiscatio, tertiâ vice deportatio in aeternum.

(247) *Plc. B. v. Vl.* T. III. *tit.* p. 81.

(248) *Idem*, *ibid.* p. 79.

onustarum, extrinsecus advectarum; Typographus librum cudere volens indiget probatione Censoris (249), et privilegio; Censoribus et visitatoribus injungitur intra *6* hebdomades post promulgationem hujus placiti visitatio officinarum; et alia, jam anno 1544 et 1570, atque saepius, statuta, quae autem sensim sensimque in desuetudinem abiisse videbantur. Nisi visitationem officinarum bis saltem intra anni spatium patiantur Bibliopolae, statuitur in eos poena *f* 300, aut major, si res id postulet (250). Mulctae hic non tam cito auctae sunt, ac Saec. XVII. in Belgio Foederato.

Die 7 Novembris 1695 MAXIMILIANUS EMANUEL BAVARUS, Gubernator Belgii Hispanicus, Curiam Flandriae jussit, *de faire retirer par l'Office Fiscal tout les livres, écrits et imprimés, qui contiennent de nouveautés en matière de doctrine, et de défendre qu'il s'en vende, distribue ou introduise en ces Pays* (251).

Pergimus nunc ad Saeculum XVIII.

An-

(249) *Censoris.* Ex decretis annorum 1550 et 1570 patere videtur, tunc temporis plures Censores uno in loco fuisse; hic autem, anno 1675, dicitur: *le Censeur, qui réside dans la ville, ou se doit faire l'impression (sans que sera admise l'approbation d'un autre, résident ailleurs).*

(250) Gallice invenitur hoc placitum in *Plc. B. v. Vl.* T. III. pag. 82. Die 6 Aprilis 1675 exiit aliud edictum praecedentis executionem urgens, ibidem p. 84.

(251) Gallice exstat in *Verzam. Pl. van den eersten Plac. B. v. Vl.* (T. V. totius operis) p. 55.

fie van 't Catholiek Apostoliek en Rooms geloof, bij certificaat van zijn Bisschop of den Aartspriester, — ook van zijn goed gedrag bij gelijk certificaat van de Magistraat zijner woonplaats. Sic in prooemio dicitur. — *Welke certificaten met de attestatie der Meester-drukkers en gezworene Boekverkoopers, waaronder de pretendenten de konst en stijl der drukkerij geleerd hebben, van hunne bekwaamheid daarin, aan Ons zullen gebragt worden, aleer te bekomen onze opene brieven, of permissie om te oefenen den stijl van Drukker of Boekverkooper.* art. 1. — *Voorsz. Drukkers zullen den eed doen in handen van den Opper-Officier der plaats, of van anderen, door onze Octrooy-brieven genoemd, niets te drukken of te doen drukken zonder visitatie — en zonder onze Octrooy-brieven.* art. 2 (254). — *Geen Drukker bij ons aangenomen*

(254) De hoc *articulo* quaestione motâ, utrum huc referendum sit *het drukken van Theses, Gebedeboeken, Cartabellen* (directoires) *voor de Geestelijke getijden, Motiven van regten*, edixit die 9 Julii 1781 Gubernatrix MARIA ELISABETHA, CAROLI soror, *dat de Theses ter publieke disputatie voorgesteld, door de ordinaire Boekkeurders zullen overzien worden, — de Theses in particuliere Conventen of Collegien te defenderen, moeten overzien en onderteekend worden door den Oversten dier Conventen, en een ander bekwaam geestelijken, door dien Oversten genoemd.* art. 1 et 2. — *Tot het drukken van de tweede soort van Theses is geen octrooy, noch andere approbatie-acte noodig, dan voorsz. onderteekening.* art. 3. — *Boekkeurders en Oversten, enz., zullen zorgen, dat in dezelve Theses geen satijre of lastering zij.* art. 4. — *Ook niet iets tegen het Catholiek geloof.* art. 6. — *De Cartabellen voor de Geestelijke getijden zullen door de o-*

men — mag eenig nieuw boek in 't licht brengen, zonder onze toelating of Octrooij bekomen te hebben, om het te mogen drukken, daarbij voegende het origineel, geëxamineerd en geapprobeerd door den Bisschop, door zijne Censeurs of door de genen, daartoe van onzent wege gesteld. art. 3. — *Deze examinateurs zullen zonder uitstel hun examen en approbatie afvaardigen, zoo van de boeken daar men den druk van vraagt, als van de herdrukken; en zal hun daarvoor een redelijk salaris betaald worden, volgens den tijd daartoe besteed, te betalen door den drukker of herdrukker, 't zij het boek goedgekeurd zij of verworpen; verbiedende allen drukkers, geene boeken te herdrukken, bij het Conci-*

gewone Examinateurs gecorrigeerd worden; die voor de Conventen behoeven het alleen door de Oversten dier Conv. art. 7. — *De Gebedeboeken zijn begrepen in het dispositief van het* 4. art. *van het Placaat van* 25 *Junij* 1729. art. 8. — *Van de Requesten, of Motyven van Regten, wordt verboden meerdere Exemplaren te drukken, dan er Regters in de Tribunalen zijn, waaraan ze moeten uitgedeeld werden.* art. 10 — Tandem additur: *de Boekdrukkers en Boekverkopers geadmitteerd volgens de formaliteiten bij voorsz. Plac. van* 25 *Junij* 1729 *beschreven, zullen niet verbonden zijn, zich van een Octrooij tot het drukken van een boek te voorzien, ten zij als zij zouden pretenderen een exclusif privilegie, met verbod van alle andere Boekdrukkers, van hetzelve te mogen nadrukken, maar het zal genoeg wezen, dat zij voorzien zijn van de Acten van Approbatie der Examinateurs, en van het verlof en de toelating bij* art. 3. *van voorsz. Plac. vereischt.* Invenitur hoc decretum anni 1731 Belg. et Gall. in *Plac. d. Hert. v. Brb. citt*, T. V. p. 529. — Belg. in *Eersten Dl. van den* 4*den Plac. Boek van Vlaend.* (T. V. totius operis) pag. 49.

cilie van Trente en bij de lijst te Madrid in 1624 *gemaakt, verboden*. art. 4. (de hisce Indicibus supra ad finem §^I. 1. verbo locuti fumus, alia habebimus ad finem hujus §^I. 3.). — *Na het eindigen des druks zal de Drukker terstond een exemplaar met de origineele minute aan de examinateurs ter collationering moeten brengen*. art. 5. — *Ze moeten op het eerste en laatste blad van ieder boek de acte van approbatie, het extract van het privilegie en de plaats des druks stellen*. art. 6. Omittitur, *pretium* libri a Magistratibus statuendum esse, quod decreti 20 Febr. 1616. *art*. 7. injunctum, durius videbatur. — *Twee afdrukken zullen, binnen* 14 *dagen na het eindigen des druks, geleverd worden aan onzen Bibliothecaris en bewaarder der boeken*. art. 7 (255). — *Ordonneren onze Raden Fiscalen in de plaatsen hunner residentie in ieder Provincie, of hunne substituten, en aan de Hoofd-Officieren onzer andere steden, ten minsten* 2 *malen 's jaars en zoo dikwijls hun goeddunken zal, de huizen, magazijnen en winkels der Drukkers, Boekbinders en Verkoopers te visiteren, zonder dat deze dag of uur der visite weten; en de namen der overtreders onzer*

(255) *Arts.* 6 et 7. quum postea negligerentur, die 11 Octobris 1756 eos speciali decreto reperiit CAROLUS ALEXANDER LOTHARINGICUS, Imperatricis MARIAE THERESIAE in Belgio Gubernator. — Gallice adest hoc placitum in *Eersten Dl. van den 5den Plac. Boek van Vl.* (T. V. parte 1. totius operis) p. 94. (quae T. V. pars 1. probe distinguenda est a T. V. cujus mentio fit notâ praecedenti).

zer edicten het Gouvernement medetedeelen. art. 8. — *Voorsz. Drukkers, enz. zullen Raden Fiscalen, enz. de inventaris en lijst hunner boeken op de eerste vraag overleveren, en ook de lijst der nieuwe boeken, die zij ontvangen zullen, en zullen hun den vrijen toegang in winkels en magazijnen geven, op poene van f* 300 *tot ons profijt en daartoe genoodzaakt te worden bij middel van prompte executie, niettegenstaande alle privilegien en vrijdommen, die zij zouden kunnen hebben ter contrarie.* art. 9. — *Verbieden allen Drukkers, enz., eenige balen, kisten enz. van gebonde of ongebonde boeken te openen zonder geadverteerd te hebben onzen Raden Fiscalen, of onze Hoofd-Officieren, en de Censeurs of Boekkeurders, die allen de lijst der boeken, daarin vervat, moeten examineren, aleer ze kunnen verkocht worden, enz., op poene van confiscatie der boeken en f* 300 (pecunia solito more tripartienda), *en zoo er in die lijsten eenige verdachte boeken zijn, maximen tegen den Staat of de Religie behelzende, zullen deze verboden boeken ook ten onzen behoeve geconfisqueerd zijn.* art. 10. Plana nova est ultima periodus, ut et plerumque *artt. sqq.* — *Het hierboven gestatueerde zal ook achtervolgd moeten worden door de Boekbinders of Verkoopers, die de vrije jaarmarkten van de steden onzer dominatie bezoeken, die mede vóór het openen hunner balen een inventaris zullen overleveren.* art. 11. — *Onze Raden Fiscalen, Hoofd-Officieren en Boekkeurders,*

zoo

zoo Koninglijke, als Geestelijke (256), *worden bevolen op het spoedigst te expediëren de visite der lijsten en inventarissen van voorsz. verkoopers op de vrije jaarmarkten, opdat zij in 't verkoopen niet opgehouden worden.* art. 12. — *Die ook geene boeken zullen vertieren zonder schriftelijk verlof op den voet van voorsz. inventaris, op poene van f* 300, *te verdeelen als boven.* art. 13. — *Verbieden alle Kramers in 't heimelijk of in 't openbaar te verkoopen, zonder voorsz. verlof, op poene van aanslag der boeken en f* 25, *te verdeelen als boven.* art. 14. — *Verbieden aan erfgenamen van sterfhuizen eenige boeken te verkoopen, dan na een inventaris derzelve aan de Censeurs te hebben geëxhibeerd ter visitatie en na bekoming hunner approbatie, op poene van f* 200 *ten onzen behoeve, zoo ten laste der erfgenamen, als voor de gene, die ze vóór gezegde approbatie zullen verkocht hebben.* art. 15. — *De suspecte boeken, die daarin zijn, zullen uit de verkooping ge-*

(256) Quando haec duplex censura primum obtinuerit, certo statuere non possumus, interim hoc anno nondum in quavis Provincia aderat, nam *regius* Censor quod ad *Flandriam* primus constitutus est die 4 Martii 1755 decreto Imperatricis MARIAE THERESIAE, ea occasione, qua patuerat, in libro quodam censendo minus bene et perite egisse Censorem Ecclesiasticum Gandavensem: et revera, si Censores adesse debeant, jus est et fas, libros Religionem non spectantes, non unice Censori Ecclesiastico subjici debere, qui politica plerumque non intelligens, facile opera civitati utilia arcere possit. Hoc decretum anni 1755 Gallice reperitur, in *Eersten Dl. van den 5den Plc. B. v. VI.* (T. V. pa. 1. totius operis) p. 87.

getrokken worden, *om*, *na rapport gedaan aan het Gouvernement*, *wedergegeven te worden aan voorsz. erfgenamen*, *of aangeslagen te worden volgens de qualiteit en het ampt der erfgenamen*, *gemagtigd of ongemagtigd tot het lezen en bewaren van dusdanige boeken*. art. 16. — *En daar in sommige Raden te lichtelijk Octrooijen tot het drukken geaccordeerd worden*, *gebieden wij bij herhaling geene meer te vergunnen*, *ten zij men Ons of onze Stadhouderesse en Gouvernante Generaal* (MARIAE ELISABETHAE Austriacae,) *de lijst der boeken toegezonden hebbe*, *die men zal willen drukken of herdrukken*, *met hun advies*, *en verbieden hun*, *Octrooy te vergunnen*, *zonder van onze resolutie hierop onderrigt te zijn*, *op poene van nulliteit der Octrooijen en van f* 500 (tantam mulctam nondum in Belgio Meridionali habuimus, praeterquam quae delatoribus promittebatur, A°. 1669), *ten laste van den Drukker*, *of van de genen*, *die zich van zulk Octrooy zullen hebben bediend* (257). Quae norma per totum hoc Saeculum observata videtur, saltem hujus legis capita numquam vidimus vel iterata vel ampliata.

Saepe Gubernatores Austriacos offendebant novellae quaedam publicae vel contumeliose de religione, vel liberius de Principe et regimine scribentes; novellae, quae, sive ficto urbis nomine locum editio-

(257) Belg. et Gall. adest in *Placc. d. Hert. v. Brb.* T. V. p. 521; Belg. in *Plac. Boek van Vlaend.* (T. V. totius operis) pag. 43.

tionis celabant, five reverâ, ut nomen indicabat, ex urbibus Belgii Foederati plerumque ortum fuum fumebant. Die 7 Junii 1734 Imperator CAROLUS VI. prohibuit diarium, *Gazette d'Utrecht*, die 20 Augufti fequentis anni decretum revocavit (258). — Die 5 Novembris 1739 Curia Brabantina vetuit diarium Colonienfe (259). — Die 12 Aprilis 1740 CAROLUS, die 7 Maji 1757 Imperatrix MARIA THERESIA, vetuerunt diarium, quod nomine *Gazette d'Haerlem* obambulabat (260). — Die 21 Maji 1742 Curia Brabantina interdixit fparfionem diarii Francofurtenfis (261).

Redimus ad diem 12 Februarii 1739, quo emanavit CAROLI placitum de famofis libellis, quo, repetitis decretis 1 Maji 1566, 19 Februarii 1593, et 20 Aprilis 1669, nunc ftatuitur *lijfftraf* (dernier fupplice) *en confifcatie van goederen voor de makers, uitftrooijers, en verkoopers van fchriften tegen de Religie, het gemeen welvaren, de rust, en onze Souvereiniteit.* — *Arbitraire lijfftraffen* (peines corporelles arbitraires) *ook met confifcatie van goederen voor de makers en uitftrooijers van fchriften, nadeel doende aan de eer en faam van geeftelijke perfonen of geëmploijeerd in onzen dienst.* —

Een-

(258) Utrâque linguâ *Plac. v. Brb. l. l.* T. V. p. 534 et 539. — *Plac. B. v. Vl.* T. V. p. 64 et 66.

(259) *Placc. v. Brb.* T. X. p. 180. item utrâque linguâ.

(260) *Placc. v. Brb. l. l.* p. 183 et 188. ad idem. — Belg. *Plac. B. v. Vl.* T. V. part. 1. p. 85 et 96.

(261) *Placc. v. Brb. ibid.* p. 187. ad idem.

Eeuwig bannissement uit alle Landen van onze gehoorzaamheid, met confiscatie van de helicht (antiquata vox pro *helft*) *hunner goederen voor de makers of uitstrooijers van geschriften tegen de eer van particulieren, uitgezonderd wanneer deze laatste betichtingen in den grond eenige waarheid mogen behelzen, of absoluut valsch zijn; in het tweede geval mogen de straffen door uitspraak van den Regter tot lijfstraf* (dernier supplice, ut Gallica placiti versio interpretatur) *verzwaard worden, zoo de gruwelijkheid der injurien in zulke schriften zulks zal vereischen* (262).

Sequitur die 14 Novembris 1749 ipsius Imperatricis decretum, quo statuitur: *Il n'est permis à personne d'imprimer, ou de réimprimer nos Placards sans être muni pour ce de nos lettres d'Octroi*; quae literae Typographo unico quavis in Provincia conceduntur (263).

Transimus ad placitum ejusdem MARIAE THERESIAE, die 4 Martii 1755 evulgatum, ampliationem sistens decretorum diei 20 Novembris 1662, et 25 Junii 1672 (ut *art.* 1 dicitur), quorum illud recensuimus, hocce nusquam invenimus. Tendit novum decretum ad arcendos a Typographorum Bibliopolarumque Collegio Bruxellensi rudes et ignaros magistros (264); plura autem de eo dicemus *Cap.* III.

Se-

(262) *Plac. v. Brb.* T. X. p. 178. utrâque linguâ.
(263) Gallice est in *Plc. B. v. Vl.* T. V. part. 1. p. 97.
(264) *Plac. v. Brb.* T. X. p. 171. utrâque linguâ.

Sequenti anno, die 10 Decembris, Gubernator Belgii Auſtriaci, CAROLUS ALEXANDER LOTHARINGICUS, omnes Bibliopolas vetuit, *ſous les peines ſtatués par les Ordonnances, de vendre ou débiter aucune pièce ou brochure, rélatif aux affaires du temps, imprimés dans les pays étrangers, ſans en avoir au préalable obtenu la permiſſion des Conſeillers Fiſcaux, qui auront ſoin de les examiner; — ſont exceptés de cet examen les Manifeſtes publiés et à publier par les Puiſſances belligérantes* (265). Eruperat autem jamjam bellum inter Auſtriam et Borusſiam, inter Galliam et Angliam.

Denique invenimus, die 4 Auguſti 1764, ejusdem Gubernatoris placitum, haecce ſiſtens: *Nous étans revenu, que divers Catalogues de livres, que l'on expoſe en vente, ne pasſent pas l'examen du Cenſeur Royal, et que l'on ſe borne à l'approbation du ſeul Cenſeur Eccleſiastique, d'où il reſulte, que quantité de livres de la plus grande utilité, et contenant les meilleures maximes pour l'Etat, y ſont préſentés comme proſcrits, tandis que d'autres, oppoſés à ces maximes, au bien de la religion et aux bonnes moeurs, y ſont préſentés comme bons et approuvés* (quod et reprobavimus ſupra nota 256); *qu'au ſurplus il ſe rencontre entre ces Catalogues, ainſi cenſurés par le ſeul Cenſeur Eccleſiaſtique, quantité de contradictions, les unes en rejettant, et les autres*

(265) Gallice in *Plc. B. v. Vl.* T. V. part. 1. p. 95.

tres en admettant les mêmes livres: — nous vous envoyons copies de trois dépêches, adresfées fur cette matiere au Confeiller Procureur du Grand Confeil fous les dates du 28 Octobre, et du 5 Novembre 1761, et du 27 Mai 1762 (quae literae Imperatricis nomine fcriptae, de libris a POPPENSIO, eruditisfimo Belgâ, relictis agentes, nil hicce memoratu dignum continebant (quippe de fpeciali quadam re datae, a Gubernatore tamen in exemplum propofitae), exceptâ periodo mentione dignâ decreti 5 Novembris: *Les gens d'Eglife* (les Cenfeurs Ecclefiaftiques) *cherchent fouvent à faire valoir leurs principes au préjudice des droits des Souverains, des loix de l'Etat, des libertés et des priviléges des peuples*). *Nous chargeant*, fic pergit decretum anni 1764, *de remettre ces copies aux Confeillers Fiscaux et au Subftitut Procureur Général, voulant et ftatuant pour règle générale, que lorsque les Catalogues auront été examinés par le Cenfeur Ecclefiaftique, ils le foient ausfi par les Confeillers Fiscaux ou l'un d'eux, en fignant et mettant leur approbation au bas du Catalogue* (266).

Haec funt ultima quae de generalibus Belgii Meridionalis placitis, dicenda habuimus; interim fpecialia complura, imprimis de vetandis libris noxiis et libellis famofis fingulis, maxime hoc Saeculo foris producta, ut mos ferebat, filentio praeterivimus. Ipfa

(266) *Placc. v. Brb.* T. X. p. 195. utrâque linguâ: — tres literae de eâdem re datae. p. 196, *fq.* etiam utrâque linguâ.

Ipſa placita tamen inſpicere cupientibus, ad calcem loca citabimus (267).

Repertorio placitorum Flandriacorum ſubſiſtente ad annum 1763, Brabantinorum ad annum 1768, quibus annis volumina ultima prodiere, fontes, quos hucusque adieramus, deſiderabantur, quaeque igitur hinc ad annum usque 1794 forte a Gubernatoribus Auſtriacis, vel a Curiis Provincialibus vulgata ſint edicta, nobis latent; quorum numerum magnum non fuisſe, generaliorum ſaltem placitorum, tuto ſtatuendum videtur.

Integram ſeriem nunc breviter recolligamus.

Pleraque haecce edicta ad totum Belgium Meridionale pertinebant. Vidimus ſtatuta ſpecialia perpauca. Jura interim cum Typographorum, tum Bibliopolarum ſatis fuisſe limitata neminem fugit; Typographorum libertas in operibus typis mandandis, Bibliopolarum in edendis, arctis ibi fuit finibus circumſcripta, difficultatibus variis oppresſa; viſitationi quotannis duplici, imo officinarum perluſtrationi, quandocunque viſitatori placuerit, tandem duplici cenſurae, omnibus hisce fuere obnoxii, noſtrates autem in Bel-

(267) Sub dominatu Hiſpanico: Annis 1688, 1689, 1691, 1699, 1701 et 1704. *Placc. v. Brb.* T. V. p. 505 — 509. — Anno 1688 etiam *Plac. B. v. Vl.* T. V. p. 54. — Sub regimine Auſtriaco: Annis 1714, 1723, 1725, 1728, 1732, 1737. *Plac. B. v. Vl.* T. V. p. 55 — 63. et *Placc. v. Brb.* T. V. p. 509 — 511. — Annis 1739, 1759. *Placc. v. Brb.* T. X. p. 175, *ſq.* — Anno 1742. *Ibid.* p. 186. — Anno 1768. *Ibid.* p. 192. — Annis 1755, 1756. *Plac. B. v. Vl.* T. V. part. 1. p. 87 — 93.

Belgio Foederato his omnibus caruerunt. Non tamen mirandum est, Belgas Pontificios hasce coërcitiones tolerasse, saltem non mirandum, quamdiu parerent Hispano Regi, cujus forma regiminis, ni mutaretur, hanc diligentem et acrem preli curam secum ferebat. Nonne et nostra aetas ad hunc ipsum annum usque 1819 in Hispania valentem vigentemque videt censuram eandem Ecclesiasticam, vetantem quaecunque sibi videantur periculi plena opera Ecclesiastica; videt nostra aetas ibi quotannis Indicem librorum censurâ prohibitorum editum a Magno Inquisitore. Tribunal enim illud Ecclesiasticum, cui etiam nomen honorificum *le Saint Office!* hoc quoque terribile munus administrat (268).

Anno 1713 ad domum Austriaco-Germanicam trans-

(268) Memoravimus *art.* 4. decreti 25 Junii 1729 Indicem, anno 1624 Madriti editum, et quasi normam Censoribus Belgicis a CAROLO VI. praescriptum. Operae pretium est, addere schema Indicis alius, Madriti editi, anno 1667, titulo: *Index librorum prohibitorum et expurgatorum novissimus pro Catholicis Hispaniarum Regnis*, ab Inquisitore Generali factus, et in 3 classes distinctus, quarum continet prima: Auctores damnatae memoriae, quorum opera edita et edenda sunt prohibita, nisi expurgata, aut quod videantur innoxia, nominatim permittantur. Secunda: Certorum auctorum libros, qui aut prohibentur, aut expurgantur, aut cautione explicationeve adhibitâ notantur. Tertia: Libros anonymos, et incertorum opera, vel prohibita, vel expurgata, sive aliâ ratione notam et censuram subeuntia. — Anno 1762 Magni Inquisitoris jura quod ad libros vetandos a Rege aliquatenus fuere restricta. Cf. J. F. BOURGOING, *Tableau de l'Espagne Moderne*, T. I. p. 349. Medio adhuc saec. XVIII. perdifficile quid erat, libros, qui suspicionem movere possent, scribere, typis mandare, edere, quandoquidem re-

transiit Belgium Hispanicum. Licet haecce domus eandem, quam Austriaco-Hispanica profiteretur religionem, tamen in suis terris Tribunali Inquisitionis locum non dederat, atque in Belgio etiam vim et auctoritatem Tribunalis Hispani CAROLUS VI. statim cessare jussit, nisi in quantum usum Indicis Madritani anni 1624. *art°.* 4. decreti 25 Junii 1729

re detectâ, nec auctori, nec Typographo, nec venditori parceret Inquisitionis Tribunal inexorabile. *Teg. Staat van Sp. en Port.* p. 89, *sq.* Sic, licet longe minus severum, per totum etiam Saec. XVIII. hoc Tribunal exstitit, donec, rerum conversione in Hispaniis anno 1808, obortâ, a NAPOLEONTE aboleretur; quo pulso anno 1813, vel ipsum Concilium, in quo tunc ante Regis reditum summa rerum residebat (*de Generale Certès*), Inquisitionem, quippe Civitatis conditioni non amplius adaptatam, etiam missam fecit. At, reduce Rege FERDINANDO VII., oleum et operam perdiderant Hispanorum optimates; Regio enim jussu Tribunal restitutum est. Nunc autem saepe novellae publicae hodiernum vigorem hujus Tribunalis tradunt. Anno praecedenti, 1818, nullus exiit Index ob Magni Inquisitoris mortem. *Staatsk.* 5 *Jany* 1818. Mense Decembri ejusdem anni hoc Tribunal, ex institutione suâ semper fidei et religioni dicatum, nunc etiam politicis rebus se intermiscens, poenas correctionales, ad minimum incarcerationis per trimestre, et mulctam ƒ 500 statuit in eos, qui diaria quaedam aliaque, quibus nil interest cum Religione, acceperint, et servaverint. *Staatsk.* 29 *Dec.* 1818. Edictum generale Tribunalis Inquisitionis, quod ad libros vetandos, nec hoc, nec praecedenti anno Madriti prodiisse, quod caeteroquin jam tempore quadragesimali (*de vasten*) obtinere solebat, scribunt mense Majo hujus anni novellae Hispanicae. *Staatsk.* 1 *Junii* 1819. Caeterum qui Inquisitionis historiam noscere velit, adeat opus authenticum recentissimum LLORENTII *Histoire critique de l'Inquisition d'Espagne*, Ao. 1817 et sq. quod ample dijudicatur in *Allg. Hall. Litteratura.* 1819. *Januar.* No. 1, 2, 3.

1729 Censoribus concederet. — Quum autem in Hispaniâ Index librorum vetitorum ederetur a *Magno Inquisitore*, qui Censores sibi habebat subjunctos, verosimile erat, dum in Austriâ desideraretur Tribunal illud, etiam defuturos esse et in Austriâ et in Belgio Austriaco Indicem atque Censores, atque finem impositum iri nimis diligenti in editos libros animadversioni. Verum enim vero aliter res evenit. Indicem memorat decretum anni 1729. Censores in re Ecclesiasticâ servarunt Gubernatores Austriaci, iisque, ut vidimus, ante annum 1729 adjunxerunt Censores Politicos, scopo optimo; utramque censuram exercuisse videntur ad annum usque 1794 (269).

Hoc

(269) Etiam in caeteris terris domûs Austriacae utramque Censuram obtinuisse constat, atque, Ecclesiastica saltem, vel inde a Saeculo XVI. ineunte religiose servabatur, non minus quam institutum visitatorum, qui Bibliopolarum officinas et horrea quovis tempore inspiciendi causâ adire poterant. Cf. RIEGGERI *Dissert.* saepius cit. *de Jure circa libros improbatae lectionis*, ubi p. 81. et passim, copiose de hac re agitur, ipsaque Imperatorum Germanicorum referuntur placita. Non tamen in Austriâ, nec in reliquâ Germaniâ Romano-Catholicâ tam religiose servabatur haec librorum prohibitio, quia Summus Pontifex Romanus, qui ipse supremus Censor est, jam per integrum fere Saec. XVIII. ibi auctoritati suae complura derogata vidit: imo ne Indicem quidem prohibitorium Romanum in Germaniâ stricte observari, atque Catholicos laicos Protestantium libros legere, jam suo tempore, Ao. 1726. notavit BÜCHERUS, *l. l.* p. 70. unde colligenda nobis videtur, quod ad libros prohibitos, conditio Belgii, postquam CAROLO VI. traditum esset. Quae autem ibi Saec. XVIII. obtinuit separatio Censurae librorum Ecclesiasticorum Politicorumque, ex ipsâ Austriâ derivanda videtur; ut breviter jam attigimus. Saltem hucusque in Austriâ adest. Quum post annum 1814 in Austriâ irrepsisset abusus, opera Protestantium Theologica

Cen-

Hoc enim anno Galli, qui regimen ſuum avitum ſubverterant, etiam Belgium Auſtriacum occupantes, jus ſuum Belgis obtruſerunt; quaenam autem ſecuta ſint, deinceps, §°. 5., erunt memoranda.

§. 4.

Jura in Belgio olim Foederato conſtituta a rerum converſione, anno 1795, donec jungeretur Imperio Gallico, anno 1810.

Quum poſt rerum converſionem, cujus originem et principia novimus, medio menſe Januario anni 1795, obortam, multorum jurium, eorum imprimis, de quibus agimus, quaedam mutatio videretur conſentanea iis principiis liberalioribus, quibus imbuti erant viri tunc primarii, non miramur, quod, ne integris qui-

Cenſurae Catholicae obnoxia reddendi, ſub finem anni 1818 Imperator ſapienter ſtatuit ea dijudicanda eſſe a ſolis Cenſoribus Politicis. *Staatsk. 4 Januarij* 1819. — Et paullo poſt novellae tradidere, Cenſuram ſemper ſat ſevere et diligenter in ſcripta inſtitutioni juventutis inſervientia animadvertere; cuivis autem licere, politicis ſcriptis publicarum rerum adminiſtrationem dijudicare, modo ne noceatur religioni, moribus, Imperio nec Principibus exteris. Inprimis in libros, qui *Romans* dicuntur, animadvertere, Cenſoribus injunctum eſt. *Staatsk. 20 Januarij* 1819. — Narrat BECMANUS, in parte Germaniae Proteſtantium ſacris addictâ etiam hic illic obtinere, ſaltem initio Saeculi XVIII adhuc obtinuiſſe, aliquam cenſuram, licet minus rigidam. p. 63. *Diſſ. laud.* — Romae adſunt et nunc congregationes duae (*broederſchappen*), quarum altera *congregatio Indicis* dicta, libros de fide Romano-Catholicâ agentes, altera libros Eccleſiae Orientalis, quae dicitur, ſpectat, et Cenſurae ſubjicit. — Sed haec omnia quidem ὡς ἐν παρόδῳ.

quidem duabus hebdomadibus abhinc elapsis, Proceres Provinciae Hollandiae, dicti *de provisioneele Representanten van 't Volk van Holland*, promulgatione diei 31 Januarii edixerint, *dat het ieder geoorloofd zij zijne gedachten en gevoelens te openbaren, 't zij door den drukpers, 't zij op eene andere wijze.* Quod enunciatum speciale Hollandiae deinceps extensum est ad totam Remp. Batavam (quo nomine tunc insigniri coepit Belgium olim Foederatum). Die enim 30 Maji 1797 in conventu, *de Nationale Vergadering*, probata fuit *Constitutio Populi Batavi*, quam vocabant, cujus *art°.* 6. integra preli libertas cuivis civi fanciebatur. Interim videntur haec nimis late patere; adeoque optimo scopo lex Regni nostri Fundamentalis, quae *art°.* 227. preli libertatem constituit, haecce insuper addidit: *blijvende nogtans elk voor het geen hij schrijft, drukt, uitgeeft of verspreidt, verantwoordelijk aan de maatschappij of bijzondere personen, voor zoo verre dezer regten mogten zijn beleedigd.* Cff. etiam quae mox dicemus ad annum 1798, *pag.* 246, *sq.*

Sed ab hisce enunciatis, prelum in universum spectantibus, progrediamur ad ea, quae propius nostram rem spectant. Legislatio ante rerum conversionem cuivis Belgii Foederati regioni sua fuerat; in unaquaque igitur pro re natâ varia edita erant decreta, quae vel jura Typographis et Bibliopolis positiva statuerent, vel editionem cum libellorum famosorum, tum librorum alius generis noxiorum et infestorum vetarent, vel librorum Ecclesiasticorum vulgandi mo-

modum fpectarent, et quae hujuscemodi alia emanarint placita, maximâ parte in Hollandiâ, quippe ubi plurimi edebantur libri. Licet autem rerum converfione forma et conditio Reipublicae mutarentur, non tamen interibant ejus jura; placita igitur anteriora nondum vi fuâ privabantur. At principia *Libertatis* (cujus vocis verum fenfum minima hominum pars tunc temporis bene calluisfe videtur, cui tamen magicus quidam furor videbatur inesfe, quo ad quaevis, five bona, five mala, ducebantur homines) cuivis in ore verfantia, et jura hominibus omnibus paria competentia propter aequalitatem, haec omnia poftulabant non folum preli libertatem latisfime patentem, verum et abolitionem privilegiorum (*Octrooijen*) de quibus ex perfesfo *Cap.* I. §. 2. egimus. Hinc porro fequi videtur, jura Typographorum et Bibliopolarum in Rep. Batavâ poft annum 1795 fere unice fpectasfe materiem de jure copiae, et tentamina ad praevertendam hujus juris violationem, quae in contrafactione confiftit, de qua pluribus *Cap.* I. diximus. (Libellos nullos famofos, anonymos, etc. compefci, prono alveo fluebat ex illimitatâ preli libertate; quod tamen mutatum anno 1798.) Licet jam concedamus, hos conatus, quippe non minus ad librorum editionem, quam ad ftabiliendum jus copiae pertinentes, aeque *Cap.* II. memorari potuisfe, ne tamen cocta recoquamus, harum legum et jurium expofitionem misfam facimus, et verbo memorasfe fufFecerit.

Avitis juribus non amplius placentibus, die 8 De-

cembris 1796, post graves deliberationes (270), regimen Provinciale (*Provinciaal Bestuur*) Hollandiae legem exire jussit de *librorum mercaturâ*, primam, quam vidit Belgium Foederatum, totum commercium ex professo spectantem, in quantum librorum commercium legibus parere, iisque obnoxium esse possit et debeat. *Cap.* I. hanc legem retulimus; in ea tamen integrâ nullam invenimus jurium nostrorum nec coarctationem, nec augmentum, praeterquam eorum, quae jus copiae spectant, atque modum libros edendi; qui autem ex decreto 9 Aprilis 1675 in Hollandiâ, ex decretis serioribus in aliis regionibus, obtinebat mos, libros Theologicos non nisi probatione virorum Theologiae peritissimorum munitos edendi, in Hollandiâ lege anni 1796 non fuit abolitus, quoniam hoc jam effecerant decretum 31 Januarii 1795, et quod ad totam Remp. Constitutio 30 Maji 1797.

Quae modo diximus, indefinitam preli libertatem hac *Constitutione Populi Batavi*, die 30 Maji 1797, esse stabilitam, fere repetenda sunt de novâ Constitutione politicâ, cui nomen, *de Staatsregeling*, mense Martio anni sequentis 1798 probatâ in Senatu, cui titulus, *de Constituerende Vergadering, representerende het Bataafsche Volk.* Dicitur enim paullo latius, *art.* 16: *Ieder burger mag zijne ge-* [illegible] *voe-*

(270) Quae de caussis et origine latae hujus legis inveniuntur in magno ejus prooemio, lectu perdigna sunt, quippe Procerum agendi rationem illustrantia. Ubinam exstet haec lex, diximus *notâ* 6. *Capitis* I. Replet 12 paginas.

voelens uiten en verspreiden, op zoodanige wijze, als hij goedvindt; des niet strijdig met het oogmerk der Maatschappij. De vrijheid der drukpers is heilig; mits de geschriften met den naam van uitgever, drukker of schrijver voorzien zijn. Deze allen zijn, ten allen tijden, aansprakelijk voor alle zoodanige bedrijven, door middel der drukpers, ten aanzien van afzonderlijke personen, of der gansche Maatschappij, begaan, die door de Wet als misdadig erkend zijn (271).

Hinc per varias regiminum formas, quarum alia aliam cito excepit, ad annum 1803 pervenimus, quo, die 3 Junii, a summo Regimine (*het Staatsbewind der Bataafsche Republiek*) promulgata est lex, quam *Cap.* I. recensuimus, universae Reip. Batavae commune, eique eadem injungens, quae Hollandiae praescripserat lex 8 Decembris 1796, cui per se derogabatur *art*. 11. legis 3 Junii: *Hiermede worden voor vervallen gehouden alle Placcaten en Wetten, tot dus verre, ten opzigte van de uitgave van boeken, bij eenig Nationaal, Gewestelijk of Stedelijk Bestuur, in deze Republiek, in der tijd geëmaneerd.* Caeterum haec lex eundem quem praecedens, scopum intendebat, non multis augmentis vel

(271) Hunc *art.* ut et *art.* 6. Constitutionis 30 Maji 1797 et quae habebat decretum 31 Januarii 1795, etiam habet DE GYS. p. 91—93., et p. 109., quem hac §. et §. 6. saepius citare debebimus.

vel mutationibus adhibitis (272), nisi quod *art*. 8 adderetur novum quid: *Wanneer iemand aan één of meer*

(272) *Articulus* 7. hujus decreti *literâ b.* augmentum continet: Jubent legislatures, *Één Exemplaar van ieder oorspronkelijk of vertaald werk, dadelijk bij de uitgave, — gebonden te doen toekomen en aan het Gemeentebestuur der plaats van de uitgave en aan de Nationale Bibliotheek* (quae erat Hagae Comitum). Agnoscimus hic decretum Ordinum Hollandiae diei 5 Decembris 1679, ejusque ampliationem diei 30 Aprilis 1728, suo loco adscripta §. 2. *hujus Cap.* Ibi tamen non nisi unum tradendum erat Exemplar, idque Bibliothecae Lugd.-Batavae. — Idem renovatum et aliquoties auctum vidimus lege NAPOLEONTIS, 5 Februarii 1810, nobis datâ, die 9 Aprilis 1811, cujus *art.* 48. sic se habet: *Chaque imprimeur sera tenu de déposer à la préfecture de son département et à Paris à la préfecture de police* (igitur etiam examinandi causâ) *cinq exemplaires de chaque ouvrage, savoir: un pour la bibliothèque imperiale, un pour le ministre de l'interieur, un pour la bibliothèque de notre Conseil d'Etat, un pour le Directeur-Général de la librairie.* Jam numerus insigniter auctus est. — Quam tulit Princeps Arausiacus, die 24 Januarii 1814, lex, *articulo* 12. jubet: *Van alle gedrukte werken, hoe genaamd ook, zullen vóór derzelver uitgave,* 3 *Exemplaren* (*welke voor zoo verre dezelve meer dan* 100 *bladzijden bevatten, ingebonden zullen moeten zijn*) *aan het departement van Binnenlandsche Zaken gezonden worden; zullende over derzelver emploói nader worden gedisponeerd; en zijn onder deze bepalingen ook alle Nieuwspapieren, en periodieke werken, kaarten en plaatwerken begrepen.* Id autem accuratius circumscribitur *articuli* 6. *literâ c.* legis diei 25 Januarii 1817: *Van elk werk vóór of gelijktijdig met de uitgave, zullen door den uitgever* 3 *exemplaren, waarvan één door hem op den titel, of, bij gebrek van titel, op de voorzijde eigenhandig geteekend, met bijvoeging der dagteekening en van eene schriftelijke verklaring van eenen Nederlandschen drukker met eigenhandige naam, plaats en dagteekening, dat het werk bij hem gedrukt is, moeten overgegeven worden tegen reçu aan het Gemeentebestuur zijner woonplaats, hetwelk dadelijk een*

meer der voorsz. bepalingen (de quibus partim ſupra, p. 67, *ſq.*, partim *initio notae* 272) *mogt nagelaten hebben te voldoen, dezelve daardoor dadelijk van zijn regt van eigendom, of praeferentie, zal komen te vervallen, en mitsdien aan elk en een iegelijk vrijſtaan, hetzelve werk, het zij oorſpronglijk, het zij vertaald, nagedrukt te debiteren.* (Haec inferi debuisſent ſupra, ad finem *pag.* 8., utut modus, quo terminabatur jus copiae.) Hoc pacto tandem definiebantur jura Typographis et Bibliopolis aequalia per totam Remp., ad unam eandemque normam omnibus ſe componentibus. Poſt hanc legem et *art.* 16 Conſtitutionis politicae anni 1798 forte non contemnenda erat conditio rei Typographicae et Librariae, tum quoad libertatem preli nec nimiam nec nimis coarctatam, tum quoad ipſa Typographorum et Bibliopolarum jura. Interim paucisſimi libelli famoſi, nec ulla jurium noſtrorum circumſcriptio occurrunt hisce tem-

een en ander aan het Departement van Binnenlandſche Zaken zal verzenden. — Haec omnia longe ſuperantur ab iis, quae in Anglià obtinent. Tradunt enim novellae publicae, die 2e Martii 1819 Typographos et Bibliopolas Londinenſes et Weſtmonaſterienſes libello ſupplice Cameram inferiorem (*het Lagerhuis*), quae dicitur, Parlementi adiisſe, petentes liberationem ab obligatione, ſibi impoſitâ, tradendi undecim cujuscunque operis exemplaria quibusdam Bibliothecis; addentes, pretium librorum, ab officinâ LONGMANNIANA et Sociis (*Longman et Comp.*) ab anno 1814. usque ad menſem Aprilem anni 1818, ſic traditorum, aequasſe pecuniam trium millium librarum Sterlingicarum; et probantes hanc legem, qua talem, cum auctoribus, tum Bibliopolis magnum damnum afferre. *Staatsk.* 30 *Martii hujus anni.*

temporibus in Rep. Batavâ; caufa forte non longe quaerenda est, et repetenda ex vulgari illo: *Nitimur in vetitum femper cupimusque negata.* Quamdiu continuo prodirent Ordinum decreta contra libellos famofos, iique non raro comburerentur, ut die 23 Martii 1790 Harlemi obtinuit, feries libellorum non interrupta fuit; quum vero libertas preli conftitueretur, primum indefinita, annis 1795 et 1797, poftea modice reftricta, anno 1798, nemini inerat fatyras, etc. fcribendi cupido.

Gubernandi formâ A°. 1805 iterum in patriâ immutatâ, noftrae Reip. praepofito Magno-Penfionario, quoddam genus tributorum pecuniariorum publicorum Summi Reip. Magiftratus crearunt, cui nomen *patent*, quod impofuere cum iis, qui variis publicis fungerentur muneribus, tum opificibus artificibusque (*fabrikanten en trafikanten*), item mercatoribus quibuscunque (*neringdoenden*); pro veniâ haecce officia implendi, folvenda erat quotannis haec pecunia ftatuta, et nifi folveretur, non folum, fi tutamine publico ad munus implendum debitoribus opus esfet, hoc tutamine privabantur, verum et ftatim corruebat ipfum munus: ipfa functio debitori auctoritate publicâ denegabatur. — Quod nunc ad computationem horum vectigalium (fi reverâ civitati conducat ejus impofitio), principium fervandum videtur, onera omnia (*belaftingen*) femper adaptari debere quantitati lucri a parte fubditorum percepti vel percipiendi, quia quo majora emolumenta quis ex re quadam capiat, eo etiam majora folvere poteft tributa pro ci-

civitatis commodis, quae fimul et ipfius commoda funt.

Ad hoc principium jam novum onus five tributum examinemus. Hujus pecuniae computatio differebat in Typographis et Bibliopolis. *Illi* erant opifices, vel artifices, fi velis, qui quo majorem famulorum numerum prelis fuis habebant adftrictos, eo frequentius typis mandabant, adeoque eo majus lucrum percipere videbantur; fequebatur igitur computatio numerum famulorum Typographi. — Quodfi ad *Bibliopolas* accedamus, hisce quippe proprie mercatoribus, (etfi olim tamen ad Collegium (*Gilde*) Typographorum et Bibliopolarum pertinuerant, quafi focii Collegii opificum) alia menfura vectigalia folvendi A°. 1805 praefcripta est. Solvebant, qui majoribus in urbibus habitarent, tributum gravius, quam qui in minoribus. Jufta menfura: probe enim ii, qui eâdem induftriâ munus peragunt Bibliopolae, majori et frequentiori in urbe plura vendere posfe putantur, quam in minori. Summo enim jure, ex majori vel minori lucro, quod mercatura interna afferre cenfetur, computandum est folvendum onus; quo major autem fit urbs, eo majorem mercaturae campum patere nemo negabit.

Ut autem hoc tributum ad juftam normam conftitutum, quod fervavit LUDOVICUS Rex, reftituit GUILIELMUS A°. 1813, NAPOLEO fifco fuo eo magis proficuum redderet, multum auxerat pecuniam a Typographis folvendam. Quodfi haec conjugas cum iis, quae infra dicemus ad *Tit.* II. legis 5 Februarii 1810, videbit fagacior quisque, hanc auctam pecuniam etiam indirecte ad

id conduxisse, ut imminueretur Typographorum numerus, quorum munus minus divites relinquere cogebantur. Tributa, Typographis a NAPOLEONTE imposita, non solum pecuniaria, verum et alia, longe graviora erant, quam quae Bibliopolis, ut infra latius exponemus ad *Titt.* II et III legis 5 Febr. Bibliopolae sub Gallis munus exercendi, officinam aperiendi servandique veniam quotannis impetrabant, modico tributo soluto, aeque ac antea inde ab A°. 1805, pro magnitudine urbium, ita tamen, ut non omnes in eadem urbe idem praestarent: id nimis severum fuisset: sed ut solverent pecuniam, quantum sciamus, ex Magistratuum arbitrio statutam.

Postquam obtinuisset rerum conversio A°. 1813 (ut hic de vectigalibus scribentes, id in antecessum moneamus), summo jure servatus est hic agendi modus, tributorum, quae *patenten* dicuntur, exigendorum. Restitutâ pro Typographis computatione ex famulorum numero, ante annum 1810 solitâ, Bibliopolis constitit praeter mensuram ex magnitudine urbium, etiam haecce: Imponi debere onera ratione illius pecuniae, quam quisque quotannis impendit ad mercaturam exercendam, sive quam quotannis mercando solvere et accipere summatim solitus est (*het jaarlijks omgezette geld*). Rationem autem inter hanc pecuniam atque tributum determinant viri quidam, a Magistratibus Urbanis quotannis novi electi, omnium quaestuum causâ, ad totam vectigalium (*patenten*) officinam ex lege statuendam, quibusque nomen *Zetters*. Hi etiam ab A°. 1805—1810 hoc munus

nus adimplerunt. Redeamus jam ad annum 1805, quo primum onera introducta sunt.

Nulla nostram rem spectantia occurrunt hinc usque ad exitum Reipublicae Batavae. Quum autem regiones plures Galliam ipsam circumdantes, A°. 1806, a NAPOLEONTE dignitatis titulo augerentur, vi potentiâque et minuerentur et ex Galliae nutu pendere deberent, etiam nostra Resp. misere jam quassata, mox in Hollandiae Regnum conversa, eique LUDOVICUS NAPOLEON Rex datus est. Quo facto non mirandnm est, hunc inter alia de legum Codicibus Regno dandis cogitasse.

Quae enim hucusque §. 1, 2, 3, 4. *hujus Capitis* enarravimus placita omnia, inde a Saeculo XVI ineunte, edita sunt iis temporibus, quibus Belgio nec Foederato, nec Hispanico, deinceps Austriaco, essent Codices legum Civilium aut Criminalium; hinc jura omnia non constabant nisi Consuetudinibus, Coris et id genus aliis (*Landregten*, *Placaten*, *Publicatien*, *Ordonnantien*, *Reglementen*, *Statuten*, *Keuren*, *Octroijen*, *Handvesten*, *Costumen*, *Privilegien*), quae omnes, vario tempore statutae, unâ cum Jure Romano et Canonico, jurium collectionem efficiebant, atque pars Civilis parti Criminali arcte inhaerebat, cumque eâ intime conjuncta erat, quum eodem plerumque placito inessent et jus civibus statutum atque praescriptum, et poenae, in quam incurrebant delinquentes. Procul a nobis sit, haecce jura pecularia detrectare, aut legum Codicibus postponere; acrem enim et diu jam inter eruditos agitatam litem atque quaestionem esse, utrum prae

valeant Codices, an jus consuetudinarium, probe scimus. Codices autem magis nostro aevo accommodatos videri simul novimus. Igitur omnibus rebus adaequatis anno 1795, Summi hujus Reip. Magistratus ingentem hanc jurium specialium molem abrogare studentes, de Codicibus componendis solliciti fuerant. Pluribus etsi schematibus Codicum prolatis, res ad exitum perduci non potuit. Tandem, ubi sub LUDOVICO Hollandiae Regnum ad quietem aliquam vergeret, fieri non potuit, quin Regis cura versaretur circa legum Codices universos vulgandos. Quibus conatibus consequens erat, ut Codex Civilis, cui titulus: *Wetboek Napoleon, ingerigt voor het Koningrijk Holland*, regiâ sanctione firmatus, die 24 Februarii anni 1809 exiret, die ultimo vero anni 1808 Codex Criminalis, satis ample de nostrâ materie tractans, et omnia continens, quae tunc temporis de re nostrâ promulganda videbantur, quaeque simul ad Codicem Poenalem referri possunt Inferantur igitur, quae hoc respectu constituit legislator *Titulo* V. *Op gelijke wijze* (i. e. *naar gelang der omstandigheden, met gevangenis of bannissement, te zamen of afzonderlijk, niet te boven gaande den tijd van 6 jaren*, ut *art. praecedens* statuerat) *zullen gestraft worden, die voorbedachtelijk openlijke daden plegen, of alzoo geschriften verspreiden of doen verspreiden, regtstreeks en opzettelijk ingerigt ter bespotting, belastering of vervloeking van het albestürend Opperwezen* (273). Laeto animo observamus hoc loco Su-

(273) *Crimineel Wetboek voor het Koningrijk Holland*, art. 87.

Supremo Numini tribui illam reverentiam, illum honorem, quem varia ob nomina meretur, et quo apud majores noftros femper cultum et affectum est. — Adjicitur: *Allen, die voorbedachtelijk openlijke gefchriften verfpreiden, regtftreeks en opzettelijk ingerigt om de hoogere of lagere geftelde magten, of die van dezelve hun gezag ontleenen, in of ter zake van derzelver functiën, voor het oog der ingezetenen te lafteren, te honen of te befchimpen, of de ingezetenen tot oproerigheid aantezetten*, eâdem poenâ *articulorum* 85 et 86 plectuntur (274). — *Op gelijke wijze zullen geftraft worden de Drukkers of Boekverkoopers, welke zoodanige gefchriften, als in* art. 88 *en* 89 *bedoeld zijn, drukken of doen drukken en alzoo in het licht geven, en welke uit dien hoofde onder de verpligting liggen van zich met den inhoud van zoodanige gefchriften bekend te maken* (275). — *Alle andere Boekverkoopers, die de bedoelde gefchriften verkoopen, of aan anderen verzenden, zullen mede op dezelfde wijze geftraft worden, indien zij van den misdadigen inhoud dier gefchriften zijn bewuft geweest, of in weêrwil van het verbod van wege de politie gedaan, met het drukken, verkoopen of verzenden zijn voortgegaan* (276). — His-

(274) Ibid. *art.* 89. (275) *Art.* 90.

(276) *Art.* 91. Interim hic noftra facimus, quae de his *artt.*, citatis a DE GYS. p. 94—96., idem animadvertit p. 109, *fq.*: id nempe probandum, quod non nifi *directo* atque *praemeditate* fcribendi edendique abufui providerit legislator (fi enim et damnaretur id, quod occultis verbis fignificatum esfet, innumeris cavillationibus et difficultatibus janua aperta foret). At mirandum, quod eadem his-

Hisce materiem noſtram proxime ſpectantibus additur: *Beleedigingen van zoodanigen aard*, *als* in dezen Titel *zijn omſchreven*, *hier te lande aangedaan aan vreemde Mogendheden*, *met welke dit Rijk in vrede en vriendſchap is*, *aan derzelver Gezanten*, *enz. enz.*, *zullen nagenoeg met dezelfde ſtraffen geſtraft worden*, *als of dezelve tegen den Koning of ambtenaren van dit Koningrijk regtſtreeks waren begaan* (i. e. poenis *articuli* 89) (277). Sequuntur *Tit.* XIII. *Codicis* alia de *injuriis* et *calumniis*. *Op dezelfde wijze* (i. e. ſecundum *art.* 164. *naar de omſtandigheden met gevangenis of bannisſement*, *te zamen of afzonderlijk*, *niet te boven gaande den tijd van* 3 *jaren*, *of met geldboete niet hooger dan f* 600) *zullen geſtraft worden*, *die in openbare of bijzondere geſchriften eenen anderen van eenig misdrijf*, *ſlecht gedrag of kwaden handel ten onregte beſchuldigen of verdacht maken*, *of die zoodanige geſchriften voorbedachtelijk verſpreiden* (278). — *Drukkers of Boekverkoopers*, *die zoodanige teekeningen en prenten*, *als* art. 164 *bedoelt*, (*waardoor men eenen anderen opzettelijk hoont*, *tergt*, *beſpot of hatelijk en verachtelijk zoekt te maken*) *en zoodanige geſchriften*,

hisce *artt.* ſtatuta ſit poena in eos, qui Summum Numen contumeliose lacesſant, maledictis conſectantur et exſecrantur, quae in eos, qui laedunt ſupremos vel minores magiſtratus, ſui ſimiles (nobis autem ad hacce auctoris verba reſpondentibus, homines Dei ultores non esſe conſtitutos, neque eos, qui *articulum* 87. transgrediuntur, a nobis puniri debere, niſi in quantum publicam turbant quietem, aliisque malum exemplum praebeant).

(277) *Art.* 91. Atque DA GYS. utroque loco.

(278) *Art.* 166.

ten, als in art. 166 *bedoeld zijn, drukken, verkoopen of aan anderen verzenden, zullen mede op dezelfde wijze gestraft worden, indien zij van het honende in de voorsz. teekeningen of prenten, of van den laster, in voorsz. geschriften voorkomende, zijn bewust geweest, of in weêrwil van het verbod, van wege de politie gedaan, met het drukken, verkoopen of verzenden zijn voortgegaan* (279).

Interim jure mirabitur quis, in toto hoc Codice ne verbo quidem dictum esse de contrafactione, delicto, quod §°. 2. *Capitis* I. ab Imperatore Gallico gravibus poenis mulctatum vidimus. Putabit forte legislationem praecedentem hac de re abrogatum esse decreto Regio diei 31 Decembris 1808, quo ipso vim Codici Criminali dedit atque auctoritatem. At observet ille necesse est *articulum* 7 Codicis Poenalis Ludoviciani ipsi obstare; legitur enim ibi: *Door dit Wetboek worden niet afgeschaft de navolgende wetten, reglementen of voorzieningen, voor zoo veel die ten tijde van deszelfs invoering nog in gebruik zijn.* Ubi n°. 12 citantur: *De wetten, enz., betreffende het onderwijs of de oefening van kunsten en wetenschappen.* et n°. 13: *Betreffende gilden, neringen, koopmanschappen, bedrijven of ambachten.* Quisque jam in memoriam revocabit atque stabilitam videbit legem 3 Junii 1803, pluribus expositam, atque aequus lector haecce supra, *paginae* 57, *in fine*, inferet.

Haec sunt, quae Typographorum Bibliopolarumque

(279) *Art.* 167. Hunc et praecedentem *articulum* et DE OYEVAAR *l. l.* p. 97, *sq.* et 110.

que jura quod ad librorum proprietatem, ſimul et editionem, regnante LUDOVICO Rege, ſpectarent, qui certe preli libertatem, quoad ferri posſet, amabat, quique, quum à ſcenâ Europae et Orbis Politici anno 1810 deſcenderet, patriam noſtram NAPOLEONTI praedam dereliquit, qui prelum arctisſimis finibus erat circumſcripturus, de quibus videndum §. 6.

§. 5.

Jura in Belgio olim Auſtriaco conſtituta poſt annum 1794, *donec eadem, quae Belgium olim Foederatum, jura acciperet, anno* 1810.

Belgii olim Auſtriaci perſequamur jura, ubi ſub finem Saeculi XVIII. §. 3. ſubſtitimus.

Poſtquam Belgae poteſtati Auſtriacae esſent ſubducti, atque in Gallicam pervenisſent, eadem fuit iis jurium conditio, quae Gallis. Incidimus primum in legem a Gubernatoribus Reip. Gallicae die 19 Julii 1793 latam, quam tamen, quippe ſolum jus proprietatis in copiam competens diſerte referentem, ſuo loco ſupra memoravimus, *Cap.* I. *pag.* 10. (280). Hanc legem Galli, anno 1794 Belgio Au-

(280) Quod ad ea, de quibus locuti ſumus *notâ* 272. habet hujus legis *articulus* 6.: *Tout citoyen, qui mettra au jour un ouvrage de littérature, — dans quelque genre que ce ſoit, ſera obligé d'en dépoſer deux exemplaires, à la bibliothèque nationale; — faute de*

Inoj

Auſtriaco potiti, etiam huc extenderunt. Caeterum principiis libertatis in Galliâ primum obortis et jam ingenti vi ubique pullulantibus et prorumpentibus conſentaneum erat, alia nulla ſtatui, quibus prelum ullis terminis circumſcriberetur, aut libellorum famoſorum editio et ſparſio vetaretur.

Sic durante Rep. Gallicâ; poſtquam autem 3 Conſules anno 1801 rerum ſummae admoti, gubernacula capesſiverant, eadem obtinuerunt, nec ulla facta est mutatio. Quum tamen Conſulum primus, BUONAPARTE, Imperator coronatus esſet, ſtatim inter alia cogitavit de novis legum Codicibus ordinandis, quorum ſinguli ſuo tempore prodierunt; Poenalis Codex menſibus Februario et Martio anni 1810 exiit, a die autem 1°. Januarii A^i. ſequentis executioni misſus eſt, et complura quod ad noſtram rem continet, quibus jam die 5 Februarii ejusdem anni ſe junxerat decretum notisſimum, de quo ſupra *Cap.* I, vidimus. *Articulos* autem Codicis Poenalis et *artt.* hujus decreti, qui tunc ſtatim in Belgio olim Auſtriaco vim atque auctoritatem obtinuere, atque ad noſtram rem proxime pertinent, ſpeciatim referemus, §°. *ſq.*, ubi perventum erit ad jura, quibus medio anno 1810 etiam Regnum Hollandiae parere jusſum eſt.

§. 6.

quel il ne pourra être admis en justice pour la poursuite des contrefacteurs. Cf. *Collection* etc. apud VAN CLEEF, *citata notis* 13 et 101 *Capitis* I. Quae facultas etiam ex *articulo* 8. legis 3 Junii 1803 ei denegabatur, qui formulas quasdam neglexerat. cf. ſupra *pag.* 248, ſq.

§. 6.

Jura in universo Belgio constituta ab anno 1810 *ad nostra usque tempora, cum sub* NAPOLEONTE *Imperatore, tum sub* GUILIELMO *Rege.*

Quod ultra duo Saecula a se invicem separatum erat utrumque Belgium, jam, quum mense Julio A[i]. 1810, Hollandiam imperio Gallico annecteret NAPOLEO, iterum se junctum vidit; at quomodo junctum? Non suo parens Comiti, ut anno 1555, quo Belgium integrum filio PHILIPPO II traderet CAROLUS V; sed junctim anno 1810 parebat Gallorum Imperatori; etiam Belgii nomen avitum erat amissum, et quae jam per aliquod tempus habuerat jura Belgium Austriacum, ea et cum Regno Hollandiae communicabantur. Alia ars politica hujus Regni incolas regere coepit, abolita continuo tota nova legislatio, de qua sub finem §[i]. 4. vidimus; aliae, eaeque peregrinae leges, plerumque a nostris moribus abhorrentes, nobis datae. Codices omnes Napoleontei in quantum prodierant, ad utrumque Belgium extensi sunt; Codex Poenalis, mensibus Februario et Martio hujus A[i]. 1810 latus, quod ad totam Galliam, ideoque et quod ad Belgium olim Austriacum executioni missus a die 1°. Januarii 1811, quod ad Hollandiam die 1 Martii ejusdem anni; quumque ejus Codicis *articuli* complures etiam jura Typographorum Bibliopolarumque magis minuave spectarent, hoc loco referendi sunt.

Pri-

Primo loco veniunt haecce: *Seront punis comme coupables des crimes et complots mentionnés dans la présente fection* (quae agit de delictis contra fecuritatem Regni internam inque ea poenam mortis atque confifcationis bonorum ftatuit) *tous ceux, qui, — foit par placards affichés, foit par des écrits imprimés, auront excité directement les citoyens ou habitants à les commettre. Néanmoins, dans les cas, où les dites provocations n'auroient été fuivies d'aucun effet; leurs auteurs feront fimplement punis du bannisfement* (281). Porro: *Sera puni comme coupable de la rebellion quiconque y aura provoqué — fois par placards affichés, foit par écrits imprimés. Dans le cas, où la rebellion n'aurait pas eu lieu, le provocateur fera puni d'un emprifonnement de 6 jours au moins, et d'un an au plus* (282). — Haec quafi in tranfitu rem noftram attingunt. Sequuntur alia de libris anonymis, et pfeudonymis: *Toute publication ou distribution d'ouvrages, écrits, avis, bulletins, affiches, journaux, feuilles périodiques ou autres imprimés, dans lesquels ne fe trouvera pas l'indication vraie des noms, profesfion et demeure de l'auteur ou de l'imprimeur, fera, pour ce feul fait, puni d'un emprifonnement de 6 jours à 6 mois, contre toute perfonne, qui aura fciemment contribué à la publication ou distribution* (283). — *Cette dispofition fera réduite à des pei-*

(281) L. III. Tit. 1. Cap. I. Sect. 2. C. P. *art.* 102.
(282) L. III. Tit. 1. Cap. III. Sect. 4. §. 1. C. P. *art.* 217.
(283) L. III. Tit. 1. Cap. III. Sect. 6. C. P. *Art.* 283.

peines de ſimple police, 1°. à l'égard des crieurs, afficheurs, vendeurs ou distributeurs, qui auront fait connaître la perſonne, de laquelle ils tiennent l'écrit imprimé; 2°. à l'égard de quiconque aura fait connaître l'imprimeur; 3°. à l'égard même de l'imprimeur, qui aura fait connaître l'auteur; (idque ita quidem ut poena ſingulis minuatur, non tamen plane evaneſcat, invento auctore) (284). *Si l'écrit imprimé contient quelques provocations à des crimes ou délits, les crieurs, afficheurs, vendeurs et distributeurs ſeront punis comme complices des provocateurs, à moins qu'ils n'aient fait connaître ceux dont ils tiennent l'écrit contenant la provocation. En cas de révélation, ils n'encourront qu'un empriſonnement de 6 jours à 3 mois, et la peine de complicité ne reſtera applicable qu'à ceux, qui n'auront point fait connaître les perſonnes dont ils auront reçu l'écrit imprimé, et à l'imprimeur, s'il eſt connu* (285). — *Dans tous les cas ci-deſſus, il y aura confiſcation des exemplaires ſaiſis* (286). — De libris contra bonos mores haec adduntur: *Toute expoſition ou distribution de chanſons, pamphlets, figures ou images contraires aux bonnes moeurs, ſera punie d'une amende de 16 à 500 francs, d'un empriſonnement d'un mois à un an, et de la confiſcation des planches et des exemplaires imprimés ou gravés de chanſons, figures ou autres objets du délit* (287). — *La peine d'empriſonnement et l'amende*

(284) *Art.* 284. (285) *Art.* 285.
(286) *Art.* 286. (287) *Art.* 287.

de prononcée par l'article précédent seront réduites à des peines de simple police, 1°. *à l'égard des crieurs, vendeurs, ou distributeurs; qui auront fait connaître la personne qui leur a remis l'objet du délit*; 2°. *à l'égard de quiconque aura fait connaître l'imprimeur ou le graveur*; 3°. *à l'égard même de l'imprimeur ou du graveur, qui auront fait connaître l'auteur ou la personne, qui les aura chargés de l'impression ou de la gravure* (288). — Denique in auctorem haec statuuntur: *Dans tous les cas exprimés en la présente section, et où l'auteur sera connu, il subira le* maximum *de la peine attachée à l'espèce du délit* (289). De hisce artt. plura inveniuntur in deliberationibus (*Motifs*) de iis habitis (290), quaeque huc redeunt: Disquiritur, vel auctoris vel editoris nomen esse debere cognitum; nam qui librum prodire jubet, huic noxiae ejus sequelae imputantur; igitur innotescat oportet sive auctor, sive editor; idque utilissimum est; lex igitur jubere potest, anonymos libros edendos non esse; venditor puniri potest, quae tamen poena minuitur, si editorem nominet; cujus poena rursus minuitur, ubi auctorem nuncupaverit, ad quem itaque, utut ad eum, qui omnium gravissime deliquit, caeteroquin latentem, commode adscenditur; poena au-

(288) *Art.* 288.

(289) *Art.* 280. *Articulorum* 289 — 289 meminit etiam DE GYS. *l. l.* p. 99, *sqq.* et 112.

(290) *Motifs du Code Pénal* ad L. III. Tit. I. Cap. III. inveniuntur p. m. 79, *sqq.* *édition du C. P., d'Herhan*, 1811.

autem varia eſt pro variâ librorum indole; gravisſima, ſi ad delicta perpetranda incitat. Addunt denique, qui hanc Codicis partem proponunt: „ Il n'y „ a rien dans ces articles, qui ſoit dirigé contre le „ ſage emploi des lettres, mais ſeulement contre les „ productions clandeſtines : or, tout auteur, qui „ veut porter ſes coups dans l'ombre, mérite bien „ qu'on le ſuive à la trace. " — Sequuntur nunc in Codice Poenali, qui de contrafactione agunt, *artt.* 425 — 427, et 429 (290*), de quibus, ut et de deliberationibus ea de re initis ſupra ſuo loco retulimus *Cap.* I. *pag.* 58, *ſqq.* — Ultimo loco venit in hoc Codice: *Seront ſaiſis et confiſqués — les écrits ou gravures, contraires aux moeurs: ces objets ſeront mis ſous le pilon* (ſtamper) (291). Haec jura vitiis laborare non videntur.

At vero haecce non ſola fuere jura prelo, Typographis et Bibliopolis Belgicis a NAPOLEONTE injuncta; Belgis Meridionalibus una cum omnibus Gallis, inde a die 1°. Januarii 1811: Belgis Septemtrionalibus, i. e. Hollandis, inde a die 1°. Martii ejusdem anni. Jam *Cap.* I. diximus, paucos ante menſes, quam Galliae jungeretur Hollandiae Regnum, NAPOLEONTEM, die 5 ejusdem menſis Februarii 1810, inſuper tuliſſe legem de re Typographiae et Librariae ſpecialem, in qua quaedam bona, plura tamen deſpoticam dominationem olebant, quaeque lex ſtatim

(290*) L. III. Tit. 2. Cap. II. Sect. 2. C. P. §. 5.
(291) L. IV. Cap. II. ſect. 2. C. P. *Art.* 477.

tim poſt promulgationem, in Belgio Meridionali, quippe jam tum partem Galliae conſtituente, in Belgio autem Septemtrionali decreto NAPOLEONTIS ſpeciali diei 9 Aprilis 1811 legis vigorem et auctoritatem accepit. Hanc legem 5 Februarii ſatis amplam, 51 articulos continentem, in plures titulos diviſam, analytice percurremus et praecipua notabimus; quae minoris momenti ſunt, et ſcopo noſtro minus inſerviunt, omittentes (292).

Titulus I, artt. 1 et 2 agit: *De la direction de l'Imprimerie et de la Librairie.* Siſtebat art. 1. *Il y aura un Directeur-Général, chargé, ſous les ordres de notre Miniſtre de l'Intérieur, de tout ce qui est rélatif à l'imprimerie et à la librairie.* — Art. 2. *Six Auditeurs ſeront placés auprès du Directeur-Général.* Differimus judicium de majori articulorum parte, usque dum totam legem tradiderimus.

Tit. II. artt. 3—9. *Des profesſions d'Imprimeur.* Art. 3. *Le nombre des imprimeurs dans chaque département ſera fixé, et celui des imprimeurs de Paris ſera reduit à 60.* Pariſiis numerus antea longe major fuerat (293). — Art. 4. *Cette reduction ne pour-*

(292) Invenitur in *Collection des Lois* ſaepius cit. p. 1—20.

(293) Patet id ex JOANNIS DE LA CAILLE *Hiſtoire de l'Imprimerie et de la Librairie, Paris.* 1689. 4. qui, de Typographis Pariſinis disquirens, jam ſuo tempore majorem numerum adfuisſe paſſim indicat. Hoc opus inter libros rariſſimos a BEYERO recenſetur in *Memoriis Hiſtorico-Criticis Librorum Rariorum, Dresdae et Lipſ.* 1734. No. 28. pag. 50, *ſq.* mihique ſpeciali favore commodare voluit Vir Illuſtriſſimus et erudidiſſimus, W. H. J. VAN

pourra être effectuée sans qu'on ait préalablement pourvu à ce que les imprimeurs actuels, qui seront supprimés, reçoivent une indemnité de ceux, qui seront conservés. — Art. 5. *Les imprimeurs seront brevetés et assermentés.* — Art. 6. *Ils seront tenus d'avoir à Paris quatre presses et dans les départemens deux.* — Art. 7. *Lorsqu'il viendra à vaquer des places d'imprimeurs, — ceux, qui leur succéderont, ne pourront recevoir leurs brevets et être admis au serment, qu'après avoir justifié de leur capacité, de leur bonne vie et moeurs, et de leur attachement à la patrie et au Souverain.* — Art. 8. *On aura, lors des remplacemens, des égards particuliers pour les familles des imprimeurs décédés.* — Art. 9. *L'impetrant* (en recevant le brevet d'imprimeur) *prêtera serment de ne rien imprimer de contraire aux devoirs envers le Souverain et à l'intérêt de l'Etat.*

Tit. III, in 3 Sectiones divisus, agit artt. 10—28: *De la Police de l'Imprimerie.* Sectio 1. *De la garantie de l'administration.* Art. 10. *Il est défendu de ne rien imprimer ou faire imprimer, qui puisse porter atteinte aux devoirs des sujets contre le Souverain et à l'intérêt de l'Etat. Les contrevenans seront traduits devant nos tribunaux et punis conformément au Code pénal* (ut modo vidimus), *sauf préjudice du droit, qu'aura notre Ministre de l'Intérieur, de retirer le brevet à tout imprimeur, qui*

WESTREENEN VAN TIELLANDT, cui pro animo erga me benevolo hic palam gratias ago habeoque maximas.

qui aura été pris en contravention (294). Quod feverius est quam olim in utroque Belgio, tum Foederato, tum Pontificio; nemini enim ibi, nisi iterum legem violanti, quaestum exercere interdicebatur. — Art. 11. *Chaque imprimeur sera tenu d'avoir un livre, — où il inscrira — le titre de chaque ouvrage, qu'il voudra imprimer, et le nom de l'auteur, s'il lui est connu. Ce livre sera représenté à toute requisition et visé, s'il est jugé convenable, par tout officier de police.* — Art. 12. *L'imprimeur remettra et adressera sur le champ au Directeur-Général, et aux Préfets, copie de la transcription faite sur son livre, et la déclaration, qu'il a intention de l'imprimer.* — Art. 13. *Le Directeur-Général pourra ordonner, si bon lui semble, la communication et l'examen de l'ouvrage, et surseoir à* (c. à. d. différer) *l'impression.* — Art. 14. *S'il aura sursis à l'impression d'un ouvrage, il l'enverra à un Censeur choisi parmi ceux, que nous nommerons, pour remplir cette fonction.* — Art. 15. *Notre Ministre de la Police générale et les Préfets dans leurs départemens, feront surseoir à l'impression de tous les ouvrages, qui leur paraîtront en contravention à l'art. 10. En ce cas le manuscrit sera envoyé, dans les 24 heures, au Directeur-Général, comme il est dit ci-dessus.* — Art. 16. *Si l'auteur refuse de faire les changemens ou suppressions*

(294) Hic unicus totius legis articulus est, quem citat DE GERS. *l. l.* p. 98, *sq.* et 110, *sq.*

fions jugés convenables par le Cenfeur, le Directeur-Général pourra défendre la vente de l'ouvrage, rompre les formes et faifir les feuilles ou exemplaires déjà imprimés.

Tit. III. Sect. 2. agit: *De la garantie des Auteurs et Imprimeurs*, Art. 21. *Tout auteur ou imprimeur pourra, avant l'impresfion, foumettre à l'examen l'ouvrage qu'il veut imprimer, ou faire imprimer. Il en fera ufé dans ce cas comme il est dit aux* articles 14 *et* fuivants.

Tit. III. Sect. 3. continet: *Difpofitions rélatives à l'exécution des deux Sections précédentes.* Art. 23. *Lorsque le Directeur-Général penfera qu'il n'y a pas lieu à examiner un ouvrage, et qu'aucun de nos Miniftres n'en aura provoqué l'examen* (295), *le Directeur-Général enverra un récépifsé de la feuille de tranfcription du régiftre de l'imprimeur, et il pourra alors être donné fuite à l'impresfion.* — Art. 24. *Lorsque l'ouvrage, que l'imprimeur aura déclaré vouloir imprimer, aura été examiné, — et qu'il n'y aura été rien trouvé de contraire aux difpofitions de* l'art. 10, *il en fera dresfé procès-verbal par le Cenfeur, qui paraphera l'ouvrage.* — Art. 25. *Si le Directeur-Général, fur l'avis du Cen-*

(295) Quo refpicitur ad *art.* 19. *Lorsque le Directeur-General jugera qu'un ouvrage, qu'on fe propofe d'imprimer, intéresfe quelque partie du fervice public, il en préviendra le Miniftre du département, auquel l'objet de cet ouvrage fera rélatif, et fur la demande de ce Miniftre, il en ordonnera l'examen.*

Cenfeur, a décidé qu'il y a lieu à des changemens ou fuppresfions, il en fera fait mention audit procès-verbal et l'auteur ou l'imprimeur feront tenus de s'y conformer. — Art. 26. *La vente et circulation de tout ouvrage dont l'auteur ou éditeur ne pourra repréfenter un tel procès-verbal, pourra être fufpendue ou prohibée; — et, en ce cas, les éditions ou exemplaires pourront être faifis ou confifqués entre les mains de tout imprimeur ou libraire.*

Pergimus ad Tit. IV., qui artt. 29—33 agit: *Des Libraires.* Art. 29. *Les libraires feront brevetés et asfermentés.* — Art. 30. *L'impétrant* (recevant le brevet de libraire, (ut de Typp. *art.* 9.)) *prêtera ferment de ne vendre, débiter et distribuer aucun ouvrage contraire aux devoirs envers le Souverain et l'intérêt de l'Etat.* — Art. 31. *La profesfion de libraire pourra être exercée concurrement avec celle d'imprimeur.* — Art. 33. *Les brevets ne pourront être accordés aux libraires, qui voudront s'établir à l'avenir, qu'après qu'ils auront juftifié de leurs bonne vie et moeurs et de leur attachement à la Patrie et au Souverain.*

Sequitur Tit. V., artt. 34—38 agens: *Des livres imprimés à l'étranger.* — Art. 34. *Aucun livre en langue françaife ou latine imprimée à l'étranger, ne pourra entrer en France, fans payer un droit d'entrée.* — Art. 35. *Ce droit ne pourra être au-desfous de 50 pct. de la valeur de l'ouvrage. Le tarif en fera rédigé par le Directeur-Général.* —

 Art.

Art. 36. *Indépendamment des dispositions de l'*art. 34 *aucun livre imprimé ou réimprimé hors de la France, ne pourra être introduit en France sans une permission du Directeur-Général, annonçant le bureau de douane, par lequel il entrera.* — Art. 37. *En conséquence, tout ballot de livres venant de l'étranger, sera mis, par le préposé des douanes, sous corde et sous plomb, et envoyé à la Préfecture la plus voisine.* Agnoscimus hic examen cistarum extrinsecus advenarum olim in Belgio Meridionali institutum, at aliam ob causam, religionis nempe; hic autem artis politicae. — Art. 38. *Si les livres sont reconnus conformes à la permission, chaque exemplaire, ou le premier volume de chaque exemplaire, sera marqué d'une estampile* (stempel) *au lieu du dépot provisoire, et ils seront remis au propriétaire.*

Tit. VI. disquiritur art. 39, sq.: *La propriété et sa garantie;* de qua re supra diximus, *Cap.* I. *pag.* 9, *sqq.*

Tit. VII. in duas dispescitur Sectiones, quarum 1. agit artt. 41—44: *Des délits en matière de librairie et du mode de les punir.* — Art. 41. *Il y aura lieu à confiscation et amende au profit de l'Etat, dans les cas suivans, sans préjudice des dispositions du Code pénal* (intelligitur *art.* 283. *C. P.* quod ad numerum primum, qui nunc sequitur): 1°. *Si l'ouvrage est sans nom d'auteur ou d'imprimeur.* 2°. *Si l'auteur ou l'imprimeur n'a pas fait, avant l'impression de l'ouvrage, l'enrégistrement et la décla-*

claration prescrites aux artt. 11 *et* 12. 3°. *Si l'ouvrage ayant été demandé pour être examiné, on n'a pas suspendu l'impression ou la publication.* 4°. *Si l'ouvrage ayant été examiné, l'auteur ou l'imprimeur se permet de le publier, malgré la défense prononcée par le Directeur-Général.* 5°. *Si l'ouvrage est publié malgré la défense du Ministre de la police générale, quand l'auteur, éditeur ou imprimeur n'a pu représenter le procès-verbal,* de quo *art.* 24. 6°. *Si étant imprimé à l'étranger, il est présenté à l'entrée sans permission, ou circule sans être estampillé.* 7°. (quod jam *Cap.* I. attigimus) *Si c'est une contrefaçon, c.-à-d., un ouvrage imprimé sans le consentement et au préjudice de l'auteur ou éditeur; ou de leurs ayant cause.* — Art. 42. *Dans ce dernier cas, il y aura lieu en outre à des dommages-intérêts* (schaëvergoeding) *envers l'auteur ou éditeur, ou leurs ayant cause, et l'édition, ou les exemplaires contrefaits seront confisqués à leur profit.* — Art. 43. *Les dommages-intérêts seront arbitrés par le tribunal correctionnel ou criminel selon le cas et d'après les lois.* — Art. 44. *Le produit des confiscations et des amendes sera appliqué, ainsi que le produit du droit sur les livres venant de l'étranger, aux dépenses de la direction générale de l'imprimerie et de la librairie.*

Tit. VII. Sectio 2. artt. 45—47. agit: *Du mode de constater les délits et les contraventions.* — Art. 45. *Les délits et contraventions seront constatés par*

par les inspecteurs de l'imprimerie et de la librairie, les officiers de police, et en outre par les proposés aux douanes, pour les livres venant de l'étranger.

Tandem veniunt Tit°. VIII.: *Dispositions diverses*, artt. 48 — 51. — *Artᵒ*. 48. habuimus *notâ* 272. — *Art°*. 49. dicitur, alia decreta evulgatum iri, (*sur la proposition du Directeur-Général de la librairie, et le rapport de notre Ministre de l'Intérieur*, art. 50), *entre autres, sur la reception et la police des imprimeurs et libraires;* et *sur les libraires étaleurs* (boekenuitventers), *lesquels ne sont pas compris dans les dispositions ci-dessus;* quique cum legibus Belgii Hispanici, tum antiquis nostris legibus Gildalibus, a genuinis Bibliopolis probe erant separati. Haec decreta numquam prodiere.

Si autem de hac lege judicium ferendum sit, sequentia in genere observamus: si verum est MONTESQUIEVII effatum: „L'esprit de moderation est celui du „legislateur", (et utinam haec regula cuivis legislatori obvia esset), hisce certo certius consequens est, NAPOLEONTEM nomen boni et veri legislatoris non semper meruisse. (Cff. Titt. II et III. unâ cum Tit. IV). Rapuit eum cupido non solum homines ipsos, verum et eorum cogitationes et sensa mentis in servitutem redigendi, sibique submittendi.

Verum de singulis Titulis dicamus. Titulo I. institutio hujus Directoris non multum abesse videtur a Tribunali Inquisitorio, ad cujus normam etiam se gerere videbatur Director ipse, ejusque sex Auditores (qui dicebantur), saltem quod Censuram libro-

rum

rum attinet, certo certius non mitiorem; hoc unico discrimine Magnum-Inquisitorem spectare potissimum, quae religionem, Directorem Gallicum ea, quae civitatem et res politicas offendunt.

Quae Tit. II. habet de imminuto Typographorum numero, etiam valde injusta et arbitraria sunt; 1°. quum nulla adsit *idonea* causa hujus diminutionis; 2°. quum superstites Typographi eos, qui supprimantur, indemnes servare debeant. Ut autem Director hanc diminutionem efficeret, concedebat testimonia admissionis ad munus Typographi (*brevets*) duplicis generis; alia enim erant ad vitam ipsius, qui impetraret; alia et Typographo et ejus descendentibus, *argum. art*. 8. hujus legis, dabantur. Prioris generis in lege nulla mentio erat, quum in legis rubricam non caderent haec testimonia ad vitam, quippe non ad magnos Typographos pertinentia, quales allos quaestu destitutos posfent indemnes servare, quique ideo requirebantur *argum. art*. 4. Prius enim testimoniorum genus non dabatur nisi Typographis exiguis, quibus dirâ misericordiâ moti, quaestum statim adimere non volebant, quorum tamen officinas sic tractu temporis perdere et claudere studebant. — Ipsius diminutionis causam nullam *idoneam* esse modo dicebamus; nullam etiam prae se ferebant; vera origo, quam, uti ipsis fas erat, probe celabant, haec erat, quo melius Summus Imperans etiam preio imperare, illudque voluntati suae despoticae accommodare posset. Accedebat fortasse et haec, legislato-

rem numerum Typographorum coarctare voluisse ad personas ditiores, quippe a quibus delinquentibus mulctas percipere commodius posset. Cff. hic partim ea, quae supra, *pag.* 251, sq., ad annum 1805 de auctis Typographorum vectigalibus, quae nomine *patenten* venerunt, retulimus. Praeter diminutionem *arti.* 3. huc etiam faciebat *art^{vi}.* 6. Typographi enim ii, qui prae opum tenuitate et pecuniae inopiâ, Parisiis 4 prela habere prohibebantur, per se nolentes volentes quaestum derelinquere cogebantur. Sic imminuto Typographorum numero, Directori erat expeditior et facilior prelorum inspectio, si haec necessaria judicaretur, atque eo citius Typographos delinquentes persequi poterat ipse Director. Concurrebant sic omnia ad id, ut Imperator in prela immoderatam sortiretur potentiam. — Quod autem ad *art.* 5. attinet: haec admissionis testimonia, ut ita dicam, *brevets*, (*wettige aanstellingen*), longe differebant ab iis, de quibus supra ad A^{um} 1805, *pag.* 256, sq., diximus; 1°. haecce requirebantur, ut solveretur pecunia: in illis de pecuniâ nulla mentio; 2°. haecce ab urbano regimine concedebantur: illa a Directore Preli et rei Librariae; 3°. haecce quotannis renovanda erant: illa erant vel ad vitam rogantis, vel et ejus descendentibus inhaerebant; 4°. haecce ab A°. 1805—1810 in usu erant, et revixerunt A°. 1813 exeunte: illa durarunt ab A°. 1811 usque ad 1813 sub despotâ, NAPOLEO in iis concedendis forsitan spectasse videtur numerum Typographorum ubivis coarctare, Parisiis autem ad

ad 60 reducere, neminem admittere, nisi quem probaret, et Typographum quemcunque sibi cognitum habere, quo celerius delinquentes persequi posset. Hic tamen eos cognoscendi modus plane erat supervacaneus, dum, servato, imo aggravato, sub NAPOLEONTE tributo, *patent* dicto, Typographi aeque ac alii opifices publice jam innotescerent. Ad arctos terminos prelo positos pertinebat et aliud quid, non tamen lege constitutum, a Directore ejusque satellitibus nobis tamen injunctum, quod nempe ipsius chartae linteae copiam magnam in officinis habere Typographis non liceret, quodque si eâ indigerent, Magistratibus significare deberent, ad quosnam usus illam impenderent, et quosnam libros illâ exararent; ut igitur quodcunque ederetur, eo magis publice innotesceret. Porro ex fine *articulorum* 7 et 9., ex initio *art*. 10. atque ex fine *artt*. 30 et 33. lucide patet suspicio, qua ducitur regimen *despoticum*, quodque homines semper malos putat, donec de contrario sibi persuasum sit, cujusque principium, vel opinante MONTESQUIEVIO (296), illud est, *terrorem incutere subditis;* tale regimen hujus terroris ope regnare studet, simulque timet, ne subditorum libera vox prelo patefiat. Imperii Gallici hunc fuisse agendi modum, nemo facile negabit, qui

Tit. III. viderit curam adhibitam, ne Directorem ullus liber editus lateat, simul et observaverit consti-

(296) *Esprit des Lois*, III. 9. et saepius.

ftitutionem Cenforum, *art.* 14, qui ad lubitum mutent, mutilent, praetermittant, arceant, et auctoribus librum fic in lucem edere recufantibus, editionem operis denegent, *art.* 16. Nifi defideraretur officinarum vifitatio, regulariter quovis femeftri facienda, fimul et infuper examinatoribus officinas quovis tempore ad perluftrandum patere debere, conditionem preli fub Hifpanis nunc renovatam putaremus. Cenfura faltem erat feverisfima, nec necesfe est, ullum Belgam Septemtrionalem, qui a menfe Aprili 1811 usque ad menfem Novembrem 1813 *auctor* evafit, rogare vel docere, utrum primus et ultimus *Director rei Preli et Librariae*, DE POMMEREUIL, feveri et indigni muneris fecundum vota defpotae functus fit, nec ne.

Titulus IV. fpectat Bibliopolas. Hi antea non raro, imo faepius etiam Typographi erant, ut fic, quos edebant libros, fuo, non alieno prelo exarantes, minoribus impenfis munus exercerent. Separavit hos a fe inviecm lex 5 Februarii, non quidem ipfis verbis, verumtamen ita, ut utrumque munus a fe invicem difpefceretur, et utrique fpecialia officia incumberent, ita ut, qui utroque fungi vellet munere, officia et Bibliopolae et Typographi praeftare teneretur. Caufa non longe remota erat, quippe fita, non minus, quam totum decretum, in metu, ne preli abufus in perniciem legislatoris rueret. Obfervemus hunc in finem conditionem delinquentis Bibliopolae cum pauperis, tum ditioris. Si Bibliopola, ex minimis fui ordinis, non multum opi-

opibus valens, prelo fuo vel privato (*huisdrukkerij*), i. e. dum non publice renunciaretur Typographus, typis mandaret libellos illicitos, famofos, calumniis injuriisve repletos, et facinus deprehenderetur, in delinquentem autem legitime animadverteretur, incurrebat in poenam confiscationis et mulctae, *art*. 41 legis; confiscatio certe eum premebat, mulctam autem adjunctam prae paupertate folvere non poterat. Quum vero infuper puniretur vi *art*. 217. *j. art*. 212. *Cod. Poen*. Napoleontici, vel vi *art*. 283. ejusdem Codicis, utroque cafu poena obtinens incarcerationis fex dierum ad femeftre illi Bibliopolae pauperi forte non ingrata erat, quippe ex qua victum fortiretur, Civitati autem incommoda pareret, quippe quae captivi cauſâ expenfas facere cogeretur. Si autem effugisfet, miferiore etiam, quam qua antea in patriâ fruebatur, conditione ufus fuisfet, officinam et immobilia quaevis relinquere coactus, atque in peregrinâ terrâ Bibliopolium exercere prae opum tenuitate non valens. — Bibliopola vero major et ditior, ubi id prelo fuo patrasfet, confiscationem libri non folum, verum et incarcerationem patiebatur, et poenas luebat ex delicti indole profluentes. Si autem hicce effugisfet, prelum certe, et immobilia, aeque ac Bibliopola pauper, relinquens, librorum copiâ, quae in officinâ proftaret, licet deftitutus, ope tamen chirographorum (*Wisfelbrieven*) pretiofiora, fecum ducens, in aliâ regione fedem bonorum fuorum officinamque collocare poterat, legem fic eludens, impune Summum Imperantem laces-

 fens,

ſens, et vilipendens, qui a ſuâ parte delinquentem perſequi non posſet. — Ut autem incommoda, quae ex poſteriori caſu redundare posſent, praeverteret legislator, eaque omnia evitaret, ſimul et certum contra libellorum Typographum haberet regresſum, ſeparavit a ſe invicem officia et jura Bibliopolarum et Typographorum, quorum *hisce* jugum gravisſimum impoſuit, *illorum* onus longe ſuperans, uti ex comparatione Titulorum II. et III. cum IV. cuivis patebit. Typographos nunc maxime oppresſos (quo et iis accedebat grave vectigal annuum (*patent*), de quo diximus *pag.* 251, *ſq.*) veroſimilius putabat legislator non ita ſaepe patraturos ſcelus typis mandandi illicita opera libellosve, quum 1°. prelorum numero imminuto, prela ſuperſtitia omnia Directori facile innoteſcere posſent, et facinus patratu difficilius evaſisſet, et 2°., quum Typographi ii, qui non ſimul Bibliopolae erant, ſi judicio fugâ ſe ſubtraherent, et extra imperii fines ſe conferrent, prela ſua, quaeque huc pertinebant, in patriâ relinquere coacti, ſimul omnia amiſisſe dici posſent. Hinc vafer legislator ſcopo ſuo maxime inſervire oppresſionem Typographorum majorem, quam Bibliopolarum, bene et probe callebat.

In judicio de hac lege pro viribus ferundo ſubſtitimus ad Tit. IV. Sequitur Tit. V, qui ad ſyſtema cenſûs egregie facit, et quod ad librorum e terris peregrinis advectorum, ciſtis contentorum, examen, viſitationem Hiſpanicam quod ad libros extrinſecus advectos plane refert. Quae habet *art*. 35.

35. S[us]. 1. de onere 50 pro ct. folvendi, inauditum quid erat, librorum exterorum mercaturae perniciofisfimum, quae fic ftagnare necesfario cogebatur.

De Tit. VI. jam *Cap.* I. vidimus, ubi de jure copiae librorum agebatur, *pag.* 10, *fqq.*

Poena ipfa Tit[i]. VII. Sectione 1. in delinquentes ftatuta, non videtur nimia. Confifcatio operis et mulcta pecuniaria aeque in ufu fuerunt, tam contra libellos famofos in Belgio olim Foederato, quam contra libros omnes prohibitos in Belgio Hifpanico. Interim poenarum nullum erat augmentum, ne fi iteraretur quidem delictum, fecundâ aut tertiâ vice.

Haec in lege minus nobis placent. Caeterum Tituli IV. et VII. reliquis meliores fuisfe videntur.

Accepit praeter hanc legem Belgium utrumque, in novas regiones (*departementen*) divifum, alia etiam a NAPOLEONTE decreta ad noftram rem facientia ab A°. 1810—1813. Hujusmodi erat decretum diei 3 Augufti 1810, nobis datum diei 9 Aprilis 1811, de diariis agens. — Art. 1. *Il n'y aura qu'un feul journal* (nempe de re politicâ agens) *dans chacun des départemens autres que celui de la Seine.* — Art. 2. *Ce journal fera fous l'autorité du Préfet, et ne pourra paraître, que fous fon approbation* (297). Qualia haec diaria igitur fuerint, et ipfi experti fumus et dijudicandum est ex indole praefectorum Gallicorum. Haec imminutio ma-

(297) Cf. *Collection des Lois* faepius cit. p. 22. DE OYE. p. 99 et 111.

manifesto tendebat ad id, ne diariorum moles fieret nimia, quam quae omnia regionis praefectus posset aut vellet probare; interim examen subire debebant; ubique observamus timorem, et metum, ne illicita quaedam foris prodeant; ubique apparet regimen, quod leniter gubernare non audens, violenter et severe imperat, animosque in se acerbiores reddit.

Postquam NAPOLEO comperisset, regimen (*la Direction*) prelorum et bibliopoliorum nimiis sumptibus premi, statim medium invenit, quo huic malo mederi posset, minime scilicet curans, utrum hoc medio nimis premerentur opera, et augendum esset pretium librorum edendorum. Edidit enim die 29 Aprilis 1811 decretum, quo statuebat, art°. 1. *Un droit d'un centime par feuille d'impression sur tous les ouvrages connus en imprimerie sous le nom de* labeurs (Boekwerken), *quelque soit le format du volume, si ces ouvrages n'appartiennent à aucun auteur vivant ou à ses héritiers* (vi *art.* 39. legis 5 Februarii 1810). Intelligendus autem hic *art.* de casu, quo elapso tempore 20 annorum ad civitatem rediisset liber, nunc *domaine public* factus. Art. 2. *Ne seront pas passibles de cette taxe les ouvrages d'imprimerie, connus sous le nom d'ouvrages de ville ou bilboquets* (smoutwerken) (298).

Se-

(298) Cf *Collection* etc. p. 30. De hoc decreto cf. quae supra diximus, *pag.* 13.

Secutum est aliud diei 3 Junii 1811, praecedentis decreti executionem jubens et urgens (299).

Haec fuere, quae dicenda nobis erant de legislatione Gallicâ. Hisce legibus parebamus, dum menſe Novembri 1813 obtineret feliciſsima rerum converſio, qua Auriacum Principem reducem renuntiabamus ſummum rerum moderatorem (*Souverein Vorst*). In hac dignitate conſtitutus edidit die 24 Januarii anni 1814 legem, de qua *Cap.* I. pluribus diximus. Quaenam autem Principem, in quo jam tum reſidebat ſumma rerum, impulerint ad hanc legem ferendam, Ipſe in ejus pröoemio egregie aperit: „ Overwegende, dat de Wetten en Reglementen, „ aangaande de Boekdrukkerij en den Boekhandel, „ door het Franſch Beſtuur in deze Gewesten in„ gevoerd, niet alleen in den Boekhandel eene zeer „ nadeelige ſtremming veroorzaakten, maar ook eene „ ſtrekking hadden, om de vrijheid der drukpers „ volkomen te onderdrukken, den voortgang van „ de verlichting te beletten, en alles te onderwer„ pen aan eene willekeurige cenſuur, ten eenemale „ ſtrijdig met de liberale denkwijze, waarop elk „ regtgeaard Nederlander den hoogſten prijs ſtelt, „ en die ſteeds het Gouvernement dezer Landen „ heeft gekenſchetst." Quod ad ipſos legis articulos, hic in cenſum veniunt ſequentes, inſtitu-

(299) Cf. *Collection etc.* p. 32, ſqq. Hujus rei autem amplam explicationem dedit Director ipſe, *ibid.* p. 72, ſqq.

tum Gallica abolentes. Art. 1. *De Fransche Wetten en Réglementen, betrekkelijk de Boekdrukkerij en den Boekhandel, daaronder begrepen die, welke de Nieuwspapieren betreffen* (3 Augusti 1810), *zijn, van dato dezes, geheel en al afgeschaft.* — Art. 2. *Dien ten gevolge worden de Inspecteurs van de Boekdrukkerij en den Boekhandel honorabel van hunne posten ontslagen.* — Art. 3. *Insgelijks wordt de uit voorschrevene Fransche Wetten en Reglementen profluërende belasting* (cf. decretum 29 Aprilis 1811) *ten behoeve van het fonds der generale directie van den Boekhandel, met dato dezes, afgeschaft.* — Addit legislator quod ad preli libertatem. Art. 4. *Een ieder is verantwoordelijk voor hetgeen hij schrijft, drukt of uitgeeft; indien de Schrijver niet bekend is, of aangewezen kan worden, is de Drukker alleen aansprakelijk.* — Art. 5. *Elk stuk, dat, zonder naam van den Schrijver of Drukker, en zonder aanwijzing van den tijd en de plaats der uitgave, in het licht komt, zal als een Libel beschouwd, en de Uitgever of Verspreider daarvan als Paskwilschrijver vervolgd kunnen worden* (300). Similia antea non in lege de re Preli et Librariae anni 1796 aut 1803, sed in Constitutione politicâ anni 1798 (*de Staatsregeling*) relata fuerant, nunc autem legi de re Typographicâ simul inerant. Postea legi Fundamentali ea inesse videbimus. Caetera quae haec lex sancit, de jure copiae, de contrafactione, de

(300) *Art.* 4 et 5 [illegible] citantur a [illegible] p. 105.

de versionibus, de libris jure copiae destitutis, de exemplaribus, Administro rerum internarum tradendis, *artt.* 6—13, suo loco, *Cap.* I et II, tradidimus. Additur denique *art°.* 14. *Wekelijks zal eene lijst, van de bij het Departement van Binnenlandsche Zaken ingekomen werken, in de Staatskourant worden bekend gemaakt.* Quovis igitur die Lunae foras prodeunt horum librorum tituli.

Haec lex, quae temporum conditioni maxime inserviebat, a Principe lata est non nisi auditâ propositione *Commissarii Generalis* (qui dicebatur) *rerum internarum.* Tunc enim GUILIELMUS, populi nondum suffragio Summus Imperans (*Souverein Vorst*) renunciatus, nec administros sibi adjunctos habebat, nec, rebus cum Ordinum Generalium concilio deliberatis, leges ferebat, ut obtinuit, postquam mense Martio 1814 Lex Fundamentalis constituta, atque GUILIELMUS inauguratus esset. Haecce Lex Fundamentalis, ad solum Belgium Foederatum pertinens, ne verbum quidem de libertate preli continebat, quippe de qua cautum *art°.* 4 et 5 legis modo expositae.

Interim in Belgio Meridionali, de cujus sorte adhucdum deliberabant Reges et Principes in Europâ praeponderantes, lege 24 Januarii anni 1814 non cessarunt institutiones Gallicae, sed legislatione ibi nondum certâ nec definitâ obtinente, in universum servabatur Gallica, ita tamen ut tacite praetermitterentur gravissima ea, quae habebat lex 5 Febr. 1810, et a quibus abhorrebat Belgium integrum.

 Par-

Partim ad hanc opinionem ſponte ducimur, ubi cogitemus; ſtatim, quum nexus Belgium inter et Galliam ruptus esſet, etiam cesſasſe munus Directoris et ſex Auditorum Pariſiis obviorum; partim ſuſpicione ducti conjicimus, etiam reliqua hujus legis puncta ibi in deſuetudinem abiisſe; nam et Belgis Meridionalibus non accepta erat Gallica preli dominatio, licet ab Hiſpanicâ et Auſtriacâ non abhorruisſent, nec averſi fuisſent; horum enim cenſurae a longe inde tempore erant asſuefacti, eamque igitur gratius ferebant, quam jugum Gallorum, a quibus, utut ab invaſoribus, longe minora ſibi impoſita perferebant; forte etiam *nunc*, ubi preli fræna arctiora Gallica experti esſent, non minus cenſuram Saeculorum praecedentium in odio habentes, gaudebant de libertate, quam nunc in eo erant, ut acciperent.

Quum autem ineunte vere A°. 1815 utrumque Belgium, appropinquante NAPOLEONTE, Regni nomine jungerentur, alia creanda erat regiminis norma, nova Lex Fundamentalis, quae eodem anno medio conſtituta et a GUILIELMO Rege agnita eſt. Videamus autem, quaenam haec Lex tradat de libertate preli, in Regno Belgico, ut hinc intelligatur, quisnam in univerſum ſit regiminis Belgici hodierni niſus ad prelum, juraque Typographorum et Bibliopolarum magis minusve coarctanda. Unicus eſt *art.* praeclara ſtatuens, quaeque regimini ſalutifero decori honorique ſunt quam maxime. *Het is aan elk geoorloofd om zijne gedachten en gevoelens door de drukpers, als een doelma-*

matig middel tot uitbreiding van kennis en voortgang van verlichting, *te openbaren*, *zonder eenig voorafgaand verlof daartoe noodig te hebben* (manifeste ad cenfuram refpicitur), *blijvende nogtans elk voor hetgeen hij fchrijft*, *drukt*, *uitgeeft* *of verfpreidt*, *verantwoordelijk aan de maatfchappij of bijzondere perfonen*, *voor zoo verre dezer regten mogten zijn beleedigd* (301). — Quatenus autem quisque de allatâ laefione refpondere debeat, docent *artt*[i]. C. P. adhuc vigentis, quos fupra, *pag*. 261 et *fqq*., retulimus. — Principiis hisce liberalibus innituntur, quae deinceps de preli libertate ftatuit Belgii Rex.

Interea temporis, quum NAPOLEONTE reduce, quietis internae turbandae metus in Belgio inftaret nec vanus, nec exiguus, Rex nofter, talia praevertere ftudens, Ordinibus Generalibus propofuit fchema legis, et ab iis probatum accepit, legemque promulgavit, die 10 Aprilis 1815, cui titulus: *Wet*, *houdende voorfchriften tot fpoedige en krachtdadige beteugeling van onrust en kwaadwilligheid*, quae 5 *artt*[is]. conftabat, et cujus fequentia ad locum noftrum faciunt: *Alzoo het raadzaam is*, *om in de tegenwoordige omftandigheden met dubbele zorg te waken*, *tegen al hetgeen Onze goede onderdanen zoude kunnen ftoren*, *in de loffelijke pogingen*, *die allerwege met zoo veel geestdrift ten behoeve des Vaderlands worden aangewend*, *en aan Ons gebleken zijnde*, *dat de*

(301) Cf. *Grondwet voor het Koningrijk der Nederlanden*, 1815, art. 227.

de bestaande wetten en regterlijke instellingen niet zoodanig zijn als vereischt wordt, om de kwaadwilligen, die het kweeken van wantrouwen, onrust en oneenigheid ten doel mogten hebben, spoedig en krachtdadig ter welverdiende straffe te brengen: *Zoo is het, dat Wij — statuëren —:* Art. 1. *Onverminderd het verordende bij den* 1^{en} Tit. *van het* IIIe Boek *van het nog werkende Criminëele Wetboek, voor zoo verre daaraan, bij de navolgende bepalingen niet wordt gederogeerd, zullen alle de genen, welke zich zouden mogen verstouten, om zoodanige geruchten, tijdingen, berigten, of wat dies meer zij, uit te strooijen, welke eene strekking zouden mogen hebben om de goede gemeente in beweging te brengen, of dezelve, door onwaarachtige en verzonnen tijdingen van onheilen of tegenspoed te verontrusten; gelijk mede alle de genen, welke de onbeschaamdheid zouden mogen hebben, om zich, het zij door openlijke gesprekken of uitroepingen, het zij door eenigerhande daden of* GESCHRIFTEN, *te doen kennen als voorstanders of werktuigen eener vreemde overheersching, en eindelijk alle de genen, welke oneenigheid, twist, tweespalt, verdeeldheid of wantrouwen onder de ingezetenen mogten zoeken te veroorzaken, of volksbewegingen, combustie of wanorde te verwekken, het zij door het aanheffen van een oproerkreet langs de straten of openbare plaatsen, het zij door andere bedrijven, door welke de rust en goede orde zoude kunnen gestoord worden, naar mate van de zwaarte van zoo-*

danige zaken en misdrijven, en naar den minder of meerder verzwarenden aard der omstandigheden, gestraft worden, het zij met gestrenge geeseling aan den lijve, het zij met geeseling en brandmerk, en, in beide gevallen, met gevangenzetting, niet te boven gaande den tijd van 10 *jaren; — het zij alleen met gevangenzetting, niet te boven gaande den voorschreven tijd.* — Art. 2. *Ingeval de misdrijven in het vorig art. vermeld, eene werkelijke verstoring der openbare rust of oproer zouden mogen verwekt of daartoe onmiddellijk aanleiding gegeven hebben, of daarmede zijn vergezeld geweest, zullen de daaraan schuldige personen, zoowel als de bewerkers en dadelijke begunstigers daarvan, met eene zwaardere straffe, en zelfs naar vereisch van zaken, met den dood, worden gestraft.* — *Artt. sqq.* 3, 4 et 5, continent modum procedendi in hisce criminalibus, qui sat acer et cito progrediens dici potest (302). Judicat enim tribunal primae instantiae, quod dicitur, a cujus judicio ad superius tribunal hic nullus patebit auditus; statim autem, i. e. 24 post latam sententiam horas, publice executioni dabitur.

Licet autem sic jam partim preli abusui in Regno nostro varie cautum sit hisce legibus, nihil tamen speciatim statutum erat contra auctores, qui scriptis suis Reges exteros laederent, nec magis contra Typographos, et Bibliopolas corundem scriptorum, eo casu, quo auctorem indicare nequeunt. Hanc omnem rem

(302) *Staatsblad der Vereen. Ned.* 1814. No. 81.

rem olim etiam curaverant nostrates, v. c. A°. 1744 (cf. supra *p.* 184, *sqq.*); sed quod ad vetitum directis verbis attinet, plane neglexerat NAPOLEO, sive quod in imperio suo illius rei curam gerere infra se putaret, quum se suamque dominationem supra omnia eminere sibi persuasisset; sive quod regulae teneret: delictum majestatis non committitur contra exteros; sive quod ope censurae, quam introduxerat, omnes libros e suâ opinione noxios prohibentis, etiam quae contra exteros Principes scribebantur, reprimere studeret. Quidquid sit, id constat, eum hac de re ne verbum quidem in Codice Poenali statuisse, qui quum et nobis Belgis adhucdum praescriptus sit, factum est A°. 1816, ut et hoc silentio, et hospitalitate, quam peregrinis concedit Legis nostrae Fundamentalis *articulus* 4 (*Alle die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, het zij ingezetenen of vreemdelingen, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen*), abuterentur Galli nonnulli, qui deditâ operâ in Belgium se contulerant, ut inde in Reges exteros, nominatim in Gallicum, libere satyras et injurias scriberent. Defectum legum nostrarum hac in re probe observavit Rex noster in pröoemio legis, quam tulit, die 28 Septembris 1816; postquam enim Rex abusui terminos ponere studens, die 13 ejusdem mensis legis schema (*Concept-wet*) de *reprimendâ* hac *Preli licentiâ*, *quod ad Reges exteros*, Ordinibus Generalibus tradidisset (303), deliberationes de eâ die 26 Sept.

(303) Cf. *Staatsk.* 14 et 17 *Sept.* 1816.

Sept. inierunt Ordines, qui postquam 9 ex sociis hujus illustrisfimi Collegii sermonem de ea habuissent, 64 suffragiis probantibus, 4 reprobantibus (304), legis formulam probarunt, quae exinde, quo diximus die, a Rege lex promulgata fuit, et sic audit. — Art. 1. *De genen, die in hunne geschriften vreemde Souvereinen of Vorsten in hun personeel karakter hoonen of beleedigen, de wettigheid van hun geslacht en regering tegenspreken of in twijfel trekken, of hunne daden met hoonende of beleedigende woorden berispen, zullen voor de eerste reize worden bestraft met eene geldboete van f 500, of bijaldien zij niet in staat zijn dezelve te voldoen, met eene gevangenis van 6 maanden; — voor de tweede reize met eene gevangenis van 1 tot 3 jaren.* — Art. 2. *Dezelfde straffen zullen toepasselijk zijn op de drukkers, uitgevers, uitventers* (colporteurs) *en boekverkoopers, die de gemelde geschriften zullen hebben gedrukt, of in het licht gegeven, of doen drukken, of in het licht geven, voor zoo verre dezelve den schrijver niet zullen kunnen aanwijzen, met zoodanig gevolg, dat de laatstgemelden niet alleen in handen der justitie geraken* (305), *maar van het gepleegd misdrijf in regten kunnen worden overtuigd, en alzoo bestraft. Zullende de straf,* te-

(304) *Ibid.* 26 *Sept.*; deliberationes autem: *Staatsk.* 5, 7, 8 et 9 *Octobris.*

(305) Quod additum, quia hi Bibliopolae saepe opera Gallicorum auctorum, Gallico territorio degentium, edebant, qui auctores igitur a nostris politiae apparitoribus apprehendi non poterant.

tegen de drukkers, uitgevers en boekverkoopers te appliceren, gepaard gaan met intrekking van hun patent, en met verbod, bij de eerste overtreding, om gedurende den tijd van 3 *jaren, en bij herhaalde overtreding, gedurende den tijd van* 6 *jaren, eenig werk te mogen drukken of uitgeven, en in beide gevallen, met verbeurdverklaring der exemplaren van het verboden werk of geschrift.* — Art. 3. *Het zal noch aan de schrijvers of redacteurs, noch aan de drukkers, uitgevers of boekverkoopers tot eenige verschooning of verzachting kunnen verstrekken, dat de stukken of artikelen, waarover zij in regten mogten betrokken werden, door hen uit andere gedrukte werken of vreemde nieuwspapieren zijn overgenomen, getrokken of vertaald.* — Art. 4. *Alle officiële klagten en reclamatien van vreemde Gouvernementen, uit hoofde van geschriften, bij* art. 1 *vermeld, zullen door onzen Minister van Buitenlandsche Zaken directelijk worden gebragt ter kennisse van onzen Minister van Justitie, ten einde de bij dezelve betrokkene schrijver, redacteur, uitgever, uitventer, drukker of boekverkooper, zoo daartoe termen zijn, door den Prokureur-Generaal of den Officier van het publiek Ministerie, onder welken hij ressorteert, in regten vervolgd worde* (306). Saeculo praecedenti eadem in regione Hollandiae vetita supra vidimus a. d. 9 Decembris 1702 et 29 Maji 1744. Interim hac le-

(306) *Staatsblad voor* 1816. No. 51. Tres priores *artt.* refert DE GYS. *l. l.* p. 106—108.

lege ne quis nostri Regni incola, bene de patriâ cupiens, putet aditum sibi reclusum esse ad ea vulganda, quae bono publico inserviunt, nec credat, *art*. 227 Legis Fundamentalis sic vim inferri; minime gentium; sed quomodo ad bonum publicum ducere possunt injuriae in socios nostros? Scopus igitur hujus legis omnino probandus est.

Ultima quae ad nostram seriem facit lex, exiit die 25 Januarii 1817, quae tamen quippe de jure copiae aliisque eo spectantibus speciatim agens, pluribus a nobis tradita est suo loco, *Cap.* I. Est autem haec prima de re Preli et Librariae vulgata lex specialis in Belgii parte Meridionali, exceptâ eâ, quae agebat de libris Principes exteros laedentibus. Lex enim diei 24 Januarii 1814, quantum sciamus, post Regni creationem ad Belgas Meridionales translata non erat. Quatuor diebus post latam hanc Anni 1817 legem, die 29 ejusdem mensis tres Bibliopolae Bruxellenses, WEISSENBRUCH, *Imprimeur-Libraire*, DE MAT, *Imprimeur-Libraire*, et LE CHARLIER, *Libraire*, libello adierunt Senatum Ordinum Generalium, Bruxellis tunc sedentem, rogantes, ut onera graviora imponantur operibus Gallicis Regno nostro invehendis, quoniam in Galliâ gravissimis oneribus premuntur libri e Belgio advenae: Bibliopolis addentibus, sic juri talionis locum fore, ad quod legitime ducunt jura mercaturae cujusvis populi. Effectum autem nullum sortita est haec petitio (307).

In-

(307) Haec onera libris e Belgio advenis in Galliâ imposita videbantur esse eadem, quae statuerat NAPOLEON. Nam Imperatoris le-

Ineunte hoc anno, propter scriptum opusculum hebdomadarium Brugense, *le Spectateur Belge*, ex *art°*. 1 legis 14 Aprilis 1815, nunc primâ vice, saltem quod ad scripta, executioni missae, ad incarcerationem biennii condemnatus est auctor, Abbas DE FOERE; cujus rei notitia late propagata est: quum tamen proprie res sit specialis, deque iis non scribamus, hic verbo memorasse suffecerit.

Eadem valent de iis, quae pertinent ad Typographum Bibliopolamque Haganum, WALLEZIUM. Hic, sub finem ejusdem anni 1817, duorum Gallorum, jam inde a brevi tempore incolarum Regni nostri, GUYET et CAUCHOIS-LEMAIRE, scriptiunculam typis mandaverat, et ediderat, inscriptam: *Appèl à l'opinion publique*, de qua, utrum seditiosa quaedam contineret nec ne, utrimque multi in diversas abierunt partes. Id verum videtur, *indirecte* nisum satis magnum ad seditiones turbasque continuisse. At vero *art°*. 102 C. P. requi-

leges, Rege LUDOVICO XVIII reduce, non statim abolitae sunt, licet nonnullis deinceps paullulum derogatum sit. Statuerat autem primum, ut supra vidimus, *art.* 33. *periodo* 1. legis 5 Februarii 1810 vectigal introitûs libri non minus esse posse, quam 50 pro centum pretii operis: addiderat autem decreto 14 Decembris 1810 hanc explicationem: *Les livres étrangers ou nationaux imprimés à l'étranger en langue Latine ou Françaife, sont soumis à un droit de* 150 *Francs*, *pour* 100 *Kilogrammes pesant* (i. e. fere 200 librarum). Jam vero talis terra peregrina Ao. 1817 Belgium erat Galliae et libri *Gallis* advecti a Bibliopolis *Bruxellensibus* sine dubio Gallice, non Belgice, erant conscripti. Cff. quae habentur in *Collection des Lois, etc.* saepius cit. *p.* 50, in notis editoris VAN CLEEF.

quiritur ut quis puniatur, *qu'il ait excité directement, etc.* Verum haec hujus loci non ſunt. Tota quaeſtio noſtra huc redit, utrum WALLEZIUS propter exaratum ac editum opuſculum ex *art*. 4 legis 24 Januarii 1814, *j. argum. art*. 2 legis 28 Septembris 1816, et ex *art*. 284 C. P. teneretur de iis, quae contineret ſcriptiuncula, quamdiu auctores esſent cogniti, quorum tamen nomen libelli titulo non inerat (308). Reſponſum est, hoc caſu Typographum Bibliopolamque de libri indole non teneri; adeoque WALLEZIUS ineunte A°. 1818 abſolutus est.

Dum tota haec res, cum editoris WALLEZ, tum ſcriptorum GUYET et CAUCHOIS-LEMAIRE, penderet adhuc, ecce novum quid obtigit. Nonobſtante lege 28 Septembris 1816 de reprimendâ licentiâ Preli quod ad Principes exteros, ſcriptores complures vafris et aſtutis ratiocinationibus de ſententiâ ſcopoque legis cum ad verum delictorum criterium, tum ad perſonas, quas reas declarat, poenas ſibi minus graves reddiderant, vel iis ſe ſubduxerant. Hi infeſti homines, peregrinâ gente oriundi, exteros Principes tam quod ad earum perſonam, quam quod ad regiminis facta continuo laeſerant. Sic in literis, quas Regis juſſu Adminiſter Juſtitiae, VAN MAANEN, una cum novo ſchemate legis die 3 Februarii 1818 Ordinibus Generalibus tradidit, ſignificatur; por-

(308) Cf. *Memorie aan de Heeren leden der Kamer van beſchuldiging, bij het Hoog-Geregtshof te 's Gravenhage, ingediend, door* J. B. C. WALLEZ. *'s Gravenhage, Februarij* 1818, 28 pagg. conſtans.

porro aliunde notum est, nunc, aeque ac autumno anni 1816 Gallos permultos, novi Gallici regiminis pertaesos, inde in Belgium se transtulisse, atque maxime Bruxellis consedisse, ibique acria quam plurima in Galliam ejusque Regem scripsisse et edidisse. Nunc autem initio anni 1818 iterum ea de re graviter questus erat legatus, quem Gallicus Rex tunc temporis in aulâ nostrâ habebat, Marchio DE LA TOUR DU PIN; quo facto, ut Regi Galliae satisfieret, schema legis jussu Regis nostri prodiit, et ad Ordines perlatum est, delicta melius determinans, poenas adaugens, hujus tenoris. Art. 1. *Diegenen, welke in nieuwspapieren, periodieke werken, of in eenige boeken of geschriften hoegenaamd, vreemde Mogendheden, Vorsten of Souvereinen in hun personeel karakter beleedigen, de wettigheid van hun geslacht en regering tegenspreken of in twijfel trekken, op eene honende of beleedigende wijze zich uitlaten over derzelver daden, de door hen verordende inrigtingen, of over derzelver regering of bestuur, of betrekkingen en goede verstandhouding met andere Staten, Mogendheden, Vorsten of Souvereinen, of welker geschriften de strekking hebben, om de ingezetenen van de met dit Rijk in vriendschap zijnde Staten tot onrust, oproerigheid of ongehoorzaamheid tegen hunne wettige Overheden aan te zetten, zullen worden gestraft met gevangenis van één tot drie jaren, en bovendien, naar omstandigheden, kunnen worden verwezen tot eene boete van f 300 tot f 500.* Ecce *articulus* 1 praecedentis legis A[i]. 1816 accuratius expositus. — Art. 2. *Tot de straffen in het vorig* art.

art. *vermeld, zullen, naar mate van omstandigheden, mede worden verwezen, diegene, welke in eenige der in hetzelve* art. *bedoelde werken of geschriften zich schuldig maken aan lasteringen, beleedigingen, of beschimping jegens den persoon of het karakter van Ambassadeurs, Ministers en andere diplomatieke Agenten van vreemde Mogendheden, welke bij het Gouvernement der Nederlanden zijn geaccrediteerd, en volgens het regt der volken mogen staat maken op eene bijzondere bescherming van den Souverein, in wiens land zij zich bevinden.* En plane novum quid: totus hic *art.* additus erat in gratiam laesi legati DE LATOUR DU PIN. — Art. 3. *De drukkers, uitgevers of boekverkoopers van eenige der bovengemelde geschriften, zullen, wanneer zij eigenaars of mede-eigenaars daarvan zijn, of als de oorspronkelijke of eerste uitgevers tot het in het licht komen van dezelve hebben medegewerkt, gestraft worden met eene gevangenis van één tot drie jaren, en daarenboven met verbeurdverklaring en vernietiging der exemplaren van het werk of geschrift, en met intrekking van hun patent, verzeld van het verbod, om, gedurende eenen tijd, gelijk staande met het dubbel van de hun opgelegde gevangenis-straf, eenig werk te mogen drukken, uitgeven of verkoopen.* — Art. 4. *De drukkers, welke alleen hunnen arbeid leenen tot het drukken van eenige der bovengemelde geschriften, zonder eenig deel te hebben aan derzelver verkoop of verspreiding, mitsgaders de boekverkoopers en andere perso-*

fonen, *welke dezelve niet voor eigen rekening*, *maar voor rekening van een ander*, *of in kommissie verkoopen*, *zullen gestraft worden met de straffen in het vorig* art. *gestatuëerd*, *voor zoo verre namelijk dezelve drukkers*, *boekverkoopers of uitventers*, *den schrijver of eersten oorspronkelijken eigenaar niet zullen kunnen aanwijzen*, *met zoodanig gevolg*, *dat dezelve niet alleen in handen der Justitie geraken*, *maar ook van het gepleegd misdrijf in regten kunnen worden overtuigd en gestraft*; *zullende echter ook in dit geval altoos de bij hun gevonden wordende exemplaren worden verbeurdverklaard en vernietigd.* — Art. 5. *Bij herhaalde overtreding zullen de misdrijven*, *in de voorg.* artt. *opgenoemd*, *worden gestraft met gevangenis van drie tot vijf jaren*, *en bovendien met eene boete van f* 500, *verbeurdverklaring en vernietiging der exemplaren van het werk of geschrift*, *en met intrekking van het patent voor altijd*, *en verbod om immer verder eenig werk te mogen drukken*, *uitgeven of verkoopen.* Hi *artt*. plane differebant ab *artt.* 1 et 3 legis praecedentis, quibus tamen superstructi erant. — *Art.* 6, erat idem, qui legis anni 1816 *art*^us^. 3, sed deërant nunc verba: *door hen.* — *Art.* 7 erat praeced. legis *art.* 4, sed mutatis hisce: *geschriften bij* art. 1 *vermeld* in *de in deze wet bedoelde geschriften*; et: *schrijver*, *redacteur*, *uitgever*, *uitventer*, *drukker of boekverkooper* in *schrijver*, *drukker*, *uitgever of boekverkooper.* — In fine additum: *En worden bovendien onze Prokureurs-Generaal en Officieren van het publiek*

bliek Ministerie wel ernstelijk gelast, om ex officio, en zonder eenige klagten of reclamatien van een vreemd Gouvernement af te wachten, diegene, welke zich aan de misdrijven, in deze wet omschreven, schuldig maken, in regten te vervolgen (309). — Postquam schema traditum esset, die 20 Februarii deliberationes inierunt Ordines adeo diuturnas, ut cum sessione matutinâ rem absolvere non possent, vespertinam ejusdem diei ei addere deberent, donec, multis in utramque partem a 17 ex sociis disputatis, 36 suffragiis probantibus, 39 reprobantibus, schema rejiceretur, atque ex Rege peterent Ordines, ut acrius de eo secum deliberaret (310). Remansit itaque lex 28 Septembris 1816 ad hunc usque diem, quum alia nulla posthinc proposita sint schemata. Interim multitudo scriptionum in Galliam injuriosarum nunc aliquatenus penes nos imminuta videtur.

Ecce *hac* §. exposita conditio jurium ab anno 1810 ad hoc usque tempus per universum Belgium, primum Gallia, deinceps GUILIELMO Auriaco parens, constitutorum. Quantum inter se discreparint, utra conditio praeferenda sit, aequo lectori dijudicandum tuto relinquimus.

Tributa, quae inde a rerum conversione Typographis Bibliopolisque incumbunt, jam ad annum 1805, §. 4 exposuimus, supra, *pag.* 252.

De-

(309) Schema legis habet *Novella Harlemensis* diei 7 *Februarii* 1818.

(310) Cf. *Staatsk*, 4, 18, 21 et 22 *Februarii*.

Denique absoluto toto jure *constituto*, non abs re erit hic memorare partem eorum, quae hactenus ad jus *constituendum* possunt referri, quippe deprompram ex Schemate novi Codicis Criminalis, A°. 1814 a peritissimis JCtis exarati, et post deliberationes brevi de eo instituendas et habendas, abrogato tunc demum Juris Criminalis Codice Gallico, patriae nostrae dandi. Hoc schema, moribus nostris longe magis adaptatum, quam Codex, quo nunc adhuc fruimur, quippe Codicem Ludovicianum multis in locis secutum, imo ei quasi fundamento superstructum, mihi quod inspiciendum dederit KEMPERUS, V. Cl., Praeceptor meus aestumatissimus, unus ex ipsis schematis auctoribus, hic publice gratum significo animum. Ad scopum nostrum faciunt *sqq.* ejus *articuli*. *Libri* II *Titulo* 2, *de rebellione seditiosâ, vi et laesione auctoritatis publicae*, reperimus *art*^um^. 168, ad verbum referentem *art*^um^. 86 Codicis Ludov. (de quo supra *p.* 254), atque, uti in *art*. 86 repetitur poena *art* 85, sic nunc *art*^us^. 168 poenam *praecedentis art* repetit. — Porro *Art*. 171. *Allen, die voorbedachtelijk openlijke daden plegen, of alzoo gedrukte of ongedrukte geschriften, teekeningen of prenten maken, aanplakken, doen aanplakken, verspreiden of doen verspreiden, regtstreeks, enz.*; jam pergit, ut *art*. 89 Cod. Lud. (supra *p.* 255); *zullen gestraft worden met te pronkstelling, of met gevangenis of bannissement, te zamen of afzonderlijk niet te boven gaande den tijd van 6 jaren*; ultima verba rursus eadem sunt, quae habet *art*^us^. 168, et C. Lud. *art*. 86. — *Art*.

Art. 172. Eadem quae C. L. *art.* 90, usque ad verba: *in het licht geven* (ſupra *p.* 255); jam ſequuntur: *zonder dat eenige allegatie van onbekend te zijn met den inhoud dier geſchriften hen van de ſtraf zal kunnen bevrijden.* — *Art.* 173 plane idem est, qui *art.* 91 C. L., recte omisſo unico verbo *drukken*, quum hujus *artⁱ.* *initio* de Typographis nil dictum esſet (ſupra *p.* 255). — *Art.* 174, qui convenit *art^o*.92 C. L., excepto, quod in fine: *nagenoeg dezelfde ſtraffen.*, mutatum ſit in: *dezelfde ſtraffen* (ſupra *p.* 256). — Sequitur jam ejusdem *Libri* II *Titulus* 6, *de injuriis et calumniis*, in quo *art^{us}*. 254 plane convenit *art^o*. 166 C. L. (ſupra, *p.* 256), atque uti in *art^o* 166 C. L. reſpicitur ad poenam *artⁱ*. 164, ita hic, *art^o*. 254, praeſcribitur eadem poena, quae *art^o*. 252. — *Art^{us}*. 255 tandem ad verbum *art^{um}*. 167 C. L. refert (ſupra, *p.* 256, *ſq.*); ita ut ne et hoc quidem reſpectu ullum fere quid continuisſe videtur Codex Ludovicianus, quod componendi novi ſchematis Codicis auctoribus displiceret. Denique ratio, quare de contrafactione etiam in hoc ſchemate nil dicatur, haec, aeque ac in C. L. *art^o*. 7, ita hic, *art^o*. 8, redditur, qui ſic audit: *Door dit Wetboek worden niet afgeſchaft de navolgende wetten, reglementen of voorzieningen, voor zoo verre die ten jare* 1810 *beſtonden, of na den* 1^{en} *Dec.* 1813 *zijn vaſtgeſteld:* ubi numeris 9 et 10 citantur et excipiuntur leges, quas Codicis Ludov. *locus laud.* exceperat n°. 12 et 13 (ſupra *p.* 257), dum tamen n°. 10 omittitur vox *Gilden*, quae in C. L. *art.* 7. n^o.

n°. 13 aderat; omisſionis cauſa nos non fugit, quum *Gildae* nunc plane abrogatae ſint, ut *Cap.* III videbimus. At hae *artⁱ*. 8 exceptiones, non plane in Belgium Meridionale quadrant, ſaltem non de legibus ante annum 1811 conſtitutis intelligendae ſunt, quum vel tunc jam Gallis pareret, ut ſupra vidimus. Imo nequaquam miremur, ſi hanc ob cauſam hic ſchematis *articulus*, antequam evulgetur, aliter redigatur, vel quodammodo mutetur. Id conſtat, *artⁱ* 8 exceptionibus modo traditis, ſi promulgentur, confirmatum iri in Belgio Septemtrionali leges, quas tradidimus huc usque, annorum 1814, 1815, 1816 et 1817; Belgis Meridionalibus leges annorum 1816 et 1817. — Interim nondum certe ſcimus, *articulos*, quos retulimus, omnes ad verbum eosdem proditturos, ſi Codex novus Poenalis nobis praeſcribetur, quum, licet, menſe Januario et Februario hujus anni Conſilium Status (*de Staatsraad*) de hoc Codice deliberaverit, atque multas quaeſtiones a ſingulis ejusdem Conſilii ſociis propoſitas ſolverit, Codex tamen, poſtquam a parte eorumdem conſiliariorum de novo examen (*nadere redactie*) ſubierit, ad Ordines Generales referendus erit, ut et hic probetur, donec Regis erit, ſanctionem promulgationemque addere; opinamur igitur Codicem hic illic non parum mutatum iri. — Interim vix ac ne vix quidem veniam nobis dabunt viri rerum periti, ſi antinomiam quamdam adfuturam putemus, ſi quando plane probentur Codicis articuli relati, antinomiam nempe inter hypotheſin articulorum quorum.

rumdam fchematis, et inter legem quamdam a Rege noftro promulgatam. Ex fchematis *articulis* 172, 173, 255, videntur puniendi non folum auctores, verum et eodem tempore Typographi Bibliopolaeque; interim quid habet *art*ᵘˢ. 2 legis 28 Septembris 1816? *Dezelfde misdaden* (artᵗ. praecedentis) *zullen toepasfelijk zijn op de drukkers, uitgevers, uitventers en boekverkoopers, die de vermelde gefchriften zullen hebben gedrukt, of in het licht gegeven, of doen drukken, of doen in het licht geven*, VOOR ZOO VERRE DEZELVE DEN SCHRIJVER NIET ZULLEN KUNNEN AANWIJZEN, MET ZOODANIG GEVOLG, DAT DE LAATSTGEMELDEN NIET ALLEEN IN HANDEN DER JUSTITIE GERAKEN, MAAR VAN HET GEPLEEGD MISDRIJF IN REGTEN KUNNEN WORDEN OVERTUIGD, EN ALZOO BESTRAFT. En, ipfa haec ultima verba WALLEZIO (de quo fupra) praefidio fuere eique excufationem praebuere in fcriptiunculâ fuâ, *Memorie enz.* (citatâ in *notâ* 308), *p.* 22; imo *pag. fq.* fubjungit *art*ᵘᵐ. 4 legis 24 Januarii 1814, non minus perfpicuum: *Een ieder is verantwoordelijk voor hetgeen hij fchrijft, drukt of uitgeeft;* INDIEN DE SCHRIJVER NIET BEKEND IS, *of aangewezen kan worden*, IS DE DRUKKER ALLEEN AANSPRAKELIJK. — Jam licet uterque cafus, cum fchematis Codicis, tum legis anni 1816 paullulum inter fe differant, atque alter de fcriptis feditionem foventibus, ad eam-

que incitantibus, vel injuriis conviciisque aliquem lacessentibus agat, alter scripta, quibus laeduntur Principes exteri, quique ad eos pertinent, coërceat, tamen non ea videtur differentia, ob quam prioribus casibus propter libri indolem auctor, Typographus et Bibliopola simul, posteriore solus auctor puniatur, Typographus autem ac Bibliopola, non nisi ubi auctor lateat, atque inveniri judicique tradi nequeat. — Suspicamur quidem, quaenam sint, quae impulerint schematis auctorem, ut *articulos* 3, 4 et 5 schemati legis recentiori *de laedendis Principibus exteris*, mense Februario anni 1818 reprobato et supra a nobis tradito, insereret, atque legem 28 Septembris 1816 mutaret. Illi enim *articuli*, etsi lex quidem scripta, non tamen lata sit, appropinquare videntur ad eos, quos schema Codicis habet, *artt*. 172, 173, 255. — Quidquid sit, nobis non videtur aequum, Typographum atque Bibliopolam propter indolem puniri, si adhuc aditus pateat liberrimus ad auctores, qui libros scripserint; Bibliopolae enim et multo minus etiam Typographo imputari potest, quod librum, sibi ab auctore ad typis mandandum edendumque traditum, non integrum legat, metu ne quaedam contineantur, quibus seditionem promovere possit, aut injuriis quosdam prosequatur auctor. Eodem tendunt et nullam aliam vim habent, quae continet *artt*. 284 Codicis Poen. Nap., ubi n°. 3 a poenâ propter libri indolem liberatur, et non nisi poenis politiae *artt*. 475 subjicitur (quia *suum* nomen indicare neglexerit) Ty-

Typographus, qui nomen auctoris scriptiunculi anonymi indicaverit. Typographus et Bibliopola unice ob libri indolem puniri posse nobis videntur, ubi libros culpandos anonymos, quorum auctores innotescere nolint, aut forte lateant, exarent, edantque: si enim auctor lateat, aliquis adesse debet, qui delinquens spectari possit, et nunc ni caveant, habent Typographus et Bibliopola, quod sibi imputent. — Forte tamen quis *h. l.* objiciet: qui opus quoddam primus edit, atque hinc jure copiae possidet (non qui illud deinceps emerit), eâdem plane poenâ plectendus est, sive auctorem nominet ac proclamet, sive id non faciat, quia seditiosarum scriptionum auctor non semper omnium maxime delinquit, quum Bibliopola saepe eum ad editionem incitet. Huic tamen respondemus, 1°. hunc casum non nisi rarius obtinere, ideoque Bibliopolam poenâ non esse afficiendum in casibus illis frequentissimis, quibus ipsius auctoris vota exsolvens, a suâ parte scriptorem ad editionem non instigans, librum non lectum, solo titulo viso, edat; 2°. etsi ita de *Bibliopolâ* juris esse debere forte censerent, qui sic objiciunt, tamen nos ideo *Typographorum* culpam nullam videmus, quum, ut modo jam monueramus, Typographus multo minus, quam Bibliopola, cogi possit, ut librum legat, quem typis daturus est: exemplum est in libris Latine scriptis, quam linguam permultos in patriâ Typographos non callere, persuasum nobis est.

Hisce

Hifce de Typographorum et Bibliopolarum juribus quod ad librorum editionem *hoc Capite* propofitis, traditâque amplâ edictorum legumque patriarum ferie, fere ab artis Typographiae incunabulis inde, ad noftra usque tempora, tandem fubfiftimus, quum de ipfâ conditione, quâ Typographi et Bibliopolae in urbibus noftris olim verfati et gavifi fint, quaedam *fequenti Capite* fint addenda.

CA-

CAPUT III.

DE JURIBUS TYPOGRAPHORUM ET BIBLIOPOLARUM BELGICORUM IN COLLEGIIS SUIS, *Gilden* DICTIS.

Antequam de fpeciali Typographorum et Bibliopolarum Gildâ dicamus, generaliora quaedam praemonenda videntur de notione, naturâ, indole Gildarum omnium in univerfum, ut fic hujus opificum et artificum ordinis confpectum meliorem et accuratiorem habeamus, atque inde ad *noftra* Collegia, five Gildas, earumque jura transeamus. Quae autem §° 1° monebimus, tantum quafi praeparatoria erunt ad ea, quae §. *fq.* de unico Gildarum genere dicenda nobis propofuimus; igitur §° 1° quae dicentur, breviter et quafi obiter, faltem non numeris fuis abfoluta tradi pofse, quisque perfpiciet: erunt quafi generaliora lineamenta, quae in Gildam fpecialem, §. 2 tractandam plerumque quadrant.

§. 1.

De Gildis in universum.

Hic autem nil antiquius habemus, quam vocabuli definitionem tradere, ut bene pateat, quid sit id, de quo nobis hic sermo erit.

Sunt Collegia Opificum, sive Gildae: „ Coetus et „ conventus plurium hominum publice aut priva- „ tim, negotiationis, vel opificii causâ in unum „ congregati; certisque legibus ac pactionibus inter „ se adstricti et consociati." (1).

Quae de Gildarum Historiâ habemus, ita dividimus, ut primum de *exteris*, deinceps de *patriis* loquamur.

a. De Gildis exteris.

Vestigia omnium prima Gildarum (non nomine tenus, quippe quod ex medio aevo derivandum, sed re ipsâ) apud cultiores gentes antiquas deprehen-

(1) Cf. J. L. H. VAN WASSENAER, in *Dissert. de Collegiis et Corporibus ad ff. L. XLVII. Tit.* 22. recusa in FELLENBERGII *Jurisprud. Ant.* T. I. p. 402, *sqq.* — Collegiorum definitio occurrit *l. l.* p. 415. — DUMBARIUS Gildas definit: „ gevestigde zamen- „ ningen (*zamenkomsten*) van burgeren, één en dezelfde nering „ of koophandel drijvende, of één en dezelfde kunst oefenende, „ of één en hetzelfde handwerk doende, en aan zekere wetten „ gebonden." *Kerk. en Wereldl. Deventer.* T. I. c. 8. cit. in *Gebruiken, Ordonn. en Statut. v. Middelburg.* 1771. p. 115.

hendimus. Variis nominibus tunc insigniebantur; *Graecis* cognita erant nomine *ἑταιρίων*; est autem *ἑταιρία* sodalitium, consortium. Sic dicuntur in lege SOLONIS notissimâ, quae occurrit in *l.* 4. *ff. de Coll. et Corp.* quae lex statim nos ducit ad ea, quae hac de re Romanis fuere propria.

Apud *Romanos* haec consortia in usu fuisse, non solum testatur allegatus Pandectarum Titulus, sed et probant loca scriptorum Romanorum multa, complures inscriptiones lapidariae, aeneaeque, etc. Dicebantur iis *Collegia*, sive *Corpora Opificum*; ita enim a scriptoribus promiscue vocantur, licet alii distinctionem quamdam inter has voces agnoscant (2). A NUMÂ complura opificum genera in corpora sunt redacta, atque tractu temporis vicissim saepius abolita sunt, si in pejus ruerent, et juribus suis abuterentur: saepius iterum restituta, donec inde ab ALEXANDRI SEVERI temporibus illibata steterint (3).

Haec de antiquis; transeamus ad recentiores populos. Postquam nox aterrima et ingens medii aevi barbaries paullatim disparuissent, artesque ac doctrinae cultores invenissent, opificum numerus apud cul-

(2) VAN WASSENAER *l. l. Cap.* I. *Operis Fellenbergiani* pag. 403, sq. Distinctionem etiam indicare videtur inscriptio tituli ff. modo citati.

(3) Qui plura de Collegiis Opificum apud Romanos legere velit, adeat saepius citatam WASSENAERII Dissertationem, et celeberrimi J. G. HEINECCII *Opusculorum Variorum Sylloges*, *Exercitationis* IX. *parte* I. *de Origine et Juribus Collegiorum et Corporum apud Romanos.*

cultiores Europae populos in dies auctus est, in tantum, ut hic illic opifices iterum in Collegia se conferrent, quibus Germani, Angli, Belgae novum jam nomen *Gildarum* dabant.

Atque hujus loci est, hujus vocis etymologiam indicare. Sumpta est ex linguâ Saxonicâ, cujus vestigia in Germanorum, Belgarum, Anglorum linguâ hodiernâ reperiri testantur eruditi. Saxonicum *Gild* primum secundum WACHTERUM (4) significat *tributum*, tum *tributum voluntarium*, *pecuniam* quamdam a volentibus in Collegiis collectam, a sociis praestitam et in sociorum usum adhibitam (*Gild* cum nostro *Geld* convenire, cuivis perspicuum est): denique hinc nomen *Gild* ipsis hisce Collegiis et sodalitiis opificum inhaesit. — Similiter DU FRESNE DU CANGE (5) dicit: *Gilda* i. e. fraternitas, sodalitium, contubernium, curia, collegium, ex Saxonico *Gild*, vel *Gildum*, solutio, praestatio, quod qui ejusmodi fraternitates ineunt, pecuniam ad communes usus conferunt et exsolvunt; dicuntur et *Gildia* atque *Gildiales*, item *Uniones*, et *Artes*, quae omnia citat DU CANGE, *l. l.* Dicebantur et *Officia* (5*). — Alii vocem derivant a Salico *laden*, unde superest Germanica vox laden, i. e. *convocare*, quae tamen derivatio veritati minus convenire videtur. Reliquos derivandi modos praeterimus.

Ger-

(4) In *Glossar. Germ.* in v.

(5) In *Lex. Med. et Inf. Aet.* in v.

(5*) Cf. BEKA, citatus in C. BURMANNI praefat. ad *Annales Traject.* pag. XX.

Germanis Collegia Opificum alia deinceps fortita ſunt nomina, quum ibi *Zünfte* (6) et *Innunge* (7), item *Aemter* et *Gerechtigkeiten* dicta ſint.

Anglice audiunt *Guilds*, *Companies*.

Gallice *Confréries*, *Communautés*, *Compagnies*, *Corps de Métiers* (8), *Corps d'Arts et Métiers*, *Jurandes* (8*).

Belgis, *Gilden*, et ante duo Saecula *Broederſchappen.*

Haec de nominibus recentioribus; ad hiſtoriam revertamur.

Reſtitutio Collegiorum Opificum, quum Medii Aevi caligines paullatim dispergi coepisſent, non in omnibus Europae regionibus eodem tempore locum habuit, neque etiam omnes ejusdem regionis, ejusdemque urbis Gildae eodem anno formatae ſunt.

Cito Europam perluſtremus. In ſola *Italiâ* numquam cesſarunt, verum a Romanis ad ipſos Italos transiata ſunt (9): qua in re Italia ab univerſâ reliquâ Europâ differt.

In

(6) Hanc eandem vocem dicunt quam Lat. *juncta*, qua indicantur hic coetus et congregationes. Literae autem z et j medii aevi lingula permutabantur.

(7) *Innunge* ſive *Einunge* ab intimâ Sociorum conjunctione dicta: quocum cohaerent vocabula Germanica *ein*, *vereinen*, *einig*.

(8) Cf. *Encyclopédie*, *Yverdon* Ao. 1772. T. X et XI. in vocibus tribus poſterioribus.

(8*) MERLIN *Répert. de Jurispr. cit.* in utrâque voce.

(9) Cf. K. H. RAVII liber *über das Zunftweſen, und die Folgen ſeiner Aufhebung. Leipzig*. 1816. pag. 13—29 paſſim.

In *Germaniâ* enim demum Saec. XI et sq., increscentibus in dies urbium vi, potentiâ, auctoritate, fieri non potuit, quin reviviscerent Collegia Opificum (10).

Quod ad *Galliam*, prima mercatorum opificumque Collegia atque congregationes, nomine *Confréries*, condidit LUDOVICUS IX sive Sanctus, Lutetiis Parisiorum, A°. 1268 (11).

In *Hispaniâ* ante Saeculum XVIII Gildas obtinentes invenimus (12). Jam dudum antea vero eas ibidem obtinuisse, omni caret dubio.

In *Angliâ* medio Saeculo XVII jam exstiterunt (13).

In *Poloniâ*, et *Helvetiâ* etiam adsunt; tempus autem, quo conderentur, non invenimus.

In *Russiâ* non adsunt Gildae; forte quia quo magis ibi augerentur, Saeculi XVIII lapsu, industria atque opificiorum multitudo, eo frequentius nec non eâdem ratione principia libertatis, quibus obstare

(10) Qui de Germanicis Gildis notitiam omnibus numeris absolutam acquirare velit, conferat HEINECCIUM, modo citatum, *Exerc. laud. part.* 2. quae inscribitur de *Collegiis Opificum in Germaniâ.* — Item RAVIUM *l. l.* p. 13, item 30—45 passim.

(11) VELLY *Hist. de France*, T. V. p. 298. HÉNAULT *Abrégé de l'Hist. de France, ad hunc annum*, T. I. p. 234. MERLIN *Répert.* cit. in v. *Corps des Arts et Métiers*.

(12) Cf. Oeconomus Politicus Hispanus peritissimus, DE CAMPOMANES, in libro, Belgice verso, *over de gemeene Industrie in Spanje*, *Utr.* 1780. p. 121, sq.

(13) Cf. quae infra dicemus, *notâ* 105.

ftare dicebantur Collegia haecce, fe extenderunt.

In *Daniâ* ac *Succiâ*, etiam Gildas nullas invenimus.

Sub finem Saeculi praecedentis principia multis in regionibus praevalentia liberaliora hic illic abolitionem Gildarum effecerunt; interim aliis in regionibus, v. c. in Angliâ, Germaniae parte, Helvetiâ, nunc adhuc exftant; in aliis, ubi abolitae funt, in quibus Belgium, Gallia, et Germaniae pars infignis, acriter a nonnullis petitur reftitutio. At haecce praeterire cogimur. Superest unica regio, de quâ *hac* §. non locuti fumus, *Belgium* nempe; de eo enim fequenti loco feparatim agendum est.

β. *De Gildis patriis.*

Hic monendum, ea, quae hoc loco venient, maxime fpectare Gildas urbium Belgii Septentrionalis, five Foederati, quum ea, quae ad tractus Belgii Hifpanici five Auftriaci pertinent, ob Hiftoricorum urbanorum defectum indagare non audeamus (14). Variis autem capitibus rem tractemus.

1.

(14) Urbium enim Belgii Hifpanici defcriptiones edidere non multi; quos autem adivimus, ex. gr. C. SCRIBANIUS in *Antverpia*, Antv. 1610, forma 4ta; JCtus Namurcenfis, GALLIOT, in *Hiftoire Générale, Ecclésiaftique et Civile de la Ville et Province de Namur. Liège.* 6 voll. in 8vo, 1788—1791, alii pauci, de Gildis plane tacent.

1. *Origo Gildarum.*

Gildas formabant opifices (15); ſic generatim, non tamen ubivis obtinebat, et hinc diſtinguendum inter *Ambacht* et *Gilde*, (quae dicuntur), ut inter genus et ſpeciem. Quicunque cives ad ordinem opificum pertinentes, aliquod exercebant opificium, ſive *ambacht;* non tamen hi omnes formabant vel efficiebant Gildas, varias ob cauſas, vel quia unâ in urbe non tanta erat copia opificum, qui eodem fungerentur munere, vel ob alias cauſas. Hinc numerus opificiorum ſimplicium (*ambachten*) excedebat ſemper Gildarum quantitatem.

Gildae in Belgio univerſo varia vario tempore exſtiterunt. Si opifices ejusdem artis et fabricandi generis ſat magno numero quadam in urbe habitabant, a Magiſtratibus urbanis veniam impetrabant conſociationem, ſive Gildam, formandi; petitio ratum ſemper ſortiebatur effectum, quia hinc plura bona, etiam quod ad opera conficienda, profluebant, quippe quum nemini ad Gildas aditus pateret, niſi qui ſatis peritiae posſideret, ut ſpecimen ar-

(15) Loquimur ubivis de iis Gildis, quae opificiis conſtruendis vacabant. Erat autem et aliud Gildarum genus olim his in terris obvium, quarum Socii religionis cauſâ conveniebant, preces fundebant, altaria ſibi condebant, in quibus *misſam* celebrabant, quales ante Reformationis tempora non rarae aderant, et de quibus agit pluribus WAGENAAR *Beſchr. v. Amſt.* IX. 66. quas tamen ad noſtrum inſtitutum minime pertinere, ideoque ſilentio praetereundas esſe, nemo non perſpicit.

artis suae proferre posset; quod si fieret, socius assumebatur. — Gildis igitur singulis deinceps constitutis consequens est, eas, quae maxime necessaria opificia construebant aut operas exercebant, primo loco ortas esse; postea, quae luxuriei augendae et incitandae inservirent, atque quas mercatura in dies crescens, vel inventio et usus novorum instrumentorum postularent (15*).

Prima Gildarum (aut Fraternitatum, ut Gallorum imitatione a voce *Confréries*, apud nostrates dicebantur, *Broederschappen*) vestigia in Belgicis regionibus reperimus Saec. XIII ineunte (16).

A°.

(15*) Ne quis tamen putet eandem et aliis in terris hisce Collegiis fuisse originem eundemque progrediendi modum; sic T. III. Capp. 3 et 16 egregii operis sui, *Esprit, origine et progrès des Institutions Judiciaires des principaux pays de l'Europe. La Haye* 1818 et 19, MEYERUS pluribus scribit, in Gallia urbes multas sensim sensimque, Saec. XIV et sq. nexum feudalem respuentes, Regi se tradidisse, atque sic (*en recevant des lettres de franchise de la part du Roi*) Collegia sibi constituisse varia, quibus generale nomen *Communautés*, inter quae permulta Opificum Collegia (*Corps de Métiers*), quibus Reges, Saeculis sqq., ut sibi caverent a Magistratuum urbanorum auctoritate increscente, dedere privilegia permulta, v. c. HENRICUS III, Ao. 1581.

(16) Exstant apud VAN MIERIS *Groot Chart. B. der Grav. v. Holl.* hic illic vestigia, jam Saeculo XII Gildas adfuisse, quae loca et ideo allegantur in *Costumen, enz. van Middelb.* cit., p. 115. Non tamen hae Gildae hujus loci sunt: primum enim exemplum occurrit in MIERISII *Opere laud.* T. I. p. 82. in Epistola Ecclesiae Trajectinae de TANCHELINO, qui initio Saeculi XII in Belgio novas res religionem quod attinet, docuit, et de quo Belgice peculiarem tractatum scripsit V. Cl. H. G. TYDEMANNUS, *over den Nederland-*

A°. 1200 Comes DIDERICUS VII ejusque uxor ADELHEIDA literas Gildales miserunt Gildae pannis laneis conficiendis vacanti, Dordraci, Hollandiae urbe antiquissimâ, degenti (*Wantsnijders* of *Lakenkoopers-Gilde*). — A°. 1276 et sq. ibidem jura, *Handvesten* dicta, data sunt Gildae textorum lanariorum (*Wollewevers*) (17). Cum sat magna esset mercatura hanc urbem inter et Brabantinos Flandrosque, verosimile est ab hisce Hollandos, et primo loco Dordracenos Gildas accepisse, et imitatos esse.

Trajecti ad Rhenum eodem anno, quo Lutetiae Parisiorum, i. e. A°. 1268, institutae sunt Gildae prio-

landschen Aartsketter, uit het begin der XII. Eeuw, TANCHEAYN, *of* TANCHELM. Locus Epistolae Ecclesiae Trajectinae, quae ad annum 1112 se refert, et TANCHELINUM haereseos accusat, sic audit: „ Unus ex TANCHELINI asseclis (faberferrarius, nomine MANASSES) Fraternitatem quamdam, quam „ Gilda vulgo appellant, instituerat, etc." Non autem fuit haec Gilda Opificum, sed coetus religionis causâ formatus, quales in *not.* 15 a scopo nostro exclusimus. — Alter locus MIERISII, Gildas adfuisse in Belgio, sive in ejus fines, Saec. XII, occurrit *ibid.* T. I. p. 124. Occasione certaminis ludicri (*toernooispel*) Ao. 1179 a FLORENTIO III, Hollandiae Comite, Coloniae Agrippinae dati dicitur in festi narratione: „ distributis per singulas sodalitates, sive „ communitates, aut Collegia Artificum, negotiatorumque singulis „ plaustris farinae et vini." Jam haec Collegia iis, de quibus dedità operâ hoc *Cap.* loquimur, sunt simillima; quum autem Colonia proprie extra Belgii fines sita sit, hoc exemplum ad nostrum propositum minus facere videtur.

(17) Cf. VAN DE WALL *Handv. en Privil. van Dordrecht*, Part. I. p. 295.

priores (18); qua in urbe id fingulare olim obtinuit, quod Magiftratus urbani annui non nifi a Gildis eligi poterant; cum autem nemo inter hos Magiftratus locum obtinere posfet, nifi qui et civis esfet ejus urbis (quod pluribus in civitatibus ex confuetudinibus noftris obtinuit), fimul conftitutum est, neminem civem esfe posfe, nifi huic vel illi Gildae fe focium adfcribi pateretur, et bene conficiendo peritiae fpecimine in Gildis naturâ fuâ fpecimen admittentibus (quod tamen nobiliores pecuniâ quadam folutâ redimebant) hoc nomen meritus esfet. Ex hisce inftitutis fluxit, nobiliores complures nomen fuum cuidam Gildae dedisfe (19), rectores civitatis etiam ab ipfis Gildarum fociis eligi potuisfe et conditionem Gildarum per focios hosce illuftres fplendidiorem et infigniorem redditam fuisfe. Hunc eligendi modum Trajecti ad Rhenum olim obtinuisfe patet ex literis Gildalibus annis 1304 et fequentibus datis (20). Imo per omne tempus, per quod haec urbs *feculari* Epifcoporum dominationi pareret, i. e. donec cives CAROLUM V Principem anno 1528 agnofcere deberent, duravit haec Magiftratuum electio. Poftquam autem haec Magiftratuum electio Gildis adempta esfet, recte e contrario ftatutum est, nullum

(18) *Tegenw. Staat van Utrecht*, T. I. p. 56 et 493. *Conf. v. Mied. l. l.*

(19) Sic in Angliâ Gentis Regiae complures, ad captandam populi benivolentiam, Gildis fe focios adfcribi pasfi funt.

(20) Hae literae Gildales occurrunt apud VAN DE WATER in *Utr. Plc. B.* cit. T. I. p. 67—92.

lum esse posse Gildae socium, nisi simul urbis civem (21), quod in omnibus, quantum sciamus, urbibus patriis obtinuit.

Daventriae Gildae priores ortum sumsere exeunte eodem Saeculo, quo Trajectenses, A°. 1282 (22).

Lugduni Batavorum reperimus complures Gildas conditas ante annum 1312, quo GUILIELMUS III Comes decrevit, nemini licere, Gildis se inserere, nisi qui simul civis (*Poorter*) esset ejus urbis (23).

Veniunt jam ordine chronologico Gildae Zelandicae; A°. 1319 primum Medioburgenses adfuisse testatur MIERISIUS (24). Zirizeënses autem A°. 1353 (25).

Amstelodami Gildae nullae fuere ante annum 1384 (26).

In reliquis Zelandiae urbibus obtinuere A°. 1424.

Groningae literas Gildales primum emanarunt A°. 1436 (26*).

In

(21) Cf. de hac re passim *Teg. St. v. Utr.* cit. imprimis p. 419 et 429. — Plura etiam de Gildis Trajectinis eorumque juribus et auctoritate in electione illa Magistratuum, habet C. BURMANNUS in *Annalibus Trajectinis* passim.

(22) Cf. DUMBAR *l. l.* T. I. p. 8.

(23) Cf. ORLERS, *Beschr. der Stad Leyden*, editione 3. 1781. p. 769.

(24) *Gr. Chart. B.* T. II. p. 216.

(25) *Ibid.* T. II. p. 809. Cf. etiam J. C. DE JONGE in Diss. sistente *Diplomata quaedam Hollandiae et Zelandiae partim edita, partim emendata, animadversionibus illustrata.* *L. B.* 1816. p. 59, 60.

(26) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* T. IX. pag. 78.

(26*) *Teg. St. v. Gron.* T. II. p. 142.

In universum autem Gildarum plurimarum in Belgio constitutionem Saec. XIV obtinuisse statuit V. Cl. KLUITIUS in *Historie der Holl. Staatsregering* (27), ubi et de pondere et auctoritate, quam habebant in regundâ civitate, et in omnibus iis, quae ad urbes suas pertinebant, fusius disserit.

Gildae aliae singulae secutae sunt Saeculis XV, XVI et XVII, quibus elapsis fere nuspiam Gildis Belgicis jam exstantibus ullae additae sunt.

In investigandis Gildis regionum hujus Regni Meridionalium felices admodum non fuimus. Invenimus Gildam Typographorum et Bibliopolarum, A°. 1662 Bruxellis obviam, infra, §. 2, pluribus attingendam. In Placitorum Brabantinorum et Flandricorum Repertoriis, aliorum Collegiorum Opificum mentio fit nulla. Utrum autem olim hic illic quaedam Collegia Opificum Artificumque praeter unicum illud, de quo modo diximus, exstiterint, affirmare non ausimus: verosimile tamen est. Machliniae certo scimus olim Gildas nullas fuisse, propter turbas ex hisce congregationibus temporibus turbulentis oriundas (28): forte tamen intelliguntur hic Gildae illae,

(27) T. IV. p. 176.

(28) „Nulla Confraternitas, neque Gulda, neque aliquod singulare signum de ipsis, nisi sola Communitatis Confraternitas in „Machlinia esse poterit vel debebit." Sic habent *Statuta Communiae Mechliniensis Mss.* citt. in DU CANGE *Glossar.* cit. in v. *Gulda*; et in *Kerk. Hist. en Oudheden der 7 Vereen. Prov.* edit. formâ maximâ, T. II. p. 238. in not. col. *b.* — J. LIPSIUS, *Operum*, edit.

lae, de quibus *nota* 15 et 16 diximus. Quod ad tempora recentiora, infra, §. 3, Gildas ibi sub JOSEPHO II obvias (*confréries, métiers ou corporations bourgeoises*) memorabimus.

2. *Numerus Gildarum.*

Servavit Gildarum numerus plerumque eandem rationem, quam in dies aucta hominum indigentia, deinde eandem, quam magis magisque increscens luxus. Ubi requirebatur novum aliquod genus operae, aderatque artificum opificumve copia sufficiens, ibi creabantur Gildae (29). Attamen non solum opificiis et artificiis in quavis urbe insigni obviis Gildae vacabant; erant enim et aliae insuper accedentes; in emporiis v. c.; quot quantaque hic poscebat navigatio, quanta longe lateque se diffundens mercatura, cui operam dabant urbes maritimae plurimae. Hinc Amstelodami fere 50 Gildae simul exstiterunt, et

edit. forma octava, T. III. p. 1381, sq., loquitur de Collegiis aliis, Lovanii et Bruxellis imprimis obviis, militiae privatae vacantibus, etiam *Gilden* dictis. Hae tamen a nostris Collegiis multum differunt, quippe etiam venientes nomine: *Schutters van Hand - en Voet - boog en van de Busse*; dicuntur haec Collegia etiam *sermens*.

(29) Interim exceptiones etiam adsunt. Scribit enim ORLERS, jam Ao. 1641 Typographos Leydae fat numerose adfuisse; eos tamen nondum in Gildam se conformasse simul indicat, quippe expresse eos iis annumerans opificibus, qui extra formam Gildalem tunc operas exercebant; cf. *Beschr. v. Leyden*, edit. 2. p. 262.

et A°. 1766 a WAGENARIO referuntur (30), dum tamen nonnumquam quaestuum genera duo vel tria se conjungerant. Exempla numerosa habet idem scriptor (31). Eadem in urbe praeterea supererant alii opifices, extra Gildalem formam frequenter quaestum exercere malentes (32).

Aliis autem in urbibus, ubi desiderabantur ea, quae ad mercaturam maritimam pertinebant, incolae aliis indigebant rebus, quae v. c. agriculturam spectarent vel mercaturam internam. Hinc urbs Rheno-Trajectina, Gildarum quantitate Amstelodamum vel superavit; medio enim Saec. XVIII Gildarum numerus 70 et ultra evaserat (33). Pondus et auctoritas Gildarum hujus urbis antea permagna, et *pag.* 315, et *sq.* a nobis tradita, etiam conferebat ad id, ut opifices cito se in Gildas redigerent, Gildarumque numerus accresceret. Harum statuta singula magnam partem reperiuntur apud VAN DE WATER (34). Distinguit et BURMANNUS (34*) inter *hoofdgilden* et *lege* (lage) *gilden*, in hac urbe Saeculis XV et sq. reperiundas.

Harlemi eo tempore, quo Gildis finis impositus est,

(30) *Beschr. v. Amst.* cit. T. IX. p. 73, sqq. et verbo idem scriptor in *Teg. Staat der Nederl.* T. V. p. 148.

(31) *Idem*, *Beschr. v. Amst.* T. IX. p. 80, sqq.

(32) *Idem*, *ibid.* p. 65, et fusius p. 225, sqq.

(33) *Teg. St. v. Utr.* T. I. p. 417.

(34) *Utr. Plc. B.* cit. T. III. p. 729, sqq.

(34*) In praef. ad T. I. *Annalium Traject.* p. [illegible]

est, A°. 1798, (de quo pluribus infra dicemus), Gildae numero 44 aderant (35).

Lugduni Batavorum ORLERSIUS, A°. 1641 duplicis generis quaestuum (*Handwerken en Neringen*), Gildali forma gaudentium enumerat ultra 30 (36).

Hagae Comitum, A°. 1739, quo hujus urbis descriptionem edidit RIEMERIUS, erant 45 Gildae (37).

Dordraci, A°. 1367, quo emanavit Cora a Magistratibus Gildis data, 44 numero adfuerunt (38), A°. autem 1770, quo scripsit VAN DE WALL, non ultra 32 reperiebantur: aliae enim aliis junctae sunt, alia evanuerunt, et perierunt.

Daventriae Opificum Collegia, i. e. Gildae *seculares*, quas tractamus, A°. 1732, quo opus suum conscripsit DUMBARIUS, erant 27, quarum ultima A°. 1681 erat formata (39). Insuper citat Gildas 28, religionis causa convenientes, de quo Collegiorum genere *notâ* 15 et 16 diximus.

Groningae Gildae erant duplicis generis: 1°. *Gildae Civicae* (*Burger-Gilden*), auctoritate omnium civium institutae: numero 18 erant, habebantque antiquitus magnam vim et auctoritatem, grave pon- [illegible] dus

(35) DE KONING *Tafereel van Haarlem*. cit. T. IV. p. 278.

(36) Cf. ORLERS, loco cit. in *notâ* 29.

(37) DE RIEMER *Beschr. v. 's Gravenh.* T. III. p. 285.

(38) VAN DE WALL, loco cit. in *notâ* 17.

(39) Cf. DUMBAR, loco cit. in *notâ* 22.

dus in regimine urbano (40); eligebant enim sibi duos ex Collegiis omnibus simul sumptis viros *Aediles* dictos (*Bouwmeesteren der Gilden*), quibus erat jus regimini se immiscendi; quum autem id ad difficilia quaevis duceret, abrogati sunt A°. 1663 (41). Praeter has erant ibi 2°. Gildae, *Raads-Gilden* dictae, quippe Consilii urbani auctoritate creatae; 15 praecipuae enumerantur in opere citato, quo de omni hac re fusius dicitur (42).

3. *Numerus Sociorum.*

Longe inter se differebat Sociorum Gildalium numerus singulis in urbibus; diversus erat pro diversa Gildae conditione, pro urbis magnitudine, pro magis vel minus frequentibus operibus, quae elaborabant hae Gildae; sic Gildae fabrorum lignariorum (*Timmerlieden*) et caementariorum (*Metselaars*) sociis longe pluribus constabant, quam Gildae denticulorum (*geweven kanten*), quae v. c. Harlemi aderat (43).

In universum dici potest, sociorum numerum plerumque non circumscribi, atque cuivis ad Gildam quamcunque accedere volenti, liberum patere aditum. Plurimis Gildis ea erat indolis, ut numerus prae-

(40) *Teg. St. v. Gron.* T. II. p. 141, sqq.
(41) *Ibid.* p. 164.
(42) *Ibid.* p. 96—98.
(43) Recensetur a DE KONING, *l. l.* T. IV. p. 245.

fcribi abfurdum fuisfet. Amftelodami Gilda Typographorum et Bibliopolarum 300 conftabat fociis, ineunte hoc Saeculo. Ab alterâ parte, duo vel tres opifices quaeftûs infrequentis etiam quavis in urbe Gildam conftituere posfe videbantur, modo Magiftratuum loci confenfu esfent muniti. E contrario, ne nimis accrefceret numerus, aderant et Gildae quaedam, ultra ftatutum numerum neminem accipientes; fic Groningae Pharmaceutarum Gilda focios ultra numerum duodecimum accipere nolebat, forte ne, majori numero obtinente, fingulorum minueretur lucrum, aut ne, aditu cuivis patente, haec Gilda etiam multos imperitos accipere cogeretur, licet ultimum hocce minus in hac Gildâ obtinere posfet, quum, plerumque, faltem in patriâ noftrâ, fpecimen, a quo complurium Gildarum Candidati liberi erant, in Pharmaceutarum Gildâ acriter poftularetur, nec mirum; pendet enim inde maximam partem aegrotantis vita.

E contrario erant in Belgio urbes, in quibus nemo habitare nec civis (*Poorter*) fieri poterat, nifi prius huic vel illi Gildae fe adfcribi pasfus esfet, ut fupra de juribus civicis Trajectinorum retulimus (44).

Omnes, qui ad Collegium pertinebant, (id ultimo loco memorandum) non erant aequales, ac Socii. Magiftrorum enim difcipuli, atque Gildae apparitor, five famulus (*Gildeknecht*), cuivis Collegio unicus, fociis non annumerabantur, Collegii tamen ad-

(44) *Teg. St. v. Utr.* T. I. p. 419.

administrationi et curae suberant. Socii ipsi autem (*Gildebroeders*) erant vel praefecti (*Deken en Hoofdmannen*), ut mox videbimus, vel socii privati.

4. *Regimen Gildarum.*

Duplex erat, vel putabatur regimen, *divinum* et *humanum*.

Regimine *divino* frui dicebantur ii, qui Gildarum patroni evaserant, quos socii sibi eligebant, et a quibus tutamen et patrocinium se impetraturos putabant. Sic et Romanis Collegiorum omnium tutelare numen fuit Jupiter, praeterquam deos peculiares tutelares. Dum in Belgio Foederato valeret adhuc Religio Romano-Catholica, patronum patronamve sibi eligebat quaevis Gilda ex iis viris vel mulieribus, qui quaeve aut in S. S., aut inter eas personas, quae in Sanctorum numerum solenniter erant relatae (*Canonisatae*), occurrebant, atque quorum quarumve res gestae aliquatenus conveniebant vel convenisse dicebantur cum opificio Gildae, quae eum illamve eligebat, et a quo quave auxilium et prosperos operarum successus precabantur socii. Hujus patroni patronaeve annuus dies natalis, qui ferebatur, idemque toti Gildae erat dies festus. Sponte autem patet, Gildas illas pauciores, quae post conditam Remp. Belgii Foederati, et introductam religionem Reformatam creabantur, hunc Catholicorum morem patronum patronamve eligendi non fuisse imitatos, licet diem festum, otio datum non obliviscerentur; testis sit nostrae Gildae dies, qui dicitur *Koppertjesmaandag*.

Haec de patronis divinis: pergendum ad eos, qui

in terris, idque reverâ, Gildas regerent. Plurimis in urbibus moris erat, ex Gildae sociis unum praesidere, cui nomen Decani (*Deken*, alibi *Olderman*); huic auxilio erant vel duo vel tres alii praefecti, *Hoofdmannen*, sive *Overmannen*, etiam *Hovelingen*, aut *Vinders* dicti; item *Keur-*, sive *Proefmeesters* in Gildis auro et argento fabricando (45).

Postquam Decanus plerumque biennium praefuerat, ejus in locum primus ex praefectis (*Hoofdmannen*) succedebat. Ita saltem obtinebat Hagae Comitum in Collegio Typographorum et Bibliopolarum.

Praefecti Decano erant quasi administri, quibuscum de iis, quae ad Gildam pertinebant, consilia inibat, Gildam regebat, lites inter socios ortas dirimebat, ea, quae Collegii flori et prosperitati conducebant, promovebat.

Nonnumquam Gildis praeërant 4 vel 5 praefecti, *Overlieden* dicti; sic Gildae Amstelodamenses plurimae regebantur (46): hosce eligebant Magistratus urbani. Alibi, Trajecti v. c., plane contrarium olim obtinebat. Vidimus enim supra, ab A°. 1304—1528 uniuscujusque Gildae socios nominasse duos viros, *Oudermannen* dictos, qui viri ex omnibus Gildis desumpti eligebant Consilium Urbanum (47).

Vidimus *pag*. 321 Groningae duos ex 18 Gildis ci-

(45) De hisce nominibus, quae in quavis fere urbe variabant, cf. SCHOOCKIUS, in *Belg. Foed.* L. VII. c. 25. p. 207, sq.

(46) WAGENAAR *Beschr. v. Amst. l. l.* p. 73, sqq.

(47) Cf. C. BURMANNUS in *Annalibus* citt. passim.

civicis viros, *Bouwmeesters der Gilden* dictos, multum contulisse ad urbis regimen.

In Gelriâ ipsi Gildarum socii Scabini eligi poterant. Arnhemiae sex Gildarum Magistri (*Gildemeesters*), tanquam Consiliarii (*Raden*) partem regiminis publici olim et medio adhuc Saeculo XVII sustinebant (48).

Comes JACOBA BAVARICA urbi Alcmariae Saeculo XV ineunte dedit novam regiminis urbani formam, ei injungens, novem formandas esse Gildas, quarum cuivis praesidere debebat unus Decanus. Hi 9 Decani eligebant 16 praefectos (*Hoofdmannen*), qui 9 et 16 personae simul Burgimagistros et Scabinos urbanos creabant (49).

Dordraci Gildae maximam vim in regimen urbanum exercuere, quum cives viderent florem emporiorum Brabantinorum et Flandriacorum, quem et possidere poterant, si Gildarum ope regimini se immiscerent. — At nonne Magistratus cives prohibebant, ne regiminis participes fierent, objiciet quis. Forte hosce populi conatus (respondemus) non aegre ferebant Magistratus, quo melius sic confirmati, Comitum potentiae increscenti resistere possent (50).

Gildae sibi habebant sua jura, privilegia, statu-ta,

(48) SCHOOCKII *Belg. Foed.* L. XII. c. 5. pag. 285.

(49) KLUIT *Hist. der Holl. Staatsreg.* T. IV. p. 176. BOOMKAMP, *Alkmaer*, p. 14. VAN MIERIS, *Groot Charterb.* cit. Vol. IV. p. 839.

(50) VAN DE WALL *Handv. v. Dordr.* cit. p. 301, sq. in *not.*

ta, a Magiſtratibus urbanis accepta; nam ipſa ſibi dare acriter omnium Gildarum ſociis vetitum est, v. c. Amſtelodami, initio Saec. XVI, poenâ *f* 12 (50*). Videtur idem alibi obtinuisſe. Jurium tutamen et executio praefectis erat mandata.

Inter ſtatuta, quibus regebantur, plerumque et hoc erat, nemini licere, duabus Gildis ſimul interesſe, ſive quia duarum Gildarum ſocius utriusque commoda non aeque curare, iisque proſpicere potest, verum hanc curabit, illam negliget, utrique ſat temporis tribuere non valens; ſive quia Gildarum commoda inter ſe pugnare posſunt: difficili modo enim rebus ſibi invicem oppoſitis unus idemque vir aeque bene proſpicere potest; ſive denique quia haec corpora in diverſis urbibus aderant, nemo autem duarum civitatum ſimul civis esſe posſit.

Poſt medium tamen Saeculum XV et deinceps, Gildarum vis in regimen urbanum paullatim minuta est, poſtquam non ſoli Decani, vel praefecti, ſed omnes urbium cives divites, ſapientes, primarii (*rijken*, *vroeden*, *notabelen*) inter rectores adſciti esſent; tunc et augebatur necesſario numerus illorum civium, qui ſimul cum hisce praefectis gubernarent; hi tamen cives non ſociorum Gildarum nomine veniebant (51).

Vis ac poteſtas Gildarum Groninganarum in regi-

(50*) Vetitum adest in *Handv. v. Amſt.* cit. p. 1177, absque anno, ſed ante annum 1532 inſertum.

(51) KLUIT *ibid. l. l.* p. 246.

gimen urbanum, A°. 1601 coërcita, A°. 1663 plane abolita est (52).

In eo etiam auctoritas eminet, qua in Hollandiâ fruebantur hae consociationes medio vel Saeculo XVIII, quod terras locaque munita nexu feudali posfidere iis permisfum esfet fpeciali Ordinum hujus Provinciae concesfione, modo focii perfonam quamdam defignarent, qui antequam feudum acciperet, domino feudali praeftaret jura, quae dicebantur *heergewaden* (52*), quaeque erant nifus (*een fperwer*) aut falco; imo nonnunquam non nifi manicarum ferrearum par.

5. *Leges et Scopus Gildarum.*

Haecce ultimo loco breviter indicabimus.

Leges unaquaeque in Belgio Gilda plus minus frequentes, privas fibi habebat, a Magiftratibus urbanis acceptas. Hisce legibus, fere in quacunque Gildâ, *generaliter* interdictum erat (nam peculiariter de cujuscunque Gildae legibus disferere, confilio noftro non convenit), ne quis Gildae focius fieri posfet, priusquam civis urbis (*poorter*) esfet factus; exceptio fuisfe videtur in cafu perraro, quo ruri Gildae adesfent. — Unus idemque porro Gildis ejusdem operae pluribus, variis in urbibus fimul, interesfe non poterat

(52) *Teg. St. v. Gron.* T. II. p. 144 et 164.

(52*) Cf. SCHORERS Aanteek. op DE GROOTS *Inl. tot de Holl. Rechtsgel. Middelb.* 1784. pag. 344.

rat (cf. *pag.* 326), quia nemo plurium urbium simul civis poterat esse. Neminem adsciscebant, nisi specimine peritiae praestito, saltem in pleriaque Gildis. — Nemo Magister, sive frater fieri poterat (*Gildemeester*, *Gildebroeder*), nisi postquam per certum tempus (peritiae majori minorive conveniens, in Gildis, ubi specimen poscebatur: caeteroquin per temporis spatium adaptatum majori minorive difficultati in opere vel arte addiscendis) Magistri cujusdam discipulus fuisset, ut sic ipsi Magistri artem, sive opificium suum bene callerent.

Sic igitur cavebatur (nam ad Gildarum *finem* et *scopum*, cum legum indole intime conjunctos, jam transeamus), sic cavebatur, ne opifices opera prava construerent, quod, Gildis non obtinentibus, absque dubio hic illic contigisset: uti experientia tristissima hisce temporibus quotidie nos docet, homines, artis sive opificii sui minime gnaros, non raro Magistros se gerere, suos rursus famulos et discipulos prava docere, nobis autem pecuniam quasi furtim surripere pro opere male fabricato. Haec et plura alia gravia incommoda, de quibus verbo infra, §. 3, Gildarum abolitioni in patriâ nostrâ debentur.

Quidquid alii dicant de Gildarum noxis, primarius earum scopus optimus nobis videtur, quem in eo situm esse putamus, ut merces et opificia, et quidquid a sociis conficitur, fiat melius, accuratius, magis omnibus numeris absolutum, quam si opifices singuli, nullâ societate juncti, iisdem rebus operam na-

navent. Interim speciminibus et temporis spatio, per quod quis famulus esse debebat, egregie conducebatur ad id, ut arcerentur operis rudes et inperiti. — Opificia porro difficilia, parum lucri afferentia, cito corruissent, ni adfuissent Gildae. — Specimina aemulationem non parum acuebant. — Inter scopos quidem Gildarum non item, at vero inter earum utilitates recenseri debet etiam subsidium viduis opificum, non minus quam fratribus ipsis egenis ad mortem usque vel donec res collapsae restitutae essent, e fisco Gildali praestandum. Hunc in finem in plerisque Gildis socii quotannis illi fisco solvere debebant pecuniam quamdam, quae, Amstelodami saltem (53), dicebatur *Jaar-zangen*; nomine orto ex eo, quod a sociis primum tributa sit pecunia ad sumptus resarciendos factos in festo *annuo*, quod *cantilenis* celebrabatur, unde idem nomen inhaesit etiam pecuniae Gildali quotannis die festo praestandae ad fiscum augendum.

Dicat igitur et sententiam proferat unusquisque, praejudicatis opinionibus non occaecatus: nonne Gildae complura bona attulerunt, quibus earum abolitio nos privavit? Jam vero, ubi de abolitarum Gildarum restitutione quaeritur, objiciunt earum detractatores, damna multa ex iis promanasse, earum utilitates etiam alio modo comparari posse. Interim hancce litem, utrum Gildarum abolitio, quae sub finem Saeculi praecedentis in Bel-

(53) WAG. *Beschr. v. Amst. l. l.* p. 69.

Belgio, Galliâ et Germaniâ obtinuit, humanae ſocietati et patriae noſtrae nocuerit, an profuerit, (de qua lite et hic, et praeſertim in Germaniâ complura exierunt ſcripta (54)) hanc litem disquire-

(54) Qui inter Belgas omnium acerrime in Gildas invehitur, est C. ZILLESEN, in opere: *Onderzoek, wegens Neerlands Opkomst, bloei en welvaart*. Ao. 1796. pag. 185—194 et 369—391. Vocat eas p. 190 *prullen der Oudheid*. — Jam olim in Gildas noſtras invectus est PHILIPPUS A LEYDIS, *de Curâ Reip.* p. 116, 117, fine. 118 et 135. — Porro anonymi opusculum, quod inſcribitur: *Politike Discoursen, handelende in 6 onderſcheidene boeken van Steden, Landen, Oorlogen, Kerken, Regeringen en Zeden door* D. C., quodque formâ 12â prodiit ſine anno et loco: ex inſigni tamen, quod titulo ineſt, nempe aquilâ volante, roſtro taeniam tenente, cui ineſt vox *moverende*, ad HACKIOS, poſt medium Saec. XVII Typographos et Bibliopolas Leydenſes referendum eſſe opinamur. Jam huic opuſculo (cujus nonnulla capita ab ipſo JOANNE WITTIO, Hollandiae Magno-Penſionario ſcripta eſſe ferunt eruditi) valde miramur ineſſe, Libro I, disquiſitionem 6am, inſcriptam: *Dat beſlotene Gilden den Steden zeer ſchadelijk zijn*; qua multae noxae abuſusque jam tum in Gildis patriis obvii recenſentur, ut videtur, longe majori fide, quam in opere ZILLESENII. Hanc disquiſitionem eo magis miramur, quum caeteroquin vel exeunte Saec. XVII Gildae penes nos magno in honore haberentur. — Praeterea Gildis noſtris adverſatur, Saeculo ſq., auctor libri, qui *Amſtelodami* anno 1758 prodiit: *Conſidérations ſur le commerce et en particulier ſur les compagnies, ſocietés et maitriſes.* — E Germanis non *contra* Gildas, ſed *de* iis ſcribentem allegamus PÖLITZIUM, Saxonem, in opere, cui titulus: *die Staatslehre*, ubi, pag. 155, et ſqq. 13 opera citat, quae ab Ao. 1783—1807 (edidit opus ſuum Ao. 1808) hac de re in Germaniâ prodiere, in quibus plura reſponſa ad quaeſtiones ab eruditorum Societatibus propoſitas, quorum unum est RAVII ſcriptum, ſupra, *notâ 9 hujus Cap.*, citatum. Caeterum in

rere non ii sumus, qui audeamus, nec et cupimus, quippe minus hujus loci. Transimus igitur ad id, quod hoc *Cap.* imprimis tractare nobis in animo est.

§. 2.

De Typographorum et Bibliopolarum Gildis, in Belgio, deque earum Juribus.

Typographia etsi a LAURENTIO KOSTERO inventa jam esset ante medium Saeculum XV, tamen, quippe non diu post e Belgio Germaniam versus migrans, ibique a GUTTEMBERGO, FAUSTO et SCHEFFERO inde ab A°. 1457 et deinceps, ad ma-

in Germaniâ sententiae regnant diversissimae; ex aliis Gildae revocandae sunt, ex aliis silentio relinquendae. Quod in Galliâ itidem obtinet. Inter acerrimos systematis Gildalis oppugnatores nuper ibi exstitit Comes CHAPTAL, oeconomiae politicae insigniter peritus, in opere: *de l'Industrie Française*, Paris. 1819. II. Tomis, in *partis* 4 *Cap.* 9. (*T.* II. p. 328—341), *des Corporations*, ubi tamen inter Gildarum noxas recenset, eas sub LUDOVICO XIV ingenti numero ideo fuisse creatas (ab anno 1691—1709 tota Gallia vidit 40000 recens formata Corpora), quia pro quovis instituto collegio (*jurande*, *office*, *corporation*) fisco insignis pecunia solvebatur, sive, ut melius dicamus, quia haec collegia eâ pecuniâ vendebantur, si fiscus nummis indigeret. Qui abusus quum in Belgio non obtineret, Magistratibus gratis corpora instituentibus, nec haec inter *nostrarum* Gildarum noxas referenda est. — Qui de Gildis Gallicis plura noscere velit, adeat praeter Comitem CHAPTAL, etiam *l'Encyclopédie d'Yverdon*, MERLIN et HÉNAULT, citatus *notâ* 8, 8*, et 11 *hujus Capitis*.

magnum evecta pulcritudinis fastigium, cultores in Belgio habuit rarissimos. Interea temporis enim KOSTERO mortuo, soli ejus posteri Harlemi typis mandare pergentes, nullos sectatores aliis in urbibus invenere, donec A°. 1473 artis utilissimae, jam in Germaniâ adauctae et amplificatae cognitio, capto, A°. 1462, Moguntiaco, sparsisque hinc longe lateque Typographorum ibi commorantium discipulis, in Belgium rediret. Nunc KOSTERI posteri, minus bene typis exarantes, suos conatus parvi momenti aestumantes, officinam clausisse videntur, postquam 30 fere annos extitisset (55). Artis jamjam perfectioris fructus priores in Belgio ab A°. 1473 hic illic prodiere, dum Typographi et Bibliopolae varia opera ad eruditionem horum temporum facientia variis in urbibus exire juberent, quorum seriem accuratissimam, ad finem Saec. XV productam, vulgavit JCtus Haganus, VISSERUS, vir eruditione praeclarus (56). Videmus inde, quibusnam in urbibus, quonam anno primum prela fuerint, librique exierint.

A°. 1472. Libros exiisse Antverpiae, Delphis, Gou-

(55) Post KOSTERI enim mortem, ejus posteros ad annum fere 1470 in novâ arte exercendâ perrexisse, deditâ operâ egregie disquisivit, atque extra omne dubium posuisse videtur eruditissimus vir JACOBUS KONING, in *Cap.* VII operis praestantissimi *over den oorsprong, de uitvinding, verbetering en volmaking der Boekdrukkunst. Haarlem.* 1816. pag. 160—173.

(56) J. VISSER, *Naamlijst, cit.* supra, *not.* 32. *Cap.* I.

Goudae, Daventriae dicit VISSERUS (57), Lovanii perhibet JANSEN, in *notâ* citatus (58).

A°. 1473. Trajecti Inferioris, i. e. ad Rhenum, Alosti in Flandriâ, Lovanii, Goudae (de hac tamen urbe dubitatur), Brugis.

A°. 1475. Daventriae.

A°. 1476. Antverpiae, Bruxellis.

A°. 1477. Delphis.

A°. 1479. Noviomagi, Zwollae.

A°. 1480. Aldenardae, Culemburgi, Hasselti.

A°. 1483. Leydae, Gandavi, Harlemi, primâ vice post clausam officinam Kosterianam.

A°. 1484. Sylvae, f. Busco-Ducis.

A°.

(57) *Naamlijst*, pag. 1. Sed cf. *nota* sq.

(58) Eo anno in hac urbe librum editum esse refert JANSEN, qui Parisiis anno 1809 librum edidit *de l'Invention de l'Imprimerie*, analysin continentem duorum de hac re operum GERARDI MEERMANNI, et unius GOCKINGAE libri; cui libro subjunxit VISSERI Catalogi versionem, fere 200 libris auctam; inter hos autem libros additos, *p.* 238. Ao. 1472 invenitur liber editus fine loci notâ apud JOHANNEM DE WESTPHALIÂ, celebrem Typographum, qui quum non nisi Lovanii libros typis vulgaverit ediderit que, tuto anno 1472 in texto urbs *Lovanium* adjungenda esset, nisi illustr. et eruditiss. Vir W. H. J. VAN WESTREENEN VAN TIELLANDT, in disquisitione *over de Uitvinding der Boekdrukkunst*, pag. 57, *notâ* 141, bene observasset, et hunc JANSENII librum non ante annum 1477 propter indolem libri, *Carmen in adventu* MAXIMILIANI, *Ducis Austriae*, exire potuisse, et reliquos anni 1472 libros ei anno non esse adjudicandos, errorem autem VISSERO subvenisse ex pravâ, titulorum descriptione, vel anni numeris omissis.

A°. 1495. Extra muros oppido Schoonhoviensis, partium Hollandiae, Trajectensis Dijocesis (59).

A°. 1498. Sciedami.

Grinnibus (*Rhenen*) et Doccumae libros editos fuisse non quonam hujus Saeculi anno, certo tamen ante annum 1500, addit VISSERUS (60).

Patet simul ex hoc Catalogo, quaenam hoc Saeculo fuerint urbes insigniores in Belgio; erant enim absque ullo dubio eae, in quibus literae humaniores maxime colerentur; nam hisce imprimis literis homines tunc operam dedisse, innotescit ex majori librorum parte, de hoc vel illo humaniorum literarum loco agente. — Vidimus etiam ex hac serie, Typographos et Bibliopolas domicilium, sive rerum suarum sedem jam tum plerumque posuisse, ubi aula Principum (Bruxellis), Musarum Sedes, Athenaea, seu Gymnasia, Scholae (Daventriae), sensu latiori, quam quas nunc *Scholas Latinas* nun-

(59) Haec sunt subscriptionis verba; forte in coenobio in viciniis hujus Urbis prelum aderat: in Catalogo iterum, anno 1497, invenimus semel: *buiten Schoonh. in den Hem*, et bis: *buiten Sch.* quorum trium ultimum est ex additamentis JANSENII, *l. l.* p. 330.

(60) DENISIUS, qui Maittairianorum *Annalium Typographicorum*, operis utilissimi, supplementum scripsit, et Vindobonae anno 1789 edidit, quique VISSERI Catalogo usus est, libros nec urbes addit alias. Huc accedit JANSENII versio Catalogi Visseriani, mendis quibusdam laborans, 20 annis post (1809) edita, de cujus versionis unica urbe addita diximus *nota* 58; adeoque verosimile est, librorum editionem in Belgio Saeculo XV nuspiam maturius obtinuisse, quam in urbibus in textu adscriptis.

nuncupamus, Academia (Lovanii), fedes Epifcopatus (Trajecti ad Rhenum) aut Monafteria, opportunam iis praebebant occafionem libros multos eruditorum MSStos typis defcribendi, edendi, vendendi (61).

Si quis apud ipfum VISSERUM editorum nomina, libris adfcripta legat, obfervabit, non omnes deditâ operâ fuisfe Typographos et Bibliopolas; femel iterumque invenimus monachos. A°. 1496 duo libri Belgice editi fic notantur: *Ter Goude tot* (by) *die Collatiebroeders* (62). — Eodem A°. alius liber in eâdem urbe *in het huis van de broeders* (63). — Videntur tunc in monafteriis prela privata habuisfe.

Inter Typographos autem et Bibliopolas vix tres hisce in urbibus fingulis per 30 fere annos ro-

(61) Typographiae merita ftatim agnofcebantur; cito enim prela ubique fparfa videmus, eruditaque prodiere opera: teftis fit VISSERI Index; teftis et fit, ne alia recenfeamus, disquifitio, cui titulus: *Gefchiedkundig overzigt van den voortgang en verbreiding der Boekdrukkunst in de 15 en 16 Eeuw: en beantwoording der vraag: Welken invloed heeft die kunst gehad, en kan dezelve nog hebben op de verlichting van 't menschdom?* quam, hac quaeftione anno 1816 a Societate Artium et Scientiarum Provinciali Trajectinâ propofitâ, die 25 Junii hujus anni auro condecoratam vidit auctor, Vir plurimum reverendus, D. F. DELPRAT, V. D. M. Ecclefiae Wallonicae Leovardienfis, quamque cito evulgatum iri vehementer optant, qui literas curant, et promovere cupiunt.

(62) VISSERS *Naamlijst* p. 42.

(63) *Idem, ibid.* p. 43.

refert VISSERUS, hosque ne aequales quidem, fed fibi invicem fuccedentes; cui fponte confequens est, eorum numerum Saeculo XV tam exiguum adbuc fuisfe, ut Collegia formare nequaquam posfent.

Saeculo fequenti continuo magis magisque hic numerus increvit, dum officinas fuas aperiendi, et quaevis edere absque ullâ jurium coërcitione, a Ducibus Comitibusque fingûlarum regionum facultatem tacite impetrasfent, atque prohibitio adesfet nulla ad annum usque 1518, quo, perfpectis noxis, quae ex hacce preli libertate profluere posfe videbantur, CAROLUS V primus jura iis per totum Belgium praefcribere coepit, ut pluribus *Cap.* II dictum fuit.

Aucto licet Typographorum et Bibliopolarum, fimul et urbium, in quibus libri ederentur, numero, hominum tamen copia Saec. XVI nusquam ea adfuisfe videtur, quae fufficeret ad Collegia five Gildas fuas, fibi privas conftituendas: idque ne magnis quidem in urbibus. Ibi enim tunc temporis forte 4 vel 5 Bibliopolae, iidemque et Typographi erant, quo utroque quaeftu quum iis Saeculis plerumque unus idemque fungeretur, uti fupra, *pag.* 4., jam diximus, eo minor manebat numerus eorum, qui caeteroquin Gildam formare potuisfent. Diximus modo, *ne magnis quidem in urbibus* Gildas noftras tunc exftitisfe, cum de urbibus minoribus fermo hic esfe nequeat, quippe in quibus non folum Saec. XVI, verum nec XVII vel XVIII Gildae Typographorum et Bibliopolarum formari pote-

terant, ob exiguum fociorum numerum, ibi obvium. Iis enim in urbibus, ubi v. c. duo Bibliopolae una cum famulis habitant, quales plures, imo numerofae vel hisce temporibus in Belgio recenfere posfimus, hasce Gildas non exftitisfe, vix opus est, ut memoremus. Imo quod magis est, funt adhucdum plures urbes, ubi non folum nullus inveniatur Typographus (nam fi urbium incolae numerum v. c. quinque, fex, vel feptem millium non excedant, plerumque (63*) Typographum non invenimus), verum ubi non nifi unicus Bibliopola adest. Si autem quis miretur, Gildas igitur hasce rariores fuisfe, intelligat oportet, numerum fatis magnum fociorum non nifi in illis adesfe urbibus, ubi plures libri fcribantur edanturque, quales funt hoc tempore urbes, ubi fedes est fummi Imperii, ubi Academiae, Athenaea, Gymnafia habentur, porro in emporiis, et aliis, ubi mercaturae internae fatis confpicuae fedes est. Quodfi autem in urbibus, quae, hisce exceptis, reftant, ne fub finem quidem Saeculi praecedentis Typographi et Bibliopolae exifterent, de quo conftat, et cujus rei caufa in aperto est: quid miramur defuisfe has Gildas ante tria Saecula in tot Belgii urbibus? Imo contra miramur, quasdam hujusmodi Gildas, faltem jam Saec. XVII adfuisfe in regione tam parvâ, et cujus lingua etfi praeftantisfima, et alias

(63*) *Plerumque* diximus; exceptio est in regione Groninganâ, ubi vel in vico *Oude Pekel-Aa* nunc prelum exftat.

alias complures linguas pulchritudine et divitiis longe ſuperans, illam tamen ſortem inſons ſubiit, patiturque adhucdum, ut extra patriam rarisſime aliis in terris intelligatur, legatur, addiſcatur; cujus rei ſequela est, editionem et mercaturam librorum hacce linguâ conſcriptorum, quae Typographis et Bibliopolis in Belgio Septemtrionali (quae Regni pars hic imprimis in cenſum venit) maxime lucro esſe debent (praeter nonnullos alios, qui Graeca et Latina, ſive etiam Gallica edant), hanc mercaturam per ſolum Belgium agi debere, librosque Belgice ſcriptos rarisſime in alias regiones mitti.

At redeamus ad Saec. XVI, viſuri, quid dein obtigerit, quum numerus ſociorum nondum esſet is, ex quo Gilda formari posſet. Id autem moneamus necesſe est, omnia jura hic recenſenda, aeque ac pleraque eorum, quae *Cap. praeced.* ante annum 1795 retulimus, fuisſe localia, eaque pependisſe ex regiminis formâ reipublicae noſtrae, et ex legislatione in omnibus regionibus et in quavis fere urbe diverſâ obtinente, cui conſequens est prolixam hic fieri debere materiem noſtram; ejus autem amplitudinem forte non fore nimiam, id vel tribuendum fruſtraneis noſtris inveſtigationibus, vel defectui Gildarum Typographorum et Bibliopolarum, quae non niſi hic illic aderant.

Videntur Typographi et Bibliopolae jam ſub finem hujus Saeculi hic illic adhaesisſe Collegiis ſculptorum et pictorum, qui jam dudum antea magnis in urbibus exiſtebant, atque Typographis Bibliopolisque jun-

jungebantur communi vinculo, *artis*, unde et faepe dicebantur *die van de Konfte*, quippe ad Gildam pertinentes, quae exquifitiore victûs quaerendi genere, *opificum* clasfem fuperaret, et artificibus annumeraretur. Qui itaque fculpturae, picturae, Bibliopolio, rei Typographicae, arti Phrygionum (*borduurwerk*) et tapetis ftruendis operam dabant, eos conftat unicum primis temporibus Collegium formasfe quibusdam in Belgii urbibus, Amftelodami, Hagae Comitum, alibi; (contra vero Lugduni Batavorum et Trajecti ad Rhenum Typographi et Bibliopolae peculiarem habuerunt Gildam). Hujus valde frequentis Collegii ob focios pictores electus erat patronus (etiam antequam ei jungerentur Typographi et Bibliopolae) LUCAS Euangelifta, qui pictor fuisfe dicitur, unde haecce Gilda non raro nomine Gildae S[cti]. LUCAE veniebat. Haec fuit rerum conditio usque ad medium Saeculum XVII.

Ubi nunc hiftoria Gildae cujusque urbis feparatim tradenda erit, incipimus a potentisfimâ et florentisfimâ patriae regione, ubi Typographia primum exftitit, Hollandiâ, inque ea a maximâ universi Belgii urbe, a Metropoli, *Amftelodamo* (64), ubi et permultae adfuere Gildae.

Poftquam magis magisque ibi fociorum numerus acerevisfet, ita ut Gilda S[cti]. LUCAE, i. e. Gilda conjuncta pictorum (*fchilders*, *teekenaars en* *et-*

(64) Complura huc facientia habet WAGEN. *Befchr. v. Amft.* cit. T. IX. p. 201, fqq.

etsers), vitriariorum, sculptorum (*graveerders en beeldhouwers*), eorum denique, qui limbos et tapeta struerent (65), ad quos et pertinebant inde ab A°. 1621 Typographi et Bibliopolae (66), ita ut, inquam, tota haec Gilda nimis frequens et numerosa esset facta, Typographi et Bibliopolae conamina tentarunt, quibus separatam sibi Gildam formandi veniam a Magistratibus Urbanis impetrarent. Erant autem ibi hoc Saeculo Typographi et Bibliopolae ii, qui id tuto rogare posfent, quippe omnium, qui unquam in Belgio adfuerunt, inter praestantissimos, ELZEVIERIORUM integra gens, GUILIELMUS et JOHANNES BLAEUW, JANSSONIO-WAESBERGII, alii, ob prelorum diligentiam et pulcritudinem celebres. (Hos Saec. sequenti excepit inter alios WETSTENIUS.) Horum virorum conatibus prosper eventus non defuit. Annuerunt iis Magistratus, ita ut die 20 Januarii A[i].

(65) Ipsa haec 5 quaestuum genera Amstelodami usque ad annum 1579 juncta fuerant Gildae caementariorum (*Metselaars*).

(66) Nam in Coris Gildae Scti LUCAE, primum lege 14 Januarii 1621 (licet jam per integrum Saeculum et antea libri Amstelodami typis essent mandati), praeter opificum seriem propositam, etiam *Boecke-binders en Verkoopers* invenimus in *Handv. v. Amst.* 1748. supra saepius citt. p. 1368; *Boekdrukkers* autem non nisi anno 1662 formam Gildalem adepti sunt; cf. Cora mox inferenda 20 Januarii 1662. — Caeterum eandem omnibus hisce quaestibus olim fuisse copulam etiam observavit J. D. SCHOEPFLINUS, in *Vindiciis Typographicis*, pag. 31. not. *p.* scribens: „ Annoto hic, pri„ mos typographos ex pictoribus, scribis, sculptoribus provenis„ se, ob artium harum cum typographia affinitatem."

A[t]. 1662 solenniter peculiaris *Bibliopolarum*, *Typographorum et Bibliopegorum Gilda* constituta sit ob rationes sequentes, in edicto ejus diei expositas: *Alzoo mijne Heeren van den Gerechte bevinden, dat de Boekverkoopers hier ter Stede van een klein getal, daarmede zij eertijds onder het* S[t]. LUCAS *Gild gebragt zijn, nu zich tot zoo eene meenigte bevinden toegenomen, dat ten opzigte van dezelve en om alle confusie voortekomen, de dienst van hun winkelnering wel vereischt, dat zij van voorsz. Gild, waaronder nog vele anderen vereenigd zijn, gescheiden worden; te meer, overmits gemelde Boekverkoopers negotie weinig of geene gemeenschap en overeenkomst heeft met de voorsz. andere, die als nu mede onder gemeld Gild forteren; maar wel met de nering van het Boekdrukken, die tot nog toe onder geen Gild gebragt is: zoo is 't, enz.* Quod ad pecuniam, quam in fisco Gildali habebant Bibliopolae Bibliopegique, additur in fine: *mits aan voorsz. Boekverkoopers door hunne gewezene medebroeders — uitgekeerd worde voor hun quota in het tegenwoordig Capitaal van 't zelve* S[t]. LUCAS *Gild eene som van f 1200 ten behoeve van 't nieuwe Gild* (66*).

Ne quis miretur huic Gildae patronum Sanctum, quem coleret, cujusque nomen gereret, nullum fuisse; abolitâ enim in Belgio Foederato religione Romano-Catholicâ, statim et cessare debebat mos ex illius religionis principiis unice profluens et a quo Pro-

(66*) *Handv. v. Amst.* citt. p. 1217.

Proteſtantes, Sanctos nullos habentes, per ſe abstinere debebant. Die festo tamen annuo ideo non carebant: indicio est *Koppertjesmaandag*.

Uti autem Corpus nec Collegium ullum ne per exiguum quidem temporis ſpatium tuto et firmiter conſiſtere potest ſine bonis legibus, ita nec Gilda noſtra iis poterat carere. Quod quum intelligerent Magiſtratus Urbani, A°. ſq., die 9 Septembris 1663 *Ordinationem*, quam vocant, (*Ordonnantie*) ediderunt, in 27 *artt.* verboſiores partitam, cujus praecipua capita paullulum contractius referre neceſſe erit (67), ut probe intelligamus, quaenam fuerint jura, quibus obſtricti erant hujus Gildae ſocii. Poſtquam enim *Capp.* I et II de juribus Typo-

(67) Invenitur haec lex, ſive Ordinatio et ſeqq. in Repertorio: *Ordonnantie voor het Boek- en Konst-verkoopers-, Boek-, Kaart-, Plaat-drukkers- en Boek-binders-Gilde dezer Stede Amſtelredamme.* (1798.) formâ 4tâ; 22 paginis conſtans; atque *Handv. v. Amſt.* citt. p. 1217, ſqq. Numerus tamen hujusmodi Repertoriorum, quae ad me pervenerunt, non fuit magnus, tum quia paucisſimis in urbibus prodierunt, (nam non ubivis typis mandatae et in unum collectae exſtabant hae leges; fiebat id plerumque ubi Sociorum multitudo leges ſingulares, non collectas reddebat uſu difficiliores); tum quia, Gildis noſtris jam per 20 annos abrogatis, Repertoria negligi coeperunt, imo in deſuetudinem et oblivionem abiere. — Occurrunt et hae Gildae Amſt. Corae ad annum usque 1748, in *Handv. v. Amſt.* citt. 1748. p. 1217—1220. Hinc ad annum 1755, in *Vervolg van de Handv. van Amſt.* 1755. p. 78. Utrumque ſingulari ſtudio collegit JCtus Amſt. NOORDKERK. — Hinc denique ad annum 1777, in *Tweede Vervolg van de Handv. van Amſt.* 1778. p. 178, ſq. qui appendix curâ J. P. FARRETI prodiit.

pographorum et Bibliopolarum *externis* vidimus, jam ad jura *interna* tradenda pergamus. Verbo autem antea monemus, ea, quae fupra, §. 1. n°. 5, generatim de Gildarum legibus diximus, etiam plerumque noftrae Gildae omni in urbe, de qua nunc dicetur, applicanda esfe.

Art. 1. Nemo ad eam admittitur, nifi qui civis (*poorter*) urbis fit, qui pecuniam occafione introitûs in Gildam folvendam praeftiterit, et per 4 annos (68), five hac in urbe, five alibi apud unum eundemque magiftrum artem didicerit; ftatuente infuper Ordinatione Gildali diei 6 Februarii 1685 (68*) in delinquentes mulctam *f* 12 in lucrum Gildae, infligendam a Gildae rectoribus (*Overlieden*) et a famulo Gildali. — *Art.* 2. Difcipuli ne admittantur, antequam a Magiftro fuo infcripti fint in libro Gildali, qui dicitur *het Leerlingsboek* (69): folutâ et

(68) In univerfum hoc tempus in aliis regionibus, v. c. in Angliâ, longe diuturnius pofcebatur, quam aut in hac urbe, aut alibi in patriâ noftrâ.

(68*) *Verv. van de Handv. v. Amft.* citt. 1755. p. 78.

(69) In Galliâ femper difcipulus magiftro fuo fe obligabat contractu, cui nomen *brevêt d'apprentisfage*, quique in MERLINI *Répert.* cit. in *hac voce* definitur: „ L'acte par lequel un particulier, pour apprendre un métier, art ou négoce, s'oblige à demeurer chez un maître pendant quelque tems aux conditions convenues entre eux. " Inibantur ab ipfis majoribus natu, vel a natu minoribus, quos adjuvabant ii, quorum auctoritati fuberant: ibique, lege 22 Germinalis anni XI (1803), (quae, etfi abolitis Gildis, tamen firmiter fervantur, quos vocant, *contrats d'apprentisfage*) hac lege, inquam, hi contractus non folvi posfe

et a magiſtro et a diſcipulo floreni dimidiâ parte, mulctâ *f* 6, ſi magiſter per menſem neglexerit; (adjungitur autem quid, aperte de majorum noſtrorum humanitate teſtans: ſi Orphanotrophiorum alumni admittantur, ſoli magiſtri dimidium ſolvunt, ipſi diſcipuli immunes ſunt.) — *Art.* 3. Ne admittantur diſcipuli, 12 annis juniores (cf. infra ad coram A[i]. 1786. N°. 1.), exceptis pueris quibusdam, quorum ope res minoris momenti peraguntur. — *Art.* 4. Quodſi diſcipulus per tempus ſtatutum didicerit, Magiſtrum ſe renunciari, a praefectis Gildae (*Overlieden*) juſte petere potest, ſolutâ fiſco Gildali quadam pecuniâ (*een burgers zoon f* 4:10, *een gekocht burger f* 7:10, *gelijk mede een Boekverkooper*, *Binder of Drukker*, *van elders hier komende wonen*, *f* 7:10, *mits hij toone* 4 *jaren bij één meester gediend*, *of even zoo lang de nering of ambacht op eene andere plaats geëxerceerd te hebben*); (nullum hic requirebatur progresſuum ſpecimen, ut in aliis urbibus plerumque obtinebat; cff. quae infra ad finem eorum, quae de hujus urbis Gildâ dicenda ſunt, verbo trademus). Accipi et po-

poſſe dicuntur, *ſauf l'indemnité en faveur de l'une ou de l'autre partie, excepté dans les cas ſuivans: 1. d'inexécution des engagemens de part ou d'autre; 2. de mauvais traitemens de la part du maître; 3. d'inconduite de la part de l'apprenti; 4. ſi l'apprenti est obligé à donner, pour tenir lieu de rétribution pécuniaire, un tems de travail dont la valeur ſeroit jugée excéder le prix ordinaire des apprentisſages.* Cf. MERLIN, *Répert.* cit. in v. *Apprenti.*

potest Bibliopola, Typographus vel Bibliopega, qui ex alio loco huc migrat, modo probare posfit fe per 4 annos alibi vel difcipulum vel magiftrum fuisfe. Item magiftrorum viduae poft maritorum mortem in quaeftu agendo perfeverare posfunt: denique defuncti magiftri filiorum unus, modo 16 annos natus, patrium quaeftum agere poteft, liber a tempore difcendi, quod reliquis liberis manet injunctum. *Art*. 1 novae Ordinationis a Magg. Urbb., die 28 Junii 1666 promulgatae (69*) poftrema Ita mutata funt, ut omnes defunctorum magiftrorum filii ejus quaeftum exercere queant, 16 annis majores, absque eo, ut 4 annos fe difcipulos gesfisfe necesfe habeant. — *Art*. 5. Si quis quaeftum exerceat, nec tamen pecuniam in munus fuscipiendum ftatutam (*art*. 1 et 4) folverit, atque ea de re innotefcat, intra octiduum folvat, atque Gildae inferatur oportet, quod nifi fecerit, quovis die folvendi funt 6 ftuferi, et confifcantur in lucrum Gildae omnes in ea officinâ obvii libri; poena tamen redimenda est, folutis *f* 6, partim in lucrum praetoris Urbani (*Hoofd-Officier*), a quo mulcta infligitur, partim in lucrum Gildae, partim in pauperum. — *Art*. 7. Socius quisque quotannis praefectis (*Overluedan*) folvere debet penfum annuum, *f* 1, cui nomen *Oorcondspenning*. — *Art*. 8. Socii omnes praefectos colere, injuriis, nec conviciis afficere

(69*) *Handv. v. Amft.* citt. p. 1819, ubi tamen diei 14 Julii adjudicatur: et in Cort 25 Januarii 1769 diei 8 Junii; cf. *nota* 74**.

ficere tenentur, mulctâ *f* 6. — *Art.* 9. Typographus (cui ex *art*[4]. 2 Ordinationis diei 28 Junii 1666, modo allegatae, additur, qui tabulis aeneis cudit (*Plaatdrukker*)) ne cujusque operis plura exemplaria typis mandet, quam ei a Bibliopolis aliisve personis injunctum sit, poenâ confiscationis reliquorum exemplarium, quorum ⅓ datur ei, qui damnum passus est, ⅓ una cum *f* 50 insuper solvendis fisco Gildali cedit. — *Art.* 11. Si quis particeps fieri velit fisci, 1[a]. vice solvat *f* 4; porro quotannis 12 stuferos, praeter pecuniam Gildalem (*art*[o]. 7 statutam); quodsi aegrotet, quavis hebdomade 30 stuferos accipit. Hic *art.* mutatus est die 26 Januarii 1695 (69**) Magistratuum jussu, stipulantium, *art*[o]. 3, nemini jus quoddam competiturum in fiscum, nisi qui statim, postquam Gildae socius factus sit, illud jus emerit; emptionis autem pretium jam statuitur *f* 6. — *Art.* 12. Excluduntur a fisco, qui nondum per integrum annum haecce fisco solverint, item qui suâ culpâ aegrotent vel vulnerati sint. — *Art.* 15. Nemo publice, vel privatim, auctione (*bij opveiling*) libros vendere potest, nisi eos, qui ad defunctum quemdam pertinuerint, vel quando quis, qui solvendo non est, foro eesfit (*desolata boedel*), vel si quis Bibliopolae munus ponit; quodsi quis id posuerit, numquam officinam novam hic instituere potest. Aliquatenus mutata sunt verba haec-

(69**) *Handv*, cit. p. 1990; ibi autem 31 Januarii fuisse dicitur.

haecce poſtrema Ordinatione 28 Junii 1666, cujus *artº*. 3 vetatur, ne quis ex ſociis, ſemel librorum ſuorum auctione habitâ, iterum officinam novam aperiat (i. e. *met voorzetting van eenige boeken, of titels derzelve op de poſten der deuren of vengſters*) intra triennium post venditionem. — *Art.* 17. Librorum provenientium ex bonis derelictis, ideoque vendendorum, fieri debet venditio auctoritate publicâ (*door de Concierge, met afſlag, zonder eenige boeken optehouden*), eorumque Catalogus praefectis Gildae octiduo ante venditionem tradendus est, aeque ut in quacunque aliâ librorum venditione fieri debet, mulctâ *f* 12; quibus venditionibus omnibus interesſe debet famulus Gildalis. — *Art.* 18. Porro in caſibus *artⁱ*. 15 octiduo ante venditionem tradendus est Catalogus librorum, tabularum aenearum vel literarum typographicarum praefectis, qui ad omnia viſitanda illuc veniunt, et *f* 5 accipiunt (70). — *Art.* 19. Am-

(70) Ab iis, quae *articulo* 18 venditioni obnoxia judicantur, excipiebantur olim Biblia, quae ſi venditionibus hisce publicis inerant, ut nunc *plerumque*, olim autem *ſemper* obtinebat, excipiebantur a Catalogo praefectis tradendo. S. S. enim majoribus noſtris ſemper ita in honore erat, ut eam non libris reliquis annumerarent, ſed quaſi ipſa bona ſpectarent, ad eaque per ſe pertinere aeſtumarent, quum fere quibusvis aliis rebus facilius carere posſent aedium habitatores, quam Sacrâ Scripturâ. — Venditiones *publicae*, quae ex *art.* 18 haberi poterant, fiebant ſub auſpiciis proxenetae (*makelaar*), deque iis fiſco Urbano ſolvebatur pecunia, quae dicebatur *de* 40*ſte penning*, a qua immunes erant venditiones, quae *privatim* a Gildis inſtituebantur, unde patet, quatenus Gildae noſtrae faverent Magiſtratus Amſtelodamenſes. Abrogatis autem ſub finem Saeculi

Amſtelodamum introducere potest libros, publice vendendos, niſi defunctus habitaverit in urbis jurisdictione: interim praefecti hujus rei certiores fieri debent. — *Art.* 21. Nemo ex aliis urbibus ullos libros, ſive compactos, ſive ſolutos, hic privatis vendere (*veilen of verkoopen*) potest, mulctâ confiſcationis omnium librorum, et 25 florenorum, diſtribuendorum inter praetorem Urbanum, fiſcum Gildaiem, et pauperes. — *Art.* 22. Item nemo potest in tabernis, vel in ſuis ipſe aedibus coetus hebdomadarios, menſtruos, alios, inſtituere, qui-

culi XVIII Gildis quibusvis, ut infra, §. 3., videbimus, nomine etiam cesſarunt venditiones Gildales, oneribus immunes: reipſâ ſervatae ſunt nomine: *verkoopingen onder Boekverkoopers*. Anno denique 1810 Galli onera alia venditionibus omnibus publicis imposuerunt. Catalogis ante venditionem inſpiciendis auctoritate publicâ imponebatur ſigillum regionis (*Departement*), qui actus non ſine pecuniâ ſat magnâ ſolvendâ peragendus, dicebatur *le timbre*. Differentia hunc inter et avitum morem ſimulque illius injuſtitia ex eo patet, quod pecunia, *le timbre* dicta, *ante* venditionem ſolveretur, dum plane neſcii esſent venditores lucri ex vendendis libris proventuri, quod forte exſpectationem falleret; onus autem, cui nomen *de 40ſte penning*, a majoribus noſtris poſt venditionem ſolutum, juſtam lucri partem detrahebat. — Quum in Galliâ poſt NAPOLEONTIS abdicationem adhucdum hoc tributum (*le timbre*) rei librariae infestum ſervaretur, multique de eo quererentur, Ao. 1816 exiit Pariſiis apud ipſum auctorem, A. A. RÉNOUARD, libellus hicce: *l'Impôt du timbre ſur les Catalogues de librairie, ruineux pour les libraires, et arithmétiquement onéreux au treſor public*; cujus is fuit ſuccesſus, ut onus hocce grave et Catalogis, et nonciis litterariis, quos *proſpectus* in re librariâ vocamus, ibi detraheretur.

quibus vendant (*veilen of verkoopen*) libros compactos aut non compactos, mulctâ *f* 25 praestandâ ab eo, qui coetum convocaverit, et *f* 12 a quovis Socio Gildali praesenti; pecunia eodem modo distribuenda, atque in *praecedd. artt. Artt*ⁱ. 21 et 22 verbo ampliati sunt Corâ 28 Aprilis 1674 (70*). — *Art.* 23. Interdicitur, ne quis ullis in locis publicis libros, novellas, cantilenas vendat, vel in viis publicis vendendos circumferat, poenâ confiscationis librorum et 6 florenorum 1°. vice, 2°. autem vice mulctâ pecuniae duplici, et arbitrariâ poenâ a Magistratibus infligendâ: dum et Praefectis et famulis Gildae facultas datur libros vel novellas hasce cuivis adimendi, et in aedes Gildales transferendi. *Artt*°°. 22 et 23, ad verbum repetendo, renovarunt Magg. Urbani 29 Septembris 1672 (70**). Forte hoc decretum cohaerebat cum iis rebus, de quibus supra, *p.* 150 et *sq.*, diximus. — *Art.* 24. Qui transgrediuntur unum horum *artt.*, et ob hanc rem a praefectis in jus vocantur, praeter poenas hoc *art.* statutas, etiam praestare debent sumptus judiciales; qui autem transgressi sint *articulum* quemcunque, in quo nulla poena injuncta est, praeter judiciales sumptus, etiam solvunt *f* 3 fisco Gildali. — *Art.* 25. Hujus Gildae Praefecti constituuntur 5: 4 Bibliopolae et unus Typographus. (Placiti diei 28 Junii 1666 *art*°. 5. numerum

(70*) *Handv.* citt. p. 1220.
(70**) *Handv.* citt. ibid.

rum quinarium ſervarunt Magiſtratus, verum illum conſtiturum decreverunt ex tribus Bibliopolis, uno Typographo, et uno, qui tabulas aeneas, mappas Geographicas, etc. vendit (*konſtverkooper*). Hi praefecti quotannis die 20 Januarii conveniunt, ut pluribus ſuffragiis numerum duplicem nominent, ex quibus Burgimagiſtri novos eligunt praefectos (71). — *Art.* 26. Quotannis unus ex praefectis Quaeſtor conſtituitur, eligendus a Burgimagiſtris ex duobus, quos praefecti quotannis nominant. — *Art.* 27. Quavis hebdomade praefecti ſemel conveniunt ad res Gildales regundas.

Lege tam amplâ, multis caſibus proſpiciente, Gildaeque noſtrae fundamentali, a Magg. Urbanis pro-

(71) Hos praefectos numero ſuperabant praefecti Gildae Pariſienſis Bibliopolarum et Typographorum, idque, habitâ ratione magnitudinis Lutetiae Pariſiorum, ſociorumque in Gildis frequentiae, nemini mirum videatur. Typographi Bibliopolaeque a ſingulis Regibus, inde a LUDOVICO XII, donati magnis iisque utiliſſimis privilegiis, in Gildam (*Communauté*) ibi redacti erant, quam regebat unus Syndicus, et ſex vel octo ei adjuncti (*adjoints*). Hic Syndicus una cum adjunctis officinas tempore ſolito viſitabat, libros in urbem introductos inſpiciebat, ne quid ſpargeretur Religioni repugnans, Regi, Civitati, aut bonis moribus injurioſum; hoc Syndici munus non erat ad vitam: unus idemque tamen non raro per ſexennium eo fungebatur, nonnumquam et brevius. Gildae rectores quotannis vel quovis biennio forte rurſus eligi poſſe hinc ſuſpicamur. Permulta de iis, quae huc ſpectant, atque ad totam rem Preli et Librariae Pariſiis ad finem usque Saeculi XVII pertinent, paſſim inveniri poſſunt in opere JOANNIS DE LA CAILLE, ſupra *Cap.* II *notâ* 293 citato.

promulgatâ, non miramur, brevi non nisi paucas ejus mutationes obtinuisse. Modo suis locis ad singulos *artt.* annotavimus ea, quae posterioribus decretis dierum 28 Junii 1666, 29 Septembris 1672, 28 Aprilis 1674, 6 Februarii 1685 et 26 Januarii 1695 (72) placuerunt Magistratibus. Pergimus jam magno intervallo ad sequentes leges, quae a medio inde Saeculo XVIII publicâ auctoritate latae sunt.

Die 9 Julii 1750 Magistratus constituerunt, praefectis Gildae ex fisco Gildali quotannis solvendos esse *f* 250 pro omnibus eorum laboribus, vacationibus, et sumptibus quibuscunque (73). Videmus pecuniae minus jam parci, quam Saeculo praecedenti; nunc enim singuli praefecti *f* 50 accipere coeperunt.

Paucis annis deinceps, quum Bibliopolae quidam, famulo Gildali libros quosdam injuriosos famososque, jussu Magistratuum, ab omnibus Bibliopolis postulante, exemplaria nonnulla sibi servassent, et deinceps pecuniâ longe majori, quam ante confiscationem vendidissent, Magg. Urbani, die 21 Augusti 1760 statuerunt: *Dat die gene, welke iets strijdig aan de orders, die hen uit naam van Hun Ed. Achtbaren gegeven worden, mogten durven ondernemen, dadelijk zonder eenig figuur van proces uit het*

(72) Praeter locos in *Handv.* supra citt. cf. etiam de primâ et ultimâ: *Ordonnantie voor het Boekverkoopers-Gilde*, enz. supra cit. p. 14—16.

(73) *Vervolg van de Handv.* cit. p. 78. et *Ordonn.* cit. p. 16.

het Boekverkoopers-Gild zullen worden gezet, ongeprejudiciëerd de acte, die tegens hen zou kunnen worden geïnstitueerd wegens het drukken, verkoopen of verspreiden van hetgeen bij Placaten van den Lande, of bij Keure dezer Stad verboden is (74). Vetuerant autem Magg. die 5 Sept. 1758 *de zoogenaamde* Ordinary Midden-Weekse Courant, *of eenig dergelijk papier, onder wat titel het zijn moge, te drukken, te verkoopen of te verspreiden* (74*). Interim scimus, hoc A°. non omnia inter Gubernatricem ANNAM et urbem Amstelodamum fuisse adaequata.

Quum brevi post compertum esset, Coras annorum 1663, 1666 (74**), 1695, et 1750 non stricte observari, et dissensum de variis earum locis inter socios Gildales ortum esse, jussu Magistratuum, die 26 Januarii 1769 renovatae, illustratae, ampliatae sunt hae Ordinationes, sequenti modo. Art. 1. *Niemand, het zij Boekverkooper, of andere, zal in deze Stad mogen brengen eenige ongebonden boeken, drukkerijen, platen, letteren, enz., om ze alhier, onder de Boekverkoopers of particulieren, bij auctie te veilen of te verkoopen, op verbeurte derzelve, en van f* 25, ⅓ *voor den Officier*, ⅓ *voor het Gild*, ⅓ *voor de Armen.* — Art. 2. *Niemand zal*

(74) *Tweede Verv. op de Handv.* cit. p. 179. et *Ordonn.* cit. p. 17.

(74*) *Tweede Verv. op de Hand.* cit. l. l.

(74**) Hic habet prooemium legis Anni 1769: 8 *Junii* 1666, quo significatur tamen Cora 28 Junii ejus Anni.

zal hetzelfde mogen doen met gebondene boeken, om ze hier publiek te veilen of te verkoopen, ten zij ze nagelaten zijn bij lieden, wier sterfhuizen onder de jurisdictie dezer Stad zijn of wier erfgenamen binnen dezelve woonen, paucis additis exceptionibus; *alles op verbeurte als vooren* (75). — Art. 3. *Zoo het getal der partijen boeken, van overledene personen meer dan één mogt zijn in ééne verkooping, zal men, behalve het gewoone visite-geld van f 5., voor ieder partij aan Overlieden betalen, f 1., en zullen de namen der overledenen, enz., allen ter Gildekamer moeten worden opgegeven door den Verkooper, op boete van f. 6, voor het Gild; dit heeft ook plaats omtrent de in* art. 1 *vermelde verkoopingen.* — Art. 4. *Opdat echter de Gildebroeders, met eenige partijen ongebonden boeken, drukkerijen, enz. belast, en hiervan zich zoo licht niet kunnende ontdoen bij verkooping uit de hand, als wel bij publieke verkooping, daartoe gelegenheid zouden bekomen: zoo wordt gepermitteerd, dat eenmaal des jaars eene publieke verkooping van ongebonden boeken, drukkerijen, enz., onder de Gildebroederen dezer Stad zal*

(75) Si quis autem libros compectos, aliis in urbibus pagisve circumjacentibus obvios, Amstelodami vendere vellet, quo carius venderentur, et quo majus inde redundaret lucrum, id ipsi non licebat ex hoc *art.* 2; poterat autem venditio locum habere ad fines jurisdictionis Amstelodamensis, quod non raro obtinebat, v. c. in Curiâ Diemensi.

zal mogen gehouden worden: *waarin het alleen aan ieder Gildebroeder dezer Stad zal vrij staan zijne eigene ongebonden boeken*, *enz.*, *te verkoopen*, *zullende geene boeken*, *enz. in dezelve geveild worden*, *dan van Gildebroederen dezer Stad*, *op verbeurte derzelve*, *en eene boete van f* 100, solito more tripartiendâ. — Art. 5. *En ter bewaring der goede orde op die verkooping*, *zullen Overlieden eene lijst formeeren van alle Gildebroederen*, *en ze jaarlijks tegen den* 1ste *Dingsdag in Februarij nodigen ter gezamelijke comparitie*, *ten einde bij meerderheid van stemmen te verkiezen* 4 *Gildebroederen*, *om de verkooping gedurende dat jaar te administreren*, *die ook den verkooptijd zullen bepalen*. *Aan hen zal ieder tijdig opgeven*, *wat hij zou willen verkoopen*. — Art. 6. *Opdat insgelijks de Gildebroeders zich van hunne gebonden boeken te gemakkelijker zouden kunnen ontdoen*, *zal het alleen aan ieder Gildebroeder dezer Stad vrijstaan*, *eenmaal 's jaars*, *eene publieke verkooping van zijne gebondene boeken te houden*. *Wijders*, *zal het geen Gildebroeder gepermitteerd zijn*, *eenige boeken aan andere Gildebroeders*, *of aan particulieren toebehoorende*, *onder de zijnen te mengen*, *en te veilen*. *Alles op verbeurte der boeken en eene boete van f* 50, *te applieeren als boven*. — Art. 7. *Om voor te komen dat in alle zulke geconsenteerde verkoopingen*, *'t zij van ongebondene of van gebondene boeken*, *geene andere goederen verkocht worden*, *dan die den impetranten van het consent toebe-*

behooren, zal de verkooper, zoo tegen hem suspicie van het contrarie kwam te vallen, zich met solemnelen eede moeten zuiveren, ter discretie van mijne Heeren van den Gerechte (76). Verbo, ut hujus Corae capita breviter indicemus, in genere haec norma obtinuisse dici potest:

Si res esset de venditionibus, 1°. librorum non compactorum omnium venditionem non posse haberi, nisi privatim in coetu Gildali, praesentibus tamen Bibliopolis undecunque advenis; cujus rei ratio partim indicatur *art*°. 4 Corae modo propositae, *initio*. Obtinet autem hic mos ad hunc usque diem, Amstelodami non tantum, verum et aliis in urbibus, licet Gildarum ante 20 annos jam suppressarum cessaverit vis et auctoritas.

2°. Libros privatorum compactos (et Bibliopolarum compactos, in casu *art*^t.6 Corae ultimae) palam vendi, auctoritate publicâ, praesente tamen famulo Gildali. Caeterum haec Cora A^t. 1769, interpretatio Corarum praecedentium, videtur Magistratibus Urbanis oblata fuisse a Gildae praefectis, quibus Magistratus aegre quidquam recusabant, scientes, quantum sua et civitatis interesset, amorem et reverentiam sibi praestari a sociis tum Gildarum aliarum, tum in primis Gildae Typographorum Bibliopolarumque. Quodsi enim ulli civitati lu-

(76) Cf. *Tweede Verv. van de Handv*, cit. p. 178, sq. et *Ordonn.* cit. p. 17—20.

lucrum olim afferrent Gildae, certe Amstelodamo id contingebat, quam maxime.

Sed redeamus ad propositum. Die 25 Januarii 1786 Magg. Amstelodamenses, petentibus Gildae sociis, statuerunt:

1°. Id *art°*. 3 legis diei 9 Novembris 1663 adjungendum esse: eos qui Gildae discipuli evadere velint, nec minores 12, nec majores 25 annis esse oportere.

2°. Eum, qui jam alibi Bibliopolam se gesserat, Gildaeque Amstelodamensis sociis adjungi cupiebat, emere debere universos libros (*het fonds*) Bibliopolae cujusdam; cujus rei causa erat, ne caeteroquin ab hac pecuniae praestatione immunes, reliquos socios Gildales circumvenirent, eorumque jura sibi arrogarent: utque e contrario, universos libros (*het fonds*) emendo, se sociis commendarent, quippe nunc et opibus et librorum copiâ ipsi valentes. Ab hac emptione tamen immunis erat, qui Bibliopolae filiam in matrimonium duceret (77); tunc enim mortuo socero, filii ad instar, ex *art°*. 1 Corae A°. 1666, fiebat socius Gildalis.

Ultimo loco venit mutatio, cui legis vim die 26 Februarii 1798 tribuerunt Magg. Urbani, quaeque biduo antea facta erat a consentientibus praesidibus (*Presidenten der Overlieden*) Gildarum cum Sti. LUCAE, i. e. Pictorum, etc., tum Bibliopolarum. Ex hac mutatione Bibliopolae occasione publicae venditio-

(77) Cf. *Ordonn.* cit. p. 20, sq.

tionis picturarum, librorum tabulis aeneis refertorum, etc., nil folvere tenentur vifitatori Gildali, nifi pecuniam hac occafione ftatutam die 29 Januarii 1704 in Corâ Gildae S^ctl^. LUCAE (77*), *indien* (fic pergunt Praefecti die 24 Februarii 1798) *in éénen Catalogus voor f 100 of daar boven, aan eigenlijk gezegde Kunst-Printwerken gevonden worden; zullende de boeken, tot onderwijs in eenige kunst of wetenfchap dienende, als ook boeken, waarin de prenten dienen tot opheldering of verfiering der boeken, niet gerekend worden tot de vifite van het* S^t^. LUCAS *Gild te behooren.* Antequam haec die 24 Februarii 1798 ftatuerentur, per femeftre obtinuerant ex art^s^. 1 *Capitis* VII novae Corae Gildae S^ctl^. LUCAE diei 14 Julii 1797 fequentia: *De Boekverkoopers zullen verpligt zijn, die gebonden werken, waarvan de bladen plaatdruk meer in getal zijn, dan de bladen letterdruk, in den Catalogus te ftellen onder de printwerken, alzoo in dit geval de letterdruk ge-*

re-

(77*) Quae fic audit: *In alle verkoopingen, waarin te gelijk Boeken en Printenkonst worden bevonden, zal de vifite gedaan worden door de Overluijden van het Boekverkopers en Konftverkoopers Gilde, en het regt daarvan aan hen worden betaald, bijaldien de Printenkonst in waardij niet is te boven gaande de fom van f 100, gedrukte boeken daar printen tot vercieriug in zijn, daaronder niet begrepen; voorn. Overluijden zullen dus geen regt van vifite pretenderen, als de Boeken in gemelde verkooping de voorn. fom van f 100 niet te boven gaan; en voor zoo ver in eenige verkooping de Printenkonst, ieder in 't bijzonder meer als f 100 bedroeg, zal als dan van ieder Gilde de vifite gedaan worden.* Cf. *Handv.* cit. p. 1373.

rekend wordt als eene verklaring der plaatdrukken, en in tegenoverſtelling, wanneer de platen minder in getal zijn dan de bladen letterdruk, zulks gerekend zal worden tot verſiering; en dus geene betaling van viſite onderhevig (78).

Specimen a Typographis Bibliopegisque, antequam Gildae focii fierent, praeſtandum, aliis nonnullis in urbibus praeſcriptum videbimus, Amſtelodami numquam poſcebatur; ita ſaltem ex eo concludendum, quod ne verbum quidem usquam de eo occurrat. Bibliopolas autem ab omni ſpecimine re ipſâ liberos videmus; ex rei enim naturâ ſponte patet ſpecimina nulla exigi poſſe a Bibliopolâ, quippe qui peritiae et futurae ſedulitatis in vendendo, a priori ſpecimen prodere nequeat. De Typographis Bibliopegisque alia res est. — Neque etiam in omnibus Gildis Amſtelodamenſibus ſpecimina olim poſci manifeſto patet ex generali normâ (*Reglement*) die 21 Auguſti 1749 ibidem omnibus Gildis praeſcriptâ (78*), in cujus *art°.* 5 dicitur: *Elk Gild, proef ſubject, enz.*; igitur excipiebantur quaedam: in quibus fuit noſtra.

Non diu poſt, medio A°. 1798, exiit Summorum Reip. Magiſtratuum decretum, quo Gildis in patriâ noſtrâ finis impoſitus est; qua de re infra latius videbimus.

Haec fuit Gildae noſtrae conditio in maximâ Belgii

(78) Haec omnia habentur in *Ordonn.* cit. p. 21, ſq.

(78*) Cf. *Vervolg van de Handv.* cit. p. 70, ſq.

gii urbe ad finem usque Saeculi XVIII. Antequam ad recentiora transeamus, properemus primum ad alias, aliis in urbibus obvias, quantum de iis certiores fieri potuimus. Gildae Amſtelodamenſis legibus quaſi fundamento ſuperſtructae ſunt, quas in aliis invenimus urbibus leges, cum quia hae illis recentiores ſunt, tum quia hae ex illis ſaepius depromptae videntur.

Proxima nobis est *Lugdunum Batavorum*, cum ob urbis et Academiae florem famamque, tum ob Gildae noſtrae frequentiam ejusque ſociorum merita. Quis enim negabit hac in urbe Bibliopolas et Typographos duobus poſtremis Saeculis degisſe et eruditione et varii generis meritis praeclaros? Maximam tamen horum meritorum laudem Academiae tribuendam esſe quis nobiscum non ſimul agnoscit? Haec enim, matris benevolae benignaeque ad inſtar, non ſolum liberis profpicit ſuis, verum etiam, quantum in ſe est, iis, qui ad ejus familiam non pertinent, ex ea tamen petunt, unde ſustentari queant. Sic Academia, alma ſedes cujuscunque doctrinae generis, non ſolum ſtudioſae juventuti ſalutifera est, verum etiam latius apud clasſes nonnullas civium urbanorum beneficia ſua collocat, incitando prae aliis Bibliopolas, ut ad eandem doctrinae copiam, ſaltem in re literariâ, omni operâ tendant, quam ſibi comparare ſtudent ii, qui ſe perficiendi cauſâ undique huc concurrunt. Hujusmodi viros, Typographi ſimul et Bibliopolae munere fungentes, eâ doctrinae copiâ af-

fluen-

fluentes et refertos, hac in urbe exſtitisſe, vix opus est, ut moneamus. RAPHELINGIOS, patrem FRANCISCUM et filium CHRISTOPHORUM, GUILIELMUM BLAEUW, ELZEVIERIOS, LE MAIRIUM, VAN DER AA, LUZACIUM, prae reliquis nominasſe ſuffecerit. Et quid non ultimo loco addamus LUCHTMANSIOS, quorum officina non interruptâ ſerie 136 annorum (79) jam exſtitit, tuta ſub praeſidio Bibliopolarum peritisſimorum (80), quos ab ipſis doctisſimis Typographis et Bibliopolis, CHRISTOPHORO PLANTINO et FRANCISCO RAPHELINGIO (quorum uterque plura ſcripſit opera, hic et hujus Academiae fuit Profesſor linguarum Hebraicae et Arabicae) oriundos, viros venerandos, doctrinâ aeque ac virtute praeclaros, majores meos gratus et lubens agnoſco, quorumque omnium recordatio memoriâ meâ numquam elabetur.

Tot et tam excellentes Bibliopolas, Lugduni Bata-

(79) Die 17 Maji anni 1683 JORDANUS LUCHTMANS primus e noſtrâ familiâ Bibliopola conſtitutus est.

(80) Fuere JORDANUS LUCHTMANS (qui anno 1705 Gildae praefectus (*Hoofdman*) factus est); ejus filius SAMUEL (qui anno 1714, nondum 30 annos natus, praefectus evaſit, deinceps eâdem dignitate duodeviginti vicibus ornatus, in quibus ſepties Decanus Gildae electus est), ejus nepotes, SAMUEL et JOHANNES (quorum ille anno 1755 praefecturam accepit, hic anno 1762 praefectus conſtitutus est), denique nepotis prioris filius SAMUEL, qui anno demum 1812 obiit, et digne memoratur in diario literato, *Konst- en Letter-Bode*. 1813. No. 3, T. I. p. 36—38.

tavorum habitantes, fpecialem Gildam fibi habuisfe nemo mirabitur. Neque tamen ejus originem invenire potuimus. Videamus, quae habet ORLERS in Urbis Defcriptione. Tradit (81), fuo tempore (i. e. ante medium Saeculum XVII, quum urbi maximus esfet flos: A°. 1641 enim incolarum habebat *centum millia*) Leydae adfuisfe quaeftuum genera non pauca; haec tamen Gildali formâ non omnia gaudebant. Enumerat primum *opificia* (*handwerken*), Gildis utentia; porro veniunt *quaeftus* (*neringen*), etiam Gildalem formam habentes, uti videtur, licet expresfis verbis non indicet: res tamen verofimilis est, nam poftremo loco veniunt ii opifices, qui *extra Gildas* degunt, atque foiis urbis rectoribus fubfunt. — Jam inter quaeftus, fecundo loco venientes, nominat Bibliopolas; videntur hi ergo jam A°. 1641 Gildam fibi privam habuisfe, non, ut Amftelodami ante annum 1663, cum aliis conjunctam; probe enim diftinguuntur a vitriariis et pictoribus, a lapidariis, ab aliis. — Inter opificia Gildali formâ carentia recenfet Typographos, haecce verba adjungens: *die alhier in goeden getale zijn:* indicio, non *femper*, ubi multi ejusdem generis opifices esfent, ftatim ad formam Gildalem majores noftros confugisfe. Videmus igitur, A°. 1641 Typographos fe nondum Bibliopolis conjunxisfe, licet poftea id obtinuerit (82).

Poft-

(81) *Befchrijving van Leyden*, edit. fecunda, 1641. p. 262.

(82) Saltem *notâ* 80 vidimus, JORDANUM LUCHTMANS jam anno 1705 fuisfe Gildae praefectum.

Poſtquam et in deſcriptione Urbis Leydae SIMONIS VAN LEEUWEN, Belgice A°. 1672, formâ 8ª. editâ (83), et in ea, quae annis 1762, ſqq. a MIERISIO et ALPHENIO curata, formâ maximâ prodiit, fruſtra alia quaedam, Gildam noſtram ſpectantia quaeſivisſemus, ecce caſu incidimus in legem, ſive *Ordinationem*, A°. 1775 editam, quae quippe ſingulatim et titulo in orâ citando (84) occurrens, nullas alias omnibus numeris adeo abſolutas (85) ſibi praecedentes et anteriores habuisſe videtur.

Hujus igitur legis anni 1775 capita praecipua expo-

(83) Omnia, quae de Gildis tradit, huc redeunt, *pag.* 112, *ſq.* „De voornaamſte ambachten, handwerken en neringen beſtaan onder een Gilde van Deeken en Overluiden, tot onderhoudinge van de Wetten en Keuren op elk ambacht of nering geſteld, daarvan ſommigen eene zekere proef hebben, dewelke moet worden goed gedaan bij diegenen, dewelke zich tot eenig ambacht, handwerk of nering willen begeven, eer zij 't zelve oefenen."

(84) *Ordonnantie, verleend bij die van den Gerechte der Stad Leyden, op het Gilde der Boekverkoopers, Boek- en Plaatdrukkers, Boekbinders, Papier-, Pennen-, Land- en Speelkaartverkoopers; benevens een Reglement wegens het houden der Auctien, en 't geene verders tot de Boekneeringe behoort*; 16 pagg. conſtans.

(85) Nam fuerant quidem ſpecialia quaedam ſtatuta anno 1772, de quibus iterum ſtatuunt *articuli* 6 et 10 novae *Ordinationis*; item antea convenerat praeter alia de numero Praefectorum, quippe de quibus, utut jam *conſtitutis*, mentio injicitur *articulo* 12 Ordinationis; ſed conſtitutiones harum rerum non ſunt generale quid, nec necesſario ſubintelligunt generalem aliquam legem Gildae noſtrae, anno 1775 anteriorem.

ponere, ad fcopum noftrum facere videtur. Quum tamen lex primaria et quafi fundamentalis Gildae Amftelodamenfis anni 1663, fupra relata, ambitu longe excedat hanc Ordinationem Lugduno-Batavam, et haec ex illâ multis in rebus haufta et defumpta fit, faepius, ne quid iteremus, lectorem ad legem anni 1663 rejiciemus. Quod jam in ipfo initio obtinebit. Utriusque enim legis *articulus* 1 idem est: nifi quod Leydae in Gildae focio requiratur, ut *hic* (non *hic aut alibi*, ut Amft.) per quadriennium apud eundem didicerit magiftrum, et deinceps per biennium apud eundem vel alium magiftrum, quo melius rem calleat, ftatutâ in delinquentes mulctâ *f* 6, i. e. dimidiatâ mulctâ *art*. 1 legis Amftelodamenfis. — *Art*. 2 eadem habet quae *art*. 2 Amftelodamenfis. Pecunia nominis profitendi caufâ praeftanda folvitur a folo difcipulo: magifter qui neglexerit folvit *f* 3: excipiuntur et hic Orphanotrophiorum alumni. Praeterea additur: difcipulus, priore magiftro confentiente, alium magiftrum adiens, folvit 10 ftuferos. (*Art*. 2, petentibus die 11 Decembris 1782 Praefectis (*Hoofdlieden en Opzienders der Auctien en Boekneeringe*), die 2 Januarii anni fequentis a Magiftratibus Urbanis ampliatus eft, et hac occafione eidem haecce inferta funt: magifter, qui talem difcipulum fibi adfcivit, intra menfem tamen nomen non curavit profiteri, in poenam *f* 3 incurrit.) Pergit *art*. 2 legis A. 1775: fi magiftrum non confentientem deferuerit, tempore ftatuto nondum elapfo, nullus alius magifter ipfum

fibi adfcifcere potest, mulctâ *f* 6; eâdem mulctâ vetatur, ne quis magifter alius difcipulos, fponfâ ipfis pecuniâ, ipfi defraudet. Denique, aeque ut *art*. 3 Amft., arcentur difcipuli 12 annis juniores, fed permittitur magiftro, pueros juniores ad res minoris momenti fibi habere. (Ampliatione 2 Januarii 1783 hic ftatuitur poena *f* 3 in magiftrum, qui vel difcipulum vel puerum 12 annis majorem fibi habeat, cujus nomen profiteri neglexit: cuivis tamen permittitur et difcipulos et pueros juniores fibi auxilio habere, modo intra menfem, poftquam 12 aetatis annum impleverint, eos infcribi curaverit, poenâ eâdem.) — *Art*. 3. Nullus difcipulus aut puer a magiftro discedere potest, nifi 14 diebus antea eum commonefecerit: ut idem difcipulum commonefaciat, mulctâ *f* 20 tenetur magifter. — *Art*. 4. Si magiftrum inter et difcipulum difcordiae exortae fint, Praefectis Gildarum injuncta litis diremptio. — *Artus*. 5 partim fimilis est *art*. 4 legis Amft.; qui liber magifter (*Vrij-meefter*) fe renunciari velit, folvit *f* 15, i. e. longe majorem pecuniam, quam quae Amftelodami ftatuta fuerat. Porro additur: *Ook zullen alle Vrij-meesters Boekverkoopers het Boekdrukken, gelijk ook de Boekdrukkers het Boekverkoopen bij de hand mogen nemen, mits dezelve een dubbel recht aan het Gilde betalen, namelijk voor het verkoopen en voor het drukken, elks f 15, gelijk ook den jaarlijken oorcondspenning* (i. e. pecunia annua, de qua infra *art*. 11.) *dubbeld*. — *Art*. 6. Nemini licet annorum difcendo deftinatorum

rum diminutionem petere, ut fiat magister; renovatur jam lex 15 Februarii 1772 (cf. *nota* 85), qua id, nisi ob rationes gravisfimas, vetitum, metu ne Gilda imperitos fortiatur focios. — *Art°.* 7 ftatuuntur de viduâ et liberis eadem, quae habet *artus.* 4 in fine, legis Amft.; mutatio autem legis Amftelodamenfis 28 Junii 1666 Leydae non obtinuit. — *Artus.* 9 partem eorum continet, quae *arti.* 19 et 21 Amft. Nemini licet ex aliis urbibus vel rure Leydam libros compactos, vel non compactos introducere, ut publice, five in aedibus, five in foro viisque eos vendat, cum incolarum Urbanorum detrimento: poenâ *arti.* 21 legis Amft. — Jam *art°.* 10 occurrit vetitum, quod nusquam alibi invenimus. *Geene der leden van dit Gilde zal mogen oprichten eenige Lees-bibliotheken, van wat natuur en onder welken naam ook, noch Catalogi daarvan uitgeven, als zijnde zulks bij Refolutie van Hun.Ed. Gr. Achtb. van 9 November* 1772 (cf. iterum *nota* 85) *verboden.* Caufa hujus vetiti in eo quaerenda, quod ubi Mufea haecce adfunt, longe minor librorum copia vendatur, quum quisque, et faciiius et minori pecuniâ folutâ, Mufeis posfit uti. — *Art.* 11 quodammodo cum *art°.* 7 legis Amft. convenit. Quotannis folvenda est pecunia *f* 1, hic *Oorcondspenning* dicta (86); qui, Typographi et Bi-

(86) Oorkonde, *teftimonium amplisfimum et magni ponderis.* KILIAAN. *Oorcondspenning* est igitur pecunia, quâ praeftitâ folvens folenniter teftatur fe focium esfe.

Bibliopolae simul sunt, duplum praestant; qui non intra mensem solvant, in poenam incurrunt. — *Art.* 12 refert *artum*. 27 legis Amst.; scopus alter horum conventuum, praeter res Gildales regundas, additur: litium inter socios exortarum diremptio. (cf. supra, hujus legis *artm*. 4.) Interim hac lege numerus Praefectorum (*Hoofdlieden, of Opzieners*) non definitur; ex numero terno, qui petitioni diei 11 Decembris 1782 (cf. supra ad *art.* 2) subscripserunt, tres fuisse videntur. Ex iis, quae in opere suo, *Beschr. van Leyden* (87), in genere de Gildis scripsit ORLERS, praeterea quod ad nostram rem conjicienda sunt haecce: Regimen fuit trium Praefectorum, quorum unus Decanus, qui munere suo per biennium fungebatur: hoc autem temporis spatio elapso, primus ex Praefectis, plerumque Decanus, a Magistratibus eligebatur: ipsam Praefectorum electionem ex duplici numero, ante diem 1 Januarii sibi oblato, absolvunt Magistratus. Simili modo Hagae Comitum obtinebat, ex *artᵒ*. 10 edicti 25 Maji A[i]. 1702, de quo infra.

Sic absoluta est lex (*Ordonnantie*), cujus titulum dedimus, *notâ* 84; sequitur, jam decretum (*Reglement*) de auctionibus publicis, deque librorum venditionibus in aedibus Gildalibus (*de Gildekamer*), cujus praecipua capita tradimus. — *Artus*. 1 aliquatenus convenit cum *artᵒ*. 6 legis Amstelodamensis, diei 26 Januarii 1769. *Yder Vrijmeester Boekverkooper, binnen deze Stad woonende*, zal

(87) Cf. p. 734. edit. secundae.

zal eenmaal 's jaars, bij publicke auctie zijne eigene boeken, zelve, of door anderen, mogen verkoopen, het zij vermengd met boeken van particulieren, het zij apart. Twee of meer Boekverkoopers hun boeken vermengd, publiek verkoopende, zal de verkooping ieder hunner voor eene beurt in dat jaar verstrekken, mits hunne namen in het request vermeld staan. Doch particulieren hunne boeken verkoopende, kunnen hunne namen uitdrukken of weglaten naar welgevallen. — *Art.* 2 refert aliquatenus *art*[um]. 18 legis Amst. A[o]. 1663. *De Boekverkoopers, welke eenige boeken, het zij verstorvene of andere, voornemens zijn bij publicke auctie te verkoopen, zullen aan de Opzieners der auctien vroegtijdig eene gedrukte Catalogus ter hand stellen, om door dezelven geëxamineerd te worden, of er ook iets in zijn mogt strijdig tegen de Ordonnantie van Hun Ed. Gr. Achtb.; waarop de gemelde Opzieners zich zullen moeten verklaren onder de requesten, welke voor alle publicke auctien aan hun moeten overgegeven worden, om door hen te worden onderteekend, eer ze gepresenteerd worden, ten einde het nodig consent van die van den Gerechte te verkrijgen; ook zullen alle Boekverkoopers, vóór zij beginnen te verkoopen, voorsz. request den Opzieners vertoonen, opdat hun blijke, dat het nodig consent door die van den Gerechte daarop verleend is, en zullen alsdan betalen voor ieder request f 2 : 10, of bij nalating daarenboven f 3.* — Art. 3. *Zoo een Boekverkooper zijn eigen goed, of dat van*

een ander Boekverkooper in zijn request zal hebben aangegeven voor boeken van particulieren, zal hij voor de eerste reis verbeuren f 25, *voor de tweede f* 50, *voor de derde mede f* 50, *en daarenboven sluiting van zijn winkel voor* 6 *weken.* Videtur magna haec poena statui propter ea, quae habet *art*^{ei}.*sq.*, cui detrahitur, si libri privatorum libris Bibliopolarum misceantur. — Dicitur enim art°. 4. *De Boekverkoopers zullen voortaan* (igitur id nunc 1ᵃ. vice jubetur, non renovatur) *gehouden zijn, in hun request te melden het getal der partijen aan particulieren toebehoorende, en van ijder derzelve, ter Secretarij dezer Stad, bij het afhalen van het request, moeten betalen f* 3, *voor de armen dezer Stad, behalven van de eerste partij, waarvoor het request gepresenteerd wordt.* — Art. 5. *Wijders zijn alle Boekverkoopers hier verpligt in hunne requesten op de volgende* 4 *punten zich te expliceren: Of in de Catalogus der te verkoopen partij ook begrepen is,* 1°. *goed, hun in eigendom toebehoorende;* 2°. *eenig goed aan Boekverkoopers, binnen deze Stad, of* 3°. *buiten deze Stad woonachtig, in eigendom toebehoorende;* 4°. *of en hoevele partijen aan particulieren toebehoorende in de Catalogus vervat zijn. Van het goud en zilver, op de Catalogus vermeld, moet de Boekverkooper den Opzieneren bij een handschrift van een zilversmit de echtheid doen blijken.* — Art. 7. *Boekverkoopers hier auctioneerende, mogen, mits alles op de Catalogus uitdrukkende, verkoopen: Instrumenten, behoorende tot de*

Mathefis, *Muzijk*, *Mechanic*, *Phyfica*, *Chymie*, *Aftronomie en Anatomie*; *kiften*, *boekenkasfen*, *lesfenaars*, *enz.*, *pourtraiten*, *teekeningen*, *prenten*, *kaarten*, *hiftorifche penningen*, *doch met opgave van gewigt*; *eindelijk eenige bij name opgenoemde rariteiten.* — Haec de auctionibus publicis; fequuntur jam, quae partim et ad venditiones in aedibus Gildalibus pertinent, altera decreti pars. — Art. 8. *Als het den Boekverkoopers voortaan behagen zal hunne eigene ongebondene boeken te verkoopen op de Gildekamer*, *of publiek onder Boekverkoopers*, *zoo van binnen als buiten de Stad*, *zullen zij daartoe moeten gebruiken den Gildeknecht*, *en den gewonen Schrijver*, *volgens* art. 12, 13 *en* 14 *hier onder*, *en ijder lid van het Gilde*, *zoo eene verkooping aanleggende*, *zal voortaan voor elk participant der verkooping betalen f* 2 : 10 *voor de Gildekamer*; *ook zal de Verkooper den Opzieners moeten kunnen verzekeren en doen blijken*, *dat in zijne verkooping geene boeken van buiten - boekverkoopers gemengd zijn.* — Art. 9. *Indien een Boekverkooper binnen deze Stad woonachtig*, *is overleeden*, *zullen zijne erfgenamen deszelfs fonds of asfortiment mogen verkoopen*, *in het fterfhuis zelf*, *of waar zij zulks goedvinden*, *zonder eenig rantfoen aan het Gilde te betalen*; *en zullen tot zoo eene verkooping alle binnen- en buitenlandfche Boekverkoopers worden toegelaten*; en magna libertas; evocantur, faltem admittantur omnes, *qua patet orbis.* — Art. 10.

 Nie-

Niemand, 't zij Boekverkooper, 't zij particulier, zal, in eenigerleij plaatsen, mogen aanleggen, weeklijksche, maandlijksche, of eenige andere bijeenkomsten, om aldaar gebonden of ongebonden boeken te veilen of te verkoopen, bij op- of af-slag, op verbeurte van al het geveilde, of het provenu van dien, en nog f 25 daarenboven van ieder Verkooper, en f 6 van ijder daar tegenwoordig geweest zijnden Gildebroeder. Ook zullen geene Boekverkoopers van elders hier ter Stede eenige boeken, gebonden of ongebonden, publiek of onder de Boekverkoopers, op eenige plaatsen, mogen verkoopen of veilen, noch door eenig Boekverkooper alhier doen verkoopen of veilen, op verbeurte van alle boeken of het provenu van dien, en f 100 *daarenboven, bij den Verkooper te verbeuren.* — Art. 11. *Een Gildebroeder binnen deze Stad wonende, zijne eigene boeken willende verkoopen onder de leden van het Gilde, betaalt voor rantsoen aan het Gilde van ieder gulden van het verkochte* ½ *stuiver; ten ware de verkooping boven de f* 3000 *bedroeg, als wanneer de Verkooper met* 4 *penn. van ieder gulden zal kunnen voldoen.* — Art. 12. *Iemand eene verkooping op de Gildekamer willende aanleggen, moet daarvan de in dienst zijnde Opzieners uiterlijk* 3 *dagen voor de verkooping kennis moeten geven, opdat de Gildeknecht bij tijds dit aan de leden van het Gilde aanzegge: terwijl de Verkooper daar geene booken, aan eenig ander Boekverkooper toebehoorende, mag vei-*

veilen noch verkoopen, *volgens* art. 10. — Art. 13. *De Verkoopers zullen den Schrijver in alle verkoopingen onder het Gilde*, *of op de Gildekamer gehouden*, *voor zijn salaris en dienst een bepaald geld moeten betalen.* — Art. 14. *De Verkooper of Verkoopers zullen den Gildeknecht tot zijn salaris voor de aanzegging*, *veiling*, *het rondbrengen der reekeningen en invorderen der penningen mede vast geld betalen:* quae pecunia utroque *art*. ample exponitur. — Art. 15. *De Koopers op de voorn. verkoopingen zullen bij hun eerste te doene koop stellen moeten suffisante borgen*, *tot genoegen van den Verkooper*, *of bij manquement van dien*, *het bij hun gekochte aanstonds betalen*, *en zullen de borgen voor al hetgeen*, *dat gedurende die geheele verkooping door zoodanig een persoon*, *voor wien zij zich als borgen hebben verbonden*, *wordt gekocht*, *moeten instaan en caveren*, *ten ware zij*, *als de Kooper*, *huns bedunkens*, *te veel kocht*, *de borgtogt aanstonds opzeiden.* Haec cautio praestanda nunquam executioni mittebatur, quantum novimus, forte quia nullâ poenâ sancita erat; interim hujus cautionis saepius adhucdum mentionem injici videmus in Catalogis, in aversâ tituli parte; reliqua ibi venditoribus injuncta etiam plerumque ex legibus Gildalibus fluxere, licet harum vis perierit, Gildis abolitis. — Art. 16. *En zullen alle de voorsz. boetens bekeerd worden* ⅓ *ten behoeve van den Heer Hoofd-Officier dezer Stad*, ⅓ *ten behoeve der pu-*

blieke armen alhier, *en* ⅓ *ten behoeve van het Gilde*, folito more.

Gildae noftrae Leydenfis alias nullas leges invenimus. Quod autem ad vectigal Catalogis impofitum, de quo, Amftelodamum quod attinet, fupra, *pag.* 170, vidimus, ibique de juftâ exigendi ratione tradidimus: obtinebat hoc tributum, cui nomen: *de 40ste penning*, aeque Lugduni Batavorum, et alibi in Hollandiâ, quippe fluens ex decreto Ordinum Hollandiae et Zelandiae, de vectigalibus five tributis (89), die 9 Maji 1744 edito, hoc titulo: *Ordonnantie op het middel van den 40sten penning van de verkoopingen*, *enz.* in cujus *art°.* 1 haecce quod ad noftram rem traduntur: *Wijders zal ook van alle boeken*, *mitsgaders van alle goederen*, *op de Catalogen der te houdene auctien geëxprimeerd*, *bij vrijwillige publieke auctien verkocht wordende*, *de Impost van den 40sten penning worden betaald*, *welke bij de Boekverkoopers*, *afslagers of anderen*, *die daartoe zouden mogen gequalificeerd worden*, *aanstonds*, *voor dat voorsz. boeken aan de koopers geleverd zullen worden*, *zal worden ontfangen*, *en bij hen*, *binnen* 6 *weken na 't afloopen van voorschr. publieke auctien*, *verantwoord*, *waar zulks behoort*; *doch*

(89) Quibus deinceps, ineunte hoc demum Saeculo, nomen *patentes* inditum est, imitatione Anglorum, qui hac voce *patent* proprie et primâ fignificatione infigniunt literas *patentes*, apertas, jus aliquid faciendi concedentes: deinceps ufurpant de tributis pro hoc jure folvendis.

doch in de Steden, waar over diergelijke auctien ook de Vendumeesters staan, zullen deze den Impost ontfangen en verantwoorden; des dat de forteeringen van ongebonden boeken, die alleen onder die van het Gilde worden gedaan, daaronder niet begrepen zullen zijn (90). Cui quodammodo adjungendus ejusdem decreti *art*[us]. 14. *Van dezen Impost zal niemand exempt zijn, buiten de Godshuizen, Kerken, Diaconien, en die speciaal Octrooij van vrijdom hebben bekomen, en zullen vervolgens de Steden en generalijk alle* Corporatien, *zoowel als particuliere ingezetenen dezen Impost betalen volgens* art. 1 (91).

De Specimine, ab iis, qui magistri fieri volebant, proferendo, nihil hic, non magis quam quid Amstelodami obtinuerit, nobis innotuit, itaque nec de Typographo, nec de Bibliopego, aliisve quidquam videtur utrâque in urbe fuisse requisitum, nisi quod discipuli diligenter, per omne temporis spatium, pro quo se obligaverant, in arte addiscendâ pergerent: nam dicitur *art*°. 5 primae legis A[i]. 1775: *Een leerling zijne leerjaren behoorlijk uitgediend hebbende, enz.* Etiam *notâ* 83 vidimus, Saeculo XVII specimina Leydae non nisi in *quibusdam Gildis* obtinuisse.

Hu-

(90) Cf. *Gr. Plc. B.* saepius cit. VII. 1442. et *Ordonnantie* etc. supra cit. pag. 17 et 18.

(91) *Gr. Plc. B.* VII. 1444.

Hujus urbis Gilda imprimis ſub finem Saeculi praecedentis videtur non ſolum maxime floruisſe, verum et prae omnibus circumjacentium urbium eminuisſe, quum A°. 1795 poſt obortam rerum converſionem, libellis ſupplicibus (*requeſten*) ſat multis de jure proprietatis in re librariâ vindicando traditis, Summi Reip. Magiſtratus Collegio, cui nomen: *Committé van Koophandel en Zeevaart*, injungerent decretis dierum 27 Februarii et 29 Junii ejusdem anni, ut ea de re agerent cum Typographis diverſarum urbium, *imprimis autem cum Decano et Praefectis* (Hoofdlieden) *Gildae Bibliopolarum Leydenſis* (92). Triennio poſt Gildae omnes abrogatae ſunt, ut infra exponemus. Atque ſic ea quae de Gildâ Lugduno-Batavâ dicenda erant, abſolvimus.

Transeamus jam ad *Hagam Comitum*.

Non miramur, hic tantum fuisſe ſociorum numerum, ut Gildam formare posſent; forte in eo cauſa quaerenda, quod Hagae Comitum esſet ſedes Summi Imperii in Rep., ibique igitur typis darentur diverſae indolis opera permulta.

Hic olim, aeque ut Amſtelodami, juncti erant Typographi et Bibliopolae ſociis Gildae S^{cti}. LUCAE, a qua tamen ſeparationem petiverunt, impetraruntque,

(92) Cf. de hac omni re promulgatio, ſive lex ſaepius ſupra, impr. *pag*. 6., allegata, de re Librariae in Hollandiâ agens, diei 6 Decembris 1796, in amplo ejus prooemio, *pag*. 2, 3 et 4.

fecundum RIEMERUM (93) A°. 1656, fecundum *Coras Haganas* (94), A°. 1702.

Quod ad *jura* hujus Gildae, habemus Coram, quae a Magiftratibus Urbanis prima data est recens conditae Gildae *van Boek- en Konftverkoopers, Boek-, Kaart- en Plaatdrukkers, Boekbinders, Papier- en Penneverkoopers*, uti infcribebatur. Est haec Cora diei 25 Maji 1702, 12 *articulis* comprehenfa, quorum praecipui fic audiunt: Art. 1. *Voortaan zal niemand hier ter Stede het verkoopen, binden of drukken van boeken (het zij in het openbaar of bij befloten winkel*, ut addiderunt Magiftratus Hagani, quando die 12 Aprilis 1717 fpeciali decreto *art*. 1 legis A'. 1702 interpretabantur) *mogen exerceren, als een geboren burger dezer Stad, of die zijn burgerfchap behoorlijk heeft gewonnen* (hucusque convenit cum *art*. 1 et Corae Amft. A'. 1663 et Leydenfis, A'. 1775) *en tot een proeffluk heeft gemaakt ter approbatie (en prefentie*, addit interpretatio modo allegata, ne fallerentur praefecti, tradito iis forte fpecimine, non ipfius Candidati opere) *van Deken en Hoofdmannen, een proeffluk, beftaande in het inbinden van een Bijbel in folio, in Rusleer, met flooten en beflag; en een Atlas, of anders een Kaartenboek, en hetzelve te ver-*

(93) DE RIEMER *Befchrijving van 's Gravenhage*, 1730. T. III. p. 287.

(94) *Keuren en Ordonnantien van 's Gravenhage*, fupra, p. 129, cit. No. 66. pag. 173, fqq.

vergulden op snee en op het pergament, of wel in een Franschen band, ter keuze en optie van den genen, die de proeve wil doen; additur jam in interpretatione: *Doch bijaldien iemand van het maken van het voorsz. proefstuk gaarn zou willen gelibereerd zijn, zal hij zulks kunnen redimeren, met aan voorsz. Deken en Hoofdmannen te betalen eene som van f* 150. Licet *art*[us]. 1 ipsius Corae omnibus omnino, qui socii evadere velint, hoc specimen faciendum injungat, suspicari possumus, id ad alios nullos, quam ad Bibliopegos, certo se retulisse, quum hi soli compingendi artem callere deberent; nisi statueremus, Magistratus ipsos, ratos, nimis late patere *art*[um]. 1, ideo clausulam hancce A°. 1717 addidisse: *Doch bijaldien, enz.*; interim nunc rursus durius videtur, Typographos et Bibliopolas inde ab A°. 1717 150 florenos solvere debuisse, ut liberarentur a specimine, quod ad eorum artem non pertineret, et unde eorum peritia imperitiave patere non posset. Animadvertimus enim jam supra, *pag.* 358, juste a Typographo Bibliopegoque specimina exigi posse, a Bibliopolâ non item. Sed redeamus ad Corae Haganae *articulum* 2, qui plane refert *art*[um]. 2 Regis Amst. A[i]. 1663; sed additur: *Gelijk mede zullen moeten betalen voor hun inkomst gelijke* 20 *stuiv. alle vreemdelingen, van buiten hier op eenige winkels gaande werken, en zullen de meesters voor de leerjongens* (qui alibi *leerlingen*) *en knechts, bij onvermogendheid derzelve, of hunne ouders, voor dezelve moeten betalen.*

Nul-

Nulla aetatis 12 annorum, et differentiae discipulos inter et pueros, de quibus Amst. et Lugd. Batav., hic invenitur facta mentio. — *Art*. 3 habentur haecce, etiam Lugduni Batavorum constituta *art*. 2 legis Leydensis Aⁱ. 1775 (cf. supra, *p*. 373, *sq*.): *Indien eenige leerjongens hun meester in deszelfs weerwil verlieten, vóór zij hun aangenomen tijd hadden uitgediend, zal geen ander meester, hiervan kennis hebbende, zulke jongens mogen aannemen; ook mag geen meester eens anders knecht van zijn winkel verleiden: beide op boete van f* 3; dimidium ejus, quod Leydae A°. 1775. — Art. 4. *Alle die na dato dezes voorschr. Neringen of Ambachten alhier willen opzetten, zullen voor hun intrede, ten behoeve van het Gild, aan den Deken en Hoofdmannen moeten betalen, een Meesters zoon f* 12; *een burgers zoon binnen deze Stad geboren f* 18; *iemand van buiten 's Gravenhage, doch binnen de Provincie Holland geboren, f* 21; *ten ware hij met een burgers dochter getrouwd was, als wanneer hij zal volstaan met f* 18; *en hij die buiten de Provincie Holland, doch binnen het resfort van den Staat geboren is, f* 25, *doch met een burgers dochter getrouwd, f* 21; *en iemand buiten het ressort van den Staat geboren f* 30, *doch met een burgers dochter getrouwd f* 25; nuptiae cum incolarum ipsius urbis filiabus aliquod hic commodum afferunt; majus etiam earum emolumentum tradidimus, ad A^{um}. 1786, supra, *p*. 356, ad *notam* 77; haec pecunia introitûs occasione praestanda longe superat pecuniam, quae simili occasione praestanda injungebatur Am-

ſtelodami, vix 40 annis antea; cf. ſupra, *p.* 344; pergit *art^{us}.* 4: *des zullen de weduwen van Boekverkoopers, Boekbinders en Boekdrukkers, de Neringen of Handwerken mogen continuëren, zonder hierin eenigzins gehouden te zijn.* — Art. 5. *Niemand zal eenige teekenen van Boek-, Konſt-, Kaartverkoopers, of Boekbinders of Drukkers voor zijn huis mogen hangen of uitzetten, ten zij hij alvorens het Gilde en de voorsz.* artt. *zal voldaan hebben.* — Art. 6. *Geene kramers of andere perſonen zullen mogen omloopen, venten, veilen, verkoopen, of voorſtaan, met eenige boeken, — kouranten, nouvelles, enz. op boete van f 6 voor de eerſte reis, en voor de tweede, dubbele boete, boven de verbeurte der geveilde waren.* Hos, praeterquam *Cap. praeced.* §. 1. in Belgio integro, et §. 3. in Belgio Meridionali, atque *hoc Cap., art^o.* 23 legis Amſtelodamenſis A^l. 1663 (Hagae tamen mitius, quam Amſtelodami) vetitos non vidimus; interim optimo jure vetantur, quum libros hac vel illâ occaſione minimo pretio ſibi acquiſitos, etiam minori, quam par est, pretio vendendo, genuinis Bibliopolis quam plurima damna afferant. — Art. 7. *Geene Printkonſt of Kaarten, en diergelijke, zullen worden verkocht door onvrije perſonen in eenige huizen, of op markten, op het Buiten- of Binnen-Hof, of daarmede mogen worden voorgeſtaan, als alleenlijk op de vrije Jaarmarkt.* — Art. 8. *Niemand van de Gildebroederen zal bij publieke Auctie eenige boeken mogen verkoopen, ten zij hij daartoe hebbe bekomen ſpeciaal con-*

consent van de Heeren Schout en Burgemeesters dezer Stede, op boete van f 12. — Art. 9. *Alle Gildebroeders zullen alle jaren ten behoeve van het Gild moeten betalen* 10 *stuivers;* quod miramur, nam dimidium est ejus, quod jam ante 40 annos constituit *arti*. 7 legis Amstelodamensis Ai. 1663. — Art. 10. *Tot onderhouding der goede orde onder de Gildebroeders worden aangesteld één Deken, en twee Hoofdmannen, van welke de Deken zal dienen twee jaren, en na verloop van dien zal uit de twee Hoofdlieden één tot Deken worden verkoren, en in deszelfs plaats bij verdrag of meerderheid van stemmen der dienende Overlieden twee personen jaarlijks op den 9den Meij worden gepresenteerd aan Burgemeesteren, om bij Hun Ed. Achtb. één tot Hoofdman, en om het ander jaar ook twee personen, om één tot Deken te worden verkoren.* — Art. 11. *Voorsz. boetens zullen gekeerd worden,* ⅓ *ten behoeve van het Gilde, en* ⅓ *ten behoeve van den Officier.* — Art. 12. *Schout, Burgemeesteren, en Regeerders dezer Stede houden aan zich de magt om dezen Gildebrief te interpreteren, te vernietigen, veranderen, ampliëren, en corrigeren.* Huc usque lex Ai. 1702. Miramur interim nullum in ea statutum esse annorum spatium, per quod quis discipulus esse debeat, ut Magister fieri possit.

Utrum et postea eodem Saeculo huic Gildae datae sint Corae, nos fugit: DE RIEMER, qui A°. 1730 opus suum Haganum edidit, nullas refert, imo de Gildâ nostrâ nil aliud tradit, nisi quod

fupra, ad *notam* 93 retulimus. Repertorium, unde nos Coram A^{i}. 1702 haufimus, editum est A^{o}. 1735: poftea igitur Coras exiisfe fieri posfit, repertorio etfi nullo comprehenfas.

Quod ad urbem *Harlemum*.

Gildam Bibliopolarum ibi exftitisfe fcimus, ex enumeratione Gildarum Harlemi A^{o}. 1798 obviarum (95), quo A^{o}. omnes abrogatae funt, ut poftea videbimus. Imo jam A^{o}. 1630 ibi Bibliopegi et Typographi adfuere, ad Gildam S^{cti}. LUCAE pertinentes, nondum tamen feparatam Gildam formantes (96). Specimen autem idem, quod Hagae Comitum fuisfe, ad nos perlatum est.

Haec de urbibus Hollandiae. In reliquis enim hujus Provinciae Urbibus nullum Gildarum earumque legum veftigium invenire nobis licuit, tum quia Gildae noftrae ibi, ob varias, quas fupra, *pag.* 336, *fqq.* recenfuimus, caufas, non exftiterunt, tum quia, ubi forte adfuerint, v. c. Roterodami, fcripto confignatae et collectae non funt Corae aliaeque leges in earum favorem a Magiftratibus Urbanis datae. Gildas *noftras* vel fub finem Saeculi XVIII, non diu antequam abolerentur omnes Gildae, non in omnibus Hollandiae Urbibus exftitisfe, etiam ex eo patet, quod in *artt.* 5 et 7 legis 8 Decembris 1796,

(95) Apud DE KONING *Tafereel van Haarl.* fupra cit. T. IV. p. 278. *in notâ.*

(96) Id patere videtur ex JACOBI KONING opere egregio, *notâ* 55 *hujus Capitis* citato, *pag.* 456, collatâ cum *additamento* D.

1796, saepius supra allegatae, occurrant verba: *Het Boekverkoopers Gilde van de plaats, waar hij* (i. e. Bibliopola, de quo ibi sermo est) *woont, of zoo er aldaar geen Gilde is, dan het Gilde van eene der naburige plaatsen.*

Antequam iis, quae ad Gildas nostras in Hollandiâ obvias pertinent, finem imponamus, observemus quae de Gildâ Bibliopolarum iisdem *articulis* 5 et 7 legis A^{i}. 1796 constituta sint: *Art.* 5. Si quis libri extra hanc Provinciam editi contrafactionem edere velit, exemplar editionis originariae, suâ manu signatum, tradere debet Gildae Bibliopolarum domicilii sui, eâque deficiente, Gildae loci cujusdam vicini: idque jussum, ne contrafactiones extra hanc Provinciam factae specie editionis originariae introducantur; ipsas enim editiones originarias huc inferre licet. — *Art^{um}.* 7. partim supra, *pag.* 66, *in fine*, retulimus: additur tamen quod ad Gildam: *mits* 1°. *die Boekverkooper aan Deken en Hoofdlieden van het Boekverkoopers Gilde ter plaatse daar hij woont, of zoo er aldaar geen Gilde is, dan Deken en Hoofdlieden van dat Gilde in een der naburige plaatsen zijne te doene advertentie, door hem onderteekend, met aanteekening van den datum ter hand stelle, en* 2°. 3 *maanden na de gedane advertentie aan Deken en Hoofdlieden bewijze, dat hij het origineel werk bezit en met de vertaling of het nadrukken bezig is;* haec omnia deinceps Gildis abolitis, nuncianda fuere Magistratibus loci (*het Gemeentebestuur*). Ex iis quae uterque *articulus*

culus hic habet, judicandum de auctoritate, quâ vel tunc, biennio antequam Gildae abolerentur, frueretur in Hollandiâ noſtra Gilda.

Transeamus jam ad regionem *Trajectinam*.

In ipſâ ejus Metropoli adfuit Gilda Bibliopolarum et Typographorum, quam Academiae multisque hinc editis doctis operibus originem ſuam et frequentiam debere putamus, et cujus cauſâ Ordinationes, ſive leges quaedam a Magiſtratibus Urbanis ſcriptae fuerunt.

Illam cum vitriariorum Gildâ olim conjunctam fuisſe non conſtat; id tamen locum habuisſe conjicimus ex eo, quod in complexu placitorum omnium Gildarum Trajectinarum, qui in opere VAN DE WATERI (97) invenitur, Gilda noſtra proxime ſequatur eam, quae dicitur: *het Gilde der Glazenſchrijvers en Glazenmakers.*

Quidquid ſit, jam A°. 1623 noſtra Gilda ſeparata exſtitit; hujus enim mentio ſit in placito, quod die 1 Decembris ejus anni emanavit, quo Magiſtratus Urbani, petentibus Gildae Bibliopolarum Decanis et ſociis, interdicunt venditori publico, qui dicitur *Erfhuismeeſter, eenige boeken, kaarten, printen, en dependentien van dien, die binnen voorſchr. Stad gezonden of gebragt zullen mogen worden, toebehoorende vreemde Boekverkoopers, of Kaartprenters, wonende buiten deze Stad, en Vrijheid van*

(97) Gr. Plc. B. v. Utr. cit. T. III. p. 728—852.

van dien, in het erfhuis te venten, of op zijn tafel te brengen, veilen of verkoopen, direct of indirect, op poene van 50 dubbele goude Nederlandsche rijders te verbeuren (98). Quod tam acriter vetitum, quia hoc actu sociis Gildae maxima afferebatur noxa; de eâdem re cavit Amstelodami *articulus* 2 legis Gildae datae, die 26 Januarii 1769.

Sequitur jam lex, die 3 Maji 1652 de librorum auctionibus habendis ab iisdem Magistratibus prodita, cujus sic audit *art^us^*. 1. *Op rapport van Heeren Gecommitteerden, die den Erfhuismeester en Boekverkooper hier op gehoord hadden, is verstaan, dat van nu voortaan geene auctie of verkooping zal mogen gehouden worden, als alleen van de genen, die nagelaten zijn bij persoonen in deze Stad, of Provincie overleden op verbeurte van f* 100, *voor den Officier, den aanbrenger en de Armen, ieder* ⅓. Patet hic campus latior, quam cum Amstelodami, ubi vendi potuisse vidimus libros in urbe ejusve Jurisdictione relictos, tum Leydae, ubi nullorum librorum, nisi in ipsâ urbe relictorum auctio permittebatur. — Art. 2. *En zullen zij, die bij hun leven hunne bibliotheek bij auctie willen doen verkoopen, daartoe moeten verzoeken speciaal consent van de Vroedschap.* — Art. 3. *Dat de Catalogi van de al zulks te verkoopen boeken zullen vertoond worden aan de Dekens in der*

(98) *Idem, ibid.* p. 761.

der tijd; (lege diei 15 Martii 1585 haec inspectio latius extenditur: *De Vroedschap heeft verstaan, dat volgens het oud gebruik, geen vendu van boeken zal worden gehouden, ten zij alvorens de Catalogus vertoond worde aan den Rector Magnificus der Academie, en de dag van verkooping bij Z. Ed. gepraefigeerd* (99)); pergit *art*[ul]. 3: *en zal hij, die de verkooping laat doen, des noods, gehouden wezen te verklaren, dezelve te wezen de boeken van den verstorven persoon, of van zoodanige bibliotheek, daar consent toe gegeven is, en geene andere, op poene, zoo iemand van dezelve verklaring te doen, weigerig en in gebreke bleve, dat die auctie zal worden opgehouden, gelijk ze ook zal worden opgehouden, zoo voorsz. Dekens bewijzen kunnen, die verklaring niet naar waarheid gedaan te zijn.* — Art. 4. *Dat van nu voortaan geene Catalogi van verkoopingen van boeken zullen mogen gedrukt worden, als met volkomene expresfie van den naam of de namen van de verstorvene persoon, of personen, die de boeken hebben toebehoord, op poene als voren.* — Art. 5. *Dat om alle bedrog voor te komen, en opdat van nu voortaan geene geraapte auctien, of verkoopingen van boeken meer zouden geschieden, onder wat pretext zulks zou mogen zijn, de bode van het Gild* (famulus Gildalis) *bij alle verkoopingen tegenwoordig zal moeten wezen, en de boeken ophangen, opdat er geene buiten*

(99) *Idem, ibid. p. 763.*

ten de Catalogen verkocht worden (100). Videatur sub id tempus abusus sensim sensimque in auctionibus habendis irrepsisse, et huic edicto ansam praebuisse. Quibus si conjungamus ea, quae cum aliis in regionibus, tum in ditione Trajectina post medium Saeculum XVII vidimus quod ad libros Socinianos, forte *horum* venditionem sic impedire et prohibere Magistratus voluisse, non immerito conjicimus.

Jam, ut ordine chronologico procedamus, emanavit die 2 Februarii 1663 (semestri ante Gildae Amstelodamensis legem fundamentalem, de qua supra vidimus) lex satis ampla, Gildae Typographorum et Bibliopolarum data, et partim renovata die 13 Martii 1667, quae sequentia statuuntur: Art. 1. *Eerstelijk zal niemand, geen Gildebroeder of zuster zijnde, zelve, of door anderen, mogen drukken, binden of verkoopen eenige boeken, kaarten, prenten, gebonden of ongebonden, noch eenig gedrukt goed of waren, die dezen Gilde zal mogen aangaan, noch daarvan in deze Stad en Vrijheid van dien eenige winkel opzetten, op poene van confiscatie van 't verkochte werk, en f 12 daarenboven.* — Art. 2. *Zullen geene schoolmeesters aan hunne discipelen, eenige Gildes waren, 't zij boeken of anders mogen verkoopen op boete van f 6: uitgezonderd dat de marskramers de almanakken hier gekocht, langs straat mogen venten.* —

(100) *Idem, ibid. p. 761, sq.*

ten. — Art. 3. *Geen Gildebroeder zal zich mogen verhuren of laten gebruiken, van perfoonen buiten dit Gild, tot executie van des Gilds nering, op boete van f* 100, *en zullen die van het Gild hun werk ook moeten laten maken bij een van het Gild op poene van f* 3. — Art. 4. *Dat geene vreemdelingen, waren van dezen Gilde, in deze Stad en Vrijheid van dien, zullen mogen veilen, verkoopen of verhandelen, als aan die van het Gilde, op poene van boven het goed te verbeuren f* 50, *en zoo wie eenige waren van buiten inbrengt, om aan 't geheele Gild te verkoopen, zal alvorens eene Catalogus dier waren aan de Dekens moeten geven, om die van het Gild te laden* (noodigen; vid. fupra, *p.* 398, *in fine*), *en tegen den beraamden tijd de verkooping alleen in de Gildekamer te doen, zonder dat eenige buiten-boekverkoopers of anderen daarbij zullen mogen zijn, als met confent van de Dekens, en zullen die verkoopers van ieder gulden geven één ftuiver, boven de gewone onkosten* (quae expenfae ordinariae ex interpretatione hujus *art^i.*, die 14 Maji 1666, dicuntur: 4 *penn. van de gulden voor de onkosten van het afflaan, op- en uitfchrijven der rekeningen*), — *maar die van dit Gilde, hunne eigene waren, gelijk voorsz. verkoopende, zullen maar geven half geld, zonder daaronder te mogen verkoopen anderer luidens waren, op verbeurte van f* 25, *en zal de bode voor het laden hebben* 15 *ft.* — Art. 5. *Die van dit Gilde zullen maar op*

ééne

ééne plaats mogen winkel houden, hunne waren niet mogen omdragen, noch op straten, noch op markten, kerkhoven, of andere publieke plaatsen, voorstellen of verkoopen, uitgezonderd des Saturdags (ob nundinas hebdomadarias) *en in de jaarmarkten; op poene van telkens te verbeuren f 6.* — Art. 6. *Die van dit Gild zullen hunne waren niet mogen verkoopen bij openbare auctien, ten ware zij van deze nering waren en met eeden verklaren, deze nering voor altijd te willen verlaten, en zoo wie eene publieke auctie aangevangen of voltoogen heeft, zal met der daad dit Gild verliezen, en daar nooit weer toegelaten worden* (cf. supra, *pag.* 346, *sq.*), *uitgezonderd dat na het overlijden van man of vrouw, hen zulke auctien alleen tot boedelscheiding vrij zal staan; en zoo wie anders deed, zal verbeuren f* 50, *en evenwel deze nering moeten verlaten.* — *Art*. 7. repetitur *art*us. 1 decreti 3 Maji 1652, atque post verba *op verbeurte van f* 100 adjungitur: *en boven dien de auctien moeten staken; ook zullen geene inwoners van deze Stad en Provincie hare boeken bij haar leven meer als eenmaal alzoo mogen verkoopen, en alleen na alvorens verkregen te hebben consent van de Ed. Achtb. Heeren Regeerders dezer Stad, op poene van f* 50. — Art. 8. *Dat zoo wel die van het Gild, als anderen, die auctie houden willen, alvorens de schriftelijke Catalogus aan de Dekens zullen moeten overleveren, die de boeken zullen mogen visiteren, en aan dezelve verklaren den ei-*

genaar van dien; en zoo de drukker, zonder dat zulks geschied ware, den titel van zulk eene auctie liet affigeren, of de Catalogus distribueren, zal verbeuren f 25; quae tamen visitatio plerumque negligebatur, imo Saec. XVIII. fere in desuetudinem abiit, cum propter ipsius rei molestiam, tum quia inveniendis libris noxiis locus perrarus aderat. — Art. 9. *Zulke verkoopers zullen, als bij de Dekens vereischt, en bij den Gerechte goedgevonden wordt, alvorens de auctie te mogen aanvangen of laten voortgaan, voor Commissarissen van 't Gerecht dezer Stad verklaren moeten, dat alle boeken hunner Catalogus, hun eigen zijn, en geen van die in commissie of factorij hebben, en dat ze allen bij den overledenen achtergelaten zijn; op poene van f* 50, *en evenwel de auctie, na gedane enunciatie te moeten staken; al het welk ook plaats zal hebben tegen dien genen, die bevonden wordt zoodanige verklaring fraudulent, of niet naar waarheid gedaan te hebben.* — Art. 10. *Dat alle auctien, zonder intermissie, aan den anderen zullen moeten voortgaan, op poene van f* 6 *elke reis; en zal de Erfhuismeester geene boeken buiten de Catalogen mogen verkoopen, op poena van f* 12 *elke reis.* — Art. 11. *De Erfhuismeesters zullen in geene erfhuizen mogen verkoopen eenige boeken, kaarten, prenten en andere koopmanschappen van dit Gilde, die van buiten inkomen en anderen toebehooren.* Jam absolutis, quae de auctionibus venditionibusque statuenda erant,

per-

pergit lex reliquis *artt.* ad ea quae requiruntur, ut quis discipulus sociusve fiat, etc., quae et Amstelodami et Leydae inverso ordine habuimus, statutisque de vendendis libris antepofita vidimus. — Art. 12. *Niemand zal tot dit Gild toegelaten worden, als na dat hij zal bewezen hebben van zijn burgerrecht, het zij bij geboorte of aanneming, met acte van den Secretaris dezer Stad geteekend, en nadat hij alhier 3 jaren geleerd heeft, ten minsten 2 jaren bij éénen Meester.* Tempus hic brevius requiritur, quam Leydae, ubi non solum per quadriennium in eâdem urbe, sed vel apud eundem Magistrum discere debebant: e contrario Amstelodami hac in re liberiores erant, quippe ubi etiam per quadriennium discipuli esse debebant, sed eodem redibat, utrum tales ibi, an in aliâ urbe evasissent. — Art. 13. *Ymand behoorlijk gequalificeerd dit Gild willende winnen, zal bij het aangeven aan de Dekens voor het Gild betalen f 6., en tot rantsoen f 3., en dan zijne bekwaamheid toonen met de Gildeproef.* — *Art°.* 14 statuitur specimen praestandum a *typothetâ* (*letterzetter*). — Art°. 15 continetur specimen Bibliopegi: *Een Bijbel of ander boek in folio in te binden met sloten en beslag, een kaarteboek, in mediaan, en een boek in octavo op snêe en leer verguld.* Non multum differt ab Haganorum specimine; cf. supra *artt.* 1 Corae Haganae, *pag.* 375. — Art. 16. *Een Gildwinner* (qui Magister fieri vult) *zal zijn proefwerk in ééne loopende week moeten voltrekken, in*

presentie van twee Meesters bij de Dekens te stellen (ipsorum Praefectorum praesentiam Hagae poscebat interpretatio, die 12 Aprilis 1717 addita *art°.* 1 Corae 25 Maji 1702); *zoo de Proefmeesters, in presentie der Dekens het voor goed erkennen, zal hij tot het Gilde geadmitteerd zijn; zoo zij het laken, zal hij de proef op nieuws moeten doen* (101). — Art. 17. *Een Zoon of Weduwe van een overleden Gildverwant, zal binnen het jaar, na het overlijden, het Gild mogen verhervaarden* (aanvaarden) *met half geld en rantsoen; een Zoon zal niettemin zijne proef moeten doen als voren, en daarvan halve leges geven* (speciminis a filio praestandi non in aliarum urbium Coris fit mentio; non tamen ex hoc silentio concludendum est, qui in illis urbibus aderant Magistrorum filii, quique ipsi fieri vellent Magistri, eos a specimine immunes fuisse, quia tempus ad discendum constitutum in eos non quadrabat: dum tamen specimen poscebatur a reliquis, qui antea discipuli fuissent; si enim ita juris fuisset, numquam constitisset de peritiâ filiorum Magistri); *eene Weduwe, het Gild als voorts. verhervaard hebbende, zal het mogen voeren, zoo*

lang

(101) Quatenus igitur in patriâ nostrâ speciminis praestatio in Gildâ nostrâ obtinuerit, certo statuere non possumus, cum Hagae Comitum, Harlemi et Trajecti requirerentur, Amstelodami et Leydae, saltem quantum ex eo augurari licet, quod ibi ne ejus quidem vestigium occurrat, plane abessent. Videtur specimen hic illic obtinuisse.

lang zij ongetrouwd blijft, *en anders getrouwd* (hertrouwd) *zijnde*, *maar jaar en dag na haar* (eersten) *mans afsterven.* Cesſante enim cauſâ, ceſsat effectus; ubi vidua mariti quaeſtum ſervat, haec ei conceditur venia, metu, ne eâdem, qua antea fruita esſet conditione, amplius jam frui non posſet; ſi autem novum init matrimonium, novus maritus ipſam quoquo modo alere debet. — Art. 19. *Niemand zal mogen aannemen meer dan twee leerjongens*, *onder wat pretext het ook zij* (nusquam alibi horum numerum coarctatum vidimus), *op verbeurte van f 6*, *en den jongen te moeten verlaten* (laten gaan); *en als iemand een leerjongen aanneemt*, *of te werk ſtelt*, *al ware het ook zijn zoon*, *zal zulks binnen* 14 *dagen daarna de Dekens notificeren*, *en daarbij alleen voor vreemden aan 't Gild geven f* 2, *op verbeurte van dubbeld leergeld*; *welke leerjongens* 2 *jaren continueel aan den anderen op hun vaders en meeſters winkels zullen moeten uitdienen*, *en vóór dien tijd weggaande*, *bij niemand anders mogen aangenomen worden*, *op poene van telkens te verbeuren f* 3, *en indien des leerjongens vader of meeſter kwam te overlijden*, *zal hem*, *het werk continuërende*, *afſlag van zijne leerjaren ſtrekken*, *de tijd*, *die hij bij denzelven geleerd heeft.* — Art. 20. *Een knecht moet zijn bedongen tijd uitdienen*, *zoodat niemand anders denzelven*, *na gedane waarſchuwing*, *zal mogen werk geven*, *of zal zoo wel de meeſter als knecht*, *ijder dagelijks verbeuren* 25 *ſtuiv.* Qui au-

antem hic dicuntur *knechts*, iidem videntur, qui *art°. praeced. leerjongens*; non enim *leerjongens* hic funt, qui annum aetatis 12 nondum impleverint, quos nomine *jongens* habuimus *art°.* 3 legis Amft. A°. 1663, et *art°.* 2 Corae Leydenfis A°. 1775. — Art. 21. *Alle voorsz. boeten vervallen ten profijte van den Officier, de Aalmoesseniers*, qui pauperum commodis praefunt profpiciuntque, *en het Gild, elk ⅓.* Quibus eodem *art°.* adjungunt ea, quae habet Corae Haganae *art^us^.* 12, five *ultimus pag.* 379 (102).

Die 14 Maji 1666 legem hancce ampliando, praeter ea, quae annotavimus ad *art.* 4 Corae praecedentis, etiam haecce jusfere Magg. Urbani: *Voortaan zullen de Boekverkoopers den prijs der boeken, die zij op tafel brengen, zelve of door anderen, direct of indirect, niet mogen verhogen op poene van f 6, maar wel ophouden, mits betalende ten behoeve van het Gild, van zulke opgehouden boeken 4 penn. van de gulden* (103).

Hinc nulla Gildae Trajectinae promulgata fuere jura ad annum usque 1728, quo VAN DE WATERUS edidit opus fuum, unde haecce decreta haufimus. Quid ad finem illius Saeculi hoc refpectu Trajecti obtigerit, non invenimus.

Per-

(102) VAN DE WATER *Gr. Plc. B. v. Utr.* l. l. p. 762, fq.
(103) *Idem, ibid.* p. 763.

Pergendum jam foret ad reliquas Belgii Septemtrionalis regiones, in quibus tamen quum, quaecunque impenderimus molimina, permulta placitorum Repertoria pervolvendo, alia quaevis perscrutando, nusquam vestigia Gildae *nostrae* a nobis reperta sint, hinc transeundum ad Regiones Regni Belgici Meridionales.

Collegia Opificum, sive Gildas cujuscunque generis in Belgio Meridionali non ita frequentes fuisse, quam in Septemtrionali, jam supra, *pag.* 317, verbo diximus. Quod si autem de Typographorum Bibliopolarumque Gildâ speciatim quaeramus, videtur nec haec ubivis obtinuisse; imo quod ad maximam Belgii partem in universum faciunt sequentia ad me, in Gildae nostrae conditionem in Belgio Austriaco inquirentem, ex urbe Gandavo a Typographo et Bibliopolâ scripta. „ Il n'y avoit point „ de Confreries ou de *Gilden* des Imprimeurs et „ Libraires; seulement ils étoient reconnus comme „ un corps, mais sans aucune autorisation du pou„ voir civil; c'étoit uniquement par esprit d'union „ et pour veiller, que personne ne se melât de ven„ dre, débiter, ou imprimer des livres qui n'en „ avoit pas le droit." Quibus corporibus a Magistratibus nec constitutis, nec decreto confirmatis leges datae non fuere; silentio igitur hic a nobis sunt praetereunda.

At unicam in Belgio Merid. invenimus Gildam nostram, Bruxellis, quam supra, *pag.* 317, verbo

 al-

allegavimus. In Repertoriis Placitorum Brabantinorum et Flandricorum, fupra faepius allegatis non nifi duo invenimus edicta, quorum utrumque in favorem Gildae Bruxellanae emanavit, alterum A°. 1662, alterum A°. 1755, quaeque, quippe a Gildarum noftrarum Belgii Septemtrionalis legibus paullulum divergentia, jubet fummatim referre.

Haec Gilda in Belgii Hifpanici metropoli, condita est A°. 1662: fic enim ex iis quae habent prooëmium et epilogus placiti mox referendi, me judice, fatis patet.

Properemus igitur ad hocce placitum, quod exiit die 20 Novembris 1662 jusfu Regis Hifpaniarum, PHILIPPI IV, poftquam Typographi et Bibliopolae Bruxellani cum libello fupplice adiisfent, querentes, homines quosdam libros multos in urbem introduxisfe, ibique maximo fupplicum detrimento vendidisfe, aliosque, qui *Kramers* dicuntur, publice in foris viisque etiam multa vendidisfe, quibus inerant perniciofa et haeretica dogmata, atque paci quietique harum regionum plane repugnantia; quae omnia ut praevertantur petunt. Hisce igitur perpenfis, atque perfpecto numero fupplicum paucos intra annos magnopere aucto, Regis Vicarius, regio nomine fequentia edicit. — Art. 1. *Niemand, van wat qualiteit, ftaat of jurisdictie hij zij, zal binnen deze ftad, wijken, huizen, herbergen of andere plaatfen van dien, mogen drukken, te koop ftellen, direct of indirect verkoopen, inbrengen of verfpreiden eenige boeken, gazetten, al-*

almanakken, enz. ten zij hij VOOR EERST (i. e. non *primo*, fed *antea*) *geadmitteerd zij in* DEZE *Confrerie of Corpus* (ex hisce verbis augurari nobis licet, Gildam jam adfuisfe, forte tamen non diu ante fuisfe conditam) *op pene van confiscatie, en andere* (ftraffen) *bij de Placaten van* 30 *Junij* 1546 (fupra, *pag.* 93, *fq.*), 29 *Januarij* 1610, *en* 20 *Februarij* 1616 (*pag.* 222), *bij ons daarop gestatueerd. Hiermede echter niet uitsluitende, de genen, die met eenige boeken zouden willen komen op de vrije jaarmarkten dezer Stad; bijzonderlijk, dat ze insgelijks zullen onderworpen zijn aan het maken van den Inventaris* (art. 7), *welken zij zullen overhandigen, zoo aan den Heer Censeur* (104) *of Visitateur van boeken, gecommitteerd bij den Raad, als aan de Oversten der Confrerie, en dat binnen* 24 *uren, eer zij hunne boeken zullen te koop stellen, op poene van verbeurte derzelve.* — ART. 2. *Niemand zal voortaan in dezelve Confrerie of Corpus worden opgenomen, ten zij alvorens geadmitteerd bij onzen Souvereinen Raad van Brabant, in formen en manieren als bij voorsz. Placaaten bij ons geordonneerd is; en dat hij ook doet blijken behoorlijk geleerd en geëxerceerd te hebben den stijl en praktijk van boeken te drukken en te verkoopen, bij eenen gezworen Boekdrukker en Boekver-*

(104) Quos igitur jam tum non nisi fingulos fingulis in urbibus fuisfe conftat: id et anno 1675 accidisfe obfervavimus fupra, *vid.* 249 *Capitis* II.

verkooper, woonende onder de gehoorzaamheid van onze Landen, ten minsten den tijd van 4 jaren, wanneer hij beide ampten wil exerceren, maar zoo niet, zal gestaan, mits leerende 2 jaren alzulken ampt, als hij zal willen practiseren, het zij Boekdrukker, of Boekverkooper; quam temporis distinctionem in legibus Gildalibus urbium Belgii Septemtrionalis non vidimus. — Art. 3. *Zoo een Vrije-meester een leerjongen aanneemt, zal hij denzelven moeten aanbrengen aan den Oversten van de Confrerie, binnen 6 weken, op boete van 6 Rijns-Guldens, eens te verbeuren bij den Meester, die in gebrek zal blijven, om pertinentelijk aangeteekend te worden tot alzulken ampt als hij hem zal willen generen: en de voorsz. Overste zal hem niet mogen voor Boekdrukker of Boekverkooper enregistreren, ten zij de Meester, die den leerjongen aanbrengt, benevens zijn winkel ook drukkerij houdt.* — Art. 4. *De Meesters zullen geene leerjongens of knechten te werk stellen zonder behoorlijke attestatie dat zij hun voorgaanden Meester voldaan hebben, op boete van 10 Rijns-Guldens voor deze Confrerie;* art[i]. 6 Corae Amst. A[i]. 1663 habet *f* 3, art[i]. 2 Corae Leydensis *f* 6. — Art. 5. *In het aankomen zal elk Meester betalen f 40 eens, behalve de Vrije-meesters zoonen, die voldoen zullen met de helft;* longe minorem pecuniam habuimus in Belgio Septemtrionali; *en de leerjongens in het aankomen f* 3. — Art. 6. *Alle Drukkers en Boekverkoopers binnen deze Stad, die niet zullen willen onderhouden dit reglement,* en

en treden in deze Confrerie of Corpus, zullen worden gecasseerd, en hun benomen het drukken en verkoopen van boeken, niettegenstaande zij te voren daartoe waren geadmitteerd. — Art. 7. *Geene pakken of balen van boeken, binnen deze Stad door eenige vreemdelingen gezonden of gebragt, zullen mogen geopend, geveild, noch te koop gesteld worden, ten zij daar van eerst en vooral gemaakt zij een Inventaris* (hucusque rem saepius in Belgio injunctam vidimus *Cap.* II: sed additur) *en dezelve geleverd zij aan den Oversten van deze Confrerie, om te presenteren aan de Censeurs of Visitateurs daartoe gesteld, op pene van verbeurte en confiscatie der boeken, en zulke amende als de Raad zal vinden te behooren.* — Art. 8. *Hetwelk ook zal geobserveerd worden in de vrije jaarmarkten, tegen de genen, die alsdan boeken komen verkoopen in deze Stad, op poene van* art. 7. — Jam pergunt ad regimen. Art. 9. *En opdat alles des te beter zou mogen worden onderhouden, zal de voorsz. Confrerie kiezen twee Oversten* (105), *welke in bediening zullen blijven* 2 *continuele jaren, zoo dat jaarlijks één zal afgaan en één aankomen; en zullen hebben generale intendentie van al hetgeen dezelve Confre-*

(105) Unde, si eadem in constituendis praefectis adhibita sit ratio, quae in Belgio Septemtrionali, nempe, si sociorum numerus norma sit, patere nobis videtur, Gildam Bruxellensem tunc minus frequentem fuisse, quam Saeculo XVIII Haganam et Leydensem, quae utraque *tres* habebat praefectos.

frerie zou mogen raken, en in 't bijzonder om alle gerechtigheden, confiscatien, boeten en penen volgens dit reglement en onze Placcaten bij parate executie te vervolgen; van welke administratie en ontfang zij rekening, bewijs en reliqua zullen doen voor dezelve Confrerie. — Art. 10. *Alle verschillen en questien, die rijzen zullen ten opzigte van de Censuur der boeken, verkrijging van Octroijen, overtredingen van Privilegien, admissien tot het ampt van boekdrukken of boekverkoopen, met al dat daarvan dependeert, zullen immediaat beslist moeten worden bij onzen Souvereinen Raad van Brabandt. Mits welke* artt. *alzoo men geloofde, dat alle ongeregeldheden, misbruiken en desorders zouden geremedieerd worden, zoo baden de vertoonders.* (Typographi et Bibliopolae), *dat Ons zou gelieven hen te verleenen behoorlijke Acte, uit kracht van welke de voorschr. konste, handel en bedrijf, en hetgeen daaraan kleeft, zou mogen opgerigt, en gesteld worden binnen deze Stad in een Corpus of Communiteit —: Waarom zoo is het, dat wij — voorschr. geconcipieerd Reglement en Ordonnantie hebben geapprobeerd, geconfirmeerd en geautoriseerd, approberen, confirmeren en authoriseren bij dezen* (106). Atque sic constituta Gilda Bruxellensis.

Per integri Saeculi lapsum ad hujusce decreti normam regebatur Gilda, donec die 4 Martii 1755 no-

(106) *Plact. der Hert. van Brab.* supra cit. T. IV. p. 48—51.

novum nomine Imperatricis Romano-Germanicae, MARIAE THERESIAE, prodiret edictum, ad quod promulgandum quaenam permoverint rationes, ample in prooëmio exponitur, eaque hic omittere nefas fit. *Wij hebben ontfangen*, inquit Imperatrix, *de fupplicatie van de Overften, Oudermans* (quinam *hi* fuerint, incertum est: forte ii, qui antea praefecti (*Overften*) fuerant) *en Suppooften der Boekdrukkerij, Boekverkoopers en Boekbinders binnen onze Stad Brusfel, inhoudende, dat er geene konft zoo noodzakelijk is in alle Staten en Republieken, als die der Supplianten, maar ook geene nadeeliger aan de gemeene ruft, aan de Geeftelijke en Wereldlijke Regering en aan onze Religie, zoo die heilzame konft niet behoorlijk wordt geplogen* (uitgevoerd): *waarom de Souvereine Princen onze voorzaten fteeds bij Placcaten voorzagen, dat niemand aangenomen werd om ze te exerceren, dan ervarene perfoonen van goeden naam en religie, enz.; welke Placcaten van tijd tot tijd zijn vermeerderd, naar mate de voorgaande Wetten nopens het drukken en verkoopen der boeken door fommigen werden overtreden; dat deze overtredingen noodzakelijk meer en meer zijn toenemende, door het vermeenigvuldigen van geringe en onervaren perfonen, die zich met voorfchreven ftijl* (bedrijf) *onderwinden, tot verdrukking en ondergang van de Confrerie der Supplianten: zoodat zij door hunne konft en debiet niet*

meer

meer zouden kunnen beſtaan, ten zij daarin op het krachtigſte voorzien werd; waartoe geene betere middelen ſchenen te wezen, als van onzent wegen te ordonneren, dat niemand in voorn. Confrerie zal geadmitteerd worden, ten zij hij 3 *talen* (cf. infra, *art*°. 2) *bezitte, en verder het inkoomgeld, tot hiertoe maar geweest zijnde f* 60 (107), *voor de Boekdrukkers en Boekverkoopers te verhoogen tot f* 600 *voor de Vreemde-Meeſters, en tot f* 300 *voor de Vrij-Meeſters zoonen in plaats van f* 30, *'t welk deze laatſten tot hiertoe ſlechts volgens voorgaande reglementen betaalden* (quae pecunia aliquanto gravior videtur, quum non omnes ad Gildam noſtram pertinentes eam ſolvere posſint: etiam hoc ſupplicibus non in integrum indulſit, ſed in decreti *art*°. 4. ſummam minuit legislator); *dat deze verhooging geenszins excesſief zou wezen voor zoo eene edele konſt, daar het inkoom-geld van de ſlechte mechanieke ambachten dezer Stad tot* 2, 3, *ja* 4, 5, *en meerdere honderden guldens beloopt. — Waarom zoo is 't, dat Wij het volgende ordonneren en ſtatueren.* — Art. 1. *Dat de voorgaande reglementen en ordonnantien ten opzigte van de Confrerie der Supplianten geèmaneerd,*

(107) Id procul dubio conſtitutum decreto 25 Junii 1672, hujus Gildae cauſâ lato (quod memoratur *articulo* 1 legis, de qua in textu ſermo est, ſed quod nusquam in Repertoriis invenimus); nam *articulo* 4 decreti 20 Novembris 1662 ſtatuti erant non niſi *f* 40.

neerd, *van* 20 *November* 1662 *en* 25 *Junij* 1672 (de quorum ultimo cf. *nota* 107), *punctuëel zullen worden achtervolgd en geëxecuteerd*, *behoudens de punten*, *waaraan hier na eenige vermeerdering mogt gedaan zijn.* — Art. 2. *Dat boven het vereifchte*, *om bij onzen Rade van Brabant aangenomen te worden tot Boekdrukker en Boekverkooper* (ut jusferat *art*[ut]. 2 legis Anni 1662), *niemand hier tot het een of ander zal worden geadmitteerd*, *ten zij wetende de Latijnfche*, *Nederduitfche en Franfche talen*, *waarover hij alvorens bij Commisfarisfen uit onzen gemelden Raad zal worden geëxamineerd.* — Art. 3. refert *art*[i]. 2. legis Anni 1662 partem alteram, a verbis: *dat hij ook*, *enz.* fed quadriennium ibi utrique muneri addifcendo injunctum, hic mutatum in fexennium; biennium autem alterutri quaeftui deftinatum, factum est quadriennium. — *Art*[us]. 4 refert *art*[um]. 5 ejusdem legis praecedentis, fed plane mutatum: *Van nu voortaan zal elk Meefter Boekdrukker of Boekverkooper voor inkoomgeld moeten betalen f* 300, *en hij*, *die de* 2 *ampten te zamen wil oefenen f* 400, *wel verftaande nochtans dat de Vrij-Meefters Zoonen en ook die zouden mogen getrouwd hebben eene Boekdrukkers of Boekverkoopers Weduwe* (108) *zullen geftaan met half geld*, *naar di-*

(108) Filia non eandem hic praebere immunitatem videtur, quam vidua. Interim Amftelodami plane contrarium hujus rei lo-

distinctie als voren. Haec permagna est pecunia, quantam nusquam in Belgio Septemtrionali vidimus; nobis fere nimia videtur. — Art. 5. *De eene helft van voorschr. geld zal zijn tot profijt der Confrerie, en jaarlijks verantwoord worden; de andere helft zal worden gebruikt tot beter uitvoering der Placcaten, volgens hetgeen bij particuliere dispositie zal worden gereguleerd.* — Art. 6. *Daarenboven zullen zij, die bij onzen Raad van Brabant bekwaam gevonden zijn om te oefenen de konst van Boekdrukker, alëer in de Confrerie te worden geadmitteerd, voorzien moeten zijn van eene drukkerije, bestaande ten minsten in twee persfen, en acht soorten van letteren; al het welk zal moeten geëxamineerd en goedgekeurd zijn door de dienende Oversten.* — Art. 7. *Allen Meester-Boekdrukkers verbiedende, aan hen, die zich tot oefening der drukkerij presenteren, te leenen, eenige persfen, kassen, of letters, op pene van die te verbeuren ten profyte der Confrerie, en te vervallen van hun Meesterschap; en van 's gelijken verbieden wij hen die zich zullen presenteren, het voornoemde te ontleenen, op pene van voor altijd uitgesloten te blijven van het Boekdrukker-ampt.* — Art. 8. *De Boekdrukkers, reeds behoorlijk aangenomen, of hunne Weduwen, wier drukkerijen niet compleet zijn op den voet van* art. 6., *zijn gehouden dezelve diensvolgens*

locum habebat; cf. Cora 25 Januarii 1786, ex qua non vidua, sed filia socii Gildalis peregrinis proficua erat; cf. supra, p. 356; item 377, *in fine.*

gens te ſtellen en voltallig te maken binnen 2 jaren, op pene van de drukkerij te moeten ſchorſen; ten welken einde na verloop dier 2 jaren door de dienende Overſten der Confrerie eene generale viſitatie zal geſchieden. — Art. 9. *Wij belaſten de Overſten alle deze pointen, voor zoo veel hun aangaan mag, exact te volbrengen zonder eenige oogluiking of verdrag, op pene van te vervallen in de amende van 100 pattacons; welke zij mede zullen verbeuren, zoo zij iemand tot Boekdrukker en Boekverkooper ontfingen in de Confrerie, of zijn inkoomgeld aannamen, vóór hij in onzen Raad op voorſchr. wijs ware geëxamineerd, geoctroieerd en beëedigd.* — Art. 10. *Dat voor zoo veel aangaat de Boekbinders, deze zich zullen conformeren naar de voorgaande Ordonnantie, zoo dat niemand hunner zich moge onderwinden met het geene raakt den ſtijl van Boekdrukker en Boekverkooper, ten zij nadat hij exact voldaan hebbe aan hetgeen volgens Placcaten en bij dezen bepaald is, om Boekdrukker en Boekverkooper te worden, en dat niemand dier Boekbinders anders zal mogen gekozen worden tot Overſten van de Confrerie* (109). Etiam *art*. 25 Corae Amſtelod. A°. 1663 tacite in perpetuum a praefecturâ excluduntur Bibliopegi: idem et alibi obtinuiſſe confidimus: rariſſime enim opibus et auctoritate ita valent, ut Gildae noſtrae praeeſſe queant.

En

(109) *Placc. der Hert. van Brab.* cit. *T. X. p.* 171—174.

En alteram huic Gildae praescriptam legem. In utrâque id miramur, nec de specimine, nec de auctionibus ne verbum quidem injici; specimen certe nullum poscebatur; de auctionibus nonnulla aliis in placitis jam hic illic, §°. 3 *Capitis* II passim retulimus. — Alia ad annum usque 1763, quo finitur Repertorium hocce, non exiere decreta: per reliquum hujus Saeculi stadium Gilda haecce Bruxellensis hisce legibus tuta permansit, etiam turbas A°. 1787 et sequentium tranquille, ut decet, passa, donec A°. 1796 communem Corporum in Belgio Austriaco omnium sortem subiisse videtur, ut mox §°. 3. videbimus.

Alibi in Belgio Austriaco Gildae nostrae, quantum scimus, non adfuere. Mirandum interim, nec Antverpiae, ubi multi iique celebres fuere Typographi et Bibliopolae, nec Lovanii, Duacique, almis Musarum sedibus, — nusquam in tribus hisce urbibus, ubi litterae, saltem Saec. XVI et XVII ineunte non parum florebant, Gildas Typographorum et Bibliopolarum obtinuisse; saltem post multam indagationem nobis non obvenerunt. Quod ad Antverpiam non dubitamus, quin nobis objicietur sententia JOANNIS DES ROCHES, Bruxellensis, Historiae patriae suae peritissimi, qui Saec. superiori contendit, jam A°. 1442 exstitisse Antverpiae Typographorum Gildam (*een Prenters-gilde*), Gildae S^cti^. LUCAE conjunctam, quemadmodum pateret ex privilegio hujus A^i^. exstan-

ftante in privilegiorum Repertorio MS. Gildae Antverpienfis S^{ti} LUCAE; in quo vox *prenters* occurrit. Haec fi vera forent, multa probarent: imprimis, ibi locorum tunc jam tantam fuisfe Typographorum copiam, ut Gildam formare posfent. Verum luce clarius nuper KONINGIUS, vir ille in artis Typographiae incunabulis indagandis verfatisfimus, probavit (110) hanc Gildam *Typographorum* tunc exiftere non potuisfe; nam etfi privilegio fidem non deneget, oftendit *prenters* hic non posfe fignificare *Boekdrukkers* (quod et jam antea, in *Verhand. over de Uitvinding der Boekdrukkunft* (fupra, *pag.* 333., jam cit.), *pag* 15. in *not.*, illuftrisfimum et eruditisfimum Virum W. H. J. VAN WESTREENEN VAN TIELLANDT obfervasfe monet KONINGIUS); porro ex ejus fententia *prenters* in privilegio obvii numquam ullum librum ediderunt; quique Antverpiae fuere Typographi Saeculo XV, omnes in privilegio defiderantur; denique vox *prenters* Saec. XV etiam alios, quam *Boekdrukkers* fignificat, et latius fe extendit.

Hic igitur terminus ponatur expofitioni Jurium Gildae noftrae non folum in Belgio Meridionali, verum et in omnibus univerfi Regni noftri regionibus (111).

Su-

(110) Cf. J. KONING in opere, *notâ* 53 *hujus Cap.* citato, *pag.* 416, *fq.* et fpeciali *Capite* XXIII. *pagg.* 446—458.

(111) Gildae noftrae prima veftigia, fi jam ea, quae de illius variis in urbibus origine dicta funt, conjungamus, in univer-

Superest igitur, ut specialem Gildam missam facientes, eas, quas Gildarum patriarum cohors a medio inde Saeculo XVIII ad nostra usque tempora subiit mutationes, in universum commemoremus; quibus absolutis, scopo nostro satisfecisse videbimur.

§. 3.

Gildarum omnium patriarum historia recentior.

Quae antea magnâ auctoritate in administrationem urbanam pollebant Collegia Opificum sive Gildae in Belgio Foederato, eam Saeculo XV et sq. hic

versum omnia recondita sunt Saeculo XVII: circa idem tempus apud unum ex vicinis populis, Anglos, etiam ortum sumsit Gilda Typographorum et Bibliopolarum. Typographus enim Worcestriensis ex Americâ Septemtrionali, IS. THOMAS, qui ante hos 9 annos egregium opus scripsit, cui titulus: *History of Printing in America, with a Biography of Printers and an account of Newpapers, to which is prefixed a concise view of the discovery and progress of the art in other parts of the world.* Worcester. Massachusets. 1810. II Tomes., hic, *T.* I. *pag.* 131, testimonium allegat Angli cujusdam, RICHARDI ATKINS, qui anno 1664 in opusculo quodam haec scripsit: „Under „HENRY VIII printers were by Charter incorporated with „bookbinders, booksellers and founders of types, and called „*the Company of Stationers*" (het Boekverkoopers-gilde); et paullo ante, *T.* I. *pag.* 127, idem THOMAS refert: „In 1642 „a dispute arose between some persons, who printed by virtue „of a patent from the crown, and the Company of Stationers." Quia tamen urbem, ubi Gilda condita fuerit, non nominat, certo eam indicare non possumus; videtur tamen Londinum fuisse.

hic illic, permultis in urbibus imminutam viderunt. Sed non solum operis suis quaestibusque sic unice vacare cogebantur socii, verum etiam Saeculo XVIII medio collabi, imo fere plane corruere videbantur ipsae Gildae.

At subito et quasi uno ictu, vehementique impetu e torpore excitari, expergefieri, et reviviscere Gildae coeperunt. Causa certa nobis latet; res interim extra ullum dubium posita est, tunc non uno in loco Gildas quasvis restitutas et quasi ad novam vitam adductas esse. Forsitan GUILIELMO IV., nuper Gubernatori constituto, multaque emendanti et restauranti, haec res cordi erat: ita enim conjicere licet ex iis, quae mox de Frisia dicemus. Die 21 Augusti 1749 *Amstelodami* decretum exiit, 13 *artt^u*. constans, quod vocabant: *Generaal Reglement voor alle de Gilden*, in cujus prooemio evulgandi causae traduntur exponunturque sequentes: *Dat de Overlieden van verscheiden Gilden dezer Stad in veelerleij opzigten de Keuren en Ordonnantien der respective Gilden niet nakomen, noch doen nakomen, zoo als het behoort, dat de administratie der Gildekas of bos niet behoorlijk geschiedt, en de Overlieden groote verteeringen en andere onnodige kosten ten laste van het Gild te boek stellen;* hinc omnibus jam prospicit illius diei decretum, cui insuper quod ad Gildarum leges in universum quaedam non contemnenda insunt (112). Porro die 26 Januarii 1769 de vendi-

(112) Cf. *Vervolg van de Handv. van Amst.* 1755. fol. pag. 70, sq.

ditionibus integra nova Cora in noftrâ Gildâ ibi prodiit. Pariter *Lugduni Batavorum* die 2 Novembris 1775 obtinuisfe vidimus. Atque DE KONING (113) fcribit, *Harlemi* A^is. 1750 — 1752 recentiores amplas Coras omnium fere Gildarum exiisfe, ideoque haecce Collegia ibi tunc temporis certo magnam fubiisfe mutationem. Ad thefin noftram firmandam porro faciunt nonnulla ex *Frifiâ*, ubi Gildae medio Saeculo XVIII miferrime collapfae erant. Die 21 Decembris 1748 Princeps Auriacus, GUILIELMUS IV., edictum prodire jusfit, cui titulus: *Reglement in Friesland gegeven, om te dienen tot eene fundamentele Wet, waarna alle zaken zoo van politie als van juftitie, daarin vervat, zullen worden beleid en behandeld;* ejus artt. 52 et 53 fic fe habent: Art. 52. *De Gildens binnen de Steden niet alleen door verloop van tijd zeer zijnde vervallen, maar ook door refolutien geaboleerd* (cujus rei caufam non novimus), *en dus vele der ingezetenen regt en privilegiën vernietigd zijnde, zoo wordt bij dezen geftatueerd en geordonneerd: dat alle de Gildens binnen de Steden weder in train zullen worden gebragt, en bij hare Gildebrieven gemaintineerd, waartoe nodig zal wezen dat de oude Gildebrieven worden gerevideerd, en naar de tegenwoordige tijdsomftandigheden verbeterd en veranderd, en dat voor de Gilden, waarvan de Gildebrieven niet voor handen zijn, of in het ongereede*

(113) *Tafer. van Haarl.* IV, 277.

reede mogten wezen geraakt, nieuwe Gildebrieven worden opgemaakt en uitgegeven. — Art. 53. *Daartoe worden de Magistraten der respective Steden, ieder in den haren, bij dezen gequalificeerd, met dien verstande nogtans, dat zij alvorens dezelve in train te brengen, die ter approbatie en ratificatie der Heeren Gedeputeerden des Landschaps zullen overbrengen, en dat dezelve geapprobeerd en geratificeerd zijnde, hun volle effect zullen erlangen. Dat ook het Hof van Justitie en alle nederregters gehouden zullen zijn, dien conform regt te doen, en die Gilden allenthalven te maintineren en te handhaven; desniettegenstaande zal het een ieder gepermitteerd zijn, op de ordinaire week- of jaarmarkten hunne goederen, eetwaren, enz. ter markt te brengen, zonder op die dagen aan het Gilde of Gildens subject te zijn, of dat verstaan zal worden, daardoor aan het regt der Gilden te worden gecontravenieerd* (114). Gildae igitur rursus in actum ductae tum in Frisiâ, tum alibi in Belgio Foederato, valuerunt vigueruntque usque ad finem Saeculi. Imo in Transisalaniae urbibus quibusdam, imprimis Daventriae, regiminis urbani partem sustinebant.

Sed

(114) Cf. *Verzamel. van Placc., Regl., enz. der St. v. Friesl. van* 1748—1795. I. Dl. et *Register der Resoll. en Placc. derzelve van* 1570—1780, door DE CHALMOT. *Campen*, 1784, in voce *Gilden*.

Sed videamus quid interim in *Belgio Austriaco* obtinuerit. Postquam ibi JOSEPHUS II., defuncta matre, ipse rerum summa potitus esset A°. 1780, complura, quippe libertati Ecclesiasticae favens, in favorem Protestantium ibi constituit. Praeter alia iis, qui hisce Sacris addicti erant, decreto 12 Novembris 1781 pariter aditum paravit ad quaevis opificia (*métiers*) (115), adeoque etiam ad Collegia Opificum. Die 17 Martii 1787 decreto Imperatorio omnium Collegiorum, sive Corporum Opificum (*métiers*, *sermens* (115*) *ou corporations bourgeoises*) regimen et cura decanis aut praefectis relinquitur, singulis tamen sociis alienare, acquirere, aliis se obligare, etc. interdicitur, sine venia Gubernatoris (116). Hae autem aliaeque innovationes Belgas, jurium avitorum tenacissimos, ita exacerbarunt, ut, scriptis etiam in summum regimen injuriosis incensi, seditionem moverent; ad quos sedandos mira quaevis pollicitus Imperator, et inter alia mense Majo ejusdem Aⁱ. hoc edictum revocavit (117). Mense Augusto ejusdem Aⁱ. Ordines Brabantiae rursus libello supplice Imperatorem adeuntes petivere: „Que „ S. M. voulut ordonner, que les *Confreries* re„ stassent sur le pied des loix fondamentales, en „ attendant que, de concert avec les évêques, après „ avoir

(115) DEWEZ, *Histoire Générale de la Belgique*, Brux. 1807. T. VI. p. 128.

(115*) Quid sint *sermens*, videndum *notâ* 28 *hujus Cap. in fine*.

(116) *Idem. l. l.* p. 131.

(117) *Idem. l. l.* p. 175.

„ avoir entendu les états, les cours supérieures, „ et les corps municipaux, on pût prendre des „ arrangemens convenables sur la réforme de ces „ corporations, ou sur la répression des abus, que „ le temps pourroit y avoir introduit (117*)"; quod quidem Imperatori nec gratum fuit, nec acceptum, nec ab eo agnitum; postquam tamen A[is]. 1788 et 1789 apertum ibi erupisset bellum Principem inter et subditos, res eâdem, qua olim, conditione remansit.

Licet autem turbae, quae post obitum JOSEPHI II perdurabant, exeunte A°. 1790 LEOPOLDUM II Imperatorem agnoscendo, sedarentur, tamen sub eo ejusque filio FRANCISCO II ad quietem redire Belgis Austriacis non datum est. Postquam autem in Galliâ, turbis maximis exortis, omnia ad Libertatem, Aequalitatem, Fraternitatem tuendas concurrissent, Gallorumque copiae simul A°. 1794 Belgium Austriacum occupassent, primum Gildis, quas Galli clamabant aequalitati esse adversarias, interitus fuit paratus. A°. enim 1796 Gallicorum rectorum jussu (qui non diu ante in patriâ suâ Gildis finem fecerant) abolita sunt quaevis corpora saecularia et ecclesiastica in Provinciis olim Austriacis (118). Hinc etiam statim Gildae nostrae Bruxellanae finis impositus.

In

(117*) *Idem. l. l.* p. 211.
(118) Cf. *Jaarboeken der Oostenr. Nederl. van* 1780 — 1800. *Gend.* 1818. blz. 245.

In *Belgio* autem *Foederato* non ipsi Galli, verum qui Galiis amici fautoresque erant, Gallorumque doctrinam politicam et convertendae reipublicae consilia avide arripuerant, auctores ejus conversionis exstiterunt, quae A°. 1795 locum habuit; hi ejusdem omnium civium aequalitatis tenacissimi, non substiterunt, nisi abrogatis etiam in Belgio olim Foederato quibusvis Gildarum Corporibus. Quod quomodo contigerit, propius inspiciamus.

Omnes Batavi (in usum enim revocaverant pristinorum patriae nostrae incolarum nomen) jam aequales redditi, (sic vulgo ferebatur) cito humanitatis jura diutissime sibi denegata, repetere debent; nunc regnantibus Libertate, Aequalitate, Fraternitate, felicissimi evadent, omnibus civibus simul facultas omnia perpetrandi patebit, ad salutem patriae promovendam, et commodum uniuscujusque commodum erit patriae. Non negamus in abstracto ea faciem praebere serenissimam, sed in patria nostra non magis, quam in aliis civitatibus, splendida haecce doctrina non nisi difficillime executioni dari potest. Ut enim unicum scrupulum objiciamus: quot exceptionibus obnoxia est haec regula, commoda privatorum cedere et postponi debere commodis publicis? Quibus non obstantibus tamen praevaluere principia, quibus permulti tunc imbuebantur. Gildae aliaque Collegia libertati quam maxime iis videbantur obstare; prae se ferebant, Gildis non unica contineri opificum solamina, quippe quibus abro-

rogatis (119), pauperiores, antea focii evadere non valentes, nunc ipsi opifices fieri poterant. Non miramur igitur conamina ad Gildas abolendas adhibita, optatum esse fortita successum; imo hisce principiis consentaneum ducimus *art*. 53 principiorum Constitutionis Politicae (*Burgerlijke en Staatkundige Grondbeginsels der Staatsregeling*), A°. 1798 adoptatae, ubi dicitur: *Bij de aanneming der Staatsregeling, worden vervallen verklaard, alle Gilden, Corporatien of Broederschappen van Neringen, Ambachten, en Fabrijken* (120). Qui *artes.* quum non generatim in actum duceretur, pluribus expositus est in promulgatione, quam die 5 Octobris 1798 exire jusserunt, qui rerum summae tunc erant admoti (*het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek*), statuentes, intra octiduum post promulgationem dissolvendas esse omnes Gildas (121); quod decretum quum praevidissent opifices,

(119) Ne quis, Gildarum noxas avide secum reputans, iis objiciat, quod post medium Saec. XVIII earum focii nimis alta petiverint, seque turbis civilibus immiscuerint; nam, 1. hoc apud exteros, magis quam apud nos, obtinuit; 2. haecce incommoda commodis Gildarum praevalere non videntur; 3. huicce Gildarum abusui prospici potuisse verosimile est; saltem anno 1796 undecim urbes Hollandiae, inter quas et urbes primi ordinis, Conventioni Nationali, quae dicebatur, scriptionem tradiderunt, qua modum significabant, quo Gildarum abusus tollerentur, ipsaeque ad principia nunc adoptata redigi possent. Cf. *Vervolg op* WAG. XXXVII. 14, sq.

(120) DE KONING *Taf. v. Haarl.* cit. IV. 277.

(121) Cff. de hisce omnibus *Verv. op* WAG. XXXIX. 294. et XL. 249—252.

fices, fruftra libellis fupplicibus Hagae Comitum traditis hanc calamitatem praevertere ftuderant. Sub finem hujus A^{i}., qui rerum fummam tunc tenebant delegatis viris (*eene Commisfie*) curam injunxere, ne quid detrimenti ex fubitâ Gildarum abolitione oriretur. Hi igitur deliberarunt, quid de Gildarum fifcis obtinere deberet, atque loco placitorum, corarum, ordinationum priftinarum Gildalium generales quasdam regulas (*algemeene reglementen*) conftituendas esfe cenfuere, eâque de re fupremos rectores (*het Uitvoerend Bewind*) certiores fecere (122); harum rerum fequelam ex ipfâ diei 5 Octobris 1798 promulgatione novimus. Loco eorum, qui Gildis, Corporibus, Collegiisve quibuscunque praefuere, ibi conftituuntur, qui dicuntur *provifionele Commisfarisfen, bij de refpective Municipaliteiten te benoemen, die, na alle effecten, gelden, boeken, charters, en papieren, de Gilden concernerende, te hebben overgenomen, zullen zorgen, dat, hangende de deliberatien van het Vertegenwoordigend Ligchaam hierover* (quarum exitus nobis non patuit), *de Placaten, Ordonnantien, en Keuren, voor zoo ver de politie betreft, tot vermijding van wanorde en fchade aan 's Lands Financien, ftipt worden nagekomen.* Haec quod ad totam Remp. tunc obtinuere (123).

In-

(122) Cf. *Idem opus*, XL. *l. c.*

(123) Cf. DE KONING *l. l.* p. 278. Qui quod ad *Harlemum pagg. fqq.* alia tradit, quae deinceps ibi locum habuere. Anno enim

Interim non ubivis executioni missa est promulgatio diei 5 Octobris 1798. Ne enim de aliis locis dicamus, Amstelodami, in primariâ horum Collegiorum sede, ubi magno numero occurrebant, Gildae tacite servatae fuere a Magistratibus Urbanis, qui insigniter iis favebant; sibique persuasum habebant de magnâ utilitate, quam ex iis urbs simul et cives carperent. Tacite igitur ibidem perdurarunt ad annum usque 1812, quo, lite quadam inter socios Gildae cujusdam obortâ, res ad Praefectum Gallicum regionis mari Australi adjacentis (*Département du Zuiderzee*), DE CELLES pervenit, qui de Gildarum praesentiâ certior factus, statim omnia cessare supprimique jussit. Sub NAPOLEONTE enim eadem erga Gildas opinio praejudicata apud Gallos Hollandiae praepositos vigebat, quae in eorum patriâ, exeunte praecedenti Saeculo, obtinuerat.

At de Gildis Amstelodamensibus agentes, nimis late jam progressi sumus.

Abolebantur A°. 1798 Gildae in plerisque urbibus

enim 1804 Harlemi de pecuniis Gildalibus quaedam constituta sunt; *pag.* 281 *in fine*; atque die 14 Octobris ejusdem anni hos Curatores rerum Gildalium (*provisioneele Commissarissen*) exceperunt, quod ad hanc urbem Viri, quibus titulus: *Commissarissen over de Neringen en Handwerken*, quibus a praecedentibus curatoribus rationes reddendae erant de pecuniis chartisque Gildalibus, quique et Gildarum sociis de juribus suis caverent, quatenus ea vel vi *articuli* 53 Constitutionis Politicae, vel aliis legibus non essent abolita. DE KONING *l. l.* p. 282.

bus ex decreto 5 Octobris executioni misſo, atque ſtatûs illius liberi utilitates ſimul et noxae patefiebant: hoc ferendum erat, tolerabaturque per aliquot annos, quos ſtetit Resp. Batava. Abolitionis detrimentis utilitatem ſuperantibus, in multis ſaltem quaeſtuum generibus, atque datâ nobis A°. 1806 a NAPOLEONTE formâ imperii monarchicâ, fieri non poterat, quin in Regis oculos incurrerent noxae ex Corporibus Opificum deletis profluentes. Curam in remediis huic malo quaerendis diligentem et asſiduam poſuit LUDOVICUS, atque initio A^{i}. 1808 hac de re amplam legis formulam (*Conceptwet*) Corpori legibus ferendis vacanti (*Wetgevend Ligchaam*) propoſuit, a quo probatam, ipſam legem die 30 Januarii ejusdem Ai. promulgavit, quae modum exhibebat, ad quem Corpora quaevis (*Corporatien*) in Regno Hollandiae adhucdum obvia aliaque rurſus creanda conformanda esſent, ut quaeſtibus (*neeringen*, *ambagten en bedrijven*) exercendis forent adaptata.

Praecipua ejus capita attingamus.

Art°. 1 permittitur conjunctio ſingularum perſonarum uno in loco, ad opificia ſtruenda, quaeſtus exercendos, etc., modo nihil fiat legibus Regni contrarium. — *Art*. 2. In Gildis recens formandis numerus ſociorum ne ſit infra numerum octavum: quodſi tantus non ſit, diverſorum quaeſtuum opifices ſe conjungant. — *Art*. 3. Opifices, qui ſocii esſe velint, qua tales inſcribantur necesſe est. — *Art*. 4. Ut quis corporis ſocius fiat, requiritur, ut munitus ſit

fit eo, quod vocant: *patent*, *als fabriekant*, *trafiekant*, *werkmeester*, *werkbaas*, *of neeringdoend persoon*, uti jusserat decretum Summorum Reip. Rectorum, die 2 Decembris 1805 (eo enim die constituta erant ea, quae supra, *pag.* 250, tradidimus). — *Art.* 5. Nemini nisi iis, qui illud admissionis testimonium (*patent*) habere nequeunt, vel judicis jusfu eo privati sunt, denegatur accessio ad corpus quoddam: ad eam autem adipiscendam non amplius requiritur, ut quis civis loci sit (*burger of poorter*) (124), nec exiguntur ulla specimina in Corporibus ineundis olim praescripta, licet tamen legibus deinceps cuivis Collegio specialibus dandis statui possit, ut quo magis de peritiâ adoptandorum sociorum constet et aemulatio acuatur, Magistratus loci peritiae testimonium dent candidato, qui specimen lubens praestiterit. — *Artt.* 6 loquitur de pecuniâ inscriptionis tempore praestandâ (*entrée*) quae non excedet *f* 50, item de pecuniâ annuâ, quae non certo definitur; agit porro de commodis inde redundantibus in socium, qui forte prae egestate vel morbo levamine quodam indiget. — *Art.* 9. Socii numquam unicae tantum Gil-

(124) Ex hujus *articuli* verbis: *stedelijke of plaatselijke burger- of poorter-schap*, conjicimus, etiam in vicis, forte et in pagis majoribus hic illic Gildas quasdam fuisse; notum enim est, moenia vel portas non requiri, ut urbs (*stad of plaats*) adesse censeatur: loci enim moenibus non cincti saepius acceperunt jura urbana; hine Gildae rure etiam adesse potuerunt: saltem in Germaniâ illud hic illic obtinui

Gildae inesse coguntur, imo é contrario liber iis patet aditus, sive ad quaestus praeterea exercendos, quorum Gildae non exstant, sive ad plures, quascunque velint, Gildas adeundas, modo ne generalibus Regni legibus illud vetitum sit. — *Art.* 12. Corae, Ordinationes, literae Gildales quaevis, olim Gildis datae et concessae, durante A°. 1808, aeque ac leges Corporum adhucdum creandorum examini Magistratuum loci (*Gemeentebesturen*) submittentur, atque probationis gratiâ ad Administrum rerum internarum transmittentur. — *Art.* 14. Magistratus loci (*de Plaatselijke Besturen*) prospiciunt nundinis annuis et hebdomadariis (*kermissen en vrije jaar- of weekmarkten*), ad eaque omnibus, sive Gildae sociis, sive extraneis aditum praebent. — *Art.* 15. Omnibus Corporibus praeërunt, qui dicuntur: *Commissarissen of Overlieden*, ex Gildae sociis a Magistratibus loci designandi, quibus cura sociorum eorumque famulorum commendatur. (Praefectorum numerus non definitur; forte ratio habenda frequentiae, qua fruebatur Gilda, nec non eorum, quae statuebant Corae vel Ordinationes avitae). — *Art.* 16. Hi praefecti de omnibus, quae legibus Regiis vel Coris cuivis loco propriis, Gildas spectantibus repugnant, certiores facere debent Magistratus loci. — *Art.* 17. Qui praefectus nominatus est, hoc munus recusare nequit, nisi mulctâ solutâ, quae tributum annuum aequat; ex ultimis art. verbis: *Doch zal iemand, 3 jaren of langer gefungeerd hebbende, aan deze boete niet kunnen worden onderworpen*, patere videtur, terminos huic prae-

praefecturae statutos esse nullos, imprimis quum nec in *artt*^{is}. *sqq.* termini vestigium occurrat, verumtamen elapso triennio munus sine mulctâ deponi posse. — *Art.* 18. Insuper Magistratibus loci permittitur, praeter illos praefectos *art*^{i}. 15, corporibus quibusdam (*die de Plaatselijke Besturen hier voor vatbaar mogten oordeelen*, ait lex) Directores praeponendi, extra Corporum socios, ut Gildarum curam gerant. — *Art.* 19. Fiscus Corporum quorumvis assignatur sustentandis sociis, qui pauperes evaserunt, eorumque familiis. Additur: *Geene andere dan nuttige en noodzakelijke uitgaven zullen uit de cas der Corporatie worden bestreden*; fiscus igitur ad epulas habendas accommodari nequit. — *Art.* 20. Fisco praesunt Directores *art*^{i}. 18, vel socii ex ipsâ Gildâ a Magistratibus delecti. — *Art.* 22. Lites quaevis inter Gildas vel inter unius Gildae socios obortae quoad jura et officia Corporum, a Magistratibus loci dirimentur. — *Art.* 25. Corae, Ordinationes, literae Gildales, etc., antea variis Gildis datae, habentur abolitae, quatenus huic legi repugnent; quatenus autem non repugnent, Coris vis superest atque auctoritas in varias Gildas, usque dum nova Ordinatio (*Reglement*) singulis Corporibus danda exierit.

Videmus sic rem Regi LUDOVICO magnopere cordi fuisse; videmus corpora antiqua restituta, simulque de hoc illove eorum abusu cautum esse. Ex verbis legis interim non patet, omnium corporum restitutionem quavis in urbe necessario fuisse

impositam; unde explicandum, quod multis in locis restaurata non sint, tum quod difficile sit corpora plane disjuncta rursus conjungere, illorumque fiscum instaurare, tum ob alias, quas ignoramus, causas. Id scimus, Collegium nostrum Typographorum et Bibliopolarum Lugduni Batavorum et in aliis nonnullis Hollandiae urbibus non fuisse restitutum, Amstelodami autem, ubi adhucdum supererat (cf. supra, *pag.* 415), hac lege fuisse firmatum et ad pristinum vigorem redactum, nam *argum. articulorum* 2, 19, cett., Corpora (*Gildens*, *Corporatien*), huic legi non obversantia, permanent salva.

Lectu digna est Oratio, quam habuit Vir Amplisf. HULTMANNUS, Consistorio Regis adscriptus (*Staatsraad*), quum hujus legis formulam Corpori Legislatorio offerret. Significat in eâ damna ex Gildis abrogatis orta. Etsi promulgatio diei 5 Octobris 1798, deinceps die 16 Julii 1800 renovata, et aliis decretis sive corroborata, sive etiam paullatim imminuta vel mutata esset, tamen totidem verbis dicit (quod et nos verbo supra, *pag.* 415, attigimus) abolitionem non ubivis, non in urbibus quibusdam praecipuis, obtinuisse. (Neque id nobis mirum videatur: in urbibus enim minoribus ex decreto Ai. 1798 cessarunt Gildae, quum ibi lucrum ex Gildis percipiendum non illud esset, cujus caussâ Magistratus urbani huic decreto obsequi recusarent, inque odium eorum, qui summis rerum habenis admoti erant, incurrerent.) Adjungit por-

porro HULTMANNUS, Regem, poſtquam urbes complures, quae Gildarum abolitione interitum proſperitatis urbanae ſibi paratum jure aeſtimarent, libellis ſupplicibus eum adiisſent, Collegia Opificum ita reſtituenda cenſuisſe, ut ea, quae monopolium olerent, amoverentur, commoda et utilitates Gildarum ſervarentur (125).

Haecce regia lex, quae tot bona ac laudabilia continebat, non ultra duos annos cum dimidio executioni mandata fuit, idque nec ubivis, ſed ubi conditio rerum omnium, quae ad plurimas Gildas pertinerent, reſtaurationem ſineret. Confirmata etiam fuit n°. 13 *artᵗ*. 7 Codicis Ludovico - Napoleontei, de quo vide ſupra, *p*. 257. At vero quum Hollandia Galliae A°. 1810 jungeretur, Gildae ſive Corpora quaevis, quippe Imperio Gallico non acceptae, aeque ac in Belgio Auſtriaco A°. 1796, iterum exſtinctae ſunt. Qui interim Amſtelodami ad annum usque 1812 Bibliopolarum Gilda ſteterit, breviter indicavimus.

Quaenam de Gildis in Belgio *Meridionali* ultimis temporibus opinio ſententiaque fuerit, nos latet: poſtquam ibi ſemel conſopivisſent A°. 1796, numquam ad hunc usque diem revixere. Quod ad Regiones *Septemtrionales*: reſtitutâ atque in libertatem vindicatâ et Regni noſtri parte, conatus permultos fruſtraneos tentavere cives, libellis ſupplicibus variis ad Opificum

(125) Et legem et orationem ſuaſoriam habent Acta diurna, *de Koninglijke Courant*, diei 19 Februarii 1808.

cum Collegia recuperanda per 5 annos Principi et Ordinibus Generalibus, aliisque Corporibus insignioribus offerendis (126), qui tamen omnes hac-

(126) Permultos, eosque ex insignioribus patriae nostrae viris, Gildis adhucdum ita favere, ut eas moderate atque caute restitui magnopere cupiant, indicare nobis videtur quaestio die 8 Aprilis 1818 a Societate Scientiarum Zelandica responsioni in diem 1 Aprilis 1820 proposita: „ *Waren de inrigtingen der Gilden of Corporatien van neringen en ambachten, die zoo lang in ons Vaderland hebben standgehouden, in der daad van eenen zoo voordeeligen invloed voor den bloei der Steden en Burgerijen, dat het gebrek aan welvaart en de neringloosheid, waarover thans zoo algemeen geklaagd wordt, ook grootendeels aan de afschaffing der gezegde inrigtingen moeten worden toegekend? Indien ja, in hoe verre zou dan in den tegenwoordigen tijd, het herstel der Gilden nuttig en raadzaam zijn voor den Staat? En onder welke bepalingen zoude dit alsdan kunnen geschieden?*" Eam proposuit Societatis Praeses, Vir Doctiss. H. C. LAMBRECHTSEN. Responsum avide exspectamus. — Atque in opusculo, Ao. superiori, 1818, Amstelodami edito: *Ontwerp tot Verbetering van den toestand der noodlijdenden, gevangenen, bedelaars, enz.*, contendit anonymus, *pag.* 26., praeter alia plura etiam *abolitis, vel suppressis Gildis* tribuendam esse adauctam paupertatem, simulque hoc remedium quod ad systema Gildale adjungit: „ Wanneer men in elke „ Stad, het bestuur der Gilden aan eenen algemeenen opzigter „ opdroeg, die jaarlijks de verantwoording der Gilden moest „ nagaan, en de kwitantiën of jaarzangen der Gildebroeders, „ vóór en aleer dezelve aan de Overlieden betaald werden, „ met zijne visa voorzag, en niemand aangenomen werd, of hij „ moest blijken van goed gedrag en bekwaamheid geven: dan „ zouden door eene dusdanige eenvoudige en onkostbare be„ windvoering, de *Bureau*-kosten weinig behoeven te bedragen, „ het gebrekkige in de voormalige Gilden zou verhinderd, en „ door het in omloop brengen der onder de Overlieden nog „ be-

hactenus nihil efficere valuerunt. Ne quis autem putet nos ita esse audaces, ut propterea incusare velimus illos, qui rebus praesint; sed dolere licet, Collegia Opificum in Belgio fuisse exstincta, iisque bene institutis atque scopum suum implentibus Regnum nostrum carere. Interim quidquid eveniat, sive in Regno Belgico restituantur Collegia Opificum, sive oblivioni tradita maneant, modo in patriâ nostrâ, quae nobis omnes omnium caritates una complectitur, valeant vigeantque industria, mercatura, artes quaecunque atque doctrinae, non minus quam Typographia, cujuscunque scientiae et disciplinae adjutrix et promulgatrix, bene semper de nobis omnibus actum erit, habebimusque, quod laetemur.

„ berustende kapitalen, veel armoede kunnen geweerd worden. „ Tevens moest men middelen aanwenden, om aan den naijver „ zekere palen te stellen."

T A N T U M.

ADDENDA

ADDENDA ET EMENDANDA.

AD

CAPUT PRIMUM.

Absoluta et jam tota fere typis mandata hac disquisitione, ecce nobis casu fortuito ex HÖCK, *Grundlinien der Polizei-Wissenschaft. Nürnberg.* 1807, *pag.* 202, innotuit sequens liber: E. M. GRÄFF, *Versuch einer einleuchtenden Darstellung des Eigenthums und der Eigenthumsrechte des Schriftstellers und Verlegers, und ihrer gegenseitige Rechte und Verbindlichkeiten. Leipzig.* 1794, quo complura continentur ad *Caput* nostrum I egregie facientia, et ad quae probanda complurium auctorum citat testimonia. Sequentia lineamenta verbo indicasse suffecerit. Jure mihi in dominio sunt, praeter alia plura etiam

1°. Quae ipse meis viribus, sive animi, sive corporis ita paro, ut nemini dominium auferam, neminem laedam.

2°. Quae contractu a vero domino accipio.

Ex hisce fluunt sequentia: ea quae auctor parit, opus,

opus, MStum ſuum, ipſe ſolus jure posſidet: proprietatem horum ingenii fructuum libere potest vendere; MStum potest vel delere, vel palam proferre; editioni interim hic illic obſtant leges in civitate, quae curant, ne religio, moresve detrimenti quid capiant. Ubi hisce terminis prelum caret, vel ubi adſunt, auctor autem in ſcribendo has leges non violat, liberrima caeteroquin auctori patet facultas, opus vel

1°. Suis ſumptibus typis mandandi, vel

2°. Editori (*Verleger*, Typographo Bibliopolaeque) gratis dandi, vel

3°. *Quibuscunque conditionibus* ipſi tradendi; his conditionibus annumera: ut vel ſemel pecuniam numeratam, vel pro unoquoque *folio*, quod dicitur (*blad letterdruks*), ſtatutam ſummam accipiat; ut ab editore ſtatutum exemplorum liberorum ſibi expoſcat numerum; ut editori non liceat exempla plura ultra ſtatutum numerum exarare; ut ſibi ab editore, occaſione iteratae editionis, ſive aucta et emendata ſit, ſive non item, nova pecunia ſolvetur; item ut editori jus proprietatis, jus copiae, non niſi pro primâ editione tradat, ſibique igitur hoc jus in poſterum ſervet, et aliae hujus generis. Haec ſi ſtipulaverit auctor, editorque hisce acquieverit, proprietas et jura huc annexa auctori denegari posſe non videntur. Verum ab alterâ parte, ſi hanc proprietatem et haecce jura *ſine expresſis hisce conditionibus* editori tradat, omnia amittit auctor; nunc enim eadem auctorem inter et editorem adest ratio, quae inter

Hhh quem-

quemcumque venditorem emptoremque, non quae inter dominum emphyteuticarium et emphyteutam. Si haec venditio MSti sine conditionibus locum habeat, auctor vel semel pecuniam fat conspicuam, vel summam statutam pro quovia folio, et utroque casu exempla quaedam libera solet poscere: isque venditionis modus tam frequenter obtinet, ut haec pecunia et exemplorum praestatio fere jus consuetudinarium factae sint. Jam MS. plane sine ullis terminis in dominium editoris (Typographi Bibliopolaeque) cessit. — Quae nunc posteriori casu, occasione iteratae editionis, auctoris respectu, editori incumbunt officia, sunt objectum ejus, quod editor *aequum* ducit (*ein Gegenstand seines Billigkeitsgefühls*): quae autem priori casu ipsi incumbunt, ubi conditionaliter editor cum auctore convenit, editori objectum sunt vinculi *Juris* (*ein Gegenstand einer absoluten Rechtsverbindlichkeit*).

Ex hisce necessario fluere dicit GRÄFFIUS,

I. *Auctorem*, qui MStum paucis conditionibus editori tradiderit, cuique plane satisfecerit editor, agere illicite et injuste, si 1°. ingenii fructum pluribus editoribus simul vendat, aut 2°. post aliquod temporis spatium, ab editore poscat, ut hic exempla superstitia primae vel jam iteratae editionis (*Auflage*), utut *chartam emporeticam* (*misdruk*), vendat, quo melius auctor emendatam auctamque editionem (*Ausgabe*) curare possit; aut si 3°., editore (*Verleger*) hisce acquiescere nolente, opus adeo auctum auctor alii vendat; aut si 4°. auctor editio-

tionem iteratam tunc fuis fumptibus prodire curet; aut 5°. alii editionem iteratam vendat, aut fuis fumptibus curet, poftquam editor (*Verleger*) primae editionis eum, occafione iteratae editionis parandae, rogasfet augmenta aut emendationes; aut denique 6°. fi auctor, qui plura opera fcripfit et complurium editorum ope vulgavit, ea, five mutata emendataque, five non item, titulo *Operum Omnium*, et fimilibus, alii editori edenda tradat, absque eo ut priores editores indemnes fervarit de noxâ illatâ, vel ab iis jus editionis (*Verlagsrecht*) redemerit.

II. *Editorem* (*Verleger*, Typographum Bibliopolamque), qui multis conditionibus edendi facultatem fibi comparavit, nulla jura posfidere, nifi quae ex hisce ftipulatis conditionibus promanant; igitur a fuâ parte editorem illicite, injufte, arroganter agere, fi 1°. jam in initio majorem exemplorum numerum typis mandet, quam de quo conventum est; 2°. clam novam editionem (*Auflage*) prodire jubeat; 3°. occafione fecundae, vel fubfequentis editionis (*Ausgabe*) (1) non praeftet ea, quae fpopondit; aut 4°. prae fe ferat, fibi jura esfe in alteram vel fubfequentes editiones, licet expresfe iis antea renunciaverit. — Cafu I *auctor* agit injufte, pro-

(1) Inter *Auflage* et *Ausgabe* ita diftinguimus, ut *illud* fit, quod editor absque auctore abfolvere poteft, fi nullâ mutatione additâ, opus iterum typis mandet; *hoc* fignificet, auctoris partes in eâ fuisfe, augmenta, vel emendationes esfe additas.

propter jura, quibus caret; casu II *editor*, propter coarctata proprietatis jura. Quibus omnibus 7 *Capp.* comprehensis, *octavo* observationes quasdam addit. GRÄFFIUS in *additamentis* adjungit quasdam quaestiones insignis momenti, de hisce juribus sub finem Saeculi praecedentis in Germaniâ motas, unâ cum multorum editorum (*Verlegern*) ea de re opinionibus prolixe expositis. Addit tandem ea, quae 41 *artt*^{is}. de eo, quod juris sit in contrahendo de edendis libris (*Verlagsverträge*), habentur in Codice Borussico (*Allgemeines Gesetzbuch der Preussischen Staaten. Th.* I. *tit.* XI. *abschn.* VIII.) A°. 1791 evulgato; illos tamen *artt.* non omnes probat, nec ubivis sat perspicuos judicat.

Alius libri ad nostram rem facientis, hujus anni initio editi, nondum a nobis visi, unice mentionem facere possumus: L. HOFFMANN, *Censur und Pressfreyheit, historisch-philosophisch bearbeitet.* 1er. *Th.*, etiam sub titulo: *Geschichte der Buchcensur. Berlin und Leipzig.* 1819. Opus avide exspectamus.

Haec ad *Cap.* I. in genere; jam ad specialia transeamus.

Pag. 1. *lin.* 9. post BIBLIOPOLARUM inferatur: IN REGNO BELGICO.

— 22. — 19. } ROELLIO. legatur: ROËLLIO.
et — 23. — 13. }

— 22. — *ult.* ad *videbantur.* Inter quae et consilium novi Diarii, auspiciis Administri rerum internarum edendi: *Officieel Dagblad van Boek- en Kunst-handel*, quo continerentur omnia, quae quod ad

ad librorum editionem nuntiandam, sententias adversus contrafactores ferendas, etc. etc. ad omnium notitiam venire, publice insigniter interesset. Ejus meminerunt *artt.* 5, 9, 10, 11, 12 hujus schematis inediti.

Pag. 23. *notâ* 23. addatur: et *Staatsk.* die 31 Januarii.

Pag. 27. *lin.* 15. addatur: Pertinet et huc definitio (LUZACII) auctoris libri: *Les Intérêts des Nations de l'Europe. Leyde.* 1766. T. I. p. 430, sq. „ La Contrefaçon est l'Edition d'un livre contrefait, c.-à-d. imprimé par quelqu'un qui n'en a pas le droit, au préjudice de celui, qui l'a par la propriété que l'auteur lui en a cedée, ce qui se nomme dans le Commerce le *droit de Copie.*"

Pag. 30. *lin.* 10. addatur: Videamus, quaenam, ratione habitâ insignis detrimenti ex contrafactione editori afferendi, scripsit auctor ejusdem libri: *Les Intérêts*, etc. *l. l.* p. 433: „ Un libraire de Hollande „ (forte ipse LUZACIUS) avoit autre fois conçu „ le projet d'une loi, qui détruiroit l'abus de la „ Contrefaçon. Il la fit proposer au dernier Congrès d'Aix-la-Chapelle. Il vouloit la rendre „ commune à toutes les Nations, et il avoit pris „ la seule route convénable pour la faire adopter „ en la faisant passer dans un traité de paix, dans „ lequel presque toutes les Puissances de l'Europe „ étoient contractantes. Mais le projet de cette loi „ fut apparament regardé par les Ministres-Plénipotentiaires au Congrès comme un des beaux rê-

 „ ves

„ ves de l'Abbé de S^t. PIERRE, on comme une „ de ces loix, qui ne sauroient avoir lieu, que dans „ la supposition de la fraternité générale inutile- „ ment imaginée par l'auteur de l'*Ami des Hom-* „ *mes* (MIRABEAU, *l'ainé*)." Similia adversus contrafactores conamina licet aeque frustra adhibuere Bibliopolae Germani in Conventu Vindobonensi, A°. 1815 habito; iique nunc in Concione delegatorum ex omnibus Germaniae civitatibus Francofurti ad Moenum obviâ idem tentant.

Pag. 30. *lin.* 19. ad A^{nn}. 1472. Lubens confiteor, me hocce nimis audacter posuisse. Quum autem haec scriberentur, nondum mihi innotuerant ea quae illustrisf. et eruditisf. VAN WESTREENEN VAN TIELLANDT observavit, A°. 1472 nullum librum in Belgio exiisse; de quo pluribus diximus ad *pag.* 333, *notâ* 58. *Cap.* III, et infra in *addendis* ad *h. l.* uberius dicetur.

Pag. 30. *lin* 20. COSTERI. legatur: KOSTERI.

—— — *notâ* 32. *lin.* 1. Costerianis. legatur: Kosterianis.

—— 32. *lin.* 9. addatur: Haec Privilegia adversus contrafactores quum non nisi unico homini, vel cuidam societati in tempus quoddam darentur, omnem vim amittebant (etiam non elapso tempore), ubi ea persona mortua, corpusve illud dissolutum esset; non poterant alii vendi una cum jure proprietatis in ipsum librum; erant enim jura personalia, non realia. — Obvenit nuperrime in *Catalogue de la Bibliothèque d'un Amateur. Paris*, *chez* A. A.

RÉ-

RÉNOUARD. 1819. T. I. p. 45, ſq. privilegium ſingulare, in Galliâ olim editum. A°. 1538 FRANCISCUS I. CONRADUM NEOBARIUM elegit Typographum ſuum Graecum, eique ſpeciali privilegio injunxit editionem MStorum hac linguâ ſcriptorum: et praeter alia emolumenta haec ex ipſâ regiâ concesſioue (*Ordonnance*) addit RÉNOUARDUS: „ Et afin que le dit imprimeur puisſe faire „ ce travail ſans compromettre ſa fortune, le Roi — „ défend aux autres imprimeurs et libraires du „ royaume d'imprimer ou de vendre les ouvrages „ de NÉOBAR, pour 5 ans, quant à ceux qu'il „ aura publiés le premier, et pour 2 ans, à l'é„ gard de ceux qu'il aura réimprimés plus corre„ ctement, ſoit d'après d'anciens manuſcrits, ſoit „ d'après le travail des ſavants." Sic bene curatis editionibus proſpectum; verum mirandum, proprietatis jura in libros edendos ſic in antecesſum alicui dari. Probantur hinc, noſtro judicio, eo magis ea quae contendimus ſupra, *pag.* 11, *initio.*

Pag. 32. *notâ* 34. *lin.* 1. ordinibus. legatur: Ordinibus.

— 56. *lin.* 6. addatur: Ubi primâ vice poenae, delicto iterum perpetrato, aggravandae augendaeque mentionem factam invenimus, non posſumus, quin ſequentia de utilitate iſtiusmodi augmenti adſcribamus, deſumpta ex deliberationibus (*Motifs*) de iterandâ poenâ a Corpore, legibus ferendis in Galliâ vacanti habitis, quum de Codice Poenali Napoleontico conſilia inirent (*Code Pénal, procédé d'Herhan.*

han. 1811. p. 16, ſq.): „ Un premier crime ne „ ſuppoſe pas toujours nécesſairement l'entière dé- „ pravation de celui qui ſ'en est rendu coupa- „ ble; mais la récidive annonce des habitudes vi- „ cieuſes et un fonds de perverſité, ou au moins „ de faiblesſe non moins dangereuſe pour le corps „ ſocial que la perverſité. — Un ſecond crime „ doit donc être réprimé avec plus de ſévérité que „ le premier."

Pag. 69. *lin.* 20. addatur: Die 26 Septembris 1811 exiit aliud decretum Imperatoris, quo definitum, quaenam ſcripta Chronica prodire posſint, quaenam vetentur. Horum ſcriptorum genus et quod ad numerum minutum et quod ad indolem inſigniter mutilatum est. Hoc tamen decretum non est in *Collection des Lois*, *cit.* quippe quae eodem A°. jam ante hunc diem prodierat.

AD

CAPUT SECUNDUM.

Pag. 89. *notâ* 7. *lin.* 2. FLANDRIAE, legatur: *Flandriae.*

— 96. *lin.* 6. *notâ.* legatur: *nota.*

— 98. — 15. addatur: Die enim 30 Maji 1566 Ordinibus Brabantiae Gubernatrix propoſuit ſchema placiti, *artis*. 53 conſtans, moderationem anteriorum pla-

placitorum continens; in quibus et haec: *En ten aanzien van de Prenters en verkoopers van Boeken, Liedekens, Pasquillen, of geschriften van ketterijen, wezende in 't geheel en notoirlijk heretijk en seditieus, — de gene die zulks gewoon zijn te doen, zullen verbeuren lijf en goed, 't zij ze eenige ketterij sustineren of niet. Maar zoo ze zulks niet gewoonlijk zijn, en echter bevonden worden heretijk, nochtans niet hardnekkig, zullen gebannen en gemulcteerd worden arbitralijk naar gelegenheid der zaken, 't zij bij ligchaamsstraf of geld, na de macht en faculteit van hun goed: en of zij geene ketters waren, maar 't zelve alleen gedaan hadden door gierigheid of oneerlijk gewin, zullen extraordinairelijk gestraft worden naar gelegenheid van zaken.* Interim, ut jam in textu diximus, res successu caruit. Cf. BOR. *Nederl. Hist.* I. St. pag. 65.

Pag. 104. *notâ* 54. *lin. penult.* ipsi. legatur: ipsi.
— 136. — 92. — 1. *Maenisse, maeninghe.* legatur: Maenisse / maeninghe.
— 144. *lin.* 3 *Gouden.* legatur: *gouden.*
— 148. *notâ* 113. *operu.* — *opere.*
— 187. *lin.* 16. substityerat. — substiterat.
— 232. — 22. Plana. — Plane.
— 241. *notâ* 268. in *fine.* addatur: Seriores ex Hispaniâ allati nuntii ferunt, tandem, die 8vo. FERDINANDI hujus anni, edictum prodiisse, quo 40 libri vetantur, in tres clases distincti, quarum 1. continet eos, quorum lectionem vel iis interdicit Inquisitio-

nis Tribunal (*le St. Office*), qui caeteroquin literis (*Verlofbrieven*) facultatem omnia legendi acquisierint; 2°. complectitur libros, a quorum lectione arceantur, qui numquam hasce literas accipiunt; 3°. insunt libri, quorum correctio jubetur: poenam injungunt, magnam excommunicationem (quam vocant) latae sententiae et 200 aureos in emolumentum Tribunalis, delinquentesque rebellium ad instar habentur. Quodsi autem librorum titulos inspiciamus, aut ridendum est, aut parva lucis copia dolenda, quae in illam usque regionem penetravit. Cf. *Staatsk.* 21 *Junii*, et ubertim *Leydse Kourant* 25 *Junii* 1819.

Pag. 248. *notâ* 272. *lin.* 17. addatur: Sic in lege adest; destinatio quinti exempli non additur.

Ibid. lin. 25. addatur: Eadem ad verbum confirmavit lex 23 Septembris 1814, quam tamen non invenimus in complexu legum authentico, qui dicitur: *Staatsblad*, sed cujus, quum ea negligi videretur, ROËLLIUS, tunc temporis Administer rerum internarum, meminit literis promulgatis, die 29 Julii 1816. Cf. *Staatsk.* 13 *Augusti* 1816.

Pag. 250. *lin.* 14. ad *crearunt* addatur: Lex (*publicatie*) de hisce tributis (*patenten*) agens exiit die 2 Decembris 1805. Cf. praeter alia *art.*. 4 legis Ludovicianae de Gildis, de qua ad *pag.* 416, *sqq.* diximus.

Pag. 254. *notâ* 273. 87. legatur: 86.

—— 256. *lin. penult. of hatelijk en.* legatur: *en hatelijk of.*

Pag.

Pag. 256. *notâ* 276. *lin.* 2. lacesfant. legatur: lacesfunt.

——— ——— ——— ——— — 5. 87. legatur: 86.

——— ——— ——— ——— in *fine* addatur: Eos, qui Summum Numen cum fcriptis, tum verbis, lacesfierint vel exfecrati fint, et manifefte Religionis Chriftianae fanctitatem laeferint, jufte et recte a Magiftratibus puniri tradit auctor, qui ficto nomine EUSEBII BELGAE A°. 1808 *Groningae et Amftelodami* librum edidit, cui titulus: *Proeve over het tegenwoordig verval en mogelijk herftel der Godsdienftigheid.* pagg. 92—96, et pag. 164, fq. notâ N°.

Pag. 265. *notâ* 293. *lin. ult.* femel VAN redundat.

AD

CAPUT TERTIUM.

Pag. 308. *notâ* 5*. *lin.* 1. *cltatus.* legatur: *citatus.*

——— ——— ——— ——— — 2. XX. ——— XX.

——— 310. — 13. 105. ——— 111.

——— 317. *lin.* 19. poft *verofimile tamen est* addatur: Antequam plane abfoluta fit haec Disfertatio, jam plura invenimus, quae Gildas exftitisfe et magna vi gavifas esfe probant in urbibus Belgii Meridionalis. Primum urbs *Iprio* (*Iperen*) in Flandriâ Occidentali jam mature habuit Gildas (*Genootfchappen*), five Collegia Opificum, in primis Collegium eorum, qui

Iii 2 pan-

pannos laneos densiores et vestes subsericas texunt, struunt, et premunt (*Laken- en Saijetwevers, en Volders*): initio Saeculi XIV. haecce Gilda formata videtur, quo Saeculo medio numerus omnium ejus sociorum (*Werklieden van de Lakenhal*) erat ducentorum millium hominum. Imo Iprione Gildarum pondus in regimen urbanum tantum erat, ut, cum hujus, tum aliarum Gildarum praefecti (*Hoofdmannen*) hujus regiminis partem insignem tuerentur, saepe et Scabini eligerentur, imo nonnumquam ad munus Tutoris (*Voogd*), i. e. summi Urbis Iprionis rectoris eveherentur. Cf. de omni hac re *Geschiedkundige Onderzoekingen op de aloude Aenstellinge van den Voogd en van de Schepenen en Raeden der Stad Ypre, enz.* door J. J. LAMBIN. *Ypre.* 1815. formâ 4[t]., passim. — Porro quod ad paucas alias urbes addamus sequentia, desumpta ex excerptis MSti, quem (ut videtur, jam ante pacem Pyrenaeam) scripsit Praeses Brabantinus HOVINES, A°. 1662 Regi PHILIPPO IV. transmittendum, et conspectum continentem conditionis politicae internae Belgii Hispanici tunc temporis, cujus MSti Codicis exemplum (*Kopij*) servatur in Bibliothecâ Regiâ Bruxellensi. In excerptis haec leguntur: *De Staten der Provincien bewilligden zelden in de opte brengen belastingen, zonder daarbij sommige voorwaarden voor zich zelve te bedingen, het duurde soms driejaren eer men de toestemming der Staten tot eene bede bekomen kon, daar van hunne zijde op de noodzakelijkheid van eenparige bewilli-*

stiging, van die des Konings op de genoegzaamheid van de toestemming der meerderheid werd aangedrongen. Zelfs de Dekens der Gilden *te* Antwerpen *meenden, dat hunne weigering voldoende was.* — *In 't algemeen waren de Belgen der 17ᵉ. Eeuw vrijheidlievender dan men gewoonlijk denkt. In Antwerpen namelijk was nog eene soort van Volksregering; de Dekens en Hoofdlieden der* Gilden, *en de Werkmeesters stonden het volk voor, en verdedigden hunne regten met standvastigheid, waardoor wel eens opschuddingen ontstonden. — Te Antwerpen gaf het volk, door de Gilde-dekens, en Wachtmeesters der burgers vertegenwoordigd, den Koning ook een tweetal op, waaruit hij de benoeming van den Stadsraad en der Regenten mogt doen. — Te* Leuven *had het volk dezelfde regten als te Antwerpen, en benoemde daarenboven geheellijk de Burgemeesters onder 's Konings goedvinden. — Te* Mechelen, *als een gewest beschouwd, was de verkiezing der Regenten mede gelijk te Antwerpen.* Excerpta haecce Viro Doctissimo N. G. VAN KAMPEN me debere gratus renuntio. — Tanta fuit Gildarum Belgii Hispanici, medio adhuc Saeculo XVII, vis et auctoritas in regimen nonnullarum urbium. Ex *pag.* 410 et *sq.* hujus Disf. etiam patet, Gildas in Belgii Meridionalis quoque regionibus semper viguisse: imo serius quam in Belgio Foederato earum vis in regimen urbanum ibi repressa videtur.

Pag. 333. *not* 58, in *fine* addatur: Imo, hisce jam typis mandatis, insigni benivolentiâ ejusdem

Viri illustrisf. et eruditisf. VAN WESTREENEN VAN TIELLANDT, quum mihi ex ferie fuâ MStâ librorum ante Saec. XVI in Belgio exaratorum fequentia fuppeditare voluerit, majus pondus addi potest huicce ipfius opinioni, ante annum 1473 nullos in Belgio libros exiisfe.

1472.

Het boeck van Tondalus Vyfioen. Antwerpen. Math. van der Goes. 1472. In 4°.

Visfer Naaml. p. 1. en uitg. door Janfen. p. 237. — Panzer Ann. Typ. T. I. p. 5. No. 1. Een exemplaar van dit werk bevond zich in de Bibl. van den Hr. Verdusfen.

Volgens la Serna Santander Dict. Bibl. No. 1299. is deze editie niet als van 1482, en draagt het jaartal van 1472 alleen door weglating van een x.

Prudentii Clementis Opera. Daventriae. 1472. In 4°.

Visfer Naaml. p. 1. en uitg. door Janfen. p. 238. naar Maittaire Ann. Typ. edit. 1719. Orlandi, Fabricius, enz. welke echter geen van allen eenige opgave van een exemplaar doen. Visfer betuigt mede er te vergeefs naar gezocht te hebben. Ook beftaat deze editie in de daad niet, maar wel eene andere, zijnde de 1fte van dezen dichter, blijkens het karakter te Deventer bij Richard Paffroed omtrent 1490 gedrukt, welke mogelijk tot het verzinnen van deze veel vroegere aanleiding heeft gegeven.

Zie la Serna Santander Dict. Bibl. No. 1146. Panzer Ann. Typ. T. I. p. 168. No. 157. en Cat. de la Bibl. de Mr. Larcher. No. 1102, alwaar een exemplaar der uitgave van omtrent 1490 aangekondigd wordt.

Dat

Dat Winterftuck van den Pasfionael. Delff in Holland. 5 Sept. 1472. In fol.

Deze editie, gelijk de Hr. Visfer vermoedde, p. 1, door eene drukfeil in de Bibl. Wilhemiana No. 15. in fol. verkeerdelijk vermeld van den Jare 1472 te zijn, is te gelijk met het Zomerftuck in 1482 uitgekomen; welk jaartal in dezelve ook dadelijk ftaat uitgedrukt.

Zie Panzer. Ann. Typ. T. 4. p. 290. No. 13.

Spiegel der Sasfen. Gouda. Gheraert Leeu. 22 April 1472. In fol.

Visfer Naaml. p. 1. en uitg. door Janfen. p. 238, in navolging van Seiz 3de Jubeljaar der uitgevondene Boekdrukkunst. p. 182, doch door dezen verkeerdelijk opgegeven; als beftaande althans niet vroeger dan van 1478. Denkelijk is de bedoelde editie geene andere dan die van 1482.

Ludovici Bruni Carmen in adventu Maximiliani, ducis Auftriae. (Lovan.) Joh. de Weftphalia. menfe Novembri 1472. In 4°.

Janfen Naaml. van Visfer. p. 238, zich te onregt beroepende op een exempl. in de Bibl. van den Hr. de Servais, vermeld in deszelfs Catal. onder No. 3078, 't geen duidelijk het jaartal van 1477 droeg, in het welk de gebeurtenis, bij welker gelegenheid dit gedicht is vervaardigd, ook gebeurd is, weshalve hetzelve niet reeds in 1472, en dus 5 jaren vroeger, gedrukt konde zijn.

NB. Uit al het bovengemelde blijkt, dat alle de vermeende uitgaven van 1472 in de Nederlandfche Provincien gedrukt, bij nader onderzoek niet beftaan, en dat tot nu toe geene vroegere in deze geweften uitgekomen bekend zijn dan van 1473, ge-

lijk

lijk alreede door mij is aangetoond in mijne Verh. over de Uitv. der Boekdrukk. p. 56 en 57. — Huc usque illustr. Vir.

Pag. 335. *notâ* 61. *lin.* 9. 25. legatur: 26.
—— —— —— — — 11. D. F. ——— G. J. M. — Disquisitionis Symbolum erat: *Les livres gouvernent le monde.* BARBEYRAC.

Pag. 343. *notâ* 69. *lin.* 8. (1803). legatur: (12 Aprilis 1803).

—— 348. —— 70. in *fine* addatur: Ad hocce RÉNOUARDI libellum observandum, Belgis onus Catalogis impositum non tam grave esse, quippe quibus plerumque mos non est, Gallorum ad instar, librorum Catalogos tam splendide typis exarandi, et non raro notis litterariis ita instruendi, ut inde fiat liber literarum amantibus acceptus; qui tamen ubi caeteroquin opus emisisent, onere imposito absterriti, saepe recusabant. RÉNOUARDUS, libellum suum in Catalogo Bibliothecae suae supra, *pag.* 430, citato, splendide exarato (*Catal. de la Bibl. d'un Amateur.* T. I. p. 238, sq.) referens, haecce verissima addit: „ *Otez-lui ses liens et laissez-le aller;* c'est „ pour le commerce la plus facile et la plus efficace de toutes les protections."

Caeteris, quae forte irrepserunt, mendis ignoscat benevolus Lector.

THE-

THESES.

I.

Venditor, qui rei tradendae facultatem habet, non defungitur praestando id quod interest.

II.

Lex, simulac promulgata est, vim habet obligandi, nisi aliud legislator statuerit.

III.

Qui sumptus funeris fecit, praefertur omnibus reliquis creditoribus.

IV.

Perfectâ emptione venditione, res perit emptori, etsi nondum tradita sit.

V.

Nulla videtur pugna inter *art.* 217 et 1449 *Cod. Nap.*

VI.

In *art.* 25. *Cod. Nap.* praecipui quidem, non tamen omnes omnino effectus mortis civilis recenseri videntur.

VII.

Nuptiae inter patruum, aut avunculum et neptem, vel inter amitam, aut materteram et nepotem, si inter illas personas tantum cognatio naturalis intercedat, Jure Gallico non videntur prohibitae.

VIII.

Jus puniendi hominibus a naturâ non est.

IX.

Constitutio Criminalis CAROLINA in Belgio Foederato omni Juris scripti auctoritate semper destituta fuisse videtur.

X.

Res omnes origine fuere nullius, solaque occupatione in hominum dominium transiere.

XI.

Vetus mos, quo bona naufragorum in littus ejecta, fisco cedebant, regulariter optime abrogatus est.

XII.

Populus Gallicus non tenebatur foedere, quod FRANCISCUS I. cum CAROLO V. Madriti inierat. Summus enim Imperans de rebus publicis, dum captivus est, pacisci nequit.

XIII.

Jus Gentium turpiter violavit PHILIPPUS II, qui ad se misfos Belgarum legatos, JOHANNEM DE MONTIGNY, et JOHANNEM, *Marchionem Bergensem*, non tantum male habuit, sed vel tanquam majestatis reos ultimo supplicio affecit.

XIV.

Magnopere laudandi sunt, qui nunc in Regno nostro adhibentur conatus, ericeta (*heiden*) ope pauperum colendi.

XV.

Restitutio Collegiorum Opificum (*Gilden*), aliquâ moderatione adhibitâ, et paucis ex veteri illorum conditione mutatis, patriae nostrae magnum praestaret emolumentum.

XVI.

Periculosa videtur, quam de probando suicidio, admittit doctrinam MONTESQUIEVIUS, *Lettres Persanes*, *Ep.* 76. eamque non satis refutare videtur *Epistolâ sq.*

XVII.

Inter remedia, quibus in civitate luxuria reprimi potest, illud prae caeteris efficax videtur, ut videat Princeps, ne diffluat desidiâ populus; nam ut vere CATULLUS:

Otium et reges prius, et beatas
Perdidit urbes.

XVIII.

Maxima inter Antiquorum scripta et monumenta nummorum, gemmarum, marmorumque intercedit necessitudo.

XIX.

Uti omnis fere Graecorum Romanorumque inter et recentiorum populorum instituta comparatio aliqua parte vacillat; ita tantum est discrimen illorum inter et posterioris aevi Europaeorum in Asiâ, Africâ et Americâ Colonias, ut, excepto nomine, nulla fere inter utrasque intercedat similitudo.

XX.

XX.

Verum videtur, antiquissimos Americae incolas, unde praesentes illius terrae gentes originem ducunt, ex Asiâ Septemtrionali eo venisse.

XXI.

Lingua universalis, si vel inveniri et introduci posset, constantis non foret usus.

XXII.

Magnopere errare videtur LA HARPE, ubi in praefatione ad versionem Lusiados CAMOËNSII dicit: „Le *Paradis Perdu* de MILTON me parait, „à quelques endroits près, un ouvrage extravagant, „et digne d'un siècle de barbarie." Eandem sententiam idem, caeteroquin minime improbandus, auctor manifesto fovet in *Lycée ou Cours de Littérature*. T. XIII. pag. 366, sqq.

XXIII.

Feudorum origo a Romanis repetenda non videtur.

XXIV.

ADAM numquam Hollandiae Comitem fuisse defendimus.

XXV.

WITTE VAN HAEMSTEDE ex justo matrimonio FLORENTII V. natus fuisse videtur.

XXVI.

Praeclare HEERENIUS: „ Durch den Fall von „ DE WITT muszte LUDWIG selber (so wollte „ es die Nemesis) in WILHELM III, den Mann „ auf seinen Posten bringen, der ihm seitdem, wie „ der erste Oranier PHILIPP dem II, gegen über „ stand. Aber wenn dieser nur für die Freyheit „ seines Vaderlandes kämpfte, so kämpfte WILHELM III, — gleich unermüdet, und mit gleich „ wechselndem Erfolge, in dem Cabinet, wie auf „ dem Schlachtfelde, — fur die Freyheit Europas. „ Und er hat sie behauptet."

XXVII.

Verisſime dixit Vir Amplisſimus, VAN DE SPIEGEL, in *Satisfactie van Goes*: „ Zoo verre de vrijheid is van slaafsche onderwerping, „ zoo verre is zij ook van losbandigheid; zij „ heeft zoo wel in het godsdienstige, als in „ het burgerlijke hare grenzen, en die zich daar „ binnen weet te houden, geniet de wezenlijke „ vrijheid; daar integendeel het misbruik der vrijheid de eerste stap is tot de slavernij."

XXVIII.

Montium Basalticorum, qui in Geologiâ dicuntur, origo ex aquâ, non ex igne, repetenda videtur.

XXIX.

Egregie de ALBANO, prelum coercente, in poëmate *de Geuzen*, cecinit medio Saeculo praecedenti HARENIUS noster:

O vrije Drukpers! hier gebannen:
Gij, schrik en geesfel der Tijrannen,
Gij, de eerste stem, daar 't volk is vrij,
Door ALBAAS *maar alleen te smoren:*
De dag, die dat verbod moest hooren,
Die dag begon de slavernij!

XXX.

Praeclara sunt RÉNOUARDI verba, in fine *addendorum* meorum jam reperiunda: „*Otez-lui ses* „ *liens, et laissez-le aller;* c'est pour le commerce „ la plus facile et la plus efficace de toutes les „ protections."